

ANNA KANERVA JA RITVA MITCHELL (TOIM.)

Elävä aineeton kulttuuriperintö

Hankkeen loppuraportti

Cuporen verkkojulkaisuja 28

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö

© Tekijät ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore

Tiivistelmien käännökset Susan Heiskanen (englanti) ja Teo Ijäs (ruotsi)

Julkaisun piirroksot ovat taiteilija Petteri Tikkasen teoksia, jotka syntyivät

Museoviraston Elävä perinne -seminaarin pohjalta joulukuussa 2014.

Ulkoasu ja taitto: Lagarto

ISBN 978-952-5573-56-5

ISSN 1796-9263

Toukokuu 2015

Julkaisun linkit on tarkistettu ja todettu toimiviksi 25.5.2015.

Kannen kuvat vasemmalta oikealle ja ylhäältä alas:

Mattu36 | Dreamstime.com; Wikimedia Commons: Geoff Jones, CC-BY-SA-3.0-migrated; Anneli Salo, CC-BY-SA-3.0

Tanja Saukko | Kuvatoimisto Vastavalo.fi; Antti Aimo-Koivisto, Lehtikuva; Markku Ulander, Lehtikuva

André Koehne, Public Domain; Alexshalamov | Dreamstime.com

Urmas1 | Dreamstime.com; Soili Jussila | Kuvatoimisto Vastavalo.fi; Wikimedia Commons: Mädsen, CC BY-SA 3.0

ANNA KANERVA JA RITVA MITCHELL (TOIM.)

Elävä aineeton kulttuuriperintö

Hankkeen loppuraportti

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö - CUPORE

*Jokaisen vanhan afrikkalaisen miehen kuollessa
katoaa kokonainen kirjasto ikuisuuden liekkeihin *)*

Amadou Hampate Ba

*) Moninaisuus luovuutemme lähteenä. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti 1998. Helsinki: Otava.

SISÄLLYSLUETTELO

ENGLISH SUMMARY	8
SVENSKA SAMMANFATTNING	10
LUKIJALLE	12
1 JOHDANTO	15
Anna Kanerva ja Ritva Mitchell	
1.1 Cuporen toimeksianto ja raportin rakenne	15
1.2 Kulttuuriperintöalan keskeiset kansainväliset sopimukset.....	16
1.3 Sopimuksen toimeenpanon valmistelu Suomessa	21
1.4 Aineeton kulttuuriperintö – määritelmät ja toimeenpano	23
2 SOPIMUKSEN TOIMEENPANO ERÄISSÄ VERROKKIMAISSA	33
Anna Kanerva ja Ritva Mitchell	
3 SUOMALAISTEN ASIAANTUNTIJOIDEN JA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN TOIMIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ UNESCON SOPIMUKSEN TOIMEENPANOSTA	49
Anna Kanerva ja Ritva Mitchell	
4 ALUSTAVIA HUOMIOITA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN SIDOSRYHMISTÄ, KENTÄN TOIMIJOISTA JA HEIDÄN TOIVEISTAAN UNESCON SOPIMUKSEN SUHTEEN	83
Anna Kanerva ja Ritva Mitchell	
5 AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN KENTTÄ SUOMESSA: ASIAANTUNTIJAKESKUSTELUJEN ANTIA	101
Leena Marsio, Museovirasto	
Kentän ääni – Ahmed Al-Nawas.....	109
6 AINEELLISEN JA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN RAJAPINTOJA JA MÄÄRITELMIÄ	113
Janne Vilkuna, Jyväskylän yliopisto, museologia	

7	DET IMMATERIELLA KULTURARVETS DRIVKRAFT: LOKALSAMHÄLLENS ROLLER I KONVENTIONEN FÖR TRYGGANDE AV IMMATERIELLT KULTURARV	127
	Johanna Björkholm, Åbo Akademi, nordisk folkloristik	
	Suomennos Teo Ijäs.....	140
8	ELÄVÄN KULTTUURIN SUOJELU	153
	Katriina Siivonen, Helsingin yliopisto, kansatiede	
9	ELÄVÄ ARKISTO, AINEETON KULTTUURIPERINTÖ JA PITKÄAIKAISSÄILYTYS	167
	Lauri Harvilahti, SKS, kansanrunousarkisto	
10	ARKISTOJEN HILJAISUUDET	183
	Ulla-Maija Peltonen, SKS, kirjallisuusarkisto	
11	WIPO JA AINEETON KULTTUURIPERINTÖ: KANSANPERINTEEN JA PERINTEISTEN KULTTUURI-ILMAUSTEN SUOJA	189
	Jukka Liedes, Suomen Tekijänoikeudellinen Yhdistys	
12	LOPUKSI	207
LIITTEET		210
	Liite 1. Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta.....	210
	Liite 2. Kulttuuriperintöön, kulttuuriseen monimuotoisuuteen, ihmisoikeuksiin ja henkiseen omaisuuteen liittyvät YK:n ja Unescon kansainväliset instrumentit, joilla on yhtymäkohtia aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen täytäntöönpanoon	228
	Liite 3. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen arvioinnin käyttämä viitekehikko, muutoksen teoria (theory of change)	230
	Liite 4. Kyselylomake 1	231
	Liite 5. Kyselylomake 2	238
	Liite 6. Kuulemistilaisuuksiin osallistuneet henkilöt	240

ENGLISH SUMMARY

Living Heritage

The Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage was adopted at the UNESCO General Conference in 2003. The Convention became effective in 2006 when 30 UNESCO member states had ratified it. In Finland the Convention was ratified in May 2013. Finland was the 151st member state to ratify the Convention.

The Finnish Ministry of Education and Culture has assigned the responsibility for implementing the Convention to the National Board of Antiquities (NBA), which has now drafted a model for its execution in Finland. CUPORE – The Finnish Foundation for Cultural Policy Research has been collaborating in this preparatory stage in the context of background research.

The first part of the collaboration was a comparative study^{*)} delivered to the NBA to provide background information about the Convention and its implementation in 15 countries in and outside Europe. The study also included examples elements inscribed on the UNESCO lists of intangible cultural heritage.

At the end of 2014 and at the beginning of 2015 Cupore conducted as part of its assignment two surveys, one aimed at experts in the field, the other open to all respondents but especially aimed at relevant stakeholders. The latter survey was posted on the website on intangible cultural heritage maintained by the NBA for respondents to freely answer. The objective was to map the model for the Finnish implementation of the Convention and also to chart criteria for preparing a national inventory.

This final report of the study contains analyses of the mentioned surveys as well as expert articles that reflect on the analyses in more depth and explicate the definitions and concepts in the Convention. The articles especially examine the interfaces between intangible and tangible cultural heritage, the definitions and concepts of community participation and safeguarding, the role of archives in safeguarding intangible cultural heritage and the role of the WIPO (World Intellectual Property Organization) in safeguarding intangible cultural heritage from the viewpoints of intellectual property and copyright legislation.

This report also includes the results of the 10 discussion groups organized by the NBA in autumn 2014/spring 2015. Among the themes of the hearings were all the five domains of intangible

^{*)} Marsio, Leena (2014). *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa.* Cuporen verkkojulkaisuja 24, 2014. (Intangible Cultural Heritage. Examples of the UNESCO 2003 Convention in selected countries under comparison. Cupore web publications 24, 2014).

cultural heritage defined by the Convention: oral tradition, performing arts, social practices, rituals and festive events, and knowledge and practices concerning nature and the universe, supplemented with the themes of cultural diversity, Swedish-speaking Finns, the Sámi and the Romani.

The report also offers a more detailed analysis of the execution and administrative processes, preparing of lists and the listing criteria implemented around the Convention in Estonia, Sweden, Austria and the Netherlands.

The underlying goal of this study has been to create a roadmap for a Finnish model for implementing the Convention and fostering intangible cultural heritage more generally as well, and for raising awareness in the civil society about what our intangible cultural heritage could be.

A steering group was appointed for the study in cooperation with the NBA, with representatives from the NBA, The Finnish Ministry of Education and Culture and Cupore. In the course of the study the steering group has, apart from the hearings, also consulted with other operators, researchers and experts in the field.

SVENSKA SAMMANFATTNING

Levande kulturarv

Unescos konvention om tryggheten av det immateriella kulturarvet godkändes vid Unescos generalkonferens 2003. Konventionen trädde i kraft 2006, när 30 av Unescos medlemsstater hade ratifierat konventionen. I Finland trädde konventionen i kraft i maj 2013. Finland var den 151:a av Unescos medlemsländer som ratifierade konventionen.

Uppgiften att verkställa konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet gavs av Undervisnings- och kulturministeriet till Museiverket, som har nu förberedat modellen för verkställandet i Finland. Kulturpolitiska forskningsstiftelsen Cupore har under detta beredningsarbete fungerat som forskningspartner i arbetet med bakgrundsutredningen.

Första delen av samarbetet var en jämförande utredning^{*)} som överlämnades av Cupore till Museiverket 2014. Dess målsättning var att ge bakgrundsinformation om konventionen och dess verkställande i 15 länder i Europa och i övriga världen. Utöver detta samlades exempel på företeelser som tagits med i Unescos förteckningar över immateriella kulturarv.

I slutet av 2014 och början av 2015 genomförde Cupore i enlighet med sitt uppdrag två enkäter. Den ena var riktad till utvalda experter inom området, den andra öppen för allmänheten, men speciellt riktad till för temat relevanta grupper. Det gick alltså att, genom att svara på frågor på Museiverkets webbsida om immateriellt kulturarv, delta i den sistnämnda enkäten. Med enkäterna strävade man till att kartlägga element som möjligen hör till det finska immateriella kulturarvet, samt till att kartlägga kriterierna för upprättandet av en nationell lista.

Det nu aktuella utredningsarbetets slutrapport innehåller analyser av de tidigare undersökningarna samt sakkunnigartiklar som både fördjupar analyserna och förklarar definitioner och begrepp som används i konventionen. I artiklarna behandlas speciellt de immateriella och materiella kulturarvens gränssytor, ”community participation and safeguarding”-definitioner och begrepp, arkivens roll i bevarandet av immateriellt kulturarv, samt den roll som WIPO (World Intellectual Property Organization) har i skyddandet av det immateriella kulturarvet när det kommer till intellektuell egendom och upphovsrättslagstiftning.

I denna slutrapport inkluderas även resultat från 10 sammanträden under hösten 2014 och våren 2015. Teman för dessa var alla de fem delområden av immateriellt kulturarv, som definieras av konventionen: muntlig tradition och uttryck, scenkonst, sedvänjor i det sociala livet, ritualer

^{*)} Marsio, Leena (2014). *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa.* Cuporen verkkojulkaisuja 24, 2014.

och ceremonier, kunskap om naturen och universum, samt mångfald, svenskspråkighet, samer och romer.

I rapporten har man även noggrannare analyserat konventionens verkställandeprocesser, administrering, katalogisering, och kriterier för katalogisering i Estland, Sverige, Österrike och Nederländerna.

På detta sätt har man strävat till att hitta en preliminär vägkarta för Finlands verksamhetsmodell i verkställandet av konventionen för det immateriella kulturarvet, och utöver detta till att bevara det immateriella kulturarvet, samt öka medborgarsamhällets kunskap om vad som vårt immateriella kulturarv kunde vara.

För utredningsprojektet utnämndes i samarbete med Museiverket en styrgrupp med representanter från Museiverket, undervisnings- och kulturministeriet samt Cupore. Utöver de som hörts under sammanträdena, har styrgruppen även hört andra aktörer inom området, forskare samt experter.

LUKIJALLE

Unescon kulttuuriperintötyön keskeisimmät sopimukset ovat yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelusta vuodelta 1972 ja yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta vuodelta 2003. Suomi allekirjoitti maailmanperintösopimuksen vuonna 1987. Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus saatettiin voimaan toukokuussa 2013.

Sopimuksen tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön suojelua, taata eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden aineettoman kulttuuriperinnön kunnioittaminen, lisätä tietoisuutta aineettomaan kulttuuriperinnön merkityksestä paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla ja vahvistaa keskinäistä yhteisymmärrystä. Sopimus ja siihen liittyvä toimintaohjeisto antavat kehyksen toimeenpanolle, mutta jättävät samalla erilaisia mahdollisuuksia sopimuksen kansalliselle toteuttamiselle.

Aineettoman kulttuuriperinnön tai suojelun käsitteet eivät ole itsestään selviä. Niiden määrittely on toimeenpanon valmistelussakin ollut haasteellista. ”Aineettomalla kulttuuriperinnöllä” tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja, sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja, jotka yhteisöt, ryhmät ja yksityishenkilötkin tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Kyseessä on siis laaja ja moniaalle versova kulttuuriperintökokonaisuus.

Aineettoman kulttuuriperinnön näkyväksi tekemisen yksi työväline on luettelointi. Keskiössä kuitenkin on yhteisön oma aineettoman kulttuuriperinnön vaaliminen. Se tarkoittaa perinteiden harjoittamista, siirtämistä uusille sukupolville ja perinteen kehittämistä. Sopimuksen toteuttaminen on prosessi, joka ei ole valmis vuodessa tai kahdessa. Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen ei tarkoita vain luettelointia, vaan suojelun keinoja ovat mm. koulutus, tutkimus ja tallentaminen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö antoi keväällä 2014 Museoviraston tehtäväksi aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista koskevan yleissopimuksen toimeenpanon valmistelun. Museoviraston yhteistyökumppanina on toiminut Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. Museovirastossa valmistelutyöstä on vastannut Kehittämispalvelut-yksikkö. Valmistelua on rahoittanut opetus- ja kulttuuriministeriö Museovirastolle osoitetulla erillisrahoituksella.

Elävä aineeton kulttuuriperintö – julkaisu kokoaa yhteen monialaisen tutkimustyön tuloksia ja valottaa aineettoman kulttuuriperintöön liittyvää määrittelyä ja problematiikkaa. Artikkeleissa käsitellään niin sopimuksen toimeenpanoon liittyviä odotuksia ja mahdollisuuksia kuin haasteitakin sekä peilataan kansainvälisiä esimerkkejä. Julkaisu on tärkeä keskustelunavaus, josta riittää runsaasti ammennettavaa tuleville vuosille.

Tässä yhteydessä on tarpeen osoittaa kiitokset Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämistä-
tiö Cuporelle hyvin sujuneesta yhteistyöstä ja erinomaisesta lopputuloksesta. Erityinen kiitos
Ritva Mitchellille ja Anna Kanervalle. Tutkimusosaamisen ja uuden tutkimustiedon merkitys on
ensiarvoisen tärkeä lisä sopimuksen toimeenpanolle. Tiedon varaan on hyvä rakentaa aineetto-
man kulttuuriperinnön vaalimista.

Juhani Kostet

Pääjohtaja

Museovirasto

- Akupunktio ja moksibustio hyväksyttiin
- luetteloon vuonna 2009.
- Se on yksi Kiinan 38 kohteesta
- Unescon luettelossa.

Wellcome Library, London, CC BY 4.0

1 JOHDANTO

Anna Kanerva ja Ritva Mitchell

1.1 Cuporen toimeksianto ja raportin rakenne

Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta hyväksyttiin Unescon yleiskokouksessa vuonna 2003. Sopimus tuli voimaan vuonna 2006, kun 30 Unescon jäsenvaltiota oli sen osaltaan saattanut voimaan. Suomessa sopimus astui voimaan toukokuussa 2013 (ks. liite 1).

Sopimukseen on tällä hetkellä liittynyt 161 Unescon jäsenmaata, mukaan lukien kaikki Pohjoismaat ja Baltian maat. Unescolla on 195 jäsenmaata ja 9 liitännäisjäsentä, joten sopimus on saanut kansainvälisesti erittäin laajan hyväksynnän.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on antanut vastuun aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista koskevan sopimuksen toimeenpanosta Museovirastolle, joka on valmistellut toimeenpanon mallia Suomessa. *Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta*¹ julkaistaan yhtä aikaa tämän verkkojulkaisun kanssa. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cupore on toiminut tässä sopimuksen toimeenpanon valmisteluvaiheessa kumppanina taustaselvitystyön osalta.

Yhteistyön ensimmäinen osio oli Museovirastolle luovutettu verrokkiselvitys,² jonka tavoitteena oli antaa taustatietoa sopimuksesta ja sen toimeenpanosta viidessätoista Euroopan ja kahdeksassa muussa maassa. Lisäksi kerättiin esimerkkejä Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle päässeistä kohteista.

Vuoden 2014 lopulla ja vuoden 2015 alussa Cupore toteutti toimeksiantonsa mukaisesti kaksi kyselyä, joista toinen oli alan asiantuntijoille suunnattu, toinen aiheen kannalta relevanteille tahoille suomalaisen aineettomaan kulttuuriperintöön mahdollisesti kuuluvista elementeistä sekä kansallisen luettelon laatimisen kriteereistä.

Nyt käsillä olevaan selvitystyön loppuraporttiin sisältyy edellä mainittujen kyselyjen analyysit (luvut 3 ja 4) sekä asiantuntija-artikkeleita, jotka sekä syventävät kyselyjen analyysijä että aukaisevat sopimuksen määritelmiä ja käsitteistöä (luvut 6–11). Lisäksi tähän loppuraporttiin on sisällytetty Museoviraston syksyllä 2014 järjestämien kuulemistilaisuuksien tuloksia (luku 5). Samoin on analysoitu neljässä Suomen kannalta mielenkiintoisessa Euroopan maassa toteu-

1 *Elävä perintö! Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta.*

2 Marsio, Leena (2014). *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa. Cuporen verkkojulkaisu* 24, 2014.

tettuja sopimuksen toimeenpanoprosesseja, hallinnointia, luettelointia ja luetteloinnin kriteereitä (luku 3).

Näin on pyritty löytämään alustavaa tiekarttaa Suomen toimintamallille aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen toimeenpanemiseksi ja laajemminkin aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseksi sekä tietoisuuden lisäämiseksi siitä, mitä aineeton kulttuuriperintömme voisi olla.

Selvityshankkeelle nimettiin yhteistyössä Museoviraston kanssa ohjausryhmä, johon ovat kuuluneet Museovirastosta kehittämisjohtaja Carina Jaatinen ja erikoisasiantuntija Eija Liukkonen, opetus- ja kulttuuriministeriöstä ylitarkastaja Mirva Mattila ja Cuporessa tutkimusjohtaja Ritva Mitchell ja erikoistutkija Sari Karttunen. Ohjausryhmä on selvityshankkeen aikana kuullut alan tutkijoita ja asiantuntijoita ja osallistunut lukuisiin kentän toimijoiden kuulemistilaisuuksiin. Selvitystyötä Cuporessa ovat vuoden aikana eri vaiheissa tehneet tutkijat Leena Marsio ja Anna Kanerva. Ritva Mitchell on toiminut Cuporessa toteutetun selvitystyön johtajana.

1.2 Kulttuuriperintöalan keskeiset kansainväliset sopimukset³

*”Culture cannot be abridged to its tangible products,
because it is continuously living and evolving.”*

Raymond Williams, 1960⁴

Unescon yleissopimus aineettomasta kulttuuriperinnöstä vuodelta 2003 (hyväksyttiin 2006, kun 30 jäsenvaltiota oli saattanut sen osaltaan voimaan) on uusin tulokas Unescon kulttuuriperintöä koskevassa kansainvälisessä sopimusjärjestelmässä ja sitä koskevassa kulttuuripoliittisessa keskustelussa. Sopimuksen voimaantulo sai lukuisan määrän alan tutkijoita ja asiantuntijoita ympäri maailmaa analysoimaan sopimuksen artikloita ja määritelmiä (erityisesti artikloita 2 ja 15)⁵ sekä koko kulttuuriperinnön ja sen suojelun (*safeguarding, tryggande, erhaltung*) käsitettä. Miten määritellä aineettoman rajapintoja aineelliseen kulttuuriperintöön, suojelun merkitystä jollekin, jonka Unescon määritelmän mukaan tulee olla elävää, yhteisöjen ja ryhmien ylläpitämää ja jatkuvasti uusiutuvaa?

”– – the 2003 Convention envisions a heritage that changes in response to changes in communities and society, exactly, because it is living. This points to a contradiction between the ideas of living heritage and the need for safeguarding measures – – ”⁶

3 Ks. tarkemmin näistä sopimuksista ja aineellisen ja aineettoman rajapinnoista Janne Vilkuna, luku 6.

4 Williams, Raymond. *Border Country*. London: Chatto and Windus 1960, s. 11.

5 Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta, Artikla 2 – Määritelmät ja Artikla 15 – Yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistuminen.

6 Alivizatou, Marilena, 2012. *Intangible heritage and the Museum. New perspectives on cultural preservation*. Left Coast Press 2012. s. 35.

Mikä on yhteisöjen ja ryhmien rooli sopimuksen toimeenpanossa? Yhteisöjen mukaantulo kansainväliseen kulttuuriperintösopimukseen ja lainsäädäntöön onkin katsottu tuoneen aivan uusia näkökulmia siihen, miten kulttuuriperintö ymmärretään ja siirtävän huomion *kansalais-yhteiskuntaan* (järjestöihin, yhteisöihin, ryhmiin ja erikoistapauksissa yksilöihin) sekä *prosesseihin*, jotka *ylläpitävät ja välittävät* tätä perintöä *sukupolvelta toiselle*⁷.

*” – it is not so much the final creation that is important, but rather the process of its transmission to the next generation, which might lead to changes in cultural expressions.”*⁸

Aineellista kulttuuriperintöä on puolestaan suojeltu kansainvälisellä tasolla jo pidemmän aikaa erilaisten kansainvälisten sopimusten valossa. Toisen maailmansodan jälkeen havahduttiin siihen, että suunnaton määrä aineellista kulttuuriperintöä oli tuhoutunut aseellisten selkkausten aikana, erityisesti Euroopassa. Tämän seurauksena syntyi Unescon ns. Haagin sopimus (1954), jonka tavoitteena on kulttuuriomaisuuden suojeleminen aseellisen selkkauksen sattuessa (Yleissopimus kulttuuriomaisuuden suojelemiseksi aseellisen selkkauksen sattuessa). Suomi saattoi sopimuksen osaltaan voimaan tosin vasta vuonna 1994.

Aineellisen kulttuuriperinnön suojelun merkitystä kansainvälisessä normatiivisessa lainsäädännössä vahvisti entisestään Maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta tehty Unescon yleissopimus vuodelta 1972. Maailmanperintösopimuksen tavoitteena on kansojen välisen yhteistyön avulla osoittaa ja turvata yleismaailmallisesti erityisen arvokkaiden kulttuuri- ja luontokohteiden arvot ja säilyminen. Kansainvälisen yhteistyön lisäksi sopimuksella kiinnitetään huomiota siihen, että jäsenmaat turvaisivat luonnon- ja kulttuuriarvojen säilymistä kansallisella lainsäädännöllä.⁹ Maailmanperintösopimuksen on ratifioinut tällä hetkellä 191 maata ja nykyisin maailmanperintöluettelossa on 1007 kohdetta. Siihen pääseminen edellyttää, että kohteella on erityisiä yleismaailmallisia arvoja. Suomi saattoi sopimuksen voimaan vuonna 1987.¹⁰

Maailmanperintösopimusta on monilla tahoilla Euroopan ulkopuolella vuosikymmenien ajan kritisoitu siitä, että sen määritelmät kulttuuriperinnöstä (rakennusmuistomerkit, rakennusryhmät ja paikat) ovat olleet liian poissulkevia jättäen sopimuksen ulkopuolelle perinteisten kulttuuri- ilmaisujen (musiikki- ja tanssiesitykset, rituaalit, perinteiset sosiaaliset tavat, folklore jne.) suojelun ja vaalimisen. Tämä tuli esille esimerkiksi Meksikossa vuonna 1982 järjestetyssä Unescon maailmankonferenssissa. Meksikossa kulttuurin määritelmä kirjoitettiin uudelleen, ja sitä laajennettiin käsittämään myös jokapäiväinen elämä, kuten arvojärjestelmät, perinteet ja

7 Ks. esim. Toshiyuki, Kono (ed.), *Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property. Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development*. Intersentia 2009.

8 Alivizatou, emt. s. 35.

9 http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/kansainvalinen_toiminta/kansainvalisia_sopimuksia/maailmanperintosopimus

10 SopS 93/1994. Suomessa on kuusi maailmanperintökohdetta: Suomenlinna, Vanha Rauma, Petäjaveden vanha kirkko, Verlan puuhiomo ja pahvitehdas, Sammallahdenmäen pronssikautinen röykkiöalue sekä Struven ketju. Lisäksi on yksi luonnonperintökohde eli Merenkurkun saaristo.

uskomukset¹¹. Syntyi Unescon ja YK-järjestelmän nykyisinkin käyttämä antropologinen ja sosiologinen kulttuurin määritelmä. Konferenssi myös suositteli, että Unesco lähtisi tutkimaan aineettoman kulttuuriperinnön ja erityisesti suullisen perinnön suojelun tarvetta.

Tämä johti siihen, että Unescon yleiskokous teki vuonna 1989 suosituksen perinnekulttuurin ja folkloren suojelemisesta¹². Se oli aineettoman kulttuuriperinteen kentällä Unescon ensimmäinen normatiivinen toimenpide, mutta sillä ei ollut pitkäkestoisia seuraamuksia. Se kuitenkin kasvatti kansainvälisen yhteisön tietoisuutta tarpeesta vaalia myös aineettomia kulttuuri-ilmaisuja, ei ainoastaan rakennuksia ja rakennelmia.

Tämä suositus johti jatkotyöhön, jonka kulminaatio oli vuonna 2003 laadittu sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta. Sopimuksen käsite aineettomasta kulttuuriperinnöstä on kattavampi kuin suosituksen, joka oli keskittynyt folkloreeseen ja perinnekulttuuriin. Sopimuksessa ei käytetäkään termejä folklore tai perinnekulttuuri (*folklore, traditional culture*), koska sen mukaan aineeton kulttuuriperintö ei ole vain menneisyyden kulttuuri-ilmaisuja ja tapoja vaan niitä, jotka on peritty menneisyydestä, mutta ovat nykypäivää, elävää ja ajan mukana uudistuvaa. Sopimus muutti myös suojelun käsitettä. Kansainvälisessä käytännössä kulttuuriperinnön suojelusta käytettiin käsitteitä *protection, preservation* tai *conservation*, tässä uudessa sopimuksessa käytettiin termiä *safeguarding*, mikä on käsitteenä dynaaminen ja tulevaisuuteen katsova.

Unescon yleissopimuksella kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta ja edistämisestä vuodelta 2005 on monia yhtymäkohtia aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen kanssa. Tämän ns. diversiteettisopimuksen tarkoituksena on edistää ja suojella kulttuuri-ilmaisujen monimuotoisuutta ja luoda edellytyksiä sille, että kulttuurit voivat ilmaista itseään vapaasti ja vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, jolloin saavutetaan laajempaa ja tasapainoisempaa kulttuurivaihtoa sekä lisätä tietoisuutta kulttuuri-ilmaisujen arvosta paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Sopimus toteaa, että kulttuurinen moninaisuus on *ihmiskunnan yhteistä perintöä* ja sitä tulisi kunnioittaa ja vaalia kaikkien hyväksi. Se myös 'tunnustaa' perinteisen tiedon merkityksen aineettoman ja aineellisen rikkauten lähteenä sekä sen asianmukaisen suojelemisen ja edistämisen tarpeen, sekä toteaa, että on tarpeen ryhtyä *toimiin kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden ja niiden sisällön suojelemiseksi* erityisesti tilanteissa, joissa kyseiset ilmaisumuodot voivat olla vaarassa sammua tai vakavasti heikentyä.¹³

Nämä kolme Unescon sopimusta aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä sekä kulttuurisesta monimuotoisuudesta ja diversiteetistä ovat synergiansa kautta huomattavasti laajentaneet kansainvälisen yhteisön ja perinteisen kulttuuriperintökentän toiminta-aluetta ja

11 Mexico City Declaration on Cultural Policies. World Conference on Cultural Policies. Mexico City 26 July – 6 August 1982.

12 Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (2001–2005).

13 http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Kansainvaliset_asiat/kansainvaliset_jaerjestoet/unesco/sopimukset/Liitteet/diversiteetti_FL.pdf. Suomi liittyi sopimukseen vuonna 2006.

tuoneet monien jäsenvaltioiden kulttuuripoliittiseen keskusteluun ja päätöksentekoon uusia näkökulmia ja painotuksia.

Eurooppalaiseen kulttuuriperinnön suojeluun on myös Euroopan neuvosto antanut oman keskeisen panoksensa. Euroopan neuvoston kulttuuriyleissopimus vuodelta 1954¹⁴ korostaa kulttuuri- ja kulttuuriperintöalan kansainvälisen yhteistyön merkitystä¹⁵. Se tehtiin toisen maailmansodan jälkeen samaan aikaan kun Unescossa laadittiin ns. Haagin sopimus (1954). Molemmat sopimukset olivat myös näiden toisen maailmansodan jälkeen perustettujen kansainvälisten organisaatioiden ensimmäiset kulttuurialan sopimukset.

Euroopan neuvostolla on nykyisin neljä kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevia sopimuksia, joista kolme on astunut voimaan Suomessa: eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta eli Maltan sopimus vuodelta 1992¹⁶, Euroopan rakennustaiteellista perintöä koskeva yleissopimus eli Granadan sopimus vuodelta 1985¹⁷ sekä eurooppalainen maisemayleissopimus eli Firenzen sopimus vuodelta 2000¹⁸. Suomessa valmistellaan parhaillaan vuonna 2011 voimaan tulleen Euroopan neuvoston neljättä kulttuuriperintösopimusta, ns. Faron puiteyleissopimuksen ratifiointia.

Faron sopimus eli Puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä korostaa kansalaisten oikeuksia monimuotoiseen kulttuuriperintöön arkielämässä ja velvollisuuksia siitä. Faron sopimus on tähänastisista eurooppalaisista kulttuuriperinnön sopimuksista laajin ja monipuolisin. Tähän mennessä sen on ratifioinut 17 Euroopan neuvoston jäsenvaltiota. Sopimuksen ratifiointia valmistellaan monissa Euroopan neuvoston jäsenvaltiossa (47 jäsenvaltiota).¹⁹ Faron sopimus on kattavuudeltaan laajempi kuin Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimus, mutta kummatkin korostavat yhteisöjen ja ryhmien, siis laajemmin kansalaisyhteiskunnan, merkitystä sopimuksen toimeenpanossa ja siten ne tuovat kulttuuriperintöä osaksi kansalaisten arkielämää ja toimintoja. Molemmissa sopimuksissa ihmisoikeudet, kulttuuriset oikeudet ja velvollisuudet (*human rights and fundamental freedoms, universal declaration of human rights*) sekä kestävä kehitys (*sustainable development*) ovat vahvasti niiden laatimisen taustalla²⁰.

Myös WIPO (Maailman henkisen omaisuuden järjestö / World Intellectual Property Organization) on vuosikymmenien ajan tehnyt töitä aineettoman kulttuuriperinnön suojelun edistämiseksi. Sen lähtökohta on kuitenkin erilainen kuin Unescon aineettoman kulttuuriperinnön

14 <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/018.htm>. Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1970.

15 Sopimuksen ensimmäinen artikla kehottaa, että ”Each Contracting Party shall take appropriate measures to safeguard and to encourage the development of its national contribution to the common cultural heritage of Europe”.

16 Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1995, SopS 26/1995.

17 Suomi liittyi sopimukseen vuonna 1992, SopS 10/1992.

18 Suomi liittyi sopimukseen vuonna 2006, SopS 14/2006.

19 <http://faronsopimus.org/>.

20 Faron sopimuksesta ks. Heritage and beyond. Council of Europe Publishing 2009.

sopimuksen. Kuten Jukka Liedes tässä raportissa toteaa, WIPOssa aineeton kulttuuriperintö nähdään 'kulttuuriperinnön' oikeudellisen suojelun (henkinen omaisuus) näkökulmasta, joka koostuu kulttuuriperintöön liittyvistä oikeuksista, joilla on *eräänlainen omistaja ja edunsaaja*. Unescon sopimuksessa suojelulla tarkoitetaan puolestaan toimenpiteitä, joiden tavoitteena on vaalia ja suojella aineettoman kulttuuriperinnön *elinvoimaisuutta*. Se ei ota kantaa siihen, onko jollakin taholla oikeus hyödyntää aineetonta kulttuuriperintöä kaupallisesti.

Tämän kansainvälisen oikeudellisen suojan tarve perinteisille kulttuuri-ilmaisuille ja folklorelle on ollut erityisesti Afrikan, Latinalaisen Amerikan ja Aasian maiden kansainvälisellä henkisen omaisuuden suojelun agendalla jo vuosikymmeniä. Joidenkin näiden maiden kansallisiin tekijänoikeuslakeihin on myös otettu säännöksiä folkloren tekijänoikeudellisesta suojasta. WIPO:n asiakirjojen ja mallilakien pyrkimyksenä on siis ollut suojata folklorea ja kulttuuri-ilmauksia tekijänoikeudellisen instrumentin turvin. Tämä on koskenut erityisesti alkuperäiskansojen ja muiden vähemmistöjen tarvetta saada kansainvälistä oikeudellista ja taloudellista suojaa omalle kulttuuriperinnölleen. Työ on edennyt, mutta kansainvälistä asiakirjaa ei ole vielä saatu aikaan. Vaikeuksia on syntynyt mm. siitä, kuka on ilmaisun edunsaaja ja oikeuden saaja, kun on kysymys yhteisöistä ja ryhmistä, joiden keskuudessa kulttuuri-ilmaisut ovat syntyneet ja siirtyneet sukupolvelta tai alueelta toiselle.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus ei käsittele henkisen omaisuuden kysymyksiä, mutta sen artiklassa 3 ”Suhde muihin kansainvälisiin sopimuksiin” todetaan, että sopimusta ei voida tulkita siten, että se ”vaikuttaisi millään tavalla niihin oikeuksiin tai velvoitteisiin, joita osapuolilla on *henkisen omaisuuden oikeuksia* tai ympäristön ja luonnonvarojen *käyttöä* koskevien sopimusten mukaisesti”.

Myöskään ns. diversiteettisopimus ei anna aineettomille kulttuuri-ilmaisuille henkisen omaisuuden suojaa, mutta pyrkiessään edistämään moninaisia kulttuuriteollisuuden välittämiä ja tarjoamia kulttuurituotteita ja palveluja siitä on tullut tärkeä taustatuki monille paikallisille yhteisöille ja ryhmille niiden pyrkiessä suojelemaan omaa aineetonta kulttuuriperintöään ja saamaan tuloa siihen pohjautuvasta taloudellisesta toiminnasta.

Unescon ja WIPO:n välinen yhteistyö tulee tulevaisuudessakin olemaan tärkeää, jotta saisimme aikaan oikeudenmukaisen tasapainon: aineettoman kulttuuriperinnön yleisen ja mahdollisimman laajan saavutettavuuden (*public domain*), mutta toisaalta myös turvan takaamisen oikeudenhaltijoille aineettoman kulttuuriperinnön mahdollisesta kaupallisesta hyväksikäytöstä.

Osana Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen kansainvälistä arviointityötä vuonna 2013²¹ tehtiin laaja konsultaatio sopimuksen merkityksestä toimijoille (valtion viranomaiset

21 Evaluation of Unesco's Standard-setting Work of Culture Sector. Part I – 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002230/223095E.pdf>

ja laitokset, järjestöt ja yhteisöt, yliopistot jne.) eri puolilla maailmaa. Saadun aineiston perusteella mielipiteet luonnollisesti vaihtelivat suuresti riippuen siitä, kuka oli vastannut, mutta seuraavat tekijät olivat keskeisiä:

- Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen on keskeistä, sillä sitä uhkaavat globalisaatio, kaupungistuminen, köyhyys jne.
- Sopimus korjaa ja laajentaa vanhaa etnosentristä kulttuurin määritelmää ottamalla mukaan aineettoman kulttuuriperinnön, joka koskee kaikkia ihmisiä, painottaen erityisesti yhteisöjen osallistumista sopimuksen toimeenpanoon.
- Sopimus merkitsee muutosta ylhäältä alaspäin tulleisiin lähestymistapoihin kulttuuriperinnön suojelussa ja vaalimisessa tehdessään yksilöt ja ryhmät sopimuksen keskeisiksi toimijoiksi.
- Jatkuvan yhteiskunnallisen muutoksen aikakaudella sopimus auttaa kytkemään menneitä sukupolvia nykyisiin ja tuleviin painottaessaan kulttuuriperinnön välittämistä sukupolvilta toisille.
- Aineeton kulttuuriperintö on ollut aliarvostettua. Yhteisöjen arvostaessa ja varmistuessa, että kulttuuriperintöä kunnioitetaan tämä antaa yhteisöille oikeuden ottaa uudelleen haltuun menneisyytensä ja näin luoda vahvan perustan tulevaisuudelle.
- Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen kunnioittaa ja suojelee ennen kaikkea kulttuurista moninaisuutta.
- Sopimus toimii foorumina kansainväliselle dialogille ja yhteisölle.
- Sopimus tarjoaa sen allekirjoittaneille maille viitekehyksen toimia yhteisöjen osallistumisen edistämiseksi.
- Sopimuksen toimeenpano luo siltoja erilaisten toimijoiden välille (hallitus, paikallisyhteisöt, järjestöt, muistiorganisaatiot, yliopistot jne.).

Arviointiraportti antaa mielenkiintoista tietoa siitä, miten sopimus on toiminut kymmenen ensimmäisen vuotensa aikana eri puolilla maailmaa. Toimeenpanossa todettiin olevan vielä ongelmia monissa maissa, mutta käsitys sopimuksen merkityksestä ja sen panoksesta kulttuuriperinnön ja suojelun käsitteen laajentumiseen ja yhteisöjen ja ryhmien keskeiseen rooliin sen toimeenpanossa nähtiin merkittävänä.

Arviointiraportin tekijöiden mukaan sopimus on pystynyt vastaamaan siihen tarpeeseen, joka alun perin synnytti pyrkimyksen luoda kansainvälinen lainsäädännöllinen instrumentti aineettoman kulttuuriperinnön suojelulle. Raportti hyödyntää mm. muutoksen teorian (*theory of change*) viitekehitystä arvioidessaan sopimuksen vaikuttavuutta suhteessa sen asettamiin tavoitteisiin (ks. liite 3).

1.3 Sopimuksen toimeenpanon valmistelu Suomessa

Suomessa yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tuli voimaan touku-kuussa 2013. Suomi oli siis 151. jäsenvaltio, joka liittyi sopimukseen.

Kymmenen vuotta aiemmin Unescon yleiskokouksessa Suomi ei ollut vielä vakuuttunut sopimuksen tarpeellisuudesta ja omaksui pidättyvän linjan. Vuosien mittaan ja muiden pohjoismaiden (Baltian maat olivat olleet jo ensimmäisten joukossa) liittyttyä sopimukseen useiden suomalaisten asiantuntijoiden näkemykset sopimuksen tarpeellisuudesta ja hyödyllisyydestä muuttuivat kuitenkin myönteisemmiksi. Asiantuntijat pitivät sopimuksen voimaansaattamista kansallisen tai yhteisöjen identiteetin erityispiirteiden vahvistamisen kannalta tärkeänä. Sen voimaansaattaminen korostaisi myös kansalaisyhteiskunnan merkitystä ja lisäisi sen kiinnostusta ja osallisuutta kulttuuriperinnön suojeluun. Palautetta sopimuksen kokemuksista ja toimivuudesta eri puolilla maailmaa oli saatu jo kymmenen vuoden ajan.

Hallituksen esitys²² valmisteltiin opetus- ja kulttuuriministeriössä. Ehdotuksen valmisteluvaiheessa kuultiin laajaa joukkoa sidosryhmiä. Kuulemistilaisuudessa oli läsnä asiantuntijoita maa- ja metsätalousministeriöstä, ympäristöministeriöstä, Kansallisarkistosta, Kansallisesta audiovisuaalisesta arkistosta, Kansalliskirjastosta, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta, Museovirastosta, Metsähallituksesta, Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskuksesta, Jyväskylän yliopistosta, Sibelius-Akatemiasta, Folklore Suomi Finland ry:stä, Kalevalaseurasäätiöstä, Kirjailijaliitto ry:stä, Luovien alojen verkostosta, saamelaiskäräjistä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta, Suomen Antropologinen Seura ry:stä, Suomen Kotiseutuliitto ry:stä, Suomen museoliitto ry:stä, Suomen teatterit ry:stä ja Suomen Unesco-toimikunnasta.

Hallituksen esitys vetoaa sopimuksen johdantoon ja toteaa, että siinä asetetaan aineeton kulttuuriperintö kulttuurisen *moninaisuuden päälähteenä ja kestävä kehityksen takeeksi*. Siinä korostetaan aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön välillä vallitsevaa syvää keskinäistä riippuvuutta. Lisäksi siinä muistutetaan aineetonta kulttuuriperintöä uhkaavista yleismaailmallisista ilmiöistä, kuten globalisaatiosta, yhteiskunnallisista ja sosiaalisista muutoksista sekä suvaitsemattomuudesta. Sopimuksessa tunnustetaan myös *yhteisöjen – erityisesti alkuperäisyhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden rooli aineettoman kulttuuriperinnön suojelun, säilymisen, ylläpidon ja elvyttämisen* kannalta. Näiden toiminnan kannustamista pidetään erityisen tärkeänä ja kulttuurista moninaisuutta ja inhimillistä luovuutta rikastuttavana voimana.

Sopimuksen toimeenpanon valmistelu annettiin Museovirastolle, joka toimii kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena²³. Syksyn ja talven 2014–2015

.....

22 Hallituksen esitys eduskunnalle aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen hyväksymisestä. (HE 101/2012)
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2012/20120101>

23 Suomessa kulttuuriperinnön suojelua ja museotointa säännellään yleisellä tasolla Museovirastosta annetussa laissa (282/2004) ja museolaissa (729/1992). Arkistonmuodostajista, arkistolaitoksesta ja arkistotoimista säädetään arkistolaissa (831/1994).

aikana Museovirasto on järjestänyt useita kuulemistilaisuuksia ja seminaareja aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja siitä miten sen toimeenpano tulisi Suomessa järjestää. Kesäkuussa 2015 Museovirasto julkistaa ehdotuksen sopimuksen kansallisesta toimeenpanosta.²⁴

1.4 Aineeton kulttuuriperintö - määritelmät ja toimeenpano

Kuten alussa totesimme, aineeton kulttuuriperintö on terminä kansainvälisessä kulttuuriperinnön sopimuskäytännössä uusi. Sopimuksen aikaansaamiseen käytettiin vuosikymmeniä, itse asiassa sen laatimisen tarve alkoi jo 1970-luvulla maailmanperintösopimusta laadittaessa ja erityisesti sen tultua voimaan. Sopimus siirtyi tuotteiden ja rakennusten suojelusta itse kulttuuriperinnön välittämisen prosessin suojeluun ja vaalimiseen.

” – the new definition of heritage proposed by UNESCO as ‘intangible cultural heritage’ does not rest on the intangibility of cultural expressions, but rather on its support of the idea that they are to be understood in terms of time (as an evolving process) and usage (not just for aesthetic contemplation). It therefore involves a progressive shift away from considering cultural expressions as objects to considering them as processes.”²⁵

Aineettomalla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan Unescon yleissopimuksen mukaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään.

Aineeton kulttuuriperintö voi siis olla suullista perinnettä ja ilmaisuja, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä, esittävää taidetta, sosiaalisen elämän käytäntöjä, rituaaleja ja juhlamenoja, luontoa ja maailmankaikkeutta koskevia tietoja, taitoja ja käytäntöjä tai käsityötaitoja. Näiden pohjalta voi syntyä esineitä, kuten työkaluja ja käsitöitä, erilaisia ilmaisun muotoja, kuten lauluja, runoja ja tansseja, tai sosiaalisen elämän ilmentymiä, kuten leikkejä ja ruokia tai ruoanvalmistustapoja. Aineettomaan kulttuuriperintöön sisältyy ilmiöitä, jotka periytyvät sukupolvelta toiselle ja säilyvät elävinä ja uudistuvat.

Tällaisen kulttuuriperinnön ymmärtäminen voi Unescon mukaan helpottaa kulttuurien välistä vuoropuhelua ja vahvistaa ihmisten kunnioitusta erilaisista elämäntavoista. Aineettoman kulttuuriperinnön tunnetuksi tekeminen on merkityksellistä silloin, kun sen myötä välitetään sukupolvelta toiselle tärkeitä tietoja ja taitoja. Erityisen tärkeää aineettoman kulttuuriperinnön ymmärtäminen on erilaisten vähemmistöjen ja valtaväestön yhteiselon sujumisen kannalta.

24 *Elävä perintö! Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta.*

25 Bortolotto, Chiara 2007. From objects to processes: UNESCO’s ‘Intangible cultural heritage’. Julkaisussa *Journal of Museum Ethnography*, no. 19 (March 2007), s. 21–33.

Unescon painotuksissa aineeton kulttuuriperintö on:

- Perinteistä: nykyhetkessä olevaa ja elävää samanaikaisesti. Se ei edusta vain menneisyydestä siirtynyttä kulttuuriperintöä vaan niin maaseudulla kuin urbaanissakin ympäristössä olevia käytäntöjä, joihin erilaiset kulttuuriset ryhmät ottavat osaa. Unesco itsekin käyttää vaihtoehtoisena terminä aineettomalle perinnölle elävä perintö (living heritage).
- Osallistavaa: Jaamme aineettoman kulttuuriperinnön muotoja jotka ovat samankaltaisia kuin muilla. Perintö voi olla peräisin naapurikylästä tai maailman toiselta puolelta, jolloin se on kulkeutunut meille maahanmuuttajien mukana. Se on siirtynyt sukupolvelta toiselle ja muuntunut ympäristön mukana. Aineeton kulttuuriperintö ei vastaa kysymykseen onko jokin käytäntö luonteenomaista jollekin kulttuurille vai ei. Se antaa eväitä sosiaaliseen koheesioon, vahvistaa identiteettiä ja auttaa ihmisiä kuulumaan yhteen tai useampaan yhteisöön ja yhteiskuntaan laajemminkin.
- Edustavaa: Aineetonta kulttuuriperintöä ei arvosteta vain kulttuurisena tuotteena, vertailemalla sen ainutlaatuisuutta tai erityistä arvoa. Se saa voimansa yhteisöistä ja riippuu niistä, jotka siirtävät tietoa perinnöstä, taitoja ja tapoja muulle yhteisölle, sukupolvelta toiselle ja muille yhteisöille.
- Yhteisöllistä: Aineeton kulttuuriperintö voi olla kulttuuriperintöä vain silloin kun itse yhteisöt, ryhmät tai yksilöt, jotka luovat, säilyttävät tai välittävät sitä edelleen tunnustavat sen omakseen. Ilman yhteisöjen tunnustusta ei kukaan ulkopuolinen voi määrittellä kuuluuko ilmiö tai käytäntö heidän kulttuuriperintöönsä.

Kaikkien aineellisten kulttuurituotteiden taustalla on aina henkinen ja luova prosessi. Aineellinen kulttuuriperintö toimii vuorovaikutuksessa aineettoman kulttuuriperinnön kanssa ja ne kuuluvat erottamattomasti yhteen ja täydentävät toisiaan tuoden myös kulttuuriperinnön vaalimiselle kansainvälisissä ja kansallisissa instrumenteissa ja toimenpiteissä uusia ulottuvuuksia. Esimerkiksi maailmanperintökohteeksi luokiteltuun Vanhaan Raumaan kuuluu aineellisten talojen lisäksi vanhaa käsityötaitoa, estetiikan tajua ja sukupolvelta toiselle siirtyneitä merkityksiä sekä asumisen ja elämisen tapoja²⁶.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksessa on 40 artiklaa, jotka käsittelevät sopimuksen tavoitteita, määritelmiä ja suhdetta muihin kansainvälisiin sopimuksiin (artiklat 1, 2 ja 3), sopimuksen hallintoelimiä Unescossa (artiklat 4–10), sopimuksen osapuolia koskevia velvoitteita (artiklat 11–15), aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista kansainvälisesti koskevia artikloita (artiklat 16–18), kansainvälistä yhteistyötä, apua ja aineettoman kulttuuriperinnön rahastoa koskevia artikloita (artiklat 19–29), osapuolten ja komitean kertomuksia sekä siirtomääräystä koskevia artikloita (artiklat 30–31) sekä sopimuksen loppumääräyksiä ja voimaantuloa (artiklat 32–40).

.....
26 Tästä ks. Marsio 2014.

Artiklat 1 ja 2 määrittelevät sopimuksen tavoitteita ja määritelmiä ja *artiklat 11–15* sopimuksen osapuolia koskevia velvoitteita ja *artiklat 16–18* kansainvälisiä luetteloita.

Yleissopimuksen tavoitteena on sen *1 artiklan* mukaan suojella aineetonta kulttuuriperintöä ja varmistaa, että yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden kulttuuriperintöä kunnioitetaan sekä lisätä yleistä tietoisuutta kulttuuriperinnöstä. Se myös kutsuu osapuolia kansainväliseen yhteistyöhön ja solidaarisuuteen.

Sopimuksen *2 artiklan* mukaan aineettomalla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoja, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistään siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta.

Tässä määritelmässä aineeton liittyy siis yhteisöjen ja ryhmien identiteettiin sekä siihen, että niiden jäsenet tunnustavat sen omakseen, ylläpitävät, välittävät ja uudistavat sitä jatkuvasti.

Verrokkimaissa tätä kohtaa on tulkittu hyvin eri tavalla. Esimerkiksi Espanjan kansallisessa toimintasuunnitelmassa aineetonta kulttuuriperintöä on määritelty seuraavasti:

- yhteisö ja yksilöt ovat sisäistäneet aineettoman kulttuuriperinnön ja se on osa heidän identiteettiään
- yhteisön jäsenet jakavat sen
- se on elävää ja dynaamista
- sitä välitetään ja se uudistuu jatkuvasti
- saamme sen lapsuudesta
- sitä ylläpitää ja vaalii yhteisö
- se on osa yhteistä kollektiivista muistia
- se liittyy oleellisesti aineelliseen
- se sijoittuu aikaan ja paikkaan
- sitä luodaan nykyajassa
- se liittyy sekä yksilölliseen että kollektiiviseen
- se elää yhteisöissä
- se liittyy elämäntyylisiin
- sitä ei voida kopioida
- se on rituaalista
- se koetaan aistien avulla

- se luo sosiaalista koheesiota
- se voi olla haavoittuvaista.

Toimintasuunnitelmassa kiinnitetään myös erityistä huomiota niihin ongelmiin ja vaaroihin, jotka saattavat liittyä perinnön jähmettämiseen ja musealisaatioon, kun sitä aletaan luetteloida ja suojella kulttuuriperintönä.²⁷ Portugalin Fadoa ja Espanjan flamencoä pidetään kansainvälisesti erittäin onnistuneina kohteina, niillä on laaja suosio ja taitavat perinteenkantajat, jotka jatkuvasti uudistavat perinnettä²⁸.

Unescon sopimuksen mukaan aineettoman kulttuuriperinnön piiriin kuuluvat muun muassa seuraavat alat:

- a) suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä
- b) esittävät taiteet
- c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet
- d) luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt
- e) perinteiset käsityöläistäidot.

Myös näitä osa-alueita on tulkittu eri maissa hyvin eri tavoin sisältäen esimerkiksi ruuan tai ruokakulttuurin, haukankasvatuksen jne. Näitä esimerkkejä löytyy mm. Cuporen tuottamasta verkkokiselytyksestä.²⁹

Artiklassa todetaan edelleen, että sopimuksessa keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä.

Suojeleminen tarkoittaa *artiklan 2* mukaan aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, ml. sen eri osa-alueiden määrittäminen, tallentaminen, tutkimus, säilyttäminen, suojelu, edistäminen, vahvistaminen ja elvyttäminen sekä niiden välittäminen etenkin virallisen koulutuksen ja epävirallisen oppimisen keinoin.

Suojeleminen ei siis tarkoita sopimuksen mukaan kulttuuriperinnön jäädyttämistä johonkin ”puhtaaseen” tai ”alkuperäiseen” muotoon³⁰. Keskeistä sopimuksessa on kulttuuriperinnön

27 National plan to safeguard intangible cultural heritage, Spain, October 2011.
http://ipce.mcu.es/pdfs/PNPatrimonioInmaterial_EN.pdf.

28 Fadon valinnasta kansainväliselle listalle ks. esim. Rudolff, Britta, Susanne Raymond (2013). A Community Convention? An analysis of Free, Prior and Informed Consent given under the 2003 Convention. *IJH*, vol.8,2013. s. 162.

29 Marsio 2014.

30 Kysymys autenttisuudesta (authenticity). Alivizatoun mukaan ”– authentic heritage began to be assessed not in the strict sense of materials and techniques, but rather as a more open understanding of meanings, values and associations”. Emt. s. 38.

välittäminen ja välittyminen sukupolvilta toisille. Suojeleminen ymmärretään ennen kaikkea niiden aineellisten tai aineettomien olosuhteiden tukemisena ja vahvistamisena, jotka mahdollistavat kulttuuriperinnön jatkuvan kehityksen, uudelleen tulkinnan ja välittämisen tuleville sukupolville.

Tämä suojelun käsite on synnyttänyt erityisiä haasteita mm. perinteisille muistiorganisaatioille, museoille ja arkistoille: miten perinteisten suojelukäytäntöjen mukaan voidaan suojella sitä, mikä on elävää, jatkuvasti uudistuvaa ja yhteisöjen ylläpitämää ja miten museot ja arkistot voivat vastata haasteeseen.³¹

”Rethinking the role of museums has become strategic in the battle to safeguard and valorize our increasingly numerous, valuable and fragile cultural assets. The very definition of the museum needs to be reviewed and its scope widened.”³²

”Museums traditionally collect, conserve, research, and display physical objects, both natural and cultural, from the past. While, in recent years, the museum world is experiencing one of the most noteworthy transformations with the global recognition of the urgent need to preserve both the intangible and tangible heritage resources in the face of the accelerated pace of cultural, economic and technological globalization.”³³

Suojelun käsitteestä ks. tarkemmin Katriina Siivonen, luku 8.

Sopimuksen velvoitteet

Sopimuksen 11 artiklan mukaan jokaisen sopimuksen osapuolen tulee:

- (a) ryhtyä tarvittaviin toimiin aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi omalla alueellaan
- (b) tunnistaa ja määrittää alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön eri elementit yhteistyössä yhteisöjen, ryhmien ja asianmukaisten kansalaisjärjestöjen kanssa.

Tämän artiklan kohta b) tuo yhteisöt ja ryhmät vahvasti mukaan koko kulttuuriperintöprosessiin sekä kulttuuriperinnön tunnistajina että välittäjänä ja ylläpitäjänä.

Sopimuksen artiklassa 12 käsitellään luettelointia, jossa todetaan, että jokaisen osapuolen tulee tehdä, omaan tilanteeseensa parhaiten sopivalla tavalla, yksi tai useampi luettelo aineet-

31 Ks. esim. Baghli, Sid Ahmed 2004. The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage and New Perspectives for the Museum. ICOM News no. 4/2004.

32 Emt.

33 Yin, Tongyun 2006. Museum and the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.
http://museumstudies.si.edu/safeguarding_intangible.pdf

tomasta kulttuuriperinnöstä alueellaan. Näitä luetteloita tulee päivittää säännöllisesti. Lisäksi todetaan, että luovuttaessaan komitealle kausittaisen kertomuksensa jokaisen osapuolen tulee *29 artiklan* mukaisesti sisällyttää siihen asianmukaiset tiedot näistä luetteloista.

Monilla mailla, erityisesti liittovaltiolla ja väkiluvultaan suurilla mailla, on kansallisen luettelon lisäksi alueellisia ja paikallisia luetteloita, joita eri toimijat ylläpitävät.

Lisäksi muihin suojelutoimenpiteisiin liittyen todetaan *artiklan 13* mukaisesti seuraavaa:

Varmistaakseen omalla alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelu, kehittäminen ja edistäminen jokaisen osapuolen tulee pyrkiä:

- (a) ottamaan käyttöön yleinen toimintalinjaus, jonka tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnassa sekä sisällyttää tällaisen kulttuuriperinnön suojelu suunnitteluohjelmiin;*
- (b) nimeämään tai perustamaan yksi tai useampi asiantuntijaelin alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi;*
- (c) edistämään tieteellistä sekä tekniikan ja taiteen alan tutkimusta ja tutkimusmenetelmiä aineettoman kulttuuriperinnön tehokkaan suojelemisen tarkoituksessa, erityisesti tapauksissa, joissa aineeton kulttuuriperintö on uhattuna;*
- (d) ottamaan käyttöön sopivia oikeudellisia, teknologisia, hallinnollisia ja taloudellisia toimenpiteitä, joilla pyritään:
 - (i) edistämään aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoimiseen kouluttavien laitosten perustamista tai niiden vahvistamista, sekä edistämään kulttuuriperinnön välittämistä aineettoman kulttuuriperinnön esittämiseen tai ilmaisemiseen tarkoitettujen foorumeiden tai paikkojen välityksellä;*
 - (ii) varmistamaan aineettoman kulttuuriperinnön saatavuus kunnioittaen samalla tavanomaisia käytäntöjä, jotka määrittävät tietynlaisen aineettoman kulttuuriperinnön saatavuutta;*
 - (iii) perustamaan aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen instituutioita ja helpottamaan niissä asioimista.**

Artikla 14 korostaa koulutuksen, tietoisuuden vahvistamisen ja valmiuksien lisäämisen tarvetta.

Artiklan kohdan (a) mukaan aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamista, kunnioittamista ja edistämistä tulee pyrkiä vahvistamaan suurelle yleisölle suunnatulla koulutuksella, tietoisuuden lisäämisellä ja tiedottamisella, aineettoman kulttuuriperinnön kannalta keskeisille yhteisöille ja ryhmille suunnatulla erityisellä koulutuksella, sekä kehittämällä valmiuksia aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi erityisesti tieteellistä tutkimusta ja säilyttämistä koskevissa kysymyksissä, sekä muilla vapaamuotoisilla tiedonlevittämistavoilla. Artiklan kohdan (b) mukaan yleisölle tulee myös pyrkiä tiedottamaan aineetonta kulttuuriperintöä uhkaa-

vista vaaroista ja suojelutoimenpiteistä. Artiklan kohta (c) liittyy jo vahvasti aineelliseen kulttuuriperintöön, sen mukaan tulee pyrkiä edistämään koulutusta, jonka tavoitteena on suojella sellaisia luonto- ja muistomerkkejä, joiden olemassaolo on välttämätöntä aineettoman kulttuuriperinnön ilmaisuille.

Tämän artiklan toimeenpano on saanut aikaan aivan uudenlaista verkottumista perinteen kantajien, järjestöjen, kouluttajien, yliopistojen ja muistiorganisaatioiden välillä. Koska sopimus on ns. yhteisösopimus, on yhteisöjen osallistuminen katsottu tärkeäksi kaikissa sen toimeenpanon vaiheissa.

Sopimuksen *15 artiklaa* yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistumisesta on ehkä tutkittu enemmän (yhdessä *artiklan 2* kanssa) kuin sopimuksen muita artikloita. Sopimusta on eri tavoilla nimitetty yhteisösopimukseksi (*Community Convention*). Samalla on kriittisesti arvioitu sitä, täyttääkö sopimuksen toimeenpano kaikissa maissa sen perimmäistä tarkoitusta: *free, prior, informed consent* (vapaa, etukäteinen ja tietoinen suostumus) eli toteutuuko yhteisöjen oikeus osallistua kohteiden tunnistamiseen, luettelointiin ja hallintoihin³⁴. Tästä artiklasta tarkemmin ks. Johanna Björkholm, luku 7.

Unescon yleissopimuksen *artikloissa 16–18* määritellään kansainväliset luettelointimenettelyt. Niitä ovat säännöllisesti päivitettävät ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo, kii-reellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo sekä kolmantena luettelona ohjelmat, hankkeet ja toimet aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Tämän lisäksi sopimusvaltioilta edellytetään kansallista luettelointia.

1. Aineettoman kulttuuriperinnön luettelon (*The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*) tarkoituksena on paremman näkyvyyden ja yleisen tietoisuuden nostaminen sekä kulttuurista moninaisuutta kunnioittavan vuoropuhelun edistäminen. Tällä laajimmalla listalla on tällä hetkellä 314 kohdetta.

Päästäkseen tälle listalle kohteiden tulee olla:

- Aineetonta kulttuuriperintöä siinä mielessä kuin aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen *artiklassa 2* määritellään:
”Aineetomalla kulttuuriperinnöllä” tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä

34 Ks. esim. Rudolff, Britta, Susanne Raymond (2013). Emt. s.154–164.

ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta. Tässä yleissopimuksessa keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä.

- Luetteloön pääseminen edistää aineettoman kulttuuriperinnön näkyvyyttä ja tietoisuutta sen merkittävydestä sekä rohkaisee keskusteluun, täten heijastaen kulttuurin maailmanlaajuista monimuotoisuutta ja samalla antaen todisteita ihmisen luovuudesta.
 - Suojelamiseen käytetään keinoja, jotka voivat suojella ja edistää aineettoman perinnön asemaa.
 - Perintökohde on asetettu ehdolle yhteisön, ryhmän tai yksilöiden mahdollisimman laajan osallistumisen avulla. Osallistuminen on ilmoitettu aiemmin ja se on tullut täysin omasta tahdosta.
 - Kohde kuuluu kansalliseen luetteloön sitä Unescon listalle hakevassa maassa/ maissa, kuten artikloissa 11 ja 12 määritellään.
2. Kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelon (*List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding*) päämääränä on asianmukaisten suojelutoimien toteuttaminen jäsenmaiden hakemien kohteiden osalta. Luetteloön pääseminen edesauttaa kansainvälistä yhteistyötä suojelutoimenpiteiden toteuttamiseksi. Yhteensä listalla on tällä hetkellä 35 kohdetta.
 3. Parhaiden suojelukäytäntöjen rekisteri (*Register of Best Safeguarding Practices*) sisältää sellaisia kansallisia, seudullisia ja alueellisia ohjelmia, projekteja ja toimia aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi, jotka Unescon komitean näkemyksen mukaan parhaiten toteuttavat yleissopimuksen periaatteita ja tavoitteita ja ottavat huomioon kehitysmaiden erityistarpeet. Yhteensä tässä rekisterissä on 11 ohjelmaa, projektia ja aktiviteetteja.

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön osa-alue jaottelua käytetään myös edellä mainituilla kolmella listalla. Lähes kaikki kohteet edustavat kuitenkin useampaa aineettoman perinnön lajia.

Aineettoman kulttuuriperinnön luetteloön tulee vuosittain enemmän hakemuksia kuin sinne hyväksytään. Sihteeristön resurssit käsitellä hakemuksia ovat rajalliset ja näin ollen vuosittain päätetään kuinka paljon luetteluihin otetaan kohteita. Vuonna 2015 tullaan hyväksymään 50 kohdetta ja sama määrä vuonna 2016. Aineettoman kulttuuriperinnön komitea käyttääkin tiettyä priorisointia asettaessaan hakemuksia tärkeysjärjestykseen. Etusijalle asetetaan hakemukset sellaisista maista, joilla ei vielä ole kohteita listalla sekä kiireellisen suojelun listalle menevät

hakemukset. Toiseen kategoriaan pääsevät monikansalliset hakemukset. Kolmannessa kategoriassa ovat maat, joilla on jo hakemuksia siinä järjestyksessä kuinka monta kohdetta niillä jo on listalla.

Esimerkiksi Saksa, joka liittyi sopimukseen samana vuonna kuin Suomi (2013) tulee esittämään listalle osuuskuntaliikettä, jonka juuret Saksassa ovat 1800-luvulla, ja joka on levinnyt kaikkialle maailmaan.³⁵

Sopimus on siis ainutlaatuinen kulttuuriperintösopimus globaalilla tasolla siksi, että sen keskiössä ovat yhteisöt (vrt. Euroopan tasolla Euroopan neuvoston Faron sopimus). Siinä myös korostetaan paikallisen, kansallisen ja kansainvälisen tason vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Yhteisöt ovat siinä perinteenkantajia, taitajia, ylläpitäjiä ja välittäjiä. Aineeton kulttuuriperintö on sopimuksen mukaan sitä, mitä yhteisöt, ryhmät ja joissakin tapauksessa yksilöt tunnistavat omaksi kulttuuriperinnökseen. Yhteisöt tulee nähdä avoimina, eivätkä ne välttämättä rajoitu alueellisiin rajoihin (vaikka sopimuksen osapuolet ovat valtioita). Tämän osoittaa moni kansainväliseen luetteloon päässyt kohde: haukankasvatus tai Välimeren ruoka, tai vaikkapa tango, joka on Argentiinan ja Uruguayn yhteinen kohde, tai Baltian maiden laulujuhlat. Sopimuksen toimeenpanossa tulee sen mukaan myös varmistaa, että yhteisöt ovat itse määrittämässä ja luetteloidessa aineetonta kulttuuriperintöään ja että ne ovat tiiviisti mukana myös sen hallinnoinnissa.

Unesco myös korostaa sitä, että aineeton kulttuuriperintö on elävää ja jatkuvasti uusiutuvaa. Sopimuksen suojelulla tarkoitetaan että se suojelee olosuhteita, joissa aineetonta kulttuuriperintöä luodaan, uudistetaan ja joka välittyy sukupolvelta toiselle, menneisyydestä nykyaikaan ja tulevaisuuteen. Sopimus voidaan täten tulkita yhteisöjen ylläpitämien kulttuuri-ilmaisujen ja käytäntöjen luomis- ja välitysprosessien sopimukseksi, joka ei pyri jähmettämään tai musealisoimaan tätä perinnettä.

Artiklat 19–28 käsittelevät kansainvälisen yhteistyön ja verkostoitumisen merkitystä sekä kansainvälistä solidaarisuutta ja lahjoituksia sopimuksen puitteissa perustetulle rahastolle.

35 <http://www.unesco.de/en/kultur/immaterielles-kulturerbe/international.html>.

Wikimedia Commons | Epukas, Public Domain

- Viron Võromaan savusaunaperinne
- hyväksyttiin Unescon luetteloon 2014
- Viron neljäntenä kohteena.

2 SOPIMUKSEN TOIMEENPANO ERÄISSÄ VERROKKIMAISSA

Anna Kanerva ja Ritva Mitchell

Johdanto

Tässä luvussa tarkastelemme neljän sopimuksen allekirjoittaneen verrokkimaan, Ruotsin, Viron, Itävallan ja Alankomaiden tapaa organisoida kansainvälisen sopimuksen toimeenpanoa omissa maissaan. Olemme valinneet nämä maat esitelläksemme erilaisia tapoja lähestyä sopimuksen toimeenpanoa, sen organisointia ja velvoitteita.

Sopimuksen artikkelit 11–15 määrittelevät osapuolia koskevia kansallisen toimeenpanon *velvoitteita*. Niitä ovat aineettoman kulttuuriperinnön suojelu, luettelointi, tallentaminen ja tutkimus sekä sellaisen toimijan nimeäminen, jonka tehtäviin edellä luetellut toimet kuuluvat. Artiklassa 11b tähdennetään erityisesti sitä, että erilaisten perustekijöiden (elementtien) tunnistaminen ja määrittely tulee tehdä *yhteistyössä yhteisöjen, ryhmien ja asianmukaisten ei-valtiollisten organisaatioiden kanssa*.

Sopimuksen allekirjoittaneet valtiot ovat antaneet päävastuun toimeenpanon koordinaatiosta alan asiantuntijavirastoille, tutkimuslaitoksille/keskuksille tai erilaisille kolmannen sektorin toimijoille (erityisesti säätiöille), usein myös kulttuuri-, kulttuuriperintöministeriöille tai kulttuuriperintö- ja matkailuministeriöille. Toimeenpanon malleja on monenlaisia, ja erityisesti liittovaltioissa ja suurissa maissa kohteiden tunnistamisprosessi on delegoitu alueille tai osavaltioille, jotka toimivat yhteistyössä paikallisten kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ja perinteen kantajien kanssa. Koska sopimuksen lähtökohtana on aineetonta kulttuuriperintöä luovat, ylläpitävät ja välittävät yhteisöt (*artikla 15*) on sopimuksen toimeenpano jäsenmaissa synnyttänyt aivan uudenlaista yhteistyötä ja yhteistyön malleja sekä verkottumista eri viranomaisten, kulttuurilaitosten, tutkimuslaitosten, paikallisten yhteisöjen ja perinteen kantajien välille niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.

Myös luetteloinnin ja elementtien kriteerit vaihtelevat kunkin maan kohdalla. Miten halutaan ja voidaan tunnistaa se, mikä on aineetonta kulttuuriperintöä, joka on elävää, uudistuvaa ja yhteisöjen hyväksymää ja vaalimaa.

Ruotsissa luettelointi on vasta käynnissä ja kriteerit ovat hyvin väljiä, mutta seuraavat Unescon antamia osa-alueita ja sopimuksen yleisiä tavoitteita. Kohteita ei ole vielä valittu kansalliseen listaan. Virossa, Itävallassa ja Alankomaissa sen sijaan on jo nimetty kansallisia kohteita. Virolla ja Itävallassa on lisäksi kohteita Unescon kansainvälisessä aineettoman kulttuuriperinnön luettelossa, jossa on tällä hetkellä 314 kohdetta. Ruotsin ratkaisu toimeenpanoon on eri virastojen

välinen yhteistyö: koordinoija, noodit ja asiantuntijaneuvosto sekä kokonaisvaltainen vastuu on annettu valtion laitokselle, jonka vastuulla on suullisen perinteen ja kielen tutkimus, tallennus ja dokumentointi. Rahoitus tulee valtion budjetista. Virossa toimeenpano on annettu kulttuuriministeriön alaiselle kansankulttuurikeskukselle, jonka työn tueksi on perustettu neuvoa-antava neuvosto. Itävallassa vastuu on annettu Unesco-toimikunnalle, joka toimii yhteistyössä ja saa rahoitusta mm. ympäristö- ja terveysministeriöltä sekä liittovaltion kanslerinviraston kulttuuriosastolta. Alankomaissa työtä tekee yksityisen säätiön ylläpitämä kansankulttuurin ja aineettoman kulttuuriperinnön keskus, joka oman ilmoituksensa mukaan toimii yhteistyössä noin 6 000 paikallisen yhteisön ja järjestön kanssa.

Ruotsi - Ihmisoikeuksia, kulttuurista moninaisuutta ja kestävä kehitystä, viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan verkottumista ja yhteistyötä

Ruotsi on ollut aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen osapuoli vuodesta 2011. Toimeenpanon vastuulliseksi tahoksi nimettiin *Institutet för språk och folkminnen* (Kielen ja kansanperinteen tutkimuslaitos)³⁶, jolle annettiin kokonaisvastuu sopimuksen toteuttamisesta ja kolme vuotta aikaa sopimuksen toimintamallin rakentamiseen yhteistyössä eri viranomaisten ja laitosten sekä kentän toimijoiden kanssa.

Ruotsin Unesco-toimikunta julkaisi jo vuonna 2005 raportin³⁷, jossa kartoitettiin sopimuksen taustoja, syitä ja tarvetta sen syntyyn yleismaailmallisesti sekä sen toimeenpanoon liittyviä haasteita Ruotsissa. Vuonna 2009 maahan perustettiin aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaneuvosto, joka alkuperäismuodossaan koostui kuudesta viranomaisesta: käsityöneuvoston (*Nämnden för hemslöjdsfrågor*), museoviraston (*Riksantikvarieämbetet*), kansallisarkiston (*Riksarkivet*), kulttuurineuvoston (*Kulturrådet*), Nordiska Museetin sekä Kielen ja kansanperinteen tutkimuslaitoksen edustajista (*Institutet för språk och folkminnen*). Neuvostossa ovat nykyisin edustettuina myös Ruotsin saamelaiden *Sametinget*, valtion musiikkivirasto (*Statens musikverk*), Monikulttuurinen keskus (*Mångkulturellt centrum*) sekä edustajia kansalaisjärjestöistä. *Institutet för språk och folkminnen* on kuitenkin tehnyt ehdotuksen, että se itse toimeenpanon koordinoijana ei olisi asiantuntijaneuvoston jäsen, sillä se muutenkin toimii yhteistyössä sopimuksen toimeenpanossa kaikkien yllämainittujen tahojen kanssa.

Institutet för språk och folkminnen laati vuonna 2010 yhdessä asiantuntijaneuvoston jäsenten kanssa ehdotuksen siitä, miten sopimuksen toimeenpano tulisi toteuttaa Ruotsissa.³⁸ Tämän

36 <http://www.sprakochfolkminnen.se/folkminnen.html>.

37 Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet. Bakgrund, Sveriges arbete med konventionen, synpunkter och tankar. Svenska Unescorådets skriftserie nr 1/2005.

38 *Förslag till nationellt genomförande av UNESCOs konvention om skydd av det immateriella kulturarvet.* <http://www.regeringen.se/content/1/c6/15/81/97/5891a2b7.pdf>.

ehdotuksen pohjalta Ruotsin toimintamallia sopimuksen toteuttamiseksi lähdettiin rakentamaan kuulemalla eri virastojen ja kentän kommentteja ehdotuksesta.

Institutet för språk och folkminnen toimii sopimuksen toimeenpanon vastuullisena tahona ja se vastaa myös hankkeen menetelmällisistä kysymyksistä sekä niiden kehittämiseen tarkoitettujen keskustelufoorumien järjestämisestä. Vuonna 2014 se julkaisi loppuraportin *Levande traditioner* (Elävät perinteet)³⁹, jossa esitellään kolmivuotisen (2011–2013) työn tulokset. Siinä todettiin mm., että jo olemassa olevien viranomaisten, laitosten, järjestöjen ja toimijoiden välille luotaisiin yhteistyöverkosto toimeenpanoprosessin läpiviemiseksi, uusia toimielimiä ei ole tarpeen luoda. Se teki myös esityksiä siitä, miten päävastuussa olevan laitoksen, noodien ja neuvoston tehtävät ja vastuut tulisi määritellä ja miten kohteiden (elementtien) tunnistamis- ja keruutyö tulisi järjestää.

Ruotsi on valinnut toimintamallin, jossa yhden päävastuussa olevan tahon lisäksi on selkeällä vastuujaolla toimivia erilaisista viranomaisista koostuvia työryhmiä tai ”noodeja”. Noodeissa puolestaan on mukana edustajia arkistoista, museoista, muista aineettoman kulttuuriperinnön instituutioista, yliopistoista, lukioista, järjestöistä sekä esittävän taiteen ryhmistä että itse perinteen harjoittajista. Nämä noodit toimivat siis solmukohtina, joissa yhdistyvät kunkin alan perinteen säilymisestä, dokumentoinnista, tiedon siirrosta, koulutuksesta, tutkimuksesta sekä harjoittamisesta vastaavat toimijat.

Päävastuussa olevan tahon (institutet) tehtävänä on:

- koordinoida ja tukea noodien työtä
- levittää tietoa sopimuksen toimeenpanosta ja käynnissä olevista hankkeista
- olla vastuussa kokonaisvaltaisesta luettelointityöstä
- kehittää erilaisia toimeenpanometodeja yhdessä noodien ja neuvoston kanssa
- raportoida työstään maan hallitukselle ja Unescolle
- kehittää kansainvälisiä suhteita
- toimia neuvoston (rådet) hallinnoivana osapuolena
- koordinoida noodien tekemiä nimeämisehdotuksia
- jakaa mahdollista hanketukea/avustuksia kohteille yhteistyössä neuvoston kanssa.

Noodien vastuualueet on puolestaan jaettu seuraavasti:

- A. *Institutet för språk och folkminnen* ja *Nordiska museet*: suullinen perinne ja ilmaisut, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välittäjänä sekä sosiaaliset käy-

39 *Levande traditioner. Slutrapport om tillämpningen av Unescos konvention om tryggnad av det immateriella kulturarvet i Sverige*
<http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.3540d5a5143fb94a0d1466f/1398151026415/Levande-traditioner-Unesco-slutrapport-Isf-februari-2014.pdf>.

tännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet. Lisäksi maailmankaikkeutta koskeva tieto ja käytännöt.

- B. *Nämnden för hemslöjdsfrågor / Käsityöneuvosto*: perinteiset käsityötaidot.
- C. *Svenskt visarkiv / Valtion musiikkineuvosto*: esittävät taiteet eli musiikki, tanssi ja teatteri.
- D. *Riksantikvarieämbetet/Museovirasto*: tieto ja käytännöt koskien luontoa sekä aineelliseen kulttuuriperintöön ja kulttuuriympäristöön liittyvä aineeton perintö.

Riksantikvarieämbetetin vastuulla on Unescon toisen kulttuuriperintösopimuksen (maailmanperintösopimus) ja Euroopan neuvoston kulttuuriperintösopimusten toimeenpano ja hallinnointi, joten tällä vastuulla pyritään luomaan synergiaa eri sopimusten välille. Ruotsissa valmistellaan, samoin kuin Suomessa, Euroopan neuvoston ns. Faron sopimuksen ratifiointia.

Noodien vastuualueet ovat Unescon määrittelemien osa-alueiden mukaiset: suullinen perinne ja ilmaisu, esittävät taiteet, sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet, luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt sekä perinteiset käsityötaidot.

Näiden neljän *noodin* tehtävät ovat:

- tehdä yhteistyötä oman alansa verkostojen kanssa ja levittää tietoa sopimuksesta
- tehdä työtä luetteloinnin osalta omalla vastuualueellaan
- tunnistaa yhteistyössä kentän kanssa elementtejä, jotka tulisi dokumentoida
- nostaa esiin koulutukseen ja taitojen kehittämiseen liittyviä kysymyksiä
- nostaa esiin esimerkillisiä metodisia ja pedagogisia hankkeita
- valmistella lopulliset ehdotukset luetteloitavaksi
- toimia kansainvälisellä tasolla omalla vastuualueellaan.

Aineettoman kulttuuriperinnön neuvoston (Nationell råd för immateriala kulturarv) tehtävänä on:

- toimia yhteistyöfoorumina noodeille
- seurata aineetonta kulttuuriperintöä, joka on suojelun tarpeessa
- seurata metodikysymyksiä, koulutusta ja tutkimusta aineettoman kulttuuriperinnön eri osa-alueilla sekä seurata tutkimusta ja selvitystyötä, joka koskee nimeämisen vaikuttavuutta kohteelle
- raportoida hallitukselle toimeenpanon etenemisestä ja tehdä ehdotuksia hallitukselle raportoinnista Unescolle
- tehdä päätöksiä hankerahoituksesta tai tuesta nimetyille kohteille
- valmistella mahdollisia ehdotuksia hallitukselle Unescolle esitettäviin kohteisiin.

Institutet för språk och folkminnen, neljä noodia (työryhmää) ja neuvosto siis tekevät jatkuvaa yhteistyötä keskenään sekä omien verkostojensa kanssa. Työssä kiinnitetään erityistä huomiota kulttuuriseen moninaisuuteen sekä yleisimminkin ihmisoikeuksiin, kulttuurioikeuksiin ja kestävään kehitykseen. Nämä teemat ovat olleet Ruotsin kansainvälisen kulttuuriyhteistyön agendalla jo vuosikymmeniä. Kolmen keskeisen Unescon sopimuksen, maailmanperintösopimuksen, aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen ja ns. diversiteettisopimuksen tuomaa synergiaa pyritään toteuttamaan toimeenpanon eri vaiheissa.

Vähemmistöt ja vähemmistökielet ovat olleet Ruotsin toimeenpanoprosessin keskiössä. Ruotsi on tunnustanut saamelaisten vähemmistöryhmän alkuperäiskansaksi ja tästä johtuen saamelaisilla on Ruotsissa erilainen asema kuin muilla vähemmistöryhmillä. Kansainvälisen sopimuksen tarpeellisuuden perusteluissa vedottiinkin usein erityisesti alkuperäiskansojen ja muiden vähemmistöjen kulttuuriin oikeuksiin sekä heidän oikeuksiinsa vaalia ja uudistaa omaa aineetonta kulttuuriperintöään.

Ruotsin saamelaiskäräjien johdolla perustettiin saamelaisten aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaryhmä vuonna 2012. Saamelaiset ovat edustettuina myös noodien verkostoissa, kuten muutkin virallisten vähemmistökielien edustajat (suomi, saamen kieli, romani ja jiddish). Myös muut vähemmistöt ovat aktiivisesti mukana toimeenpanoprosessissa (esim. Monikulttuurinen keskus, Maailmankulttuurien museo).

Toimeenpanon tavoitteena on avata väylä demokraattiselle ja kansalaisia osallistavalle työkentelyprosessille sekä synnyttää uudenlainen, horisontaalinen käsitys siitä, mitä aineeton kulttuuriperintö ja kulttuuriperintö yleensäkin pitävät sisällään ja siten antaa mahdollisuus erilaisille yhteisöille osallistua keskusteluun omasta kulttuuriperinnöstään sekä tehdä ehdotuksia mahdollisista kohteista ja elementeistä. Ruotsissa on erityisesti korostettu keskustelujen kansalaisyhteiskuntaa osallistavien foorumeiden tärkeyttä itse toimeenpanoprosessissa.

Aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen luettelointi Ruotsissa

Luettelointityö on aloitettu Ruotsissa käyttäen hyvin väljiä kriteereitä ja sen ensimmäinen versio tullaan julkaisemaan syksyllä 2015. Institutet för språk och folkminnen, jolla on siis kokonaisvaltainen koordinoituvastuu luetteloinnista, on avannut verkkosivuston, jossa tullaan esittelemään listalle valittuja aineettoman kulttuuriperinnön kohteita/elementtejä. Listoja tullaan jatkossa päivittämään ja valinnan kriteereitä kehittelemään. Ensimmäisen vaiheen kohteet ovat noodien yhdessä verkostojensa kanssa ehdottamia, mutta jatkossa eri yhteisöjen on mahdollista tehdä ehdotuksia avoimeen luetteloon.

Kansallisen luetteloinnin tärkeinä kriteereinä pidetään sitä, että kohteen/ elementin taustalla ovat itse perinteen harjoittajat (utövarna). Edellytyksenä on myös se, että elementillä on yhteisön/kansalaisyhteiskunnan laaja kannatus, jatkuva uudistuminen ja elävyys. Kohteen tulee myös heijastaa kulttuurista monimuotoisuutta. Ruotsissa painotetaan luettelointia prosessina, jonka aikana kansalaisten ja perinteen kantajien tietoisuuden lisääntyminen aineettomasta kulttuuriperinnöstä kasvaa ja tekee sen näkyväksi.

Ruotsi ei ole vielä hakenut kohteita Unescon aineettoman kulttuuriperinnön listalle, sillä kansallisen luetteloinnin ensimmäinen vaihe on vasta käynnissä.

Viro - kansainvälistä työtä ja kansankulttuuria⁴⁰

Viro ratifioi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun tähtäävän yleissopimuksen vuonna 2006. Sopimuksen toimeenpanosta ja sen koordinaatiosta vastaa Viron kulttuuriministeriön alainen Viron kansankulttuurin keskus (Rahvakulttuuri Keskus)⁴¹. Keskuksessa työskentelee tällä hetkellä kaksi aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaa.

Vuonna 2009 Viron kulttuuriministeriö nimitti toimeenpanon neuvoo-antavaksi elimeksi Viron aineettoman kulttuuriperinnön neuvoston (Estonian Council for the ICH), johon kuuluu 20 jäsentä. Elin vastaa toimenkuvaltaan Suomessa nimitettyä aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaryhmää. Neuvosto vastaa sopimuksen strategisesta kehittämisestä ja hyväksyy uudet kohteen Viron kansalliseen luetteloon.

Viro toimi Unescon sopimuksen hallitusten välisen komitean (*Intergovernmental Committee*) jäsenenä vuosina 2006–2010, eli heti sopimuksen ratifioituaan. Virolainen Tarton yliopiston professori Kristin Kuutma toimi komitean varapuheenjohtajana vuosina 2006–2007. Kuutma on myös Viron Unesco -toimikunnan puheenjohtaja. Viroon on toisin sanoen jo varhain kertynyt kansainvälistä osaamista ja näkyvyyttä sopimuksen toimeenpanossa. Etenkin komiteajäsenyyden aikaan maan Unesco -toimikunta toimi aktiivisesti kansainvälisten tapahtumien järjestäjänä ja rahoittajana. Maassa järjestettiin vuonna 2007 yhteistyössä Unescon kanssa kansainvälinen seminaari aineettoman kulttuuriperinnön kansallisen luetteloinnin periaatteista ja käytännöistä eri maissa.⁴² Vuonna 2010 järjestettiin seminaari liittyen yhdistysten ja järjestöjen rooliin sopimuksen toimeenpanossa.⁴³

40 Lähteenä Viron toimeenpanon osalta on käytetty pääosin Viron syksyllä 2014 Unescon sopimuksen hallitusten väliselle komitealle (*Intergovernmental Committee*) toimittamaa englanninkielistä seurantaraporttia: *Report on the implementation of the Convention and on the status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Periodic report No. 00801/Estonia.*

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&cp=EE> (haettu 21.3.2015).

Lisäksi lähteenä on käytetty Kansankulttuurin keskuksen internetsivuja, www.rahvakulttuur.ee (haettu 21.3.2015).

41 www.rahvakulttuur.ee.

42 http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?meeting_id=00076.

43 http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?meeting_id=00139.

Viron Kansankulttuurin keskus osallistuu aineetonta kulttuuriperintöä koskevan kulttuuripoliitiikan suunnitteluun ja toteutukseen, järjestää koulutusta ja tiedotusta koskien aineetonta kulttuuriperintöä sekä ylläpitää Viron aineettoman kulttuuriperinnön kansallista luetteloa. Lisäksi asiantuntijat hallinnoivat kahtatoista eri puolilla Viroa toteutettavaa aineettoman kulttuuriperinnön tukiohjelmia. Kansakulttuurin keskuksen 15 alueellista asiantuntijaa toimivat läheisessä yhteistyössä aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijoiden kanssa.

Kansakulttuurin keskuksen aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvä koulutustoiminta on ollut aktiivista. Koulutusten tavoitteena on ennen kaikkea kannustaa, informoida ja auttaa suoje-lutoimenpiteiden toteuttamisessa. Pienryhmäkoulutukset keskittyivät aluksi ennen kaikkea aineettoman kulttuuriperinnön luettelointiin liittyviin kysymyksiin. Sittemmin koulutusta on järjestetty myös yleisemmin suojelun teeman alla, jossa keskeistä on ollut erityisesti sopimuk-sen käsitteiden avaaminen. Unescon sopimuksen tärkeimmät esitteet ja toimintaohjeet on käännetty keskuksen toimesta viron kielelle ja niitä on täydennetty paikallisin esimerkein.⁴⁴

Toimeenpanossa työskennellään tiiviissä yhteistyössä virolaisten yliopistojen, muistiorganisaatioiden ja kansalaisjärjestöjen kanssa. Keskeisinä yhteistyökumppaneina toimivat kolmannen sektorin tahot⁴⁵ edustavat nimenomaan perinteisesti ymmärretyn vironkielisen kansankulttuuriin ja harrastajatoiminnan alaa: kansanmusiikin, kansantanssin, kuorojen, käsityön sekä harrastajateatterin kattojärjestöjä. Viron Unescolle toimittaman raportin mukaan vuonna 2012 Viron kulttuuriministeriö rahoitti koordinaatiosta vastaavaa Kansankulttuurikeskusta sekä edellä mainittuja muistiorganisaatioita ja kattojärjestöjä kansankulttuurin momentilta yhteensä 3.25 miljoonalla eurolla. Tämä luku ei siis kuvaa suoraan sopimuksen toimeenpanoon ohjattuja varoja vaan nimenomaan kansankulttuuriin yleensä käytettävissä olevia varoja. Keskusjärjestöt toteuttavat sopimuksen toimeenpanon kannalta keskeisiä toimia omassa jokapäiväisessä työssään.

Aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen luettelointi Virossa

Kansankulttuurikeskus ylläpitää luetteloa Viron merkittävistä aineettoman kulttuuriperinnön kohteista, joita on tällä hetkellä 62.⁴⁶ Virolla on neljä kohdetta Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelossa.⁴⁷

Virossa on vain yksi kansallinen luettelo. Uhanalaisten kohteiden luetteloimista erikseen ei pidetty tarpeellisena, sillä jokaisesta luetteloon kirjattavasta kohteesta tulee Virossa joka tapauksessa kuvata tapoja, joilla kulttuuriperintöä välitetään, mahdollisia uhkia perinteen säilymiselle

44 Report of the International Conference on Intangible Cultural Heritage in March 2012 in Deurne, Netherlands.
http://immaterieelerfgoed.nl/lectures_64.html.

45 Emt., 5.

46 <http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/>.

47 <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&topic=mp&cp=EE>.

sekä esittää suojelutoimenpiteitä ja arvioida vaikutuksia. Luetteloinnin yhteydessä yhteisöt voivat myös tuoda esille omia hyviä kulttuuriperinnön suojeluun liittyviä käytäntöjään.

Prosessi aineettoman kulttuuriperinnön kansallisen luettelon laatimiseksi aloitettiin Virossa vuonna 2007. Se toteutettiin yhteistyössä Tarton yliopiston, Viron kansallismuseon ja Viron kirjallisuusmuseon tutkijoiden kanssa.⁴⁸ Keskeinen näkökulma oli lähteä paikalliselta tasolta ja paikallisista tarpeista. Aineettoman kulttuuriperinnön luettelointi aloitettiin ensin Hiidenmaalla, jossa oli jo aiemmin aktiivisesti toimittu oman kulttuuriperinnön suojelemiseksi.⁴⁹ Luettelon ensisijaisena tarkoituksena on palvella paikallisten yhteisöjen kiinnostuksen kohteita.

Internet-pohjainen luettelo avattiin vuonna 2010. Aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet ja niiden alakategoriat työstettiin luettelointia varten yhdessä Tarton yliopiston folkloristiikan oppiaineen kanssa.

Luettelo rakentuu kahdella eri tavalla. Merkinnät luetteloon (*entry*) voivat koskea:

1. aineettoman kulttuuriperinnön kohteita (elements of intangible heritage)
2. yksittäisiä perinteenharjoittajia (individual practitioners)
3. kohteeseen liittyviä organisaatioita (organisations)
4. paikkoja tai alueita, jotka ovat tärkeitä kohteille (places or regions).

Sen lisäksi kohteet jaotellaan luettelossa aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueisiin (*domains*). Virossa osa-alueet on määritelty omista lähtökohdista käsin, Unescon määritelmästä poiketen. Osa-alueet on lisäksi jaettu alakategorioihin, jotka tarkentavat osa-alueita.⁵⁰ Osa-alueet ovat:

- asutus, elämäntapa ja elinympäristö
- luonnonvarojen hallinta
- ruoka ja ravinto
- käsityöt
- kieli ja runouden lajit
- tavat ja uskonto
- perinteiset leikit ja ajanviette.

Koska aineettoman kulttuuriperinteen elementit liittyvät usein useampaan kuin yhteen osa-alueeseen, on verkkopohjaiseen luetteloon lisätty sisäisiä linkkejä, jotka mahdollistavat

48 www.rahvakulttuur.ee/vpknimistu.

49 Kristin Kuutma 2007, 6. Making Inventories: a Constraint or an Asset? <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00211-EN.pdf> (haettu 31.3.2015).

50 Esimerkiksi käsityön alakategorioita ovat eri materiaalit ja esineet ja niiden työstäminen; luonnonvarojen alakategorioita keräily, kalastus ja maanviljely; ruoan alakategorioita ruoan valmistus, säilömiseen sekä itse syömisen ja juomisen tapahtuma; kielessä kieli ja kielenkäyttö sekä laulu; tavoissa ja uskonnossa kasveihin, ihmisen elinkaareen, kehoon, sosiaalisiin ryhmiin, aikaan ja uskontoon ja elämäntapoihin liittyvät tiedot ja käytännöt sekä perinteisissä leikeissä ja ajanvietteessä musisoiminen, tanssiminen, esittäminen ja näytteleminen ja taiteellinen itseilmaisuus.

kohteen luetteloimisen useampaan osa-alueeseen. Luetteloitujen kohteiden tiedot tulee päivittää viiden vuoden välein kohteen ilmoittaneen yhteisön itsensä toimesta.

Yhteisöjä ja järjestöjä kannustetaan kohteiden ilmoittamiseen. Yhteisöt keräävät itse tiedot kohteesta luetteloon ja tarvittaessa Kansankulttuurin keskus avustaa tässä. Yhteisöllä on mahdollisuus päättää haluavatko he ylipäätään luetteloida aineettoman kulttuuriperintönsä, myös mitkä elementit luetteloon laitetaan ja kuinka yhteisöt haluavat ne esitellä.

Virossa tärkein kriteeri kohteiden valinnassa luetteloon on, että yhteisöt itse haluavat ilmoittaa kohteen. Sen lisäksi kohteen täytyy vastata aineettoman kulttuuriperinnön määritelmää; olla elävää, tällä hetkellä yhteisölle tärkeää kulttuuriperintöä sekä sen tulee olla välittynyt sukupolvelta toiselle. Lisäksi kohteen kuvauksen tulee olla kattava ja informatiivinen. Sen tulee sisältää myös tietoja kohteena olevan aineettoman kulttuuriperinnön kestävydestä, välittämisen tavoista, mahdollisista uhista sekä kuvata realistinen suunnitelma suojelutoimenpiteiksi.

Itävalta - luetteloita, poikkisektoraalisuutta, kestävä kehitystä ja sosiaalisia käytäntöjä⁵¹

Itävalta ratifioi Unescon sopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta vuonna 2009. Sopimuksen kansallisesta toimeenpanosta vastaa Unesco -toimikunta. Toimikuntaan perustettiin aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen yksikkö (*National Agency for Intangible Cultural Heritage*) jo vuonna 2006 valmistelemaan sopimuksen ratifiointiprosessia ja tiedottamaan aineettomasta kulttuuriperinnöstä.

Sopimuksen toimeenpanoa Unesco -toimikunnassa rahoittavat Itävallan liittokanslerin viraston kulttuuriosasto⁵² sekä ympäristöministeriö⁵³. Työtä on rahoittanut myös Itävallan terveysministeriö.⁵⁴

Aineettoman kulttuuriperinnön yksikön tehtävänä on lisätä tietoisuutta aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta sekä ylläpitää ja päivittää Itävallan kansallista aineettoman kulttuuriperinnön luetteloa. Yksikössä työskentelee kaksi aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaa.

51 Tekstin kirjoittamisessa lähteenä on käytetty ensisijassa Itävallan Unesco -toimikunnan internetsivuja ja sieltä löytyviä materiaaleja,
<http://immaterielleskulturerbe.unesco.at/cgi-bin/page.pl?cid=1&lang=en> (haettu 21.3.2015).

52 Bundeskanzleramt Österreich, Kultursektion (Federal Chancellery Culture Division).
<http://kunstkultur.bka.gv.at/site/7984/default.aspx> (haettu 21.3.2015).
Itävallassa kulttuurialan lainsäädäntö ja kulttuurihallinto kuuluvat liittovaltion velvollisuuksiin.

53 Ministerium für ein Lebenswertes Österreich,
<http://www.bmlfuw.gv.at/>.

54 Bundesministerium für Gesundheit. Ks. National Inventory of the Intangible Cultural Heritage 2010. Inscriptions 2010. PDF.
<http://immaterielleskulturerbe.unesco.at/cgi-bin/page.pl?id=59&lang=en> (haettu 21.3.2015).

Tehtävänsä toteuttamiseksi Unesco-toimikunta koordinoi liittovaltion tasolla aineettoman kulttuuriperinnön instituutioiden ja asiantuntijoiden verkostoa sekä pyrkii edistämään aineetonta kulttuuriperintöä koskevaa tutkimustoimintaa ja aineettoman kulttuuriperinnön välittämiseen liittyvää koulutustoimintaa. Lisäksi toimikunnan asiantuntijat opastavat kulttuuriperinnön suojeluun liittyvissä asioissa ja tekevät suosituksia aineettoman kulttuuriperinnön kohteiden tunnistamiseksi, dokumentoimiseksi ja suojelemiseksi.

Unesco-toimikunnan aineettoman kulttuuriperinnön yksikkö järjestää kansallisia ja kansainvälisiä tapaamisia ja koulutustapahtumia liittyen aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun. Aineeton kulttuuriperintö ja erityisesti vuonna 2010 käynnistynyt kansallinen luettelointi on saanut maassa runsaasti huomiota. Paljon toimintaa, tutkimusta ja matkailun aloitteita keskittyy nimenomaan luetteloinnin prosessin ympärille. Vuonna 2012 yksikkö teki yhteistyötä Itävallan kansallisen matkailutoimiston (*Austrian National Tourist Office*) kanssa pyrkimyksensä vaikuttaa aineettoman kulttuuriperinnön kestäväan ja kunnioittavaan käyttöön matkailusektorilla. Kansallinen matkailutoimisto valitsi 38 aineettoman kulttuuriperinnön kohdetta, joista se laati, perinteenkantajien suostumuksella, esittelyt erityisesti kansainväliselle yleisölle.

Itävallassa on otettu käyttöön käytäntö, jossa eri vuosina keskitytään temaattisesti tiettyihin aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueisiin. Temaattinen keskittyminen on tuonut huomiota erityisesti osa-alueille, jotka ovat maassa vähemmän näkyviä. Luetteloinnin käynnistyttyä 2010 maassa huomattiin, että erityisesti luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyviin tietoihin ja taitoihin liittyviä kohteita ja perinteitä on maassa tunnistettu vain vähän. Myös perinteisten käsitöiden osalta todettiin, että monet taidot ovat jo hävinneet tai häviämässä. Näihin kahteen osa-alueeseen keskityttiin vuonna 2013 ja sitä kautta saatiin paitsi osa-alueilta lisää kohteita kansalliseen luetteloon myös vahvistettua niiden asemaa. Itävaltaan perustettiin perinteiseen lääketieteeseen liittyviin taitoihin keskittyvän tallennuskeskus maan kulttuuri-, ympäristö- ja terveysministeriöiden sekä yksityisten rahoittajien turvin, yhteistyössä Unesco -toimikunnan kanssa.⁵⁵ Tätä on pidetty kansainvälisesti innovatiivisena esimerkkinä kansallisen luetteloinnin prosessin ulottuvuuksista.⁵⁶ Itävallassa on pyritty aineetonta kulttuuriperintöä koskevassa työssä keskittymään erityisesti niihin teemoihin, joissa ajankohtaiset sosiaaliset kysymykset ja perinteiset tiedot ja taidot yhdistyvät kestäväan kehityksen näkökulmasta. Unesco-toimikunta ja ympäristöministeriö ovat esimerkiksi toimineet yhteistyössä suojellakseen sitä osaamista, jota maassa on luonnonkatastrofeihin, kuten lumivyöryihin tai tulviin, varautumisessa ja selviytymisessä.⁵⁷

55 Dokumentationszentrums für traditionelle und komplementäre Heilmethoden.
<http://www.cam-tm.com/de/index.htm>.

56 Evaluation of UNESCO's Standard-setting Work of the Culture Sector Part I – 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 33.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002230/223095E.pdf>.

57 Albert 2011. Feasibility Study, Implementation of the Unesco Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Germany, 14.
http://www-docs.tu-cottbus.de/gradschool/public/Fachklasse_5/feasibility_study_igs_heritage_studies.pdf.

Saksankieliset (ja vahvan aluehallinnon) maat – Itävalta, Saksa ja Sveitsi – ovat tehneet luontevasti yhteistyötä sopimuksen toimeenpanossa. Erityisesti Saksassa sopimuksen toimeenpano ja luetteloinnin prosessi vastaa Itävallassa käytössä olevaa mallia. Myös Saksassa toimeenpanosta vastaa kansallinen Unesco -toimikunta. Saksa ratifioi Unescon sopimuksen vuonna 2013, samaan aikaan Suomen kanssa.

Aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen luettelo Itävallassa

Itävallassa on yksi aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen eli liittovaltion tason, luettelo. Luetteloinnissa noudatetaan Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmää ja osa-alueiden jaottelua. Myös kohteiden valintakriteerit heijastavat suoraan Unescon kriteereitä. Itävallassa aineettoman kulttuuriperinnön kenttää määrittää erityisesti sosiaaliin käytäntöihin, rituaaleihin ja juhlatilaisuuksiin liittyvien kohteiden keskeisyys yhteisöille.

Vain yhteisöt itse voivat ilmoittaa kohteita luetteloön ja hakemuksiin täytyy liittää perinteenkantajien kirjallinen suostumus. Itse kohteiden valinta luetteloön on vahvasti asiantuntijavetoinen prosessi. Kohteiden valinnasta vastaa tarkoitusta varten perustettu asiantuntijaryhmä, jossa ovat jäseninä viiden liittovaltion ministeriön ja maan yhdeksän osavaltion kulttuurihallinnon edustajat. Lisäksi ryhmään kuuluu kymmenen tieteellistä asiantuntijaa kulttuuri-, sosiaali- ja luonnontieteiden alueilta. Kansallisten kohteiden ohella asiantuntijaryhmä tekee valinnan niistä kohteista, joita haetaan Unescon kansainvälisille listoille. Itävallalla on tällä hetkellä kaksi kohdetta Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelossa.⁵⁸

Kohteita valitaan kansalliseen luetteloön vähintään kerran vuodessa. Ensimmäiset 30 kohdetta nimettiin vuonna 2010 ja vuonna 2014 järjestettiin yhdeksäs valintakierros.

Kohteita Itävallan kansallisessa luettelossa on tällä hetkellä 79. Kohteet jakautuvat aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueisiin seuraavasti:

- (a) suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä, 9 kohdetta
- (b) esittävät taiteet, 15 kohdetta
- (c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet, 31 kohdetta
- (d) luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt, 9 kohdetta
- (e) perinteiset käsityöt, 15 kohdetta.

58 <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&topic=mp&cp=AT>.

Itävallan kansallinen luettelo on internetpohjainen sovellus ja se avattiin ensimmäisten kohteiden valinnan jälkeen syksyllä 2010.⁵⁹ Luettelo sisältää kohteiden kuvauksen lisäksi tietoja eri aineettoman kulttuuriperinnön kohteisiin tai teemoihin liittyvistä tapahtumista, joiden kautta voi tutustua perinteisiin paikan päällä. Vuonna 2013 käynnistettiin arviointiprosessi, jonka tarkoituksena on selvittää, minkälaisia sosiaalisia, kulttuurisia, ekologisia ja taloudellisia vaikutuksia luetteloinnilla on ollut kohteille ja perinteenkantajille.

Alankomaat - yhteisöjen tavoitteellista suojelutoimintaa

Alankomaat ratifioi Unescon sopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta vuonna 2012. Sopimuksen kansallisesta toimeenpanosta vastaa Alankomaiden kansakulttuurin ja aineettoman kulttuuriperinnön keskus (*Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, VIE*)⁶⁰. Sopimus kattaa myös kuningaskunnan Karibialla sijaitsevat alueet.⁶¹

Kansankulttuurin ja aineettoman kulttuuriperinnön keskuksen tärkeimpänä tehtävänä on lisätä aineetonta kulttuuriperintöä koskevaa tietoisuutta sekä toimia erityisesti perinteenkantajien yhteisöjen osaamiskeskuksena. Keskus arvioi toimivansa kaikkiaan noin 6 000 pääosin paikallisen, aineettoman kulttuuriperinnön parissa työskentelevän organisaation kanssa.⁶² Keskus vastaa aineettoman kulttuuriperinnön kansallisesta luetteloinnista. Lisäksi se kehittää aineettoman kulttuuriperinnön suojelumenetelmiä sekä suunnittelee tutkimusohjelmia. Tiedotuskanavanaan VIE julkaisee lehteä aineettomasta kulttuuriperinnöstä sekä ylläpitää useita verkkosivustoja: oman organisaationsa sivuja, aineettomaan kulttuuriperintöön yleensä liittyvää sivustoa⁶³ sekä aineettoman kulttuuriperinnön kansallisen luettelon internetsivuja.⁶⁴ Keskus toimii Alankomaiden hallituksen neuvonantajana liittyen aineettomaan kulttuuriperintöön ja kansankulttuuriin. VIE on yksityinen säätiö, jonka toimintaa rahoitetaan valtion budjetista. Lisäksi keskus saa rahoitusta aineetonta kulttuuriperintöä esittelevän internetsivuston ylläpitämiseen hollantilaiselta Dela-osuuskunnalta.⁶⁵

Tärkeässä roolissa VIE:n toimeenpanotyössä on kansainvälinen yhteistyö. Keskus järjestää vuosittain kansainvälisen, Unescon sopimukseen liittyvän tapahtuman Alankomaissa. VIE osallis-

59 Itävallan luettelo:
<http://immaterielleskulturerbe.unesco.at/cgi-bin/unesco/element.pl?intro=1&lang=de>.

60 www.volkscultuur.nl.

61 Autonomiset alueet Aruba, Curaçao ja St Maarten sekä kolme erityisasemassa olevaa kuntaa, Bonaire, St Eustatius ja Saba.

62 Ks. keskuksen esittely Unescon akkreditoitujen toimijoiden listalla,
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00331>.

63 www.traditie.nl.

64 immaterieelerfgoed.nl.

65 www.dela.nl; DELA on osuuskunta, joka tukee jäseniään erityisesti kuolemaan ja hautajaisjärjestelyihin liittyvissä kustannuksissa.

tuu myös aktiivisesti Unescon aineettoman kulttuuriperinnön kansalaisjärjestöjen foorumin (*ICH NGO Forum*⁶⁶) toimintaan ja on virallisesti akkreditoitu sopimuksen yhteistyöjärjestöksi.⁶⁷

Aineettoman kulttuuriperinnön keskus ottaa kantaa aineettoman kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesti ajankohtaisiin kysymyksiin, kuten esimerkiksi aineettoman kulttuuriperinnön ja turismin suhteeseen, tai viime vuosina erityisesti puhuttaneeseen ”Mustan Pekan” (*Zwarte Piet*) rooliin hollantilaisille tärkeässä Pyhän Nikolauksen traditiossa (*Sinterklaas*).⁶⁸ Sinterklaas-juhla valittiin Hollannin aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon tammikuussa 2015.

VIE on myös pyrkinyt aktivoimaan tavallisia kansalaisia itselleen tärkeiden kohteiden ilmoittamiseen. Keskuksen ylläpitämällä aineettoman kulttuuriperinnön internetsivulla voi avoimella lomakkeella ilmoittaa kymmenen henkilökohtaisesti tärkeimpänä pitämänsä kulttuuriperinnön kohdetta⁶⁹ Tämä prosessi on kuitenkin ennen kaikkea tiedonvälitystä aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja siten toimeenpanoa tukevaa työtä, ei varsinaista kansallista luettelointia.

Aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen luettelo Alankomaissa

Alankomaissa kansallinen luettelointiprosessi käynnistettiin heti ratifioinnin jälkeen. Sopimuksen toimeenpanosuunnitelmaa ja erityisesti luettelointia oli valmisteltu Alankomaissa jo ennen sopimuksen ratifiointia VIE:n, *Fonds voor Cultuurparticipatie* (Kulttuuriosallistumisen rahasto, *The Cultural Participation Fund*⁷⁰), hollannin kieltä ja Alankomaiden kulttuuria tutkivan ja dokumentoivan *Meertens Instituutin*⁷¹ sekä Hollannin Ulkoilmamuseon (*Openluchtmuseum*⁷²) yhteistyönä.

Alankomaissa aineettoman kulttuuriperinnöt kansallinen luettelo ja kohteiden kuvaukset löytyvät internet-sivustolta, jossa kuvataan kohteiden lisäksi laajalti myös luetteloinnin prosessia.⁷³ Kohteita kansallisessa luettelossa on tällä hetkellä 57. Kohteet ovat toistaiseksi kaikki Alankomaiden Eurooppaan kuuluvassa osassa. Kohteiden inventointi ja luettelo aloitetaan Alankomaiden merentakaisilla alueilla keväällä 2015, jossa paikallisia toimijoita on koulutettu luetteloinnin prosessissa.⁷⁴ Hollannilla ei ole vielä kohteita Unescon kansainvälisillä listoilla.

66 <http://www.ichngoforum.org/>.

67 Aineettoman kulttuuriperinnön parissa toimivat kansalaisjärjestöt voivat halutessaan hakea akkreditointia, jolloin ne voivat toimia virallisina neuvonantajina sopimuksen hallitusten väliselle komitealle.
Ks. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00329>.

68 http://immaterieelerfgoed.nl/file_handler/documents/original/view/28/sinterklaas-flyer-engelspdf.pdf.

69 VIE on koonnut ilmoitusten pohjalta listan Hollannin 100 tärkeimmästä aineettoman kulttuuriperinnön kohteesta. Ensimmäisellä sijalla on Sinterklaas ja Pyhän Nikolauksen päivän aatto (5.12., Sinterklaasavond/Pakjesavond), jolloin maassa jaetaan joululahjat.
Ks. http://www.volkscultuur.nl/file_handler/documents/original/view/11/100-traditiespdf.pdf.

70 <http://www.cultuurparticipatie.nl/>.

71 <http://www.meertens.knaw.nl/cms/en/>.

72 <http://www.openluchtmuseum.nl/>.

73 Hollannin luettelo: <http://immaterieelerfgoed.nl/>.

74 <http://www.unesco.org/culture/ich/en/news/Dutch-Caribbean-islands-press-on-with-inventorying-its-living-heritage-00115>.

Sinterklaas-traditioon liittyvässä kansallisessa ja kansainvälisessä keskustelussa on kuitenkin myös sivuttu kohteen sopivuutta Unescon tavoitteisiin.⁷⁵

Alankomaissa aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet on määritelty Unescon osa-alueiden jaottelusta poiketen. Kansallisen luettelon kategoriat (12 kpl) ovat:

- ammatit ja osaaminen (*ambachten en beroepen*)
- ruokaperinteet (*culinaire tradities*)
- tapahtumat (*evenementen*)
- juhlatraditiot (*feesten en vieringen*)
- taiteet (*kunsten*)
- elinkaareen liittyvät rituaalit (*levenslooprituelen*)
- elämäntyyli (*levensstijlen*)
- luonto (*natuur*)
- suullinen perintö (*orale tradities*)
- sosiaalinen koheesio ja identiteetit (*sociale cohesie en identiteit*)
- sosiaaliset käytännöt (*sociale praktijken*)
- vapaa-aika (*vrije tijd*).

Luetteloinnin tärkein tavoite on tukea yhteisöjä niiden kulttuuriperinnön suojelutoimissa. Aloitteen kohteiden luettelointiin täytyy tulla yhteisöltä itseltään. VIE järjestää kaikille kohteita luetteloön hakeville hakuprosessia ja luettelointia koskevan tiedotus- ja koulutus-tilaisuuden, joita pidetään kuukausittain. Keskeisessä osassa tätä tilaisuutta sekä keskeisin osa koko hakuprosessissa on esittää kohteelle realistinen suojelusuunnitelma, johon tulee sisällyttää SWOT-analyysi. Luetteloön hakiessa tulee kuvata, miten kulttuuriperintö aiotaan pitää elinvoimaisena ja miten sitä välitetään seuraaville sukupolville. Maassa on täten haluttu korostaa, aineettoman kulttuuriperinnön näkyväksi tekemisen ohella, luetteloinnin konkreettisia suojeluvaihtoehtoja. Muuten kohteiden valintakriteerit heijastavat Unescon kriteereitä: kohteiden tulee vastata aineettoman kulttuuriperinnön määritelmää, olla välittynyt sukupolvilta toisille, sekä olla elävää ja yhteisölähtöistä. Yhteisöjen tulee esittää seurantaraportti suojelutoimien toteutumisesta kahden vuoden välein sekä samalla päivittää kohteidensa tiedot. Jos suojelutoimenpiteitä ei ole toteutettu, kohde voidaan poistaa listalta.

75 Ks. esim. Dealing with Black Pete. Media, Mediators and the Dilemmas of Brokering Intangible Heritage. Albert Van Der Zeijden. Teoksessa Brokers, Facilitators and Mediation. Critical Success (F)Actors for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven. 2014/3 (Special issue). S. 349–360. http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/doc_volkskunde_2014_3-2.pdf (haettu 1.4.2015).

VIE:n asiantuntijat tekevät alustavan valinnan kohteista ja neuvovat mahdollisen negatiivisen arvion saaneita yhteisöjä hakemusten mahdollisessa tarkistamisessa ja edelleen kehittämisessä. Lopullisen päätöksen kohteiden valinnasta tekee nimetty asiantuntijaryhmä VIE:n asiantuntijoiden esitysten pohjalta.

Wikimedia Commons | MarkDB, Public Domain

Pyhän Nikolauksen perinteeseen liittyvä Sinterklaas-juhla valittiin Hollannin aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon tammikuussa 2015.

3 SUOMALAISTEN ASIANTUNTIJOIDEN JA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN TOIMIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ UNESCON SOPIMUKSEN TOIMEENPANOSTA

Anna Kanerva ja Ritva Mitchell

Kysely aineettomasta kulttuuriperinnöstä

Keskeinen osa Cuporen selvitystyötä aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanonvalmistelussa olivat verkkokyselyt, joiden avulla pyrittiin selvittämään, miten suomalaiset aineettoman kulttuuriperintökentän asiantuntijat, tutkijat, muistiorganisaatiot ja kansalaisjärjestöt katsovat, että Unescon sopimusta voitaisiin Suomessa toteuttaa ja miten aineeton kulttuuriperintö voitaisiin meillä määritellä. Kentän kuuleminen tällä tavoin koettiin tärkeäksi, sillä kuten on jo todettu aiemmin, Unescon sopimus jättää sopimusmaille paljon vapautta toimeenpanna sopimusta omaan tilanteeseensa parhaaksi katsomallaan tavalla. Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus jättää paljon tulkinnanvaraa keskeisten käsitteidensä osalta.

Myös Ruotsissa kerättiin näkemyksiä Unescon sopimuksen toimeenpanosta sidosryhmille suunnatulla kyselyllä maan valmistellessa sopimuksen ratifiointia vuonna 2009.⁷⁶ Tuolloin Ruotsin *Institut för språk och folkminnen* toteutti verkkopohjaisen kyselyn, jonka tavoitteena oli kartoittaa aineettoman kulttuuriperinnön parissa toimivia tahoja ja heidän tarpeitaan Unescon sopimuksen toimeenpanon suunnittelun tueksi.⁷⁷ Näin ollen Ruotsin kysely vastaa tavoitteiltaan ja kysymyksenasetteluiltaan Cuporen keväällä 2015 toteuttamaa aineettoman kulttuuriperinnön sidosryhmäkyselyä (ks. Luku 4).

Tässä luvussa käydään läpi Cuporen marras-joulukuussa 2014 aikana toteuttaman verkkokyselyn tuloksia. Kysely laadittiin Cuporessa SurveyPal-kyselyohjelmistolla⁷⁸. Kysely lähetettiin Cuporen toimesta henkilökohtaisesti kaikille niille tahoille, jotka olivat olleet kutsuttuina syksyllä 2014 toimeenpanon valmistelun osana järjestettyihin kuulemistilaisuuksiin⁷⁹ tai olleet muuten osallisina toimeenpanon valmistelussa syksyllä 2014. Lisäksi kysely lähetettiin syyskuussa 2014 nimitetyn aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaryhmän jäsenille.⁸⁰ Kuulemistilaisuuksiin kutsutut henkilöt olivat valikoituneet prosessissa toimivien kulttuuriperintö- ja järjestökentän

76 Ruotsi ratifioi Unescon sopimuksen vuonna 2011. Ks. lisää Unescon sopimuksen toimeenpanosta Ruotsissa luvussa 2.

77 Lisätietoja Ruotsin kyselystä ja sen tuloksista: Förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2009/98/KT. Rapport 2009-11-25. Dnr 14-052/09. Institut för språk och folkminnen.

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/15/81/99/538982d1.pdf> (haettu 31.3.2015).

78 Ks. <http://eu.surveypal.com/fi/>.

79 Ks. luku 5.

80 Asiantuntijaryhmän jäsenet, ks. Opetus- ja kulttuuriministeriön tiedote:

http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2014/09/kulttuuriperinto.html?lang=fr&extra_locale=fi (haettu 31.3.2015).

tuntemuksen ja eri tahojen suositusten pohjalta, mutta edustivat toki vain pientä osaa mahdollisista kuultavista. Kuulemistilaisuudet painottuivat valmistelutyön aikataulun vuoksi erityisesti pääkaupunkiseudulla toimiviin tahoihin ja muistiorganisaatioiden edustajiin ja tutkijoihin.⁸¹

Kaiken kaikkiaan kysely lähetettiin 80 henkilölle. Vastausaikaa oli alun perin 2,5 viikkoa ja vastaukset toivottiin 8.12.2014 mennessä, mutta vastausaikaa pidennettiin 7.1.2015 asti. Vastauksia kyselyyn saatiin 25 kappaletta. Vastausprosentti oli näin ollen 31. Kyselyn oli nähnyt verkossa, ts. kyselylinkin oli avannut ja/tai kyselyn täyttämisen aloittanut, kaikkiaan 55 henkilöä.

Kyselyyn vastanneista enemmistö toimi muistiorganisaatioissa (museot, arkistot, kirjastot: 11 vastaajaa) sekä yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa (8 vastaajaa). Järjestökenttää edusti neljä vastaajaa ja kulttuurihallintoa yksi. Aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueista (kuten Unesco ne määrittelee) kohtalaisen tasaisesti edustetuiksi tulivat käsityö, esittävät taiteet, luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvät tiedot ja taidot sekä suullinen perintö, ts. näihin teemoihin liittyviin kuulemistilaisuuksiin osallistuneita oli vastaajissa 3–6 henkilöä kustakin tilaisuudesta. Eniten kyselyyn vastattiin käsityön kentältä (6 vastausta). Sen sijaan rituaalit ja juhlatilaisuudet ja kulttuurinen moninaisuus -tilaisuuksiin osallistuneista vain yksi vastasi kummastakin. Tämä jako on kuitenkin tehty sen perusteella minkä osa-alueen kuulemistilaisuuteen vastaaja oli osallistunut. Koska Unescon osa-alueet ovat luonteeltaan vahvasti limittäisiä ja läpileikkäviä on mahdotonta, ja myös tarpeetonta, tarkasti määrittellä, missä määrin vastaajat ovat eri osa-alueita edustaneet.

Kysely koostui kolmesta osa-alueesta ja siinä oli kaiken kaikkiaan 28 kysymystä.⁸² Osa-alueet liittyivät:

1. aineettoman kulttuuriperinnön määritelmiin ja osa-alueiden jaotteluun
2. toimenpiteisiin ja
3. luetteloinnin kriteereihin.

Keskeisiä kysymyksiä olivat, miten Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmät ja osa-alueiden jaottelut toimivat vastaajien mielestä Suomen tilanteessa, mitkä sopimuksen toimintaa ohjaavista artikloista ovat Suomen kannalta kaikkein tärkeimmät ja miten kansallista luettelointia tulisi toteuttaa. Kyselyn keskeisen sisällön muodostavat Unescon sopimuksen artikkelit, jotka määrittelevät aineetonta kulttuuriperintöä, yhteisöjen osallistumista sekä ohjaavat sopimusmaita toimimaan sopimuksen tavoitteiden mukaisesti. Sopimuksessa on kaikkiaan 40 artiklaa (ks. sopimus liitteessä 1), josta kyselyyn valittiin ne, jotka tässä vaiheessa valmistelua

81 Kuulemistilaisuudet järjesti Museovirasto ja ne pidettiin ryhmissä, jotka edustivat Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmän viittä eri aineettoman kulttuuriperinnön osa-aluetta. Kuulemiset järjestettiin käsityön, suullisen perinteen, rituaalien ja juhlatilaisuuksien, esittävän taiteen sekä luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvien tietojen ja taitojen aihepiireistä. Lisäksi yksi kuulemistilaisuuksista järjestettiin kulttuurisen moninaisuuden teeman alla. Lisäksi saamelaisyhteisölle, romaneille ja ruotsinkielisille toimijoille järjestettiin omat kuulemistilaisuudet alkuvuonna 2015, mutta toimeenpanon valmisteluprosessin aikataulun vuoksi heille ei voitu enää lähettää tätä kyselyä. Ks. lisää kuulemistilaisuuksista ja niiden annista luvussa 5.

82 Kysely kokonaisuudessaan liitteessä 4.

arvioitiin Museoviraston tarpeista lähtien toimeenpanon kannalta keskeisimmiksi ja konkreettisimmiksi.

Seuraavassa kyselyä käydään läpi sen osa-alueiden mukaisessa järjestyksessä. Suorat lainaukset Unescon sopimuksesta sekä kyselyvastauksista on esitetty tekstissä kursiivilla.

Miten Unescon sopimusta tulisi Suomessa toteuttaa - asiantuntijoiden näkemykset

Osa-alue 1. Aineettoman kulttuuriperinnön määritelmät

Aineettomalla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan Unescon yleissopimuksen artiklan 2.1 mukaan *käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja yksilöt tunnistavat osaksi kulttuuriperintöään.*⁸³

Aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet ovat Unescon mukaan:

- (a) suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä
- (b) esittävät taiteet
- (c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet
- (d) luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt
- (e) perinteiset käsityötaidot.

Unescon sopimuksen osapuolet, ts. sopimuksen allekirjoittaneet valtiot, voivat määritellä omassa toimeenpanossaan aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet siten kuin Unesco sen tekee, mutta tarvittaessa myös omiin tarpeisiinsa sopivalla tavalla. Monissa sopimusmaissa näin on tehtykin.⁸⁴ Itse sopimusteksti ja siinä määritellyt käsitteet eivät luonnollisestikaan ole muokattavissa, mutta käytännön toimeenpanotyössä käytössä olevat määritelmät tai määritelyt ovat sopimusmaiden itse ratkaistavissa.

83 Artikla jatkuu sopimuksessa:

Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistään siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta. Tässä yleissopimuksessa keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä. (Ks. liite 1.)

84 Toimeenpanosta valituissa verrokkimaissa kerrotaan enemmän tämän raportin luvussa 2.

Ks. myös Leena Marsio 2014, Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa, <http://www.cupore.fi/documents/aineetonkulttuuriperinto.pdf>.

Kyselyssä tiedusteltiin aluksi miten suomalaiset asiantuntijat näkevät Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmän ja siihen sisältyvän osa-alueiden jaottelun sopivan Suomen tilanteeseen.

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä nähtiin yleisesti ottaen asiantuntijavastauksissa riittävän laajana, kattavana ja yleispätevänä, ylätasoinen määritelmä. Erityisen laajoina kokonaisuuksina pidettiin osa-alueita (c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet sekä (d) luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt. Toisaalta juuri määritelmän laajuuden ja yleispätevyyden vuoksi sitä ei pidetty erityisen yleistajuisena. Lisäksi määritelmää pidettiin tulkinnanvaraisena, jolloin sen laajuus riippuu siitä, kuka tulkitsee ja miten kukin sen osa-alue tulkitaan.

Vastauksissa korostettiin yleisesti aineettoman kulttuuriperinnön jaottelun hankaluutta. Määritelmän osa-alueet ovat limittäisiä ja monet aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöistä voitaisiin jakaa useaan osa-alueeseen.

Jaottelun kattavuus on osin kiinni siitä, miten laajasti mikin kohta tulkitaan. Aineettoman kulttuuriperinnön jaottelu ylipäätään voi olla hankalaa, esimerkiksi suullinen perinne ja kieli liittyvät keskeisesti kaikkiin kohtiin. Kohdissa c, d ja e ehkä jää mietityttämään, kuinka paljon aineettomasta kulttuurista voisi olla hahmotettavissa eri kohtien alueelle menevänä ja osin niiden ulkopuolelle jäävänä kokonaisvaltaisempaan, mutta kuitenkin erityisenä elinkeinona, elämäntapana, arjessa olemisena tms.

Toisaalta nähtiin, että juuri laajat, eri osa-alueiden alueille menevät ja osin niiden ulkopuolelle jäävät, arjen olemisen ainekset eivät tule riittävän hyvin huomioituksi määritelmässä. Nämä ilmiöt jäävät muutenkin helposti määritelmien tavoittamattomiin. Esille myös nostettiin kysymys siitä, missä määrin julkisin toimin ja juridisesti voidaan puuttua ilmiöihin, jotka ovat luonteeltaan vahvasti sitoutuneita ihmisten identiteetteihin ja toimiin yksilöinä ja yhteisöinä.

Määrittely on riittävän kattava. Jättäisin pikemminkin vähemmälle kohtaa c) Sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet ja kohdasta d) Luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvät käytännöt. Nämä tulevat hyvin lähelle sekä yksittäisten ihmisten että yhteisöjen yksityisiä toimia, joihin puuttuminen juridisin keinoin on ainakin tarkoin harkittava.

Osa-alueiden jaottelua pidettiin toisaalta riittävän laajana ja sellaisena, joka alle voidaan, tulkinnasta riippuen, sisällyttää paljon.

Jag tycker att det är en bra definition – den är vid, men ändå relativt tydlig. Man kan ge exempel och mera förklaringar vid behov, men det här är en bra utgångspunkt.

Jotkut vastaajat olivat kuitenkin sitä mieltä, että jaottelu ei ole riittävän kattava. Esiin nostettiin, tulkinnanvaraisuudesta huolimatta, joidenkin aineettomaan kulttuuriperintöön keskeisesti kuuluvien ilmiöiden sijoittamisen vaikeus eri osa-alueiden alle tai niiden näkymättömyys yleispätevien määritelmien takana, vaikka ne implisiittisesti sinne kuuluisivatkin. Toisaalta määritelmän ei nähty huomioivan tarpeeksi laajoja kokonaisuuksia. Jotkin vastaajat kokivat määritelmän jättävän epäselväksi sen, miten taiteen ja kulttuurin ammattilaistoiminta on osa aineetonta kulttuuriperintöä. Erityisen epäselväksi tämä koettiin esittävien taiteiden osa-alueen kohdalla. Toisaalta etenkin perinteisten *käsityöläistaitojen* (sopimuksessa *traditional craftsmanship, suomennettu siis käsityöläistaidoiksi*) määritelmän katsotaan viittaavan vain ammattimaiseen tekemiseen. Käsityön asiantuntijoiden vastauksissa nähtiin tärkeäksi korostaa kaikkien ihmisten *käsityötaitojen* merkitystä aineettomassa kulttuuriperinnössä. Myös käsite perinteinen juuri käsityön kohdalla herätti kysymyksiä. Aineettoman kulttuuriperinnön muiden osa-alueiden kohdalla ei käytetä sanaa perinteinen. Käsityöasiantuntijoiden vastauksissa haluttiin korostaa myös käsityön olevan ajassa olevaa ja jatkuvasti muuttuvaa. Jotkut vastaajat kokivat myös, ettei esimerkiksi ruokakulttuuri tule määritelmässä tarpeeksi näkyväksi. Unescon ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelossa⁸⁵ ruokaan liittyvät aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet on listattu sosiaalisten käytäntöjen, rituaalien ja juhlatilaisuuksien osa-alueeseen ja näin ajateltiin myös Museoviraston kuulemistilaisuuksia järjestettäessä. Sen sijaan esimerkiksi Virossa ruoka ja ravinto on nostettu omaksi osa-alueekseen kansallisessa luettelossa.⁸⁶ Ruokakulttuuri (cuisine) on saanutkin monet sopimuksen allekirjoittaneet maat vaalimaan ja edistämään ruokakulttuuriaan yhdessä muiden maiden kanssa kuten Välimeren ruokakulttuuri tai yksin kuten Korean kimchi, meksikolainen ruoka tai Japanin washoku.

Aineellisen ja aineettoman välisen rajan hahmottamista pohdittiin useassa vastauksessa; toisaalta pidettiin hyvänä, että Unescon määritelmässä ymmärretään myös aineettomaan liittyvät välineet, esineet ja artefaktit. Toisaalta nähtiin vaikeaksi erottaa, mikä ei kuuluisi aineettomaan kulttuuriperintöön. Aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön suhteen pohtimista pidettiin keskeisenä asiana sopimuksen toimeenpanossa.

Käytäntöihin, kuvauksiin, ilmauksiin, tietoihin ja taitoihin lisäksi ehkä vielä käsitykset, merkitykset ja arvot. Sinällään käsite ”kulttuurin ilmaus” on minusta kattava tarkoittamassa mitä tahansa kulttuurisessa yhteydessä tuotettua. Mielenkiintoista on kuitenkin että tässä aineettomaan kulttuuriperintöön luetaan myös esineet, artefaktit ja välineet silloin kun ne liittyvät em. seikkoihin. Eivätkö kaikki esineet ole kulttuurin ilmauksia tai ilmennä käytäntöjä, tietoja, taitoja jne.? Laurajane Smithin mukaan kaikki kulttuuriperintö on aineetonta – ja siitä olen samaa mieltä. Miten aineellinen kulttuuriperintö määritellään? Onko kyse vain näkökulmaerosta?

85 The Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, lyhyesti The Representative List.

86 Marsio 2014, 26.

Minkälainen määritelmän tulisi Suomessa olla asiantuntijavastausten perusteella?

Yleisesti voi sanoa, että aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä ja osa-alueiden jaottelu halutaan pitää melko laajana, ja listalle tai listoille nostettavat ainekset kokonaisvaltaisina. Lisäksi toivottiin, että perinteen luonnollinen muuttuminen ja muuntelu tulisivat selkeämmin esille toisaalta aineettoman kulttuuriperinnön määritelmässä, toisaalta itse toimeenpanossa.

Yksi suomalaisen kansankulttuurin erityispiirre on avarakatseisuus suhteessa perinteen muuntumiseen ja muunteluun. Unescon määritelmät ovat sävyltään ehkä aavistuksen konservatiivisia, vaikka se ei niistä suoraan ole luettavissa. Salliva asenne perinteen muunteluun on yksi keino säilyttää ihmisten aito kiinnostus myös aiempiin tapoihin ja traditioihin. En tiedä tulisiko tätä erityispiirrettä huomioida omassa ”lisämäärittelyssä” vai näkyisikö se sitten kenties valituissa kohteissa ja niiden luonteessa. Asia on kuitenkin keskustelemisen arvoinen.

Vaikka määritelmä halutaan pitää laajana, osa-alueita voidaan vastaajien mukaan jaotella tarkemmin, jos se helpottaa aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöiden tunnistamista ja suojelua. Jos yksityiskohtaisempaa jaottelua tehdään, se voisi tapahtua esimerkkien kautta eli aineistolähtöisesti. Lisäksi todettiin, että on tärkeää pohtia milloin tarkempi jaottelu tulisi tehdä, jotta se ei ohjaa ajattelua ja tunnistamisen prosessia liaksi ja liian varhaisessa vaiheessa. Näin esille voivat päästä myös ilmiöt, jotka eivät ole yleisesti tunnettuja. Meillä käytettävä aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä voi täsmentyä toimeenpanon prosessin kuluessa. Aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueiden jaottelu pitääkin vastaajien mukaan nähdä vain suuntaa antavaksi, ei liian kategoriseksi. Määritelmät ja jaottelut tulisi myös pitää avoimina uusille asioille, sillä määrittelyn mahdollisten aukkojen löytäminen vaatii aikaa. Määritelmää täytyy voida myös päivittää. Vastausten perusteella voi sanoa, että enemmistö vastaajista piti Unescon jaottelua Suomen kannalta riittävänä, edellä esitetyt seikat huomioiden.

Jaottelu kattaa monia aineettoman kulttuuriperinnön muotoja, mutta ilman esimerkkejä se ei toimi. Erittäin tärkeää on korostaa, että jaottelu on vain suuntaa antava.

Unescon jaottelu ei itse asiassa rajaa aineetonta kulttuuriperintöä millään tavalla, vaikka se nostaa näkyville käsitteen keskeisen sisällön. Määrittelyt kannattaa nähdä avoimina lähestymistapoina, joilla on lähinnä vihjearvoa. Kuitenkin on oletettavaa, että kansalaisilla on taipumus essentialisoida tietyt suomalaisiksi tunnistetut kulttuuripiirteet ja -tekijät ja saada ne ”suojelun” piiriin.

Keskeiseksi nähtiin pohtia ja tuoda riittävän selvästi esille, mitä tarkoitusta varten aineetonta kulttuuriperintöä määritellään ja jaotellaan sekä mikä on määrittelyjen kohderyhmä.

Määrittely ei ole yleistajuinen. Jos halutaan luettelosta helposti lähestyttävä kaikille (myös lapsille ja nuorille!) tulisi hahmottomia termejä kuten ”käytäntö” ja ”ilmaus” välttää. Mikä on

määrittelyn kohderyhmä? Eikö sen tulisi olla ”kaikki” jos luetteloinnilla halutaan vaikuttaa yhteiskuntaamme ja sen arvostuksiin?

Kyllä jaottelu mahdollistaa paljon. Enemmän on kyse siitä, miten täällä sovelletaan ja tallennetaan.

Aineettoman kulttuuriperinnön määrittely on vastaustenkin perusteella täysin erottamaton kansallisen luetteloinnin prosessista. Määritelmien osalta huoleksi nostettiin, että luettelointia voidaan käyttää kanonisointiin, suomalaisen kansallisen kaanonin, ohjenuoran, synnyttämiseen. Silloin toiset aineettoman kulttuuriperinnön muodot nostettaisiin toisia arvokkaimmiksi, ”oikeaksi” kulttuuriperinnöksi. Näinhän on joissakin sopimuksen allekirjoittaneissa maissa tehty kansallisia luetteloita laadittaessa.

Useassa vastauksessa korostettiin määrittelemisen olevan tietoinen kulttuuriperinnöksi ottamisen prosessi. Asioiden esille nostaminen etenkin luetteloinnin muodossa heijastaa suoraan arvojamme. Sen vuoksi määrittelemisen edellyttää myös laaja-alaista keskustelua kaikessa moninaisuudessaan paitsi kulttuuriperintöalan asiantuntijoiden, myös kansalaisten, kaikessa moninaisuudessaan, kanssa.

Mielestäni määrittelyssä ei huomioida kysymystä siitä, olemmeko todella luomassa (ja mihin tarpeeseen) kansalliskaanonin omaista listausta. Itse näen asian toisin: meidän tulisi pyrkiä vaikuttamaan arvojen kautta. Nostamalla esiin tiettyjä ilmiöitä, kerromme mitä haluamme edistää. Näin ollen kulttuuriperinnöksi ”tunnistaminen” olisikin kulttuuriperinnöksi ”ottamista” siis ihmisten aktiivista valintaa. Tätä kulttuuriperintö ei tietenkään aina ole, mutta nyt kyse on listauksesta, jolloin aktiivisen valinnan (kulttuuriperinnöksi ”ottamisen”) näkökulma on mielestäni validi lähtökohta myös määrittelyssä.

Kun päästään kansalliseen kriteeristön ja listausten laadintaan, on hyvä saada alakategorioita mahdollisimman kattavasti mukaan, jotta kriteeristö ja listat toimivat ICH-inventaariona, jonka pohjalta tulevia ehdotuksiakin voidaan valmistella. Ilman kriteereitä ei synny relevantteja ehdotuksia ja on vaarana, että edustetuiksi eivät tule monet ICH-ehdokkaat, jotka ansaitsisivat tulla huomioituiksi.

Miten suojelun määritelmä ymmärretään?

Aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen ja osa-alueiden jaottelun ohella Unescon sopimuksen määritelmiä koskeva artikla 2 määrittää suojelemisen (*safeguarding*) käsitteen merkityksen. Se määritellään seuraavasti:

”Suojeleminen” tarkoittaa aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, mukaan lukien sen eri osa-alueiden määrittäminen, tallentaminen, tutkimus, säilyttäminen, suojelu, edistäminen, vahvistaminen ja elvyttäminen sekä niiden välittäminen etenkin virallisen koulutuksen ja epävirallisen oppimisen keinoin.

Vastaajilta kysyttiin, miten suojelun käsite toimii Suomessa ja minkälaisia kohteita meillä pitäisi erityisesti suojella.

Asiantuntijat pitivät yleisesti ottaen hyvänä ja positiivisena asiana sitä, että sopimuksessa määritellään myös tarkemmin, mitä suojelulla tarkoitetaan. Määritelmää pidettiin kansainväliseksi määritelmäksi jopa erinomaisena. Positiivisena tekijänä Unescon määritelmässä nähtiin nimenomaan aktiivisuus perinteen elvyttämisessä ja välittämisessä, tallentamisen ohella.

Unescon sopimuksen suomenoksessa sana *safeguarding* on käännetty nimenomaan sanaksi ”suojella”. Suomen kielessä käsitteet suojeleminen ja suojelu saavat helposti lähtökohtaisesti vastakkaisen leiman, mitä sopimus haluaa korostaa. Sanasta tulee vastaajien mielestä mieleen konkreettisesti kulttuuriperinnön jäädyttäminen ja tallentaminen johonkin tiettyyn hetkeen. Näin ei kuitenkaan ole sisäänkirjoitettu *safeguarding*-sanaan. Sen sijaan Unesco haluaa korostaa aineettoman kulttuuriperinnön jatkuvaa kehitystä, uudelleen tulkintaa ja aineettoman kulttuuriperinnön välittämisen (*transmission*) prosessia. Tällöin suojeleminen ymmärretään ennen kaikkea niiden aineellisten ja aineettomien olosuhteiden tukemisena ja vahvistamisena, jotka mahdollistavat kulttuuriperinnön jatkuvan kehityksen, uudelleen tulkinnan ja välittämisen tuleville sukupolville.⁸⁷ Esimerkiksi Etelä-Koreassa nimenomaan kulttuuriperinnön välittäminen on otettu keskeiseen rooliin sopimuksen kansallisessa toimeenpanossa ja luetteloinnissa.⁸⁸ Eräs kyselyyn vastannut asiantuntija toi esille, että Ruotsissa ja myös Suomessa ruotsin kielellä *safeguarding* on käännetty sanaksi *tryggande*, eli turvaaminen. Norjassa sana on käännetty vaalimiseksi (*vern*). Suomessa Museovirasto puhuu toimintaansa kuvatessaan sekä viestinnässään kulttuuriperinnön vaalimisesta. Kansainvälisiä sopimustekstejä ei toimeenpanon prosessissa voida muuttaa, mutta kyselyvastausten perusteella näyttää tarpeelliselta, että toimeenpanossa ollaan tietoisia suojelemisen ja suojelun ilmausten merkityksistä ja niistä tulkinnoista, joita ne saattavat julkisuudessa ja yhteisöissä aiheuttaa. Tähän seikkaan on syytä kiinnittää huomiota sopimusta ja sen tavoitteita koskevassa viestinnässä. Kansallisessa toimeenpanossa voidaan valita ne ilmaisut, joita aineettomasta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa halutaan käyttää.

87 Unesco Intangible Cultural heritage, Safeguarding without freezing.
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00012> (haettu 20.3.2015).

88 Report on the Implementation of the Convention and on the Status of Elements Inscribed on the Representative list of the Intangible Cultural heritage of Humanity. Periodic report No. 00781/Republic of Korea. S. 7.
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&cp=KR> (haettu 20.3.2015).

Tärkeänä vastauksissa pidettiin, että määritelmä ymmärtää kulttuuriperinnön olevan jatkuvasti elävää ja ajassa muuttuvaa⁸⁹. Huomiota kiinnitettiin kuitenkin sopimuksen sisäiseen ristiriitaan, toisaalta suojeluun ja toisaalta luovuuden ja uuden tuottamiseen. Keskeisenä tapana käsitellä tätä ristiriitaa mainittiin suojelutoimenpiteiden kohdistaminen ennen kaikkea taitoihin ja niiden välittämiseen. Nähtiin myös, että suojelemista koskevassa määritelmässä yhteisöjen ja kansalaistoiminnan panos ei tule riittävästi esille, vaan se korostaa liikaa viranomaistoimintaa.

Pidän sopimuksen määrittelyjä monella tavalla sisäisesti ristiriitaisina: suojelu on perustaltaan ristiriidassa luovuuden ja uuden tuottamisen kanssa, joista sopimuksen määrittelyissä puhutaan. Tämä ristiriita tulee erityisesti esille, kun suojellaan jokin aineeton tai siihen liittyvä aineellinen kohde (tapa, rituaali jne.). Jos suojelu kohdistuu taitoihin, muuttuvuus saadaan parhaiten yhdistettyä suojeluun.

Määrittely on hyvä sikäli, että se konkretisoi toimia ja työtä, jota sitten toteuttaa aineettoman kulttuuriperinnön kohteiden parissa. Edistäminen ja vahvistaminen istuvat myös hyvin ajatukseen elävän ja muuntuvan kansankulttuurin parissa tehtävästä työstä. Tässä kohden on varmasti kysyttävä sitä, mikä on museoiden, arkistolaitoksen ja esim. instituuttien rooli koskien tallentamista, tutkimusta ja säilyttämistä? Valitaanko kohteita, joissa edellytykset jo osin tai kokonaan toteutuvat?

Tässä määritelmässä on paljon hyvää. Sen ydinajatus on oikein hyvä. Kuitenkin suojeleminen väistämättä tuo ainakin jossain määrin mukanaan puhtaan, alkuperäisen ja tietynlaiseksi määritellyn suojeltavan kulttuurin muodon ylläpitämistä, jolloin jonkinlainen jähmettäminen on hyvin helposti läsnä. Tämä on asia, jota tulisi välttää ja johon tulisi kiinnittää jatkuvaa huomiota, kun aineettoman kulttuuriperinnön kanssa työskennellään.

Suojeltavan kulttuuriperinnön ajatus typistää kulttuurikäsitteen piiriä ja korostaa viranomaiskäytäntöjen merkitystä perinnöksi identifioitujen kulttuurielementtien hallinnoinnissa; aineetonta kulttuuriperintöä ”suojellaan” parhaiten aktivoimalla ihmiset kansalaistoimintaan.

Määritelmän tulee olla selkeästi sellainen, ettei se ohjaa indoktrinaatioon. Kulttuuriperinnön ”jäädyyttämisen” vaara ja ”aidon ja alkuperäisen” arvottaminen ylemmäs kuin elävän ja muokkautuvan ovat pointteja jotka tulisi selkeästi tuoda esiin.

Yhteisöjen panos voisi olla selvemminkin esillä.

89 Tämä kohta sopimuksessa on saanut monet tutkijat maailmalla pohtimaan jatkuvan uudelleen luomisen ('constant recreation') termin merkitystä aineetonta kulttuuriperintöä koskevassa keskustelussa. Sitä pidetään yhtenä sopimuksen keskeisimmistä mutta myös ongelmallisimmista käsitteistä itseymmärrys (self-identification) ja yhteisö (community) -käsitteiden kanssa. Ks. esim. Federico Lenzerini 2011. Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples. Julkaisussa *The European Journal of International Law* Vol. 22 no. 1. S. 101–120.

Minkälaisia kohteita meillä pitäisi suojella ja vaalia?

Kysymys siitä, minkälaisia kohteita tulisi suojella ja vaalia, tuotti monenlaisia vastauksia. Vastauksissa lueteltiin mahdollisia suojelukohteita, joita voitaisiin nostaa suomalaisille listoille, mutta myös pohdittiin kysymystä laajemmin: minkä tyyppisiä asioita pitäisi ylipäänsä nostaa esille, mikä tarvitsee suojelua ja mitä listaaminen merkitsee sinne nostetuille kohteille toisaalta ja toisaalta niille, jotka jäävät syystä tai toisesta ulkopuolelle. Kysymyksellä ei sinänsä haluttu rajata vastaajia, vaan haluttiin antaa myös mahdollisuus mainita vastaajille tärkeitä kohteita. Toimeenpanon valmistelun aikana järjestetyt kuulemis- ja muut tilaisuudet sekä Cuporen kyselyt ovat osoittaneet selvästi, että luettelointi ja listaaminen ovat tapoja, joiden kautta käsitteellisesti monitahoinen sopimus tulee ymmärrettäväksi ja helpommin lähestyttäväksi. Luetteloinnin katsottiin vastauksissa myös tehokkaimmin herättävän, sekä hyvässä että pahassa, kulttuurikentän ja kansalaisten huomion.

Ottaisin aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa rohkean otteen. Kannatan ajatusta luettelosta, sillä se saa (hyvässä ja pahassa) aikaiseksi säpinää kulttuurikentälle – mikä on aina hyvästä. Kumppanuus jonkin suuren mediatalon tai YLE:n kanssa auttaisi asian esillä pitämistä ja julkituloa.

Monissa vastauksissa pohdittiin mm. sitä, pitäisikö suojella laajoja kokonaisuuksia vai yksittäisiä ilmiöitä, mitkä ilmiöistä tai niiden osista tarvitsevat suojaa ja tukea ja miten tulee suhtautua uhanalaisuuteen. Yleisemmin oltiin sillä kannalla, että pienten yksityiskohtien sijaan kannataisi suojella laajempia kokonaisuuksia. Mahdollisina painopistealueina mainittiin erityisesti monikulttuurisuus ja vähemmistöryhmien kulttuuriperintö.

Tämä on erittäin vaikea kysymys, sillä yhden asian tai ilmiön nostaminen listalle voi vähentää pois jäävien arvostusta ja heikentää niiden asemaa. Jos suojelulla ja vaalimisella tarkoitetaan tietoisuuden lisäämistä ja aineistojen julkisuutta sekä saavutettavuuden lisäämistä, kannattaisi suojella melko laajoja asiakokonaisuuksia eikä yksittäisiä suppeita asioita. Tarvitsevatko suomalaisten yhteisesti jakamat aineettoman kulttuuriperinnön ilmaisut suojelua? Esim. saunominen? Entä uhanalaiset?

Tarkastelisin asiaa elävän kansankulttuurin käsitteen läpi. Kannatan sellaisten ilmiöiden suojelua ja vaalimista, jotka ovat aidosti säilyneet elävinä (myös muuntuneina), ja joita ei tarvitse keinotekoisesti ylläpitää. Pidän kuitenkin tärkeänä myös uhanalaisuuden tunnistamista – on siis kyettävä näkemään asioiden luonnollinen kehitys ja ”ilmiöiden luonnollinen poistuma” vs. ilmiöiden katoaminen vasten yhteisöjen tahtoa.

Sellaisia, joita Suomessa eri kansanryhmät aidosti pitävät osana Suomen kulttuuriperintöä. Näkökulma kulttuuriperintöön ei saisi olla liian akateeminen. Merkittävää myös Suomen monikulttuurisuus.

Mukaan olisi hyvä ottaa vähemmistö- ja marginaaliryhmien kulttuuriperintöä, suomalaisten mahdollisimman laajasti jakamaa kulttuuriperintöä sekä sellaista ainutlaatuista, mitä ei muualta löydy.

Kohteiden määrä on suunnattoman suuri. Erityistä huomiota on kiinnitettävä katoavan kulttuurin tukemiseen ja dokumentointiin. On myös hyväksyttävä se, että aineettoman kulttuuriperinnön evoluutioon kuuluu myös joidenkin kulttuurin muotojen häviäminen ja uusien syntyminen. Saamelaisen alkuperäiskansan kulttuurin aseman tulee joka tapauksessa olla vahva.

Osa-alue 2. Minkälaisia toimenpiteitä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi Suomessa tarvitaan?

Kyselyn toisessa osassa teemana olivat toimenpiteet aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Unescon sopimus edellyttää, että sopimusmaissa:

- varmistetaan yhteisöjen, yksilöiden ja ryhmien osallistuminen
- toteutetaan suojelutoimenpiteitä
- vahvistetaan koulutusta ja tietoisuutta ja lisätään valmiuksia
- laaditaan yksi tai useampi kansallinen luettelo, jota päivitetään säännöllisesti.

Sopimuksen luku III *Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen kansallisella tasolla* kuvaa niitä toimenpiteitä, joihin sopimusosapuolten eli allekirjoittaneiden valtioiden tulee pyrkiä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisessa alueellaan. Luvun III artiklat 11 (Osapuolten tehtävät) ja 12 (Luettelointi) ovat sopimusmaita velvoittavia. Artiklat 13,14 ja 15 kuvaavat puolestaan toimia, joihin osapuolten tulee pyrkiä sopimuksen toimeenpanossa.

Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta onkin tässä suhteessa ainutlaatuinen kansainvälisten sopimusten kentässä. Se korostaa yhteisöjen merkitystä aineettomassa kulttuuriperinnössä ja sen suojelussa. Siten se nostaa keskeiseen rooliin yhteisöjen ja yksilöiden kulttuuriset oikeudet sopimuksen toteuttamisessa.⁹⁰ Myös eräässä kyselyvastauksessa yhteisöjen roolin korostuminen nähdään sopimuksen erityisenä antina myös suomalaisen kulttuuri- ja kulttuuriperintökeskusteluun.

Kom ihåg att det här är ett helt nytt sätt att tänka inom finländsk kulturadministration. Arkiv och museer är utmärkta resurser, men det är inte deras verksamhet som konventionen gäller, det är utövarena som är i fokus.

90 Janet Blake 2009. Unesco's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage. The implication of community involvement in 'safeguarding'. Teoksessa Intangible heritage. Laurajane Smith & Natsuko Agakawa (eds.) 2009. London: Routledge. S 45- 73.

Yhteisöt ovat sopimuksen keskiössä, mutta niiden rooli ja osallistuminen tulevat itse sopimustekstissä käsitellyksi hyvin yleisellä tasolla. Yhteisöjen osallistumisessa ja osallistamisessa on sopimusmaissa varsin erilaisia ratkaisuja, eikä yhteisöjen osallistumisen ole aina voitu osoittaa toteutuneen sopimuksen hengen mukaisesti. Tämä on myös asia, johon Unescon aineettoman kulttuuriperinnön hallitusten välinen komitea on kiinnittänyt huomiotaan analysoidessaan sopimusmaiden määräajoin toimittamia seurantaraportteja.⁹¹

Käsitlemme ensimmäiseksi artiklaa 15, joka koskee yhteisöjen ja ryhmien osallistumista ja sen varmistamista sopimuksen toimeenpanossa. Sen jälkeen läpi käydään suojelutoimenpiteet (artikla 13), koulutus (artikla 14), tiedotus ja viestintä (artikla 14) sekä kansallinen ja kansainvälinen luettelointi (artikla 2, 12).

Yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistuminen

Unescon sopimuksen artiklassa 15 todetaan seuraavaa:

Toiminnassaan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi jokainen osapuoli pyrkii varmistamaan tällaista kulttuuriperintöä luovien, ylläpitävien ja välittävien yhteisöjen, ryhmien ja tarpeen vaatiessa myös yksilöiden mahdollisimman laajan osallistumisen ja osallistamaan heitä aktiivisesti aineettoman kulttuuriperinnön hallintaan.

Kyselyssä asiantuntijoilta tiedusteltiin, miten eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistumista aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseen voisi parhaiten tukea Suomessa.

Vastauksissa nähtiin tärkeänä, että yhteisöjen tukemisessa keskitytään olemassa olevien yhdistysten ja toimijoiden tukemiseen ja konkreettisen resursointiin. Suomessa on vahva järjestökenttä ja tukevat kulttuuriperintöalan toimijarakenteet, eikä uusia toimijoita tai organisaatioita vastaajien mukaan tarvita. Sen sijaan nähtiin, että tarvitaan olemassa olevien toimijoiden vahvempaa koordinoitua ja siihen liittyviä, esimerkiksi sähköisiä järjestelmiä. Vastauksissa todettiin, että yhteisöjen ja aineettoman kulttuuriperinnön toimijoiden osallistaminen edellyttää konkreettisesti myös rahoitusta ja korvamerkittyä rahaa. Useammassa vastauksessa todettiin, että tärkeää olisi saada valtiovallan strateginen panostus, esimerkiksi selkeästi julkituotu toimenpideohjelma. Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen ja yhteisöjen aktivoiminen ei voi tapahtua vain vapaaehtoisvoimin. Nähtiin, että myös yhteisöille suunnatun rahoituksen tulisi olla osa suomalaista taiteen ja kulttuurin avustuspoliittia.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanolla tulisi vastaajien mielestä olla selkeästi isäntä, joku joka on vastuussa ja sitoutunut sopimuksen eteenpäin viemiseen Unescon

91 Intergovernmental Committee, ks. <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00460> (haettu 2.2.2015). Sopimusmaiden tulee toimittaa ensimmäinen raportti sopimuksen toimeenpanosta komitealle kuudentena vuonna sopimuksen ratifioinnista ja sen jälkeen joka kuudes vuosi. Komitea kokoaa sopimusmaiden raporteista oman arviointiraporttinsa.

edellyttämällä tavalla. Vastuutahona nähtiin ennen kaikkea valtiovallan edustus, Museovirasto, ministeriöt ja erityisesti opetus- ja kulttuuriministeriö ja Unesco-toimikunta. Myös alueellinen ja paikallinen hallinto, maakuntaliitot ja kunnat nähtiin tärkeinä vastuutahoina.

Verkostoon nähtiin kuuluvaksi muistiorganisaatiot eli museot, arkistot ja kirjastot, sekä kolmannen sektorin toimijat, tieteelliset ja muut seurakunnat ja kulttuuri- ja kansalaisjärjestöt. Nähtiin myös, että verkosto voisi jakautua siten, että eri aloilta voisi olla jokin pääyhteistyökumppani, joka toimii välittävänä tahona pääkoordinaattorin ja oman alan kentän toimijoiden välillä. Toimeenpanon päävastuutahon tehtävänä olisi siis toimia ensisijassa koordinaattorina laajalle toimijoiden verkostolle. Tämä malli on esimerkiksi toteutettu Ruotsissa, ks. Luku 2.

Kysymys osallistamisen keinoista koettiin paikoin vaikeaksi, sillä vielä on vaikeaa hahmottaa, millaiseksi toimeenpanon prosessi muodostuu. Tiedonvälitys ja tietoisuuden lisääminen mainittiin kuitenkin useimmiten tapoina tavoittaa ja osallistaa yhteisöjä. Todettiin, että erityisen tärkeää on lisätä tietoisuutta siitä, että aineeton kulttuuriperintö on elävää ja ihmisten jokapäiväistä toimintaa. Erilaiset koulutus- ja keskustelutilaisuudet, tempaukset, tiedotus- ja tiedonvälityskampanjat ja sosiaalisen median hyödyntäminen mainittiin keinoina välittää tietoa aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja sen suojelemisesta. Kulttuuriperintökasvatus nostettiin useissa vastauksissa esiin, mikä edellyttää myös hallintokuntien vahvempaa yhteistyötä sekä kansallisesti että paikallisesti. Päävastuu toiminnasta ja sen koordinoimisesta on ylläpitäjätaholla, mutta myös muita viranomaisia, muistiorganisaatioita ja yhteisöjä tulisi tukea tiedonvälityksessä ja tilaisuuksien järjestämisessä. Koulutusten ja tapahtumien ohella mainittiin erilaiset tallentamishankkeet ja muistitiedon keruu. Perinteisten tapaamisten ja tiedottamisen ohella esitettiin, että osallistamisessa käytettäisiin mahdollisimman luovasti teknologian tarjoamia mahdollisuuksia ja sovelluksia.

Keskeisenä mainittiin myös aineistojen avoimuus, julkisuus ja saatavuus. Avoimuuden ja saatavuuden periaatteet mainittiin tämän kysymyksen yhteydessä myös tärkeimmiksi suhteessa luettelointiprosessiin. Aineettoman kulttuuriperinnön kohteiden ilmoittamisen tulisi olla mahdollisimman avoin ja julkinen. Joissakin sopimusmaissa (esim. Etelä-Korea, Meksiko) on käytössä avoin wiki-pohjainen alusta kohteiden ilmoittamiseen, ja tämä malli voisi joidenkin vastaajien mukaan toimia Suomessakin⁹².

Mahdollisimman avoin ja tarpeeksi julkisuutta saava nimeämisprosessi, jotta asia tulee tarpeeksi tunnetuksi. Muuten osallistaminen ei onnistu tyydyttävästikään. Ilman valtiovallan jonkinasteista panostusta asia ei myöskään onnistu, ei siis vain ”talkoilla”.

Koulutus, tiedonvälitys, resurssien turvaaminen ja toimijoiden verkostoituminen on tärkeää.

Yhteisöt ovat jo olemassa. Ei tarvita uusia organisaatioita, mutta koordinointia ja toimivia sähköisiä järjestelmiä sekä sen varmistamista, että nämä yhteisöt voivat toimia. Jonkinlaista korvamerkittyä rahaa olisi hyvä varata, koska monet tahot joutuvat tekemään asioita, jotka saadaan taloudellisesti pyörimään ja uhanlaiset voivat jäädä hoitamatta.

Suojelutoimenpiteet

Unescon sopimuksen artiklassa 13 todetaan seuraavaa:

Varmistaakseen omalla alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelu, kehittäminen ja edistäminen jokaisen osapuolen tulee pyrkiä:

- (a) ottamaan käyttöön yleinen toimintalinjaus, jonka tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnassa sekä sisällyttää tällaisen kulttuuriperinnön suojelu suunnitteluohjelmiin;*
- (b) nimeämään tai perustamaan yksi tai useampi asiantuntijaelin alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi;*
- (c) edistämään tieteellistä sekä tekniikan ja taiteen alan tutkimusta ja tutkimusmenetelmiä aineettoman kulttuuriperinnön tehokkaan suojelemisen tarkoituksessa, erityisesti tapauksissa, joissa aineeton kulttuuriperintö on uhattuna;*
- (d) ottamaan käyttöön sopivia oikeudellisia, teknologisia, hallinnollisia ja taloudellisia toimenpiteitä, joilla pyritään:
 - (i) edistämään aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoimiseen kouluttavien laitosten perustamista tai niiden vahvistamista, sekä edistämään kulttuuriperinnön välittämistä aineettoman kulttuuriperinnön esittämiseen tai ilmaisemiseen tarkoitettujen foorumeiden tai paikkojen välityksellä;*
 - (ii) varmistamaan aineettoman kulttuuriperinnön saatavuus kunnioittaen samalla tavanomaisia käytäntöjä, jotka määrittävät tietynlaisen aineettoman kulttuuriperinnön saatavuutta;*
 - (iii) perustamaan aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen instituutioita ja helpottamaan niissä asioimista.**

Koskien Unescon sopimuksen artiklaa 13 ja suojelutoimenpiteitä vastaajilta kysyttiin, mitkä artiklassa mainituista toimenpiteistä (a-iii) olisivat Suomessa tärkeimpiä aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa ja miksi. Vastajat saattoivat myös itse ehdottaa mielestään tärkeitä toimenpiteitä. Artiklan sisältö kuvastaa Unescon sopimuksen globaalia luonnetta. Jotkut osat alueet, erityisesti aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen instituutioiden perustaminen, koettiin vastauksissa tarpeettomina Suomessa, jossa on jo kattava tallentavien muistiorganisaatioiden verkosto. Samaan johtopäätökseen tulivat myös ruotsalaiset ja monien muidenkin

maiden asiantuntijat omissa toimeenpanoprosesseissaan⁹³. Liiallista institutionalisoitumista pidettiin potentiaalisesti elävää kulttuuria jähmettävänä. Erityisen tärkeää on vastaajien mielestä kuitenkin toimeenpanon yhteydessä käsitellä sitä, miten sopimus vaikuttaa olemassa olevien muistiorganisaatioiden, kuten museoiden ja arkistojen, kulttuuriperintötyöhön ja sen resursointiin. Olemassa olevin organisaatioiden resursointi ja yhteistyön lisääminen sen sijaan nähdään vastauksissa erittäin tärkeäksi, samoin organisaatioiden toiminnan innovatiivinen koordinoiminen. Esille nostettiin erityisesti myös alueellisen asiantuntemuksen ja koordinaation tärkeys aineetonta kulttuuriperintöä koskevassa työssä.

Sopimuksen toimeenpano vaatii laajaa keskustelua ja yhteisiä linjauksia sekä tietoa siitä, missä määrin ja millä tavoin linjaukset vaikuttavat kulttuuriperintötyön resursointiin. Muuten on hankala tehdä perusteltuja, hedelmällisiä ehdotuksia tai arvioida sitä, ”minkä kanssa painitaan”.

Alueellinen asiantuntijaelin voisi toimia Suomessa hyvin. Samoin soveltuvien valtionlaitosten ja instituutioiden virallisen tuen saaminen.

Selvästi tärkeimmiksi vastauksissa nostettiin toisaalta kohta a) eli yleisen toimintalinjauksen käyttöön ottaminen, mutta sitäkin tärkeämmäksi nostettiin kohdat c) tutkimuksen edistäminen sekä kohta d) ja siitä nimenomaan kaksi ensimmäistä kohtaa eli aineettoman kulttuuriperinnön välittämisen foorumeiden tukeminen ja saatavuuden varmistaminen.

Tässäkin yhteydessä todettiin, että strateginen toimintalinjaus ja valtiovallan sitoutuminen siihen on välttämätöntä, mutta sen rinnalle nostettiin erityisen tärkeäksi itse aineettoman kulttuuriperinnön esittämisen ja ilmaisemisen, sen tekemisen, harrastamisen ja opettamisen, tukeminen. Myös muille kuin julkisen sektorin toimijoille tulisi löytyä rooli edistää aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuutta. Tutkimuksen nähtiin puolestaan luovan perustan suojelutoimille ja aineettoman kulttuuriperinnön soveltamiselle sekä tietoisuuden lisäämiselle aineettomasta kulttuuriperinnöstä.

Aineettoman kulttuuriperinnön saatavuuden varmistaminen ja siihen liittyvät tekijänoikeudet nostettiin vahvasti esille tässäkin kohtaa. Nimenomaan tekijänoikeuslainsäädäntöä kehitettäessä valtion tulisi huomioida aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvät tekijät vahvemmin. Avoimuus ja saatavuuskysymykset liittyvät myös keskeisesti Suomessa olemassa olevien muistiorganisaatioiden työhön, aineistojen digitalisaatioon ja aineettoman kulttuuriperinnön talentamiseen. Tästä lisää ks. Luvut 9 ja 10.

93 Ks. esim. Levande traditioner. Slutrapport om tillämpningen av Unescos convention om tryggnad av det immateriella kulturarvet i Sverige. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2010/1980/KT.
<http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.3540d5a5143fb94a0d1466f/1398151026415/Levande-traditioner-Unesco-slutrapport-Isolf-februari-2014.pdf> (haettu 26.3.2015).

Lisäksi mainittiin mm. Yleisradion rooli. Ylen tulisi vastaajien mielestä olla keskeinen kumppani sopimuksen toimeenpanossa, siitä tiedottamisessa ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa. Esitettiin myös, että aineettoman kulttuuriperinnön voisi kytkeä Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlallisuuksiin vuonna 2017.

Uusia laitoksia ei tarvitse perustaa, mutta jo olemassa olevia tulisi vahvistaa ja niiden resurssit varmistaa tulevaisuudessa sekä niiden tietoutta aineettomasta kulttuuriperinnöstä tulisi vahvistaa. Jo olemassa olevien laitosten välisen yhteistyön edistäminen, eri tahojen aineistot yhteiseksi, julkiseksi, saavutettavaksi. Vrt. esim. Finna⁹⁴.

Mietin kuitenkin, että oleellisempaa kuin hallinnointi, on itse aineettoman kulttuuriperinnön tekeminen erilaisilla foorumeilla.

Kaikki kohdat ovat omalla tavallaan tärkeitä. Hyvä mieltä, millainen rooli millekin toimijalle sopii, jotta toiminta ei liikaa keskittyisi julkisen sektorin toimijoihin vaan jotta asia edistyisi ihmisten ja yhteisöjen kautta. Valtio toisaalta voisi aktiivisemmin toimia niillä alueilla, jotka ovat yksin sen vallassa, esimerkiksi tekijänoikeuslain uudistamisen yhteydessä voisi ottaa huomioon tutkimuksen ja kulttuurin ei-kaupallisia tarpeita. Nythän tekijänoikeuslaki tarpeettomasti estää muistiorganisaatioiden aineistojen käyttöä.

Yleisradion tulisi lakiin määritellyn tehtävänsäkin puolesta olla keskeinen kumppani ja viestintätuki kaikissa suojelutapauksissa.

Nopeasti ja edullisesti päästään liikkeelle hyödyntäen nykyisiä toimijoita, joita voidaan tukea tässä työssä. Koordinoinnin ja sähköisten järjestelmien sekä rahoituksen tulee olla kunnossa. Eri tahoille voidaan ikään kuin antaa kansallinen tehtävä ja sen vaatimat resurssit.

Koulutus, tietoisuuden vahvistaminen ja valmiuksien lisääminen

Sopimuksen artiklassa 14 todetaan seuraavaa:

Jokainen osapuoli pyrkii kaikin asianmukaisin keinoin:

- (a) turvaamaan aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamisen, kunnioittamisen ja edistämisen yhteiskunnassa erityisesti lisäämällä:
 - (i) koulutus-, tietoisuuden vahvistamis- ja tiedotusohjelmia, joiden kohteena on suuri yleisö, erityisesti nuoriso;*
 - (ii) asianomaisille yhteisöille ja ryhmille suunnattuja koulutusohjelmia;**

94 Finna on tiedonhakupalvelu, joka kokoaa yhteen aineistoja arkistoista, kirjastoista ja museoista. Sisältö täydentyy jatkuvasti uusilla aineistoilla.
www.finna.fi.

- (iii) *aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista koskevien valmiuksien parantamiseen tähtäviä toimia, joita ovat erityisesti johtaminen ja tieteellinen tutkimus; ja*
- (iv) *epävirallista tiedonvälitystä;*
- (b) *jakamaan kansalaisilleen tietoa aineettomaan kulttuuriperintöön kohdistuvista uhista sekä tämän yleissopimuksen päämäärien toteuttamistoimista;*
- (c) *edistämään koulutusta sellaisten luonnollisten ympäristöjen ja tärkeiden paikkojen suojelemiseksi, joiden olemassaolo on keskeistä aineettoman kulttuuriperinnön ilmailulle.*

Suhteessa sopimuksen artiklaan 14 kyselyn vastaajilta tiedusteltiin heidän näkemyksiään siitä, mihin Suomessa pitäisi erityisesti panostaa koulutuksen ja tiedonvälityksen osalta aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa. Vastauksissa korostetaan koulutuksen tärkeyttä sen kaikilla tasoilla lähtien päiväkodeista ja peruskoulusta. Lasten ja nuorten koulutusta pidettiin erityisen tärkeänä. Taide- ja taitoaineiden merkitystä peruskouluopetuksessa korostettiin vahvasti, erikseen esiin nostettiin useassa vastauksessa peruskoulun käsityön opetus ja taiteen perusopetus. Vain nuorten avulla kulttuuriperintö säilyy elävänä. Koulutuksen ei tule olla ns. työnäytöksiä, vaan elävää, arjessa olevaa itse tekemistä. Muistutettiin, että kyse on elävästä aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja käytännön osaamisen taitojen ja välittäminen ja oppiminen ovat sopimuksen näkökulmasta tärkeämpää kuin sopimuksen hallinointiin liittyvä tai aineetonta kulttuuriperintöä sinänsä koskeva tieto.

Katsottiin myös, että eri tahot tarvitsevat erilaista koulutusta. Erityisesti päättäjät ja hallinto tarvitsevat tietoa aineettoman kulttuuriperinnön mahdollisista uhista. Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleluun liittyviä valmiuksia, erityisesti tallentamista ja dokumentointia, tulisi opettaa aineettoman kulttuuriperinnön parissa toimiville yhteisöille. Lisäksi pidettiin tärkeänä artiklan mukaisesti aineettoman kulttuuriperinnön roolin ja merkityksen avaamista suurelle yleisölle.

Konventionen handlar i första hand om praktisk kunskap och om utövande, det är den typen av verksamhet som är kärnan. Kunskap om immateriellt kulturarv och om arbetet med konventionen ska naturligtvis också finnas, men det är av sekundär betydelse.

Tiedotus ja viestintä

Artiklaan 14 liittyen tiedusteltiin myös, mihin Suomessa pitäisi erityisesti panostaa aineetonta kulttuuriperintöä koskevassa tiedonvälityksessä ja minkälaisia keinoja tiedonvälityksessä voitaisiin käyttää. Yleisesti ottaen tässä yhteydessä toistettiin, että tietoisuutta aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja sen merkityksestä tulee lisätä. Toivotaan laajaa kansalaiskeskustelua ja asennemuutosta. Tietoa tarvitaan aineettomasta kulttuuriperinnöstä laajasti, ei vain siitä osasta perintöä, joka mahdollisesti listataan osaksi kansallista luettelo. Tiedotusta tarvitaan sekä valtakunnallisesti että alakohtaisesti. Painopisteiksi mainittiin mm. taitojen merkityksen ja

uhanalaisuuden korostaminen, aineettoman kulttuuriperinnön monikulttuurisuus ja -kielisyys sekä kulttuurisesti kestävä kehityksen näkökulma. Esitettiin myös, että tarvitsemme jatkuvaa tiedonvaihtoa toisten sopimusmaiden ja Unescon kanssa.

Keinoina mainittiin ennen kaikkea sähköinen viestintä ja internet, koska sieltä tieto on helposti saavutettavissa. Ylen rooli nähtiin merkittävänä sekä kansallisella tasolla että paikallisesti. Keskeistä on viestiminen mahdollisimman laajasti ja osallistavasti.

Voisiko YLEllä olla hankkeessa erikoisrooli? Ylellä (tai ylelläisillä) on ainakin paljon sellaista osaamista joka on yhteneväistä tämän hankkeen ajatusmaailman kanssa. Voisiko Yle toteuttaa koko hankkeen yhteistyössä kansalaisten ja asiantuntijaorganisaatioiden kanssa?

Kansalliset ja kansainväliset luettelot

Kansalliset luettelot

Edellä on käsitelty aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun liittyviä toimia, joihin Unescon sopimus *kannustaa* sopimusmaitaan ryhtymään (sopimuksen sanamuoto on ”sopimusmaiden tulee pyrkiä”). Aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen luettelointi on yksi Unescon sopimuksen sopimusmaita velvoittavista toimista. Luetteloinnin tarkoituksena on määritellä ja kerätä tietoa siitä aineettomasta kulttuuriperinnöstä, jota sopimusmaassa halutaan suojella ja pitää elinvoimaisena. Sopimus jättää artiklan osalta sopimusmaille itselleen vapauden määritellä, miten luettelointi toteutetaan. Edellä käsitellyt aineettoman kulttuuriperinnön määritelmät ovat täysin erottamattomissa luetteloinnista. Sen osoittaa itse sopimuskin. Unescon sopimuksen 11 artiklan kohdassa (b) todetaan seuraavaa:

Jokaisen sopimusmaan tulee:

(b) 2 artiklan 3 kohdassa tarkoitettujen suojelutoimenpiteiden mukaisesti tunnistaa ja määrittellä alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön eri elementit yhteistyössä yhteisöjen, ryhmien ja asianmukaisten kansalaisjärjestöjen kanssa.

2 artiklan 3 kohdassa taas todetaan:

”Suojeleminen” tarkoittaa aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, mukaan lukien sen eri osa-alueiden määrittäminen – – .”

Luettelointia koskevan sopimuksen 12 artiklan mukaan:

Varmistaakseen suojelun edellyttämän määrittelyn toteutumisen jokainen osapuoli tekee, omaan tilanteeseensa parhaiten sopivalla tavalla, yhden tai useamman luettelon aineettomasta kulttuuriperinnöstä alueellaan. Näitä luetteloita päivitetään säännöllisesti.

Luettelot ovat siis keskeinen keino toteuttaa aineettoman kulttuuriperinnön määrittelyä. Niiden avulla tunnistetaan aineetonta kulttuuriperintöä ja kuvataan sitä. Tässäkin yhteydessä on syytä korostaa, että toimeenpanon valmisteluprosessissa ei ole tarkoitus määritellä kaikkea kerralla ”valmiiksi”. Sopimuksen toimeenpanossa keskeisintä on jo sopimuksen tavoitteiden mukaisesti tiedon jakaminen ja eri tahojen osallistaminen mukaan pohdintaan. Unescon sopimuksen toimeenpano ja sen velvoittavienkin artiklojen ja niistä seuraavien toimien toteuttaminen, kuten aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen luettelointi (ks. luku 2), ovat pitkiä prosesseja. Lähimaistamme Liettua ratifioi Unescon sopimuksen jo kymmenen vuotta sitten (2005), mutta maassa sopimuksen toimeenpanoon liittyvät aineettoman kulttuuriperinnön luettelot (maassa kootaan sekä alueellinen että kansallinen luettelo) ovat edelleen valmisteilla.⁹⁵ Ruotsissa, joka ratifioi sopimuksen vuonna 2011, luettelointityö on käynnistynyt viime vuonna eli vuonna 2014. Luettelointiin otetaan toimeenpanon valmistelutyössä kantaa, sillä se on, kuten aiemmin mainittu, yksi Unescon sopimuksen velvoittavia toimenpiteitä. Luetteloinnin kriteereiden laatiminen on kirjoitettu myös yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi opetus- ja kulttuuriministeriön syksyllä 2014 asettamalle aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijaryhmälle. Valtioneuvoston hanke- rekisterin (HARE) kuvauksen⁹⁶ mukaan inventointiin ja luettelointiin liittyvät sekä käsitteelliset että käytännölliset kysymykset ovat asiantuntijaryhmän työn keskiössä:

Asiantuntijaryhmä toimii ohjaavana toimielimenä etsittäessä Suomen kannalta sopivinta toimintamallia. Se käsittelee muun muassa aineettoman kulttuuriperinnön kriteereitä, kansalliseen inventointiin ja luettelointiin liittyviä kysymyksiä sekä menettelytapaa, jolla aineettoman kulttuuriperinnön kansallista luetteloa kartutetaan (ehdotusten vastaanotto, käsitteleminen, arviointi ja valintamenettely).

Lisäksi kuvauksessa todetaan, että asiantuntijaryhmä:

- muodostaa kansallisen tulkinnan aineettoman kulttuuriperinnön käsitteestä Unescon sopimuksen määritelmien pohjalta ja kehittää tarpeelliset valintakriteerit
- tukee toimeenpanoprosessin suunnittelua
- linjaa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisen strategian ja tavoitteet toiminnalle
- kehittää keinoja aineettoman kulttuuriperinnön eri muotojen moninaisuuden tunnistamiseen ja niiden tallentamiseen
- arvioi Unescon aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen yhteiskunnallisia vaikutuksia.

95 Marsio 2014, 29.

96 [www.hare.vn.fi, http://www.hare.vn.fi/mHankePerusSelaus.asp?h_iid=20582&tVNo=1&sTyp=Selaus](http://www.hare.vn.fi/mHankePerusSelaus.asp?h_iid=20582&tVNo=1&sTyp=Selaus) (haettu 2.2.2015).

Kansallisen luetteloinnin tavoitteet ja hyödyt

Vastaajilta tiedusteltiin mitä tavoitteita kansallisen luettelon laatiminen voi meillä palvella ja mitä hyötyä luettelon laatimisesta voisi aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa olla. Näitä kysymyksiä käsitellään yhdessä, koska vastaukset niihin olivat samansuuntaiset ja niitä pidettiin osin päällekkäisinä.

Unesco korostaa, että aineettoman kulttuuriperinnön kansallisen määrittelyn ja luetteloinnin tehtävä on ensisijassa tehdä aineetonta kulttuuriperintöä näkyväksi, tuoda sitä kansalaisten saataville ja toimia siten perustana muille suojelutoimenpiteille. Myös kyselyvastausten perusteella kulttuuriperinnön näkyväksi tekeminen on sen luetteloinnin tärkein tavoite. Luettelointi konkretisoi aineetonta kulttuuriperintöä ja nostaa sen julkiseen keskusteluun. Kuten edellä todettiin, luettelointi kiinnostaa sekä kulttuurikenttää että myös suurta yleisöä, mikä lisää huomiota koko prosessia kohtaan. Vastausten mukaan luettelointi voi lisätä kansalaisten tietoisuutta omasta kulttuuriympäristöstä ja sen moninaisuudesta sekä lisätä omaehtoista kulttuuri-ilmiöiden vaalimista ja harrastamista. Luettelo voi lisätä tietoa ilmiöistä ja kulttuuripiirteistä, jotka eivät ole yleisesti tunnettuja; se nostaa parhaimmillaan esille monikulttuurisuutta ja siten lisää suvaitsevaisuutta. Luettelointi voi auttaa yhteisöjä löytämään omat erityispiirteensä ja niiden arvon. Parhaimmillaan luetteloinnin prosessin avulla voidaan tukea kulttuurisesti kestävästä kehityksestä.

Moni asiantuntija näki luetteloinnin keskeisimmän hyödyn luetteloinnin *prosessissa*, ei luettelossa itsessään. Nähtiin, että luettelon tulisi olla ennen kaikkea tukimateriaalia, ei itsetarkoitusta. Kohteiden tunnistamisen prosessi itsessään on hyödyllinen silloin, jos se osallistaa mahdollisimman monia. Mahdollisimman laajasti eri yhteisöjä ja yksilöitä osallistava luetteloinnin prosessi on yksi keskeinen väline toteuttaa Unescon sopimuksen osallistumista ja osallistamista painottavia tavoitteita.

Viestinnässä painottaisin sitä, miksi (luetteloinnin) prosessi on tärkeä – mitä hyötyä siitä on. (siis sitten kun asiaa viestitään laajemmalle yleisölle). Pelkään, että listalle käy kuten mailmanperintölistalle eli se ei jalkaudu ”Suomen listaksi” vaan virkamiestyöksi.

Itse kohteille luetteloon pääsemisessä nähdään tietysti positiivisia imago vaikutuksia ja arvostuksen nousua. Yhteisöjen koettu arvostuksen ja omanarvontunto, motivaatio, myös parhaimmillaan kehittää ja monipuolistaa itse ilmiöitä. Myös listalle pyrkimisen prosessissa voi olla yhteisöille positiivisia ja motivoivia vaikutuksia. Vastauksissa tiedostettiin myös, että kansallinen listaus on välttämätöntä, jos halutaan tunnistaa ja hakea kohteita Unescon kansainvälisiin luetteloihin.

Luettelo tai luettelot lisäävät myös viranomaisten tietoisuutta suojelukohteista, mikä voi parantaa kohteiden resursointia ja hankkeistamista. Luettelo toimii väylänä kulttuuriperintöön ja

on paikka, josta löytää kootusti tietoa aineettoman kulttuuriperinnön kohteista niiden omilla ehdoilla. Tämä voi lisätä aineettoman kulttuuriperinnön kunnioittavaa hyödyntämistä muilla osa-alueilla, esimerkiksi opetuksessa ja matkailupalveluissa.

Tietoisuuden lisäämistä omasta kulttuuriympäristöstä, sen moninaisuudesta. Omaehtoista kulttuuri-ilmiöiden vaalimista ja harrastamista. Toivottavasti ei listan ulkopuolelle jäävien kulttuuri-ilmiöiden arvostuksen laskua! Pelkkä listan luominen ei edistä kulttuuristen käytäntöjen elinvoimaisuutta.

Kohteiden tunnistamisen prosessi voi olla itsessään hyödyllinen, varsinkin jos siinä käydään laajaa keskustelua ja mm. osallistetaan suurta yleisöä. Luettelo voi toimia väylänä kulttuuriperintöön. Hyödynnettävissä varmasti opetuksessa, Suomen tunnetuksi tekemisessä yms., varsinkin jos luettelon kautta pääsee tutustumaan luetteloon valittuihin kohteisiin.

Julkinen kansallinen luettelo nostaa toki esiin koko kysymyksen aineettomasta kulttuuriperinnöstä, ja kulttuuriperinnöstä ylipäätään, ehkä myös kulttuuriperinnön vastuun ja kestävyden kysymykset. Se voi johtaa kansalaisia miettimään, mikä muu on kulttuuriperintöä ja miten sen suojeluun voi osallistua.

Lista palvelee parhaimmillaan kulttuurisen moniarvoisuuden ja tasapuolisuuden periaatteita – edellyttäen siis, että laatimisen periaatteet ovat avoimia ja välttävät tiukkaa kategorisointia.

Ellei tunneta (ja hyväksytä) ei voi myöskään edistää ja kehittää, mutta vaarana on että liki kaikki ”hyväksytään” tasapuolisuuden vuoksi tai muista syistä luetteloon ja sitä myöten se vesittyy.

Luettelointia koskevassa osa-alueessa tiedusteltiin myös, olisiko vastaajien mukaan Suomessa tarpeen noudattaa Unescon tapaa jaotella erikseen aineettoman kulttuuriperinnön edustavat kohteet, uhanalaiset kohteet ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen liittyvät hyvät käytännöt. Yleisesti ottaen näkökulmaa pidettiin hyvänä etenkin kansainvälisen yhteneväisyyden vuoksi, mutta toisaalta esitettiin kysymys onko jaosta käytännöllistä, operatiivista hyötyä ja miten se toteutettaisiin. Esille nostettiin kysymys sitä, miten pitää toimia niiden aineettoman kulttuuriperinnön ilmausten kanssa, jotka on jo menetetty, tai elvytetty myöhemmin. Miten arvioidaan, milloin jokin ilmiö ei ole enää elävää? Entä miten uhanalaisuus määritellään, ja ovatko esimerkiksi vähemmistökulttuurit Suomessa uhanalaisia. Onko uhanalaiseksi määrittämisestä jotakin hyötyä (esim. enemmän rahoitusta) vai voiko siitä olla haittaa. Esitettiin myös, voisiko Suomessa jaotella vain kohteet (ml. uhanalaiset) ja hyvät käytännöt.

Suomessa kulttuuriperintökenttä on hyvin organisoitunut ja institutionalisoitunut ja todettiin, että meiltä löytyy runsaasti hyviä käytäntöjä aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun, jotka voisivat kiinnostaa kansainvälisestikin. Toisaalta esiin nostettiin myös näkökulma, jonka mukaan, aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun liittyvien hyvien käytäntöjen tulisi kuulua olennaisena osana kohteiden luettelointiin, ts. kohteita ilmoittaessa tulisi esittää myös suunnitelma niiden suojelemisesta ja elinvoimaisena pitämisestä. Tässä mielessä jako kohteisiin ja niiden suojelemiseen liittyviin hyviin käytäntöihin ei olisi käytännön tasolla tarpeellinen.

Kansallisen luetteloinnin uhat

Seuraavaksi tiedusteltiin, mitä riskejä tai ongelmia kansallisen luettelon laatimiseen nähtiin liittyvän. Näistä oltiin vastauksissa varsin yhtä mieltä. Luettelointi nähdään ylipäänsä keinotekoisena tapana esittää jotakin niin monitahoista kuin kulttuuriperintö. Keskeisin uhka liittyy vastaajien mukaan siihen, että luettelointi väistämättä rajaa ja sulkee jotain pois. Se kategorisoi kohteita ja ilmiöitä tavalla, joka ei välttämättä kuvasta elävää kulttuuriperintöä. Vastaajien mukaan luetteloinnin valintakriteerit kertovat aina valitsijoiden arvoista ja luetteloinnista saattaa tulla liian subjektiivista. Luetteloinnin kriteerit voidaan myös tulkita käsitykseksi siitä, mitä kulttuuriperinnön tulisi olla. Jo itse luettelointi saattaa muuttaa kohteita ja irrottaa ne kontekstistaan.

Vastauksissa pohdittiin myös, voiko lista koskaan olla riittävän laaja huomioimaan aineettoman kulttuuriperinnön moninaisuuden, ja jos se on laaja, onko sitä mahdotonta päivittää ja pitää aktiivisena. Toisaalta pohdittiin, mitä aivan kaiken kattavalla ja liian samanlaisia kohteita sisältävällä luettelolla tavoiteltaisiin. Muutamassa vastauksessa esitettiin, että tärkeää olisi luetteloita pikemminkin laajempia ja kattavampia kokonaisuuksia yksittäisten pienten ilmiöiden sijaan. Silloin yksittäisten luetteloon otettujen kohteiden painoarvo suhteessa niihin, jotka eivät ole päässeet listalle, ei kasva suhteettoman suureksi. Laajat kokonaisuudet myös kuvastaisivat aineettoman kulttuuriperinnön luonnetta paremmin.

Pahimmillaan listasta voi tulla kansallinen kaanon, ainoa oikea totuus aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Luettelosta voi tulla nationalistinen projekti, joka sulkee ulkopuolelleen ryhmiä ja ilmaisuja, joita ei katsota ”suomalaisiksi”. Luettelo voi lisätä yksipuolista suhtautumista kulttuuriperintöön, jolloin listalla/listoilla olevat asiat ovat virallista kulttuuriperintöä ja sen ulkopuolella olevat eivät. Kysyttiin, voiko luettelolla perustella asioita, joihin sillä ei ole lainvoimaa. Lista voi myös joutua poliittisen ohjailun ja puolueiden poliittisten tavoitteiden välineeksi.

Huolta esitettiin myös siitä, miten käy niille kohteille, joita ei valita listalle. Häviävätkö ne arvostuksessa ja siten rahoituksessa ja muussa tuessa?

Vastaajien mukaan listalla olevia kohteita voidaan myös väärinkäyttää esimerkiksi taloudellisesti. Myös kohteita koskevan tiedon avoimen saatavuuden ja esimerkiksi yhteisöjen yksityisyyden suhdetta täytyy toimeenpanon aikana pohtia. Esimerkiksi Virossa yhteisöt keräävät itse tiedot kohteesta luetteloon. Yhteisöllä on siis mahdollisuus päättää paitsi haluavatko he luetteloita aineettoman perintönsä, myös mitkä elementit luetteloon laitetaan ja kuinka yhteisöt haluavat ne esitellä.⁹⁷

Listaanamisen prosessi itsessään voi sulkea yhteisöjä ja ryhmiä pois. Esitettiin huoli, että luettelosta tulee elitistinen, että se jää vain virkamiestyöksi, ei jalkaudu aidosti yhteiskuntaan eikä osallista varsinkaan lapsia tai nuoria. Listalla esitetään kohteita, jotka jäävät suurimalle osalle suomalaisista kaukaisiksi. Huolena on, että luettelo ei pysy ajankohtaisena ja elävänä vaan siitä tulee luomisaikansa dokumentti, johon kootut ilmiöt jähmettyvät tiettyyn kehityksensä aikaan ja paikkaan. Eräs näkemys oli, että erityisesti arvovaltaiseksi nähtyyn ja asiantuntijavetoiseen luettelointiin liittyy paljon riskejä. Jos luettelointiprosessi on mahdollisimman avoin ja keskeistä on kohteiden ilmoittaminen ja suojelusuunnitelmien liittäminen keskeisesti kohteiden kirjaimiseen, silloin monilta riskeiltä vältytään.

Aineetonta kulttuuriperintöä voi lähestyä monesta näkökulmasta, joten kaikkia tyydyttävään lopputulokseen ei varmaan päästä. Vaarana, että luetteloon päässeet saavat tukea ja huomiota osin ulkopuolelle jääneiden kustannuksella.

Luettelolla on taipumus sulkea pois luettelossa mainitsemattomia ilmiöitä. Luettelosta tulee helposti kaanoni.

En förteckning med stor prestige och strikta urvalskriterier medför stora risker – en öppen förteckning medför betydligt färre risker. Så länge man kräver dokumentationer och planer för bevarande för att kulturuttryck ska tas med i förteckningen har den en funktion. Dokumentationerna får inte vara för detaljerande eller kräva frysning av kulturuttrycken. Planerna för bevarande måste uppdateras med några års mellanrum.

Keiden tulisi osallistua kansallisen luettelon laatimiseen?

Vastaajilta tiedusteltiin myös, minkä tahojen tulisi osallistua kansallisen luettelon laatimiseen ja millä tavoin. Kuten jo aiemmissa luettelointiin liittyvissä vastauksissa on korostettu, tässäkin tärkeimmäksi nähtiin, että kansallisen luettelon laatimisessa tulisi olla mukana mahdollisimman laaja edustus. Mainittiin yliopistot, muistiorganisaatiot, järjestöt, yhdistykset ja yhteisöt valtakunnallisesti ja paikallisesti sekä kaikki kansalaiset. Katsotaan myös, että on tärkeää huolehtia myös etnisten, kielellisten ja uskonnollisten ryhmien edustuksesta perinnealojen orga-

97 Ks. *Report on the implementation of the Convention and on the status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Periodic report No. 00801/Estonia.*
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&cp=EE> (haettu 21.3.2015).

nisaatioiden ohella. Kansalaisten laaja osallistaminen ja kaikille avoin mahdollisuus osallistua kulttuuri-ilmiön tai kohteen ilmoittamiseen ja kuvaamiseen nähdään vastauksissa tärkeäksi. Toisaalta esitettiin myös, että edustuksellisuuden ohella tulee painottaa asiantuntijuutta sekä laadittavan luettelon avointa, perusteltua rakennetta ja kriteerejä. *Kysymys onkin näkökulmasta luetteloinnin prosessiin.* Painotetaanko kohteiden ilmoittamista, vai niiden arviointia yhteisesti päätetyillä tavoilla? Mitkä ovat prosessin vaiheet, mitkä niistä ovat avoimia ja missä vaiheessa tarvitaan valintaa ja kriteereitä? Entä voisiko luetteloita olla useampia? Esimerkiksi yksi valtakunnallinen luettelo ja alueellisia luetteloita?⁹⁸

Individer, grupper, arbeidsgrupper, NGOs, i enlighet med konventionstexten.

Listauksen prosessin täytyy olla avoin, kuunteleva ja läpinäkyvä. Sen pitää sietää kaiken maailman kahjoja ja nurkkakuntaisia esityksiä ja epäterveellä tavalla kansalaisuutta korostavia esityksiä. Näistä jalostuu kyllä jotain.

Mahdollisimman laaja kansalaiskeskustelu asiasta. Listoja voisi muodostaa laajalla äänestyskellä sekä asiantuntijapaneelilla. Voiko olla rinnakkaisia listoja?

Edustuksellisuuteen perustuvien laatijatahojen sijaan painottaisin asiantuntijuutta sekä laadittavan luettelon perusteltua rakennetta ja kriteerejä.

Esitysten tekemiseen tulee kannustaa kaikkia aineetonta kulttuuriperintöä ylläpitäviä tahoja. Arvioinnissa on tärkeää olla edustettuna mahdollisimman laaja asiantuntemus. Kaikissa tapauksissa pelkkä kansallisen komitean tietämys ei välttämättä ole riittävä, vaan on voitava kuulla ulkopuolisia asiantuntijoita.

Kansainväliset luettelot

Kansalliseen luettelointiin liittyvien kysymysten jälkeen vastaajilta tiedusteltiin ajatuksia Unescon kansainvälisistä luetteloista.⁹⁹ Oman kansallisen listan tai listojen laatimisen aloitettuaan jäsenvaltiot voivat halutessaan hakea kohteita Unescon kansainvälisille listoille. Vaikka tässä vaiheessa vasta suunnitellaan sopimuksen toimeenpanoa ja kansallisen listan kokoamiseen liittyvää prosessia, haluttiin kyselyssä tiedustella asiantuntijoilta heidän kansainvälistä luettelointia koskevia näkemyksiään. Unescon hallinnoimat listat ovat kansainvälisesti näkyviä, ja myös Suomessa on alettu huomaamaan Unescon listoille nousevia kohteita, etenkin niitä,

98 Esimerkiksi Liettuassa on valmisteilla sekä alueellinen että kansallinen luettelo. Ranskassa tämä työ on delegoitu departementteille, jotka omalla alueellaan tekevät yhteistyötä yhteisöjen kanssa. Ranskassa on toimeenpanon osana myös koottu yhteen jo aiemmin, muissa yhteyksissä koostettuja luetteloita aineettomasta kulttuuriperinnöstä (ns. luetteloiden luettelo). Etelä-Koreassa on käytössä kansallisen tason ns. tärkeiden kohteiden luettelo, minkä lisäksi maassa on 16 kaupunki- tai provinssi-tasoisia luetteloita. Molemmat tasot perustuvat kansalliseen aineetonta kulttuuriperintöä koskevaan lainsäädäntöön.

99 Listat: 1. Ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo (314 kohdetta), 2. Kiireellistä suojelua vaativan kulttuuriperinnön luettelo (38 kohdetta) sekä 3. Luettelo ohjelmista, hankkeista ja toimista aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi (12 kohdetta). Ks. myös Marsio 2014.

jotka liittyvät meille tärkeäksi koettuun kulttuuriperintöön. Näistä tuore esimerkki on esimerkiksi Võromaan savusaunaperinne, joka valittiin Unescon Ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön listalle Viron kohteena syksyllä 2014.¹⁰⁰

Kansainvälisten luetteloiden osalta vastaajilta tiedusteltiin missä määrin he näkevät tärkeänä, että Suomesta haetaan kohteita kansainvälisiin luetteloihin sekä sitä, minkälaiset kohteet sopisivat meiltä näihin luetteloihin. Unescon listoille haetut kohteet voivat olla myös eri maiden yhteisiä, kansalliset rajat ylittävää aineetonta kulttuuriperintöä (esim. Välimeren ruokavalio ja haukankasvatus, jossa on mukana 13 maata neljästä maanosasta). Siksi tiedusteltiin myös, miten tärkeänä pidetään Suomen mukana oloa useiden maiden yhteisissä kohteissa.

Selvä enemmistö vastaajista katsoi tärkeäksi, että haemme kohteita myös kansainvälisiin luetteloihin. Kansainväliset luettelot ovat keskeinen osa sopimusta, ja siten ne nähdään tärkeänä osana myös Suomen toimeenpanoa. Ensisijassa kansainvälisten luetteloiden nähtiin tuovan näkyvyyttä, mitä voisi hyödyntää esimerkiksi matkailussa, mutta niiden uskotaan myös tuovan lisää kansainvälisiä yhteyksiä ja synergiaa. Kohteiden ajatuksella tehtyä valintaa pidettiin hyvin tärkeänä. Mahdollisia kohteita mainittiin paljon ja ne liittyivät mm. käsityötaidon, ruokakulttuurin ja tapakulttuurin kohteisiin, luonto- ja metsäsuhteeseen kaikkine siihen liittyvine ilmiöineen, vähemmistökieliin ja -kulttuureihin.

Kohteiden arvostus nousisi. Ylipäätään kaikki kulttuuriperintöön kohdistuva huomio tärkeää, jotta kulttuuriperintöä osattaisiin arvostaa.

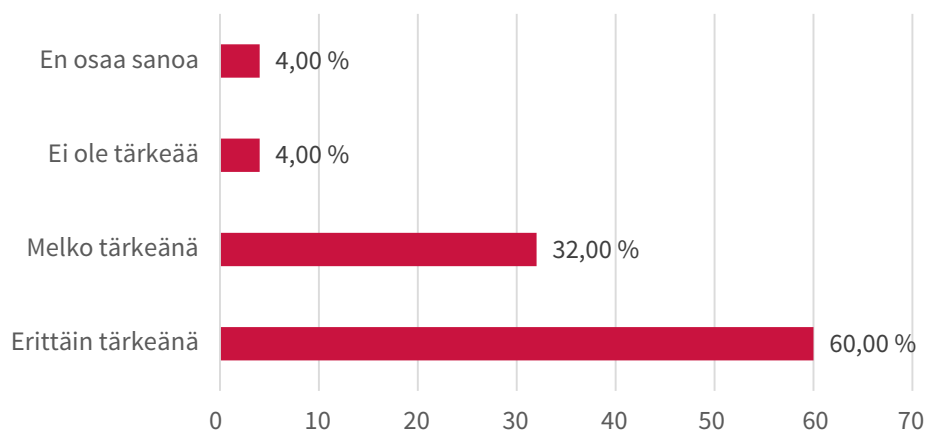
Suomalaiset kohteet kuuluvat kansainvälisiin luetteloihin yhtä luontevasti kuin muiden maiden kohteet. Kansainvälisten luetteloiden mahdollisuudet ja varsinkin kansalliset rajat ylittävien perintöjen mahdollisuus kannustavat esittävien taiteiden alalla osallistumaan prosessiin.

Luettelo tulisi mielestäni nähdä vaikuttamisen välineenä: Millaisia arvoja haluamme välittää muulle maailmalle – mitä haluamme edistää – mille antaa tilaa? Esim. yhteisen tekemisen ja osallistamisen tavat, kuten peijaiset, talkoot, jokamiehen oikeudet ja tavat, jotka elävät ja kehittyvät näistä edellä mainituista: Järjestötoiminta, Ravintolapäivä, Siivouspäivä. Ilmainen perusopetus, ilmainen kouluruoka, ilmainen neuvolajärjestelmä. Toinen asia, jota toivoisin luetteloinnin edistävän on oman kulttuuriperinnön arvostaminen, ns. heritage-ajattelun rantauttaminen Suomeen. Listaus on mahdollisuus Suomelle profiloitua kulttuurisen kestävyuden kautta! Kuinka tätä asiaa voisi välittää listauksen kautta?

Viktigt om man vill visa på icke-nationella kulturyttringar eller gränsöverskridanden.

100 <http://www.savvusann.ee/index.php/et/english/events/86-smoke-sauna-tradition-in-voromaa-added-to-unesco-representative-list-of-the-intangible-cultural-heritage-of-humanity>.

Lähes kaikki (92 %) vastaajat siis katsoivat tärkeäksi, että olemme mukana rajoja ylittävissä kohteissa; selvälle enemmistölle tämä oli erittäin tärkeää. Esimerkkejä mahdollisista kohteista ja alueista esitettiin paljonkin, mm. itäisen ja läntisen kulttuurin kohtaaminen, pohjoismainen yhteistyö, saamelais- ja romanikulttuuri, vähemmistökielet (mm. viittomakieli), luontosuhteen liittyvät tekijät ja käsityökoulutus.

Kuvio 1. Miten tärkeänä pidätte mukanaoloa useiden maiden yhteisissä, rajoja ylittävissä kohteissa?

Osa-alue 3. Minkälaisia kriteereitä kansalliselle luetteloinnille pitäisi asettaa?

Edellä käsiteltiin sopimuksen toimeenpanoon liittyen aineettoman kulttuuriperinnön kohteiden luettelointia ja luetteloinnin haasteita ja vastuunjakoa. Tässä osiossa tarkastellaan alustavasti kriteereitä, joita voitaisiin käyttää, kun valitaan kohteita kansalliseen aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon tai luetteluihin. Asiantuntijoita pyydettiin ensin valitsemaan viisi mielestään tärkeintä kriteeriä 13 annetun mahdollisen kriteerin joukosta. Ne laadittiin perehymällä Unescon piirissä sekä eri maissa kansallisessa toimeenpanossa käytettyihin kriteereihin. Unescon kriteerit kohteiden valinnassa ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon (*The Representative List*) ovat seuraavat:

1. Kohde on aineetonta kulttuuriperintöä siten kuten sopimuksen 2. artiklassa määritellään.
2. Kohteen tulee edistää aineettoman kulttuuriperinnön näkyvyyttä ja tietoisuutta sen merkittävyydestä sekä rohkaista keskusteluun ja siten heijastaa kulttuurin maailmanlaajuisista monimuotoisuutta.
3. Kohteelle esitetään suojelutoimia, jotka edistävät ja suojelevat sen asemaa.
4. Kohteen tulee olla asetettu ehdolle yhteisön, ryhmän tai yksilöiden mahdollisimman laajan osallistumisen avulla. Osallistuminen on ilmoitettu aiemmin ja se on tullut täysin omasta tahdosta.

5. Kohde kuuluu kansalliseen luetteloon kohdetta Unescon luetteloon hakevassa(/-visa) maassa (/ maissa), kuten sopimuksen artikloissa 11 ja 12 määritellään.

Monissa sopimusmaissa noudatetaan, tai kriteeristö heijastaa vahvasti, edellä mainittuja Unescon luettelon kriteereitä. Useimmiten keskeisiä seikkoja ovat:

- kohde on aineetonta kulttuuriperintöä siten kuin Unescon sopimuksessa määritellään;
- kulttuuriperintö on yhteisön tunnistamaa
- kulttuuriperintö välittyy sukupolvien välillä
- yhteisöt toimivat yhdessä viranomaisten kanssa tiedon tuottamisessa kulttuuriperinnön kohteesta
- elinvoimaisuus (on harjoittajia, koulutusta, ympäristö, jossa toteutua)
- uhanalaisuus.

Huomattavaa on, että Unescon kriteerit eivät ota kantaa ilmoitettavan kohteen sisältöön, eivätkä ne pyri määrittelemään kohdetta millään tavalla. Olennaisin tekijä kohteen sisällön suhteen on, että kohde noudattaa ihmisoikeuksia koskevia kansainvälisiä asiakirjoja ja täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä.¹⁰¹ Tärkeintä on osoittaa, että kohteiden ilmoittamisessa on todella ollut osallisena asianomaisia ryhmiä, yhteisöjä tai yksilöitä, sekä kuvata realistinen suunnitelma suojelutoimiksi. Keskeisintä valinnassa on hakemusprosessi ja hakemuksen laadukkuus.¹⁰²

Kriteerit kyselyssä olivat:

- kohde on eri yhteisöjen, ryhmien tai joissain tapauksissa yksilöiden omakseen tunnistamaa ja nimeämää ja sillä on laaja tuki yhteisössä
- kohde on osa eri yhteisöjen arkipäivää
- kohde on yhteistä ja jaettua perintöä
- kohde liittyy ihmisten identiteettiin ja itseymmärrykseen oman yhteisönsä/ryhmänsä jäsenenä
- kohde on ollut olemassa pidempään ja on edelleen elävää (vaikka perinteen alkuperäisemmät esitys- ja esiintymiskontekstit olisivat muuttuneet nykykulttuurin mukaisiksi)
- kohde on välittynyt ja välittyy sukupolvilta toisille
- kohde on uudistunut ja sitä uudistetaan jatkuvasti yhteisöjen ja ryhmien vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa
- kohde on elinkelpoinen ja sillä on mahdollisuudet säilyä (on harjoittajia, koulutusta, ympäristö, jossa toteutua)

101 Ks. yleissopimuksen 2 artikla – Määritelmät.

102 <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00173>.

- kohde on alkuperäinen, toisin sanoen yhteisössä/ryhmässä ja sen ehdoilla syntynyt (ei esim. turismin sisällöksi)
- kohteella on vahvoja paikallisia tai alueellisia erityispiirteitä
- kohteella on kulttuurisia, taiteellisia, historiallisia, sosiaalisia, tieteellisiä tai muita arvoja
- kohde on yhteistä ja jaettua aineetonta kulttuuriperintöä laajemmalla maantieteellisellä alueella
- kohde on vaarassa hävitä.

Kuvio 2. Kriteereiden järjestys.

Kuviossa punaisella näkyvät kyselyssä eniten valintoja saaneet kriteerit. Kaiken kaikkiaan kriteerit ovat saaneet melko tasaisesti mainintoja. Viisi eniten mainintoja saanutta kriteeriä on:

1. kohde on vaarassa hävitä
2. kohde on yhteistä ja jaettua aineetonta kulttuuriperintöä laajemmalla maantieteellisellä alueella
3. kohteella on kulttuurisia, taiteellisia, historiallisia, sosiaalisia, tieteellisiä tai muita arvoja
4. kohteella on vahvoja paikallisia tai alueellisia erityispiirteitä
5. kohde on alkuperäinen, toisin sanoen yhteisössä/ryhmässä ja sen ehdoilla syntynyt, ja saman kannatuksen sai ”kohde on elinkelpoinen ja sillä on mahdollisuus säilyä”.

Viiden tärkeimmän lisäksi vastaajia pyydettiin nimeämään mielestään kaikkein tärkein kriteeri. Mielenkiintoista on, että monivalinnassa ensimmäiseksi noussut kohteen uhanalaisuus ei noussut tässä yhteydessä lainkaan tärkeäksi. Sen sijaan selvästi eniten mainintoja tärkeimpänä kriteerinä saivat kohteen liittyminen ihmisten *identiteettiin ja itseymmärrykseen* sekä se, että kohde on *yhteistä ja jaettua perintöä*. Molemmat näistä ovat kriteereitä, jotka eivät nousseet monivalinnassa viiden keskeisimmän joukkoon. Kolmanneksi tärkeimpänä pidettiin tässäkin kysymyksessä kohteen kulttuurisia ja muita arvoja.

Monivalintakysymyksessä eniten mainintoja saaneet kriteerit ja kaikkein tärkeimmäksi katsottu kriteeri kuvastavat mielenkiintoisella tavalla aineettoman kulttuuriperinnön ulottuvuuksia. Kohteiden uhanalaisuus nähtiin monivalinnassa ilmiselvästi tärkeimpänä kriteerinä, joskin myös mietittiin, missä määrin uhanalaisiin kohteisiin keskittyminen on elävän kulttuuriperinnön suojelemista. Toisaalta vastaajat pitivät tärkeänä kansallisia rajoja ylittäviä, yhteisiä kohteita, toisaalta keskeisinä nähtiin erityisen paikalliset kohteet. Näiden kriteereiden voi ehkä nähdä heijastelevan jo edellä esitettyjä vastaajien näkemyksiä kansainvälisestä luetteloinnista, Suomen kohteiden hakemisesta kansainväliseen luetteloon ja siinä tärkeinä pidettyjä asioita: mukana oloa yhteisissä kansainvälisissä kohteissa ja toisaalta halua tuoda Unescon luettelointiin jotain meidän rajojemme sisällä erityisen ainutlaatuista.

Monivalintakysymyksessä voi nähdä valitun niitä kriteereitä, jotka on koettu jollain tavalla helpon ulkoisesti arvioitavaksi. Kohteiden uhanalaisuus, rajojen ylittäminen sekä erityisesti kulttuuriset ja historialliset tai erityiset paikalliset ominaisuudet ovat arvoja, joita kulttuuriperintöalan asiantuntijat ja tutkijat ovat tottuneet arvioimaan työssään. Näiden arvojen havaitseminen on keskusteltava asia prosessissa, joissa kulttuuriperinnön osa-alueita ja ilmiöitä, kohteita, tunnistetaan arvokkaaksi. Kriteerit siten korostavat aktiivisen kulttuuriperinnön ottamisen prosessia, tietoista valintaa.

Vastaajien mukaan kaikkein tärkeimmät yksittäiset kriteerit olivat kuitenkin seuraavat: ”kohde liittyy ihmisten *identiteettiin ja itseymmärrykseen yhteisönsä jäsenenä*” sekä ”kohde on yhteistä, jaettua perintöä”. Silloin kun pohditaan kaikkein tärkeintä kohteiden valinnan kriteereitä, vastauksissa korostetaan nimenomaan yhteisöjen merkitystä painottavaa ulottuvuutta asiantuntija-arvioiden sijaan.

Kolmanneksi tärkeimmäksi nostettiin tässäkin kysymyksessä kulttuuriset, taiteelliset, historialliset, sosiaaliset, tieteelliset tai muut arvot. Tämä heijastanee meillä vahvaa kulttuuriperintöalan asiantuntijuutta ja asiantuntijaorganisaatioita, joiden tehtävänä nämä arvioinnit ovat.

”Kohde liittyy ihmisten identiteettiin ja itseymmärrykseen oman yhteisönsä/ryhmänsä jäsenenä.” Tähän tiivistyy mielestäni koko aineettoman kulttuuriperinnön listaamisen tarkoitus.

”Kohde on eri yhteisöjen, ryhmien tai joissain tapauksissa yksilöiden omakseen tunnistamaa ja nimeämää ja sillä on laaja tuki yhteisössä.” Jos tämän prosessin on tarkoitus kasvattaa itsearvostusta, niin se että joku toinen arvostaa/arvottaa ei saavuteta samanlaisia hyötyjä kuin sillä että kulttuurin kantajat itse nimeävät ja tukevat.

”Kohde on eri yhteisöjen, ryhmien tai joissain tapauksissa yksilöiden omakseen tunnistamaa ja nimeämää ja sillä on laaja tuki yhteisössä.” Kulttuuriperinnön olemassaolon edellytys on, että se on jonkun perintöä ja valittu perinnöksi. Se että kohde on vaarassa hävitä voi olla tärkeä kriteeri, mutta ei riitä perusteluksi jos monet muut kriteerit eivät täyty. Myös identiteetin ja itseymmärryksen tukeminen on olennaista, koska se on mielestäni jopa kulttuuriperinnön tärkein tehtävä. On vain vaikea tietää mikä kohde tukee kenenkin identiteetin rakentamista.

”Kohteella on kulttuurisia, taiteellisia, historiallisia, sosiaalisia, tieteellisiä tai muita arvoja.” Jokin näistä syistä antaa ilmiölle syyn olla edelleen olemassa.

”Kohteella on kulttuurisia, taiteellisia, historiallisia, sosiaalisia, tieteellisiä tai muita arvoja.” Kriteeri on riittävän moniulotteinen ja edellyttää keskustelua, jossa kohde tunnistetaan arvokkaaksi.

Vastaajia pyydettiin myös kirjaamaan kriteereiden valintaan liittyviä ajatuksiaan. Kriteereiden valinta herätti paljon pohdintaa laajemmin liittyen koko luetteloinnin prosessiin. Kyselyssä esitetyt kriteerit koettiin vastauksissa toisaalta päällekkäisiksi, saman asian eri puoliksi. Toisaalta taas nähtiin, että ne sulkevat toisiaan pois. Kyselyn kriteereissä käytettyjä käsitteitä pidettiin monitulkintaisina ja vaikeasti hahmotettavina. Joissakin vastauksissa koettiin vahvasti, että ennen kriteereiden pohtimista pitäisi olla olemassa suomalainen määritelmä aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Jos kriteereiden avulla halutaan tehdä valintaa, niissä käytetty kieli ei voi olla tulkinnanvaraista. Toisaalta koettiin myös, että kriteereiden tulisi olla riittävän väljät. Vastauksissa pohditaan paljon määrittelyä ja sitä kuka kriteereitä käyttää ja mihin.

Kriteerien ei tulisi olla liian kapeasti määritettyjä. Muotoilut herättävät kysymyksiä ja jatko-keskustelun tarvetta mm. siitä, mikä suomalaisessa yhteydessä ”on ollut olemassa pidempään” tai missä määrin kohteen tulisi uudistua sukupolvelta toiselle siirtyessään.

Ehkä olennaisinta kuitenkin on se, että tässä luodaan nyt MAAILMAN aineettoman kulttuuriperinnön listaa, johon on ehdottomasti saatava mukaan myös suomalaista aineetonta kulttuuriperintöä. Mikä on meille tyypillistä, mikä ainutlaatuista, toisaalta mikä ehkä muidenkin kanssa jaettava.

Kriteerien valinnassa tulisi huomioida suomalaisen yhteiskunnan monimuotoisuus, erilaisuus ja kielivähemmistöt.

Ristiriitaisia ajatuksia, sillä kriteerit sopivat eri tavoin perinteisten käsityötaitojen osa-alueisiin.

Det finns ingen orsak till snäva kriterier. Det räcker mer att folk tycker att det de håller på med är betydelsefullt och att de vill lyfta fram det. Det finns ingenting i konventionen som säger att det måste vara gammalt, unikt, genuint eller vackert – sådana kriterier gör bara dokumentationen av kulturuttrycken svår.

Onko ilmiöllä oltava laaja vai suppea tuki? Ilmiö, jolla on laaja tuki, ei tarvitse lisätukea. Ilmiö, jota ei huomata, mutta jonka olemassaolon tärkeys autetaan näkemään, tarvitsee tukea. Kysymys kuuluu, kuka määrittelee tuen tärkeyden.

Vastaajille annettiin myös mahdollisuus ehdottaa itse mahdollisia kriteereitä kohteiden valintaan. Tähän kysymykseen saatiin vain vähän vastauksia ja niissäkin pohdittiin lähinnä yleisemmin luetteloinnin ja kriteereiden haasteita ja ongelmia. Korostettiin kriteereiden selkeyttä, ne eivät saa olla tulkinnanvaraisia. Lisäksi esitettiin, että keskeinen ulottuvuus kriteereissä voisi löytyä jatkuvuuden ja uuden luomisen suhteesta. Tärkeiksi nähtiin myös katoamassa olevat tiedot ja taidot. Nimenomaan *taitojen* tärkeyttä on korostettu vastauksissa muutenkin. Uutena menetelmänä museokentältä kyselyssä esille nostettiin museoiden merkitysanalyysimenetelmän kriteerit ja niiden soveltaminen toimeenpanossa.¹⁰³ Esitettiin myös ajatus, että aineettoman kulttuuriperinnön luettelointi tulisi ymmärtää *osaamisen (välittämisen) prosessin tallentamisena*.

Jatkuvuuden ja uutta luovan yhdistelmä on tärkeä. Olemassa oleva tietotaito, joka on uhasa hävitä on toinen tärkeä kriteeri.

Kriteerien sijaan voitaisiin puhua jostain luonnehdinnoista tms. Jos on asiantuntijaraati, niin silloin kai tarvitaan kriteerit? Kriteerien pitäisi olla selkeitä, ei tulkinnanvaraista kieltä, mikäli niitä käytetään ekskluderaamaan jotakin.

Museo on tallettanut vuosisatojen ajan erityisesti aineellista kulttuuriperintöä. Aineettoman kulttuuriperinnön tallettaminen ei museoinstituutiolle ole kuitenkaan vierasta. Sen sijaan aineettoman kulttuuriperinnön ominaispiirteiden luetteloiminen tietojärjestelmiin vaatii vielä lisäpohdintaa. Aineeton kulttuuri voidaan ymmärtää ja käsitellä nimenomaan prosessin luetteloitina. Tässä ei tarkoiteta listojen ja luetteloiden tekemistä, vaan osaamisen tapahtumaprosessin osatekijöiden löytämistä ja ymmärtämistä. Tämän vuoksi ehdotan, että käyttöön otetaan nimenomaan prosessin/tapahtuman/toiminnan luetteloinnin sovellus nykyisten aineellisten kohteiden luettelointiin keskittyvien luetteloitikäytänteiden lisäksi. Prosessiluettelointi tai prosessin luettelointi on tulevaisuutta.

103 Lisätietoja museoiden merkitysanalyysimenetelmästä, ks. <http://www.museoliitto.fi/merkitysanalyysimenetelma> (haettu 31.3.2015).

Yhteenveto kyselyvastauksista

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämiseksi Cuporen syksyllä 2014 laatiman verkkokyselyn tavoitteena oli selvittää, miten suomalaiset aineettoman kulttuuriperintökentän asiantuntijat, tutkijat, muistiorganisaatiot ja kansalaisjärjestöt katsovat, että Unescon sopimusta voitaisiin Suomessa toteuttaa ja miten aineeton kulttuuriperintö voitaisiin meillä määritellä. Kysely lähetettiin 80 asiantuntijalle ja vastauksia saatiin 25 (vastausprosentti 31).

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä nähdään kyselyvastauksissa riittävän kattavaksi Suomen tarpeisiin. Määritelmän tulisi olla avoimia uusille asioille ja sitä pitää voida tarkentaa tai päivittää tarvittaessa. Määritelmissä ja jaotteluissa tulee pyrkiä käyttämään yksiselitteisiä, ei tulkinnanvaraisia, ilmaisuja. Aineettomasta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa tulisi korostaa kulttuuriperinnön jatkuvaa kehitystä ja uudelleen tulkintaa, sekä taitojen ja osaamisen suojelemista. Tärkeää on myös olla avoin siitä, mitä tarkoitusta varten aineetonta kulttuuriperintöä määritellään.

Yhteisöjen tukemisessa tulisi keskittyä olemassa olevien yhdistysten ja toimijoiden tukemiseen sekä konkreettiseen resursointiin. Suomessa on vahva järjestökenttä ja tukevat kulttuuriperintöalan toimijarakenteet, eikä uusia toimijoita tai organisaatioita tarvita. Tarvitaan olemassa olevien toimijoiden vahvempaa koordinoitua ja siihen liittyviä, esimerkiksi sähköisiä järjestelmiä. Toimeenpanon yhteydessä tulee käsitellä sitä, miten sopimus vaikuttaa olemassa olevien muistiorganisaatioiden kulttuuriperintötyöhön ja sen resursointiin.

Tärkeää on saada valtiovallan strateginen panostus, esimerkiksi selkeästi julkituotu toimenpideohjelma. Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanolla tulisi olla selkeästi isäntä, joka on vastuussa ja sitoutunut sopimuksen eteenpäin viemiseen Unescon edellyttämällä tavalla. Toimeenpanon päävastuutahon tehtävänä olisi toimia ensisijassa koordinaattorina laajalle toimijoiden verkostolle.

Tiedonvälitys ja tietoisuuden lisääminen mainittiin useimmiten tapoina tavoittaa ja osallistaa yhteisöjä. Erityisen tärkeää vastaajien mukaan on lisätä tietoisuutta siitä, että aineeton kulttuuriperintö on elävää ja ihmisten jokapäiväistä toimintaa. Erilaiset koulutus- ja keskustelutilaisuudet, tiedotus- ja tiedonvälityskampanjat ja sosiaalisen median hyödyntäminen mainittiin keinoina välittää tietoa aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja sen suojelemisesta. Vastauksissa toivotaan laajaa kansalaiskeskustelua ja toimeenpanon jalkauttamista. Tietoa tarvitaan aineettomasta kulttuuriperinnöstä laajasti, ei vain siitä osasta perintöä, joka mahdollisesti listataan osaksi kansallista luetteloa. Tiedotusta tarvitaan eri yleisöille valtakunnallisesti ja alakohtaisesti. Viestinnän painopisteiksi mainittiin mm. taitojen merkityksen ja uhanlaisuuden korostaminen, aineettoman kulttuuriperinnön monikulttuurisuus ja -kielisyys sekä kulttuurisesti kestävä kehityksen näkökulma. Ylen rooli nähtiin merkittävänä sekä kansallisella tasolla että paikallisesti. Keskeistä on mahdollisimman laaja ja osallistava viestintä sekä koulutus.

Hallinnon ja järjestelmien sijaan erityisen tärkeänä nähdään itse aineettoman kulttuuriperinnön esittämisen ja ilmaisemisen, sen tekemisen, harrastamisen ja välittämisen tukeminen.

Kulttuuriperinnön näkyväksi tekeminen nähdään aineettoman kulttuuriperinnön kansallisen luetteloinnin tärkeimpänä tavoitteena. Luettelointi konkretisoi aineetonta kulttuuriperintöä ja nostaa sen julkiseen keskusteluun. Moni asiantuntija näki luetteloinnin keskeisimmän hyödyn olevan luetteloinnin prosessissa, ei luettelossa itsessään. Luettelon tulisi olla tukimateriaalia, ei itsetarkoitusta. Kohteiden tunnistamisen prosessi on itsessään hyödyllinen silloin, kun se osallistaa mahdollisimman monia. Luettelo tai luettelot lisäävät myös viranomaisten tietoisuutta suojelukohteista. Luettelo toimii väylänä kulttuuriperintöön ja on paikka, josta löytää kootusti tietoa aineettoman kulttuuriperinnön kohteista niiden omilla ehdoilla. Keskeisin luetteloinnin uhka liittyy siihen, että luettelointi väistämättä rajaa ja sulkee jotain pois. Se kategorisoi kohteita ja ilmiöitä tavalla, joka ei välttämättä kuvasta elävää kulttuuriperintöä. Pahimmillaan listasta voi tulla kansallinen kaanon, ainoa oikea totuus aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Luettelosta voi tulla nationalistinen projekti, joka sulkee ulkopuolelleen ryhmiä ja ilmaisuja, joita ei katsota ”suomalaisiksi”. Luettelo voi lisätä yksipuolista suhtautumista kulttuuriperintöön, jolloin listalla/listoilla olevat asiat ovat virallista kulttuuriperintöä ja sen ulkopuolella olevat eivät.

Kansalaisten laaja osallistaminen ja kaikille avoin mahdollisuus osallistua kulttuuri-ilmiön tai kohteen ilmoittamiseen ja kuvaamiseen on kyselyvastausten mukaan erityisen tärkeää. Toisaalta esitettiin myös, että tulee painottaa laadittavan luettelon avointa, perusteltua ja asiantuntevaa rakennetta ja kriteerejä. Selvä enemmistö vastaajista katsoi tärkeäksi, että Suomi hakee kohteita myös Unescon kansainvälisiin luetteloihin. Lisäksi lähes kaikki (92 %) vastaajat katsoivat tärkeäksi, että olemme maana mukana kansallisia rajoja ylittävissä kohteissa.

Vastaajien mukaan valittaessa kohteita kansalliseen luetteloon kaikkein tärkeimmät yksittäiset kriteerit ovat seuraavat: ”kohde liittyy ihmisten identiteettiin ja itseymmärrykseen yhteisönsä jäsenenä” sekä ”kohde on yhteistä, jaettua perintöä”. Kolmanneksi tärkeimmäksi nostettiin kulttuuriset, taiteelliset, historialliset, sosiaaliset, tieteelliset tai muut arvot. Myös kohteiden uhanalaisuus, vahvat alueelliset ja paikalliset erityispiirteet sekä autenttisuus nähtiin tärkeinä tekijöinä kohteita luetteloitaessa.

- Flamenco on yksi
- Espanjan kohteista
- Unescon aineettoman
- kulttuuriperinnön listalla.

Wikimedia Commons | Michael Cohen, CC-BY-2.0

4 ALUSTAVIA HUOMIOITA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN SIDOSRYHMISTÄ, KENTÄN TOIMIJOISTA JA HEIDÄN TOIVEISTAAN UNESCON SOPIMUKSEN SUHTEEN

Anna Kanerva ja Ritva Mitchell

Keväällä 2015 Cupore toteutti yhteistyössä Museoviraston kanssa kyselyn, jonka tarkoituksena oli kartoittaa aineettoman kulttuuriperinnön toimijoita ja sidosryhmiä Suomessa, hahmottaa sidosryhmien toimintaa sekä kartoittaa toimijoiden odotuksia ja toiveita Unescon sopimuksen toimeenpanon osalta. Kysely toteutettiin tammi-helmikuussa 2015 avoimena verkkokyselynä ja se laadittiin Cuporen syksyllä 2014 toteuttaman kyselyn tavoin Surveypal-ohjelmistolla. Kyselyn kohderyhmänä olivat ensisijassa muistiorganisaatiot ja kansalaisjärjestöt. Kutsua vastata kyselyyn lähetettiin Museoviraston yhteystietojen ja postituslistojen kautta Museovirastosta. Sähköpostin saaneita pyydettiin lähettämään kyselyä eteenpäin omissa yhteisöissään ja verkostoissaan kaikille relevanteiksi katsomilleen tahoille. Lisäksi kutsu vastata ja linkki kyselyyn julkaistiin www.aineetonkulttuuriperinto.fi-sivulla, eli se oli periaatteessa avoin kaikille vastaajille. Tarkoituksena olikin avata kysely selvästi laajemmalle joukolla kuin Cuporen ensimmäisen, syksyllä 2014 järjestettyihin kuulemistilaisuuksiin kutsutuille lähetetyn, kyselyn tapauksessa ja pyrkiä keräämään mahdollisimman laajasti näkemyksiä sopimuksen toimeenpanoon liittyen. Tässä mielessä ei ole myöskään varmuutta siitä, kuinka monelle kyselylinkki on lähetetty ja kenen toimesta. Surveypal-ohjelmiston mukaan kyselyn oli vastausaikana nähnyt, eli kyselylinkin avannut, kaikkiaan 470 henkilöä. Vastausaikaa annettiin alun perin 16.2.2015 asti, ja sitä jatkettiin 19.2.2015 asti. Siihen mennessä kyselyyn oli vastannut Surveypal-ohjelmiston kautta 58 henkilöä, minkä lisäksi kolme vastausta lähetettiin sähköpostitse. Kaikkiaan kyselyyn saatiin siis 61 vastausta.

Kysely oli ennen kaikkea yleinen kartoitus järjestöjen, muistiorganisaatioiden ja kouluttajien, näkemyksistä, ei lähtökohdiltaan tieteellinen analyysi. Vastauksia tuli laajalti eri tahoilta ja myös maantieteellisesti eri puolilta Suomea. Joiltakin organisaatioilta vastauksia on vain vähän ja vastaukset ovat ylipäänsä laajuudeltaan niin suuresti toisistaan poikkeavia, että vastauksia on yhdistelty paikoin mielekkäimmiksi kokonaisuuksiksi. Vastaajat jaettiin taustaorganisaatioidensa perusteella seuraaviin ryhmiin: koulutus ja tutkimus, kolmas sektori, keskusliitot, muistiorganisaatiot ja kaupungit (ks. taulukko alla). Saamelaisalueelta ja saamelaisorganisaatioista saatiin kaikkiaan seitsemän vastausta, ja ne edustivat kattavasti kaikkia analyysin ryhmiä: muistiorganisaatioita, kolmannen sektorin toimijoita sekä valtiollisia elimiä. Saamelaisyhteisön vastauksia päätettiin käsitellä omana kokonaisuutenaan. Muista kieli- tai muista vähemmistöistä ei saatu joko lainkaan tai riittävästi vastauksia, jotta niitä olisi voitu saamelaisien tapaan tarkastella omana ryhmänään. Sen sijaan erityisesti ruotsinkielinen pelimannimusiikki tuli kol-

mannen sektorin vastauksissa kattavasti edustetuiksi. Romaniyhteisöltä tai esimerkiksi maahanmuuttajayhteisöiltä ei saatu lainkaan vastauksia kyselyyn. Vaikeaa on tosin myös arvioida, missä määrin kysely on näitä tahoja alun perinkään tavoittanut.

Kyselyvastaukset luvattiin kyselyssä raportoida anonyymeinä, mikä tekee toimijoiden toiminnan kuvauksen tässä raportissa osin vaikeaksi. Kentän toiminnan kartoituksen sijaan tämän toimijakyselyn keskeinen anti onkin ennen kaikkea kartoittaa sidosryhmien sopimusta ja sen toimeenpanoa koskevia toiveita.

Suomalaista aineettoman kulttuurin kenttää ja toimijoita kuvataan laajemmin seuraavassa luvussa, jossa kuvataan Museoviraston järjestämien asiantuntijoiden kuulemistilaisuuksien antia (luku 5, Leena Marsio).

Kyselyyn vastanneet ja heidän jakaumansa kuvastavat varsin hyvin Unescon sopimuksen tavoitteita. Selvästi eniten vastauksia, noin puolet, saatiin kolmannen sektorin toimijoilta, kun lukuun lasketaan myös suurin osa nk. keskusliittoina käsitellyistä tahoista (kolmannen sektorin katto-organisaatiot) sekä saamelaisyhteisön järjestöt.

RYHMÄ	SISÄLTÖ	VASTAUSTEN MÄÄRÄ
Koulutus ja tutkimus	koulutusorganisaatiot ja kouluttajat, yliopistot	13
Kolmas sektori	yhdistykset, säätiöt, myös yksityishenkilöt	21
Keskusliitot	kolmannen sektorin kattojärjestöt, taiteenalakohtaiset edistämiskeskukset	7
Saamelaisyhteisö	sis. kolmas sektori, koulutus, muistiorganisaatiot, valtiolliset elimet	7
Muistiorganisaatiot	museot, arkistot	12 (11)
Kaupungit		3
YHTEENSÄ		61

Kyselyvastaukset vastaajien taustatahon perusteella.

Kyselyn kysymykset olivat seuraavat¹⁰⁴:

Vastaajan nimi

Vastaajan taustayhteisö

Millä keinoin tai tavoin toimit aineettoman kulttuuriperinnön alueella (monivalinta, mahdollisuus valita useita)?

- koulutus
- tallennus ja dokumentointi
- tutkimus
- viestintä
- saatavuus ja saavutettavuus
- jokin muu, mikä

Kerro lyhyesti yhteisösi toiminnasta/tehtävistä?

Onko yhteisösi toiminta (monivalinta, mahdollisuus valita useampi vaihtoehto)

- paikallista
- alueellista
- kansallista
- kansainvälistä

Minkä yhteisöjen kanssa toimit yhteistyössä aineettoman kulttuuriperinnön alueella?

Mitä odostat Unescon sopimukselta oman yhteisösi tai alasi kannalta?

104 Kysely kokonaisuudessaan liitteessä 5.

Mitä kautta toivoisit jatkossa saavasi tietoa sopimuksen toimeenpanon etenemisestä (monivalinta, mahdollisuus valita useampi vaihtoehto)?

- www. aineetonkulttuuriperinto.fi-sivuston kautta
- sähköpostitse
- sosiaalisen median kautta
- tapahtumissa ja seminaareissa
- jokin muu, mikä

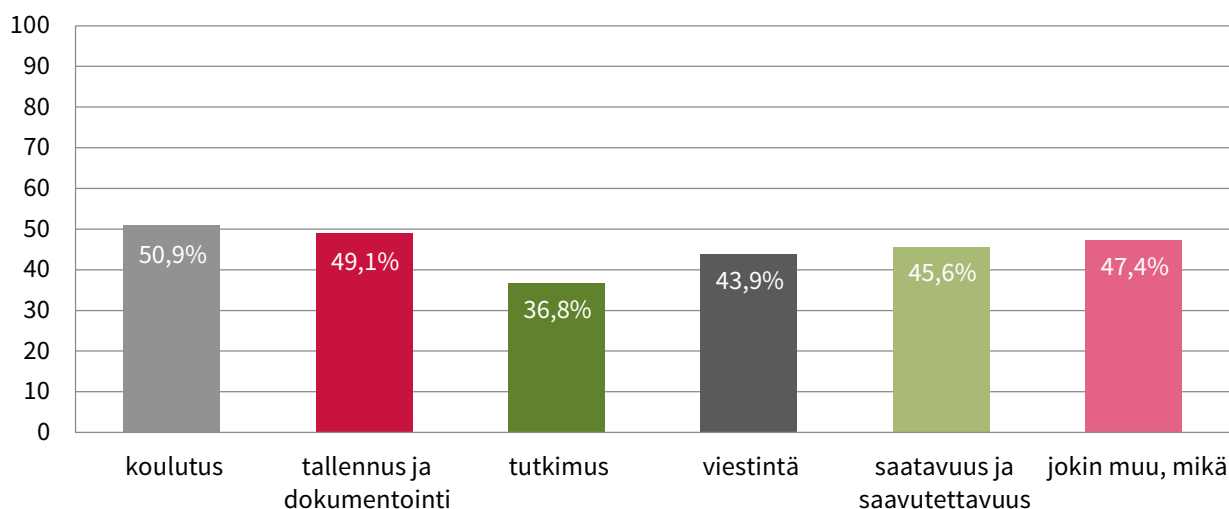
Millaisia tapahtumia toivoisit aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun liittyen? Mitä asioita toivoisit näissä tapahtumissa käsiteltävän?

Miten haluaisit itse olla mukana aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanossa?

Erityisiä ehdotuksia/ideoita sopimuksen kansallisen toimeenpanon osaksi?

Ensi käydään läpi kyselyn kolme monivalintakysymystä. Niiden osalta saatuja vastauksia tarkastellaan kokonaisuutena, ei taustaorganisaatioittain jaoteltuna¹⁰⁵.

Taustatietojen jälkeen vastaajilta kysyttiin ensimmäiseksi, millä keinoin tai tavoin he toimivat aineettoman kulttuuriperinnön alueella. Vastaajilla oli mahdollisuus valita monivalintakysymyksessä useampi vaihtoehto. Käytännössä kaikki toimivat useammalla kuin yhdellä osa-alueella.

Kuvio 3. Millä keinoin tai tavoin toimit aineettoman kulttuuriperinnön alueella?

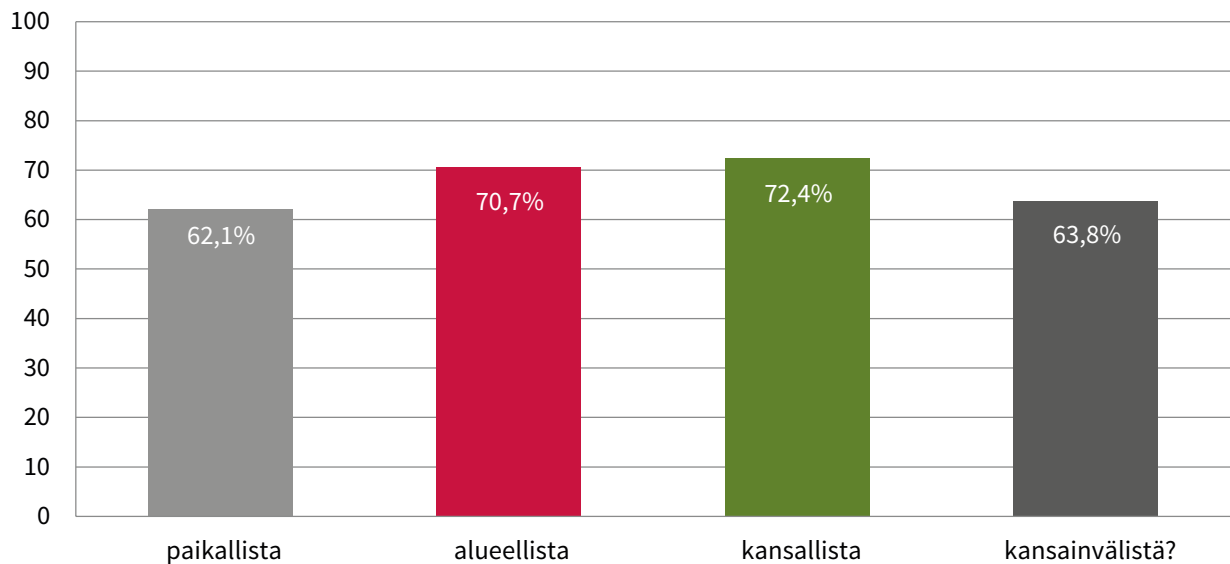
Vaihtoehdot koulutus sekä tallennus ja dokumentointi saivat lähes yhtä paljon mainintoja. Toisaalta, tutkimusta lukuun ottamatta kaikki muut vaihtoehdot mainittiin yli 40 prosentissa vastauksista. Myös vaihtoehdon ”jokin muu, mikä” valitsi lähes puolet vastaajista. Erityisesti muita osa-alueita tuotiin esille kolmannen sektorin toimijoiden vastauksissa. Muina vaihtoehtoina mainittiin mm. seuraavia toiminnan osa-alueita:

- vapaaehtoistyö, yhdistystoiminta, kansalaistoiminta
- kulttuuripalvelut, kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen

105 Huomioitava kuitenkin on, että nämä taulukot koskevat niitä vastauksia (58 kpl), jotka saatiin Surveyspal-ohjelmiston kautta. Kolmessa sähköpostitse saadussa vastauksessa ei oltu välttämättä vastattu monivalintakysymyksiin täsmälleen samalla tavalla kuin Surveyspal-kyselyssä, tai niihin ei oltu vastattu ollenkaan. Tämä vuoksi näitä vastauksia ei voitu ottaa taulukoita laatiessa huomioon.

- museotoiminta
- eri taiteenalojen edistäminen
- tapahtumien ja kilpailujen järjestäminen
- yleisötyö
- taiteellinen toiminta, esittävät taiteet, konserttitoiminta
- tiettyjen yhteisöjen (mm. alueelliset/maantieteelliset, etniset, taiteenalakohtaiset) toiminta ja niiden kulttuuriperintö
- valtiolliset rajat ylittävät ja kansainväliset ryhmät, projektit.

Vastaajilta tiedusteltiin myös toiminnan maantieteellistä kattavuutta. Myös tässä kysymyksessä oli mahdollista valita useampia vaihtoehtoja. Useimmiten mainittiin, että toiminta on kansallista ja alueellista. Kuitenkin kahdella kolmasosalla vastanneista toiminta on myös kansainvälistä.

Kuvio 4. Onko yhteisösi toiminta...

Seuraavassa kyselyvastauksia käydään läpi edellä esitettyjen vastaajaryhmien mukaan. Ensisijassa tarkastellaan minkälaista toimintaa vastaajat kuvaavat tekevänsä aineettoman kulttuuriperinnön alueella, kenen kanssa he tekevät yhteistyötä sekä tarkastellaan vastaajien toiveita ja ajatuksia sopimuksen toimeenpanosta. Toisin sanoen läpi käydään ryhmittäin ensisijassa kyselyn kysymykset 4, 6–7 ja 10–11 (ks. taulukko edellä). Sopimuksen käytännön toimeenpanoon ja erityisesti tapahtumiin ja tiedottamiseen liittyvät kysymykset 8 ja 9 käsitellään tämän luvun lopussa omana kokonaisuutenaan.

Kaupungit

Kyselyyn saatiin vastaukset kolmen suomalaisen kaupungin kulttuuri-, kirjasto- ja nuorisopalveluiden toimijoilta. Kaksi vastausta saatiin keskisuuresta kaupungista ja yksi asukasluvultaan 10 suurimman joukosta olevasta kaupungista. Vastatessaan kyselyyn aineettoman kulttuuriperinnön viitekehityksessä vastaajat kertoivat toimivansa yhteistyössä paikallisten ja joissain tapauksissa (esim. tapahtumien yhteydessä) myös kansallisten kulttuurijärjestöjen ja -yhdistysten sekä kotiseutuyhdistysten, seurakuntien ja kansalaisopistojen kanssa. Erityisesti yhteistyö koulutoimen kanssa mainittiin keskeisenä.

Kaupunkien vastauksissa Unescon sopimuksen toimeenpanon odotetaan olevan jotain, joka alleviivaa, tukee ja motivoi kulttuuriyhteistyötä ja kulttuuriperinnön säilyttämistä ja tukee eri toimialojen, vastaajien toiveissa erityisesti kulttuuri- ja koulutoimen, välistä yhteistyötä paikallisesti.

Vastauksissa sopimuksen toimeenpanolta toivottiin vertailevaa tietoa aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja sen tukemisesta ja edistämisestä paikallisesti sekä verkostoitumista kansallisesti ja kansainvälisesti. Keinoiksi verkostoitumisessa ehdotettiin mm. sähköisiä kansainvälisiä seminaareja. Sopimuksen toimeenpanoon oltiin halukkaita osallistumaan kirjasto-, kulttuuri- ja nuorisopalveluiden keinovalikoiman puitteissa. Vastauksissa oltiin valmiita myös itse kartoittamaan ja tuottamaan tietoa oman alueen toiminnasta toimeenpanon tueksi.

Keskusliitot

Niin sanotuista keskusliitoista, ts. järjestökentän valtakunnallisilta katto-organisaatioista ja taiteen/perinteen alakohtaisista edistämiskeskuksista saatiin yhteensä seitsemän vastausta. Vastaajat edustivat eri taiteen ja kulttuurin (kansantanssi, kansanmusiikki, käsityö, kulttuurimatkailu, metsäkulttuuri) osa-alueita sekä kansainvälistä järjestökenttää Suomessa. Tehtäväkuvansa perusteella nämä tahot ovat keskeisiä solmukohtia tavoitettaessa toimijoita valtakunnallisesti ja koordinoitaessa viestintää ja toimintaa aineettoman kulttuuriperinnön eri osa-alueilla. Katto-organisaatiot mainitsevat tehtävinään (taiteen)alaa ja siihen liittyvien eri osa-alueiden ja perinteiden tukemisen, alan asemaa ja merkityksen edistämisen kansallisen (kulttuuri)politiikan osana, jäsenjärjestöjen ja yhteistyökumppaneiden kansallisen ja kansainvälisen yhteistyön koordinoimisen ja tukemisen, alan koulutuksen kehittämisen, toimialojen välisen yhteistyön edistämisen, työllisyyden, liiketoimintamahdollisuuksien ja yrittäjyyden edistämisen sekä tiedon välittämisen omille jäsenille ja toimijoille. Konkreettisesti järjestetään esimerkiksi työpajoja ja koulutusta, näyttelyitä ja tapahtumia.

Keskusorganisaatiot toimivat yhteistyössä alansa yhdistysten, yhteisöjen ja alalla työskentelevien ja harrastavien sekä erilaisten kehittäjätahojen kanssa. Erityisesti valtakunnallisilla keskusjärjestöillä on laajat yhteistyösuhteet ja verkostot ympäri maata ja kentän toimijoiden hyvä tuntemus. Kotimaisten verkostojen ohella keskusliitot toimivat kansainvälisissä yhteistyöprojekteissa ja verkostoissa. Paikallisyhdistysten lisäksi keskusliitoilla voi olla jäsenyhdistyksiä ympäri maailmaa, kuten esimerkiksi kansantanssin alueella. Nämä tahot ovat verkostojensa ja toimintaprofiilinsa kautta keskeisiä kumppaneita Unescon sopimuksen kansallisessa toimeenpanossa.

Unescon sopimukselta toivotaan keskusliittojen vastauksissa ennen kaikkea aineettomaan kulttuuriperinnön merkityksen tunnustamista. Tunnustaminen ja tunnistaminen merkitsevät myös, että aineettomalle kulttuuriperinnölle ja sen tukemiselle varataan riittävät resurssit toiminnallisesti ja taloudellisesti. Keskusliittojen vastauksissa toivottiin myös keskustelua sitä, mitä aineeton kulttuuriperintö on ja miten tuoda se suuren yleisön tietoisuuteen. Miten sopimuksen toimeenpanosta saatavaa tietoa voidaan käyttää hyödyksi liittojen omassa työssä? Toimeenpanon toivottiin olevan käytännöllistä ja sisältävän mahdollisuuksia kokemusperäiseen oppimisen.

Lisäksi toivottiin, vastaajien oman toiminnan maantieteellisen laajuuden myötä, toimeenpanon jalkautumista pois pääkaupunkiseudulta maakuntatasolle. Yksilöiden äänen kuulumista pidettiin tärkeänä ja nähtiin, että esimerkiksi kohteiden ilmoittamisessa kansalliseen luetteloon tulisi olla kaikille avoin alusta, mikä lisäisi kiinnostusta aiheesta ja sopimusta kohtaan myös laajemmin.

Vastaajien mukaan keskusliitot haluavat olla mukana sopimuksen toimeenpanossa oman alansa asiantuntijoina, ja myös pohtimassa aineettoman kulttuuriperinnön roolia ja merkitystä omalla alalla. Mukana halutaan olla myös osallistumalla tiedon tuottamiseen omista alasta ja alan toimijoista sekä tukemalla yhteistyötä toimijoiden välillä. Konkreettisina osallistumistapoina ehdotettiin toimeenpanosta tiedottamista ja viestimistä omalla taholla, toimeenpanossa syntyvien materiaalien hyödyntämistä omassa työssä, materiaalien tuottamista yhteistyössä koordinoivan tahon kanssa, keskustelutilaisuuksien järjestämistä ja omien verkostojen hyödyntämistä toimeenpanon tueksi.

Saamelaistoimijat

Saamelaisyhteisön organisaatioista saatiin kaikkiaan seitsemän vastausta. Vastaajat edustavat laajasti eri tahoja, valtiollisista organisaatioista muistiorganisaatioihin, koulutustahoihin ja kolmannen sektorin toimijoihin (yhdistykset, säätöt). Sisällöllisesti ne kattavat laajasti tallennettua sekä elävää saamelaiskulttuuria, eri saamen kieliin ja -yhteisöihin liittyvää kulttuurin

ja kielen elvytystä, saamelaisia kulttuuritapahtumia ja käsityökoulutusta. Saamelaiskulttuurin elvytys ja identiteettityö ovat keskeisimmässä osassa vastaajien toimintakenttää. Yhteistyössä toimitaan laajasti muistiorganisaatioiden, yhdistysten, oppilaitosten, kirkon, pohjoisen kuntien ja ministeriöiden kanssa. Yhteistyö on luontevasti rajoja ylittävää erityisesti lähinaapureiden Ruotsin, Norjan ja Venäjän kanssa.

Toimijat odottavat sopimukselta ennen kaikkea, että sen myötä tieto saamelaisista ja saamelaiskulttuureista lisääntyy ja sitä kautta myös arvostus nousee. Tämän toivotaan myös ehkäisevän saamelaisten kulttuuristen symbolien väärinkäyttöä, mikä koskee erityisesti saamenpukuja ja saamenkäsityötä. Saamelaisten perinnetietoa ja imago halutaan turvata. Lisäksi toivotaan saamenkielen ja kulttuurin elvytykseen liittyvän toiminnan ja sen rahoituksen vakiintuvan. Yleisesti toivotaan vakiintuneempia käytäntöjä koskien saamelaisten aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista ja kulttuuriperinnön saavutettavuutta. Esille nostettiin saamelaisten itsensä parempi pääsy itseään koskevaan tutkimustietoon esimerkiksi arkistoissa sekä tutkimustiedon palautumista yhteisöön ja sen hyödyksi.¹⁰⁶ Erityisesti kolttasaamelaiset ovat olleet aktiivisen tutkimustoiminnan kohteena, mutta tutkimustiedosta ei ole koettu olevan hyötyä yhteisön itsensä kannalta.

Vastauksissa toivotaan, että saamelaisia käsiteltäisiin toimeenpanossa omana kokonaisuutenaan, jotta myös eri saamelaisten ryhmien erityispiirteet tulisivat paremmin esiin. Esille nostettiin erityisesti erittäin uhanalaisen kolttasaamen kielen ja kulttuurin tilanne ja kiireellinen suojelun tarve. Saamelaisalueelta voitaisiin koota oma luettelo. Tämä työ tulisi tehdä perinnetietoa käyttäen, ryhmien sisältä käsin. Siksi toivotaan myös tilaisuuksia, joissa avataan sopimuksen hyötyjä saamelaisyhteisöjen kannata ja siten motivoidaan osallistumaan oman yhteisön aineettoman kulttuuriperinnön määrittelyyn. Vastaajat haluavat osallistua sopimuksen toimeenpanoon lausunnonantajina, asiantuntijayhteisöinä ja työryhmätyöskentelyssä saamelaiskulttuurin osalta. Toimeenpanotyössä tulee perustaa paikallisia saamelaistyöryhmiä, joiden työtä tulisi tukea myös taloudellisesti. Yhteistyö aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa ja luetteloinnissa olisi luontevaa sopimuksen allekirjoittaneiden naapurimaiden eli Ruotsin ja Norjan kanssa.

Kolmas sektori

Selvästi eniten, lähes puolet vastauksista kyselyyn saatiin ns. kolmannen sektorin organisaatioilta, eli yhdistyksiltä, järjestöiltä ja säätiöiltä. Näistä selvä enemmistö edusti esittäviä taiteita, ennen kaikkea musiikkia ja tanssia. Nimenomaan esittävien taiteiden ja musiikin alueelta saa-

106 Ranskassa aineettoman kulttuuriperinnön luetteloinnissa on käytössä Kanadan Quebecissä kehitetty malli, jossa toiminta perustuu internet-pohjaisuuteen ja yhteisölähtöisyyteen. Keskeisessä roolissa on myös ns. aktiivisen tutkimuksen malli, jossa tutkimustulokset ja -aineistot palautetaan alkuperäiselle yhteisölle tutkimuksen päätyttyä näyttelyiden, konferenssien ja paikallislehtien artikkeleiden kautta. Ks. Marsio 2014, 44.

tiin myös ruotsinkielisen yhteisön kulttuuritoimintaan liittyviä vastauksia, erityisesti pelimannimusiikki ja menuetti- ja polskatraditiot tulivat hyvin edustetuiksi. Seuraavaksi eniten vastauksia tuli luontoon ja ympäristöön, kalastukseen, metsästykseseen, vesillä liikkumiseen (mm. höyrylavakulttuuri) sekä kotiseutuun ja paikallisyhteisöihin, kulttuuriympäristöihin, rakennussuojeluun ja maisemaan liittyviltä tahoilta. Lisäksi vastauksia saatiin käsityöhön, lastenkulttuurin sekä perinteisen suomalaiseen elämäntapaan ja kulttuuriperintöön liittyviltä organisaatioilta. Vastauksista kaksi tuli saamelaisalueelta, ja ne on käsitelty edellä saamelaisyhteisön vastauksissa. Lisäksi tässä ryhmässä ovat mukana kyselyyn vastanneet yksityishenkilöt. Vastaajat edustavat tältä osin hyvin suomalaisen järjestökentän koostumusta.

Toimijat esittävät, tallentavat, tekevät tunnetuksi ja kehittävät omaa erityisalaansa, järjestävät tapahtumia, museopäiviä, näyttelyitä, koulutusta, harrastus- ja kulttuuritoimintaa, julkaisevat ja auttavat monin eri tavoin jäsenistönsä toimintaa. Yhteistyössä yhdistykset ja säätiöt toimivat toimialueellaan viranomaisten, tutkijoiden, eri taiteen alojen ja omaan alaan liittyvien yhdistysten ja järjestöjen, Yleisradion ja oppilaitosten kanssa. Erityisesti kyselyyn vastanneilla luontoon ja ympäristöön liittyvillä toimijoilla on myös toimialueensa pohjalta yli kansallisten rajojen ulottuvaa yhteistyötä.

Kolmannen sektorin vastaajat odottavat sopimukselta kansallista ja kansainvälistä näkyvyyttä ja tukea omalle alalle ja omalle aineettoman kulttuuriperinnön kohteelle. Näkökulma monella on nimenomaan paikallinen ja alueellinen ja sopimukselta toivotaankin esimerkiksi kyläkulttuurin, paikalliskulttuurin ja paikallisen aktiivisuuden esille tuomista. Samoin toivotaan, että sopimuksen kautta tunnistettaisiin paremmin uusien ja iältään nuorien kulttuuritoimijoiden roolin tunnistamista kulttuuriperintökentän kehittämisessä.

Vastaajat toivovat, että sopimuksen toimeenpanon avulla voitaisiin vaikuttaa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisen taloudellisiin resursseihin. Sopimuksen kautta toivotaan kanavoituvan taloudellista tukea järjestöille ja esitetään, että myös itseoppineita kansanperinnettä tulkittavia tulisi tukea julkisin varoin. Vastauksissa myös korostetaan aineettoman kulttuuriperinnön aineistojen kansalaisille vapaan ja ilmaisen saatavuuden tärkeyttä. Kolmannen sektorin toimijoiden hallussa on vastausten perusteella myös ainutlaatuista äänite- ja muuta materiaalia aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Haasteena on aineistojen tallentaminen, säilyttäminen ja turvaaminen, sillä yhteisöillä tai yksityisillä ihmisillä voi olla vain rajoitetut mahdollisuudet, osaamista tai varoja, aineistojen säilyttämiseen. Konkreettisenä esityksenä eräässä vastauksessa toivottiinkin sopimuksen edesauttavan julkisen, voittoa tavoittelemattoman, tahon ylläpitämän äänitetietokannan syntymistä. Näin aineistot saataisiin myös toivottavasti vapaasti kaikkien saataville. Saatavuuteen liittyy myös toive, että Yleisradio toimisi keskeisenä kumppanina sopimuksen toimeenpanossa ja esittelisi laajasti aineetonta kulttuuriperintöä kanavillaan

Vastauksissa toivotaan, että sopimuksen kautta lisääntyisi kansaperinteen käyttö vanhustyössä, varhaiskasvatuksessa ja peruskouluissa, ja myös vapaan sivistystyön oppilaitoksia kannustettaisiin ottamaan aineettomaan kulttuuriperintöön liittyviä, esimerkiksi kansanperinnekursseja, kurssiohjelmaansa.

Kolmannen sektorin organisaatiot haluavat olla itse mukana sopimuksen toimeenpanossa ennen kaikkea konkreettisesti omalla työllään, osaamisellaan ja verkostoillaan, omalla sisällöllisellä ja maantieteellisellä toimialueellaan. Sopimuksen toimeenpanon toivotaan tuovan myös kanavia esittää omaa osaamista.

Koulutus ja tutkimus

Kyselyyn vastanneet koulutustahot edustivat laajasti suomalaista koulutuskenttää sen kaikilla tasoilla: taiteen perusopetusta, yliopistollista humanistista koulutusta (kansatiede, folkloristiikka, maisemantutkimus), taiteen alan ammattikorkeakouluopetusta sekä käsityöalan opetusta peruskoulussa, toisen asteen oppilaitoksissa ja kansalaisopistossa. Yhteistyötä näillä tahoilla on laajasti muiden oman alan tutkijoiden ja oppilaitosten, museoiden ja yhdistysten kanssa.

Tämän joukon vastauksissa sopimukselta toivottiin erityisesti monitieteisyyttä (tutkimusyhteistyötä, muuta toimintaa) ja monitoimijaisuutta. Eräässä vastauksessa toivottiin, ettei aineetonta kulttuuriperintöä määritetä vain joidenkin tieteen- ja hallinnonalojen tai järjestöjen reviiriksi, vaan luotaisiin avoin keskusteluareena, johon voi osallistua toimijoita mahdollisimman laajasti. Lisäksi toivottiin, että aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet käsitettäisiin mahdollisimman laaja-alaisina ja muuttuvina, kansalliset rajat ylittävinä ilmiöinä. Toimeenpanon odotetaan selkiyttävän aineetonta kulttuuriperintöä koskevaa terminologiaa. Sopimuksen toivotaan vahvistavan aineettoman kulttuuriperinnön eri osa-alueiden säilyttämisen ja tutkimuksen resursseja yleisellä tasolla ja siten myös vastaajien omissa organisaatioissa. Esitettiin, että aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen tulisi perustua alan parhaaseen asiantuntemukseen ja ohjaukseen. Sopimuksen kautta toivotaan huomion kiinnittymistä aineettomaan kulttuuriperintöön ja myös sitä tutkivien, resursseiltaan ja toimijoiltaan pienten tieteenalojen monin paikoin uhanalaiseen tilanteeseen suomalaisissa yliopistoissa. Toivottiin, että toimeenpanon avulla voitaisiin vaikuttaa siihen, että aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvää osaamista arvostettaisiin ja myös hyödynnettäisiin laajemmin eri yhteiskunnan osa-alueilla. Konkreettisesti toimeenpanon toivottiin myös tuovan mahdollisia työtilaisuuksia aineettoman kulttuuriperinnön tutkijoille, opettajille ja asiantuntijoille.

Mukana halutaan olla oman toiminnan kautta, ottamalla sopimukseen liittyviä asioita osaksi omaa työtä ja koulutusta, osallistumalla tapahtumiin ja keskustelutilaisuuksiin, luennoimalla aiheesta. Lisäksi halutaan osallistua muistitiedon keruuseen ja tallentamiseen.

Muistiorganisaatiot

Muistiorganisaatioista, tässä tapauksessa museoista ja arkistoista, saatiin yhteensä 12 vastausta. Arkistoista tulivat edustetuiksi sekä suomen, ruotsin että saamenkielinen arkistotoimi. Vastanneet museot edustavat sekä valtakunnallisia erikoismuseoita, maakuntamuseoita että kotiseutumuseoita ja museoyhdistyksiä. Toimijat edustavat tallentamisvastuidensa mukaan laajaa kuvaa aineettomasta kulttuuriperinnöstä: käsityötä, metsäkulttuuria, kuvataiteita, kulttuuri- ja paikallishistoriaa, maahanmuuttajataustaisten ihmisten elämää ja kansainvälistymiskasvatusta, saamelaisyhteisön ja ruotsinkielisten kulttuuriperintöä, maakunnallista ja kaupunkien kulttuuriperintöä sekä laajasti katsottuna suomalaista kulttuuriperintöä. Muistiorganisaatioilla on monenlaisia asiantuntija- ja viranomaistehtäviä ja ne edistävät, tutkivat, tallentavat, säilyttävät sekä tekevät tunnetuksi ja tuovat saataville kulttuuriperintöä.

Muistiorganisaatioiden verkostot ovat vastausten mukaan toimialueellaan (paikallinen, alueellinen, maakunnallinen tai valtakunnallinen) ja toimialallaan hyvin laajat. Yhteistyössä toimitaan mm. muiden muistiorganisaatioiden, yhdistysten, alan ammattilaisten ja harrastajien, tutkijoiden, tiedotusvälineiden ja oppilaitosten kanssa.

Muistiorganisaatioiden vastauksissa korostettiin kautta linjan laajoja verkostoja ja yhteistyötä sekä kulttuuriperinnön saatavuuden ja saavutettavuuden näkökulmaa. Vastauksia saatiin kattavasti eri puolilta Suomea, ja niissä myös korostettiin tarvetta jalkauttaa aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvää työtä ja toimeenpanoa, ml. tapahtumia ja seminaareja, pääkaupunkiseudun ulkopuolelle. Aineettomaan kulttuuriperinnön toimeenpanoa ja siihen liittyvää viestintää täytyy suunnata myös muille kuin kulttuuriperintöalan asiantuntijoille.

Yleisesti ottaen muistiorganisaatioissa toivotaan aineettoman kulttuuriperinnön ja sen eri osa-alueiden tunnettuuden nousua. Toivotaan, että yleinen tietoisuus lisääntyy aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueiden, esimerkiksi käsityön, laaja-alaisuudesta ja perinteen eri muodoista.

Noin kolmasosa vastanneista muistiorganisaatioista edustaa kielivähemmistöjä ja monikulttuurista näkökulmaa kulttuuriperintöön ja aiheeseen otettiin kantaa myös muissa vastauksissa. Keskeisenä toiveena on, että sopimuksen kautta käsitys suomalaisesta kulttuuriperinnöstä laajenisi aiempaa monimuotoisemmaksi. Aineetonta kulttuuriperintöä tulisi tehdä tunnetuksi moninaisuusnäkökulmasta ja uusissa muodoissa, irti suomalaisuudesta ja kansallisvaltioajattelusta. Eräässä vastauksessa esitettiin, että toimeenpanossa voisi olla oma, kulttuuriseen moninaisuuteen liittyvä strategia. Toimeenpanossa tulisi tuoda esille myös maahanmuuttajataustaisten suomalaisten aineetonta kulttuuria ja pyrkiä tukemaan näitä oman aineettoman kulttuuriperintönsä tallentamisessa. Toimeenpanon avulla voitaisiin myös avartaa maahanmuuttajien käsitystä Suomesta.

Erityisen keskeiseksi moninaisuusnäkökulmasta nostettiin luetteloinnin prosessi. Mahdollisen kohteiden arvottamisen perusteita tulee tuoda selvästi ja avoimesti esiin myös etnisiin vähemmistöihin sitoutuneiden ennakkoluulojen hälventämiseksi.

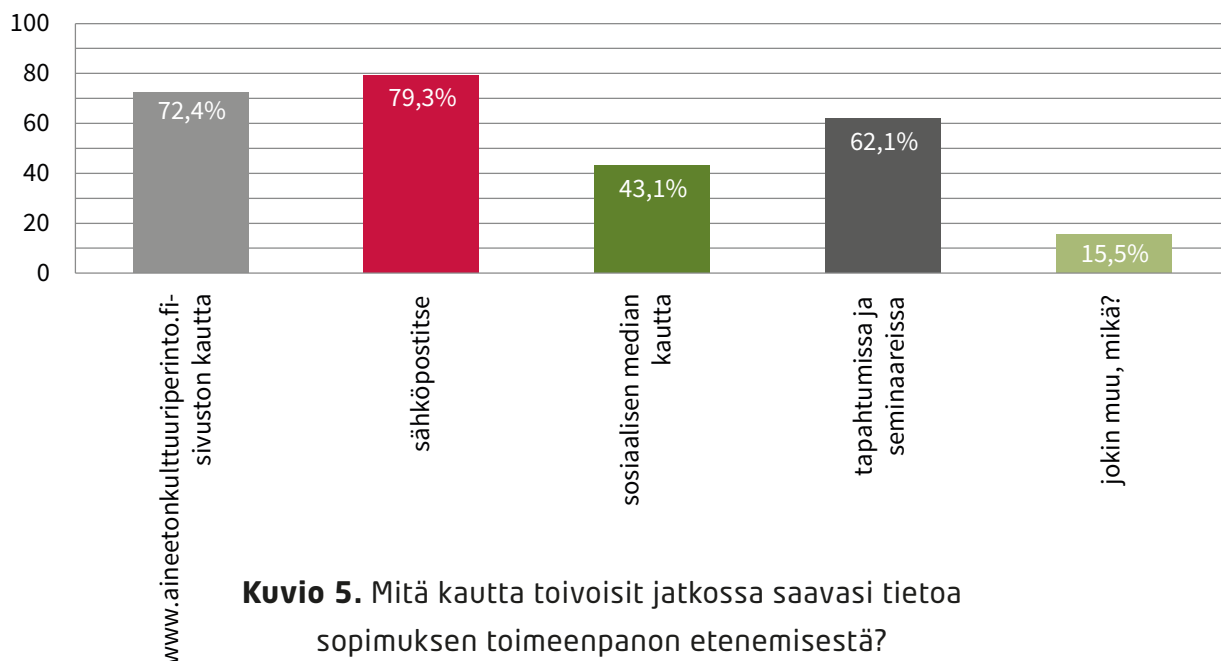
Suhteessa muistiorganisaatioiden omaan toimintaan odotukset olivat hyvin yhtenäiset. Muistiorganisaatiot kokevat tarvitsevansa tukea ja suuntalinjoja aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiselle ja vaalimiselle. Tärkeäksi nähtiin määritellä aineeton kulttuuriperintö suhteessa aineelliseen ja museoiden toimialaan liittyvään kulttuuriperintöön. Vastauksissa pohdittiin, miten lähteä tukemaan tai dokumentoimaan maakunnassa toimivia aineettoman kulttuuriperinnön toimijoita. Vastauksissa toivotaan kursseja ja seminaareja erityisesti kulttuuriperintöalan ihmisille siitä miten aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan ja edistetään, miten organisaatiot voivat auttaa aineettoman kulttuuriperinnön levittämisessä ja onko niiden sopivaa vaikuttaa sen sisältöön. Vastauksissa pohdittiin hyvin konkreettisesti, mitä sopimus tarkoittaa muistiorganisaatioiden toiminnassa, miten se sitoutuu niiden toimialueisiin ja minkälaista osaamista se tulee vaatimaan. Pohdittiin mm. tuleeko sopimuksen toimeenpanon kautta esimerkiksi museoille uusia toiminnallisia avauksia, yhteistyökumppaneita tai rahoitusta. Vaikuttaako aineettoman kulttuuriperinnön arvostuksen nousu kokoelmanhallintaan ja tuleeko se muuttamaan jotain? Entä tuleeko mahdollisesti jonkinlaista erityislainsäädäntöä? Nähtiin, että tämä tieto on keskeistä myös muistiorganisaatioiden sidosryhmille ja yhteistyökumppaneille, esim. alueilla toimivat ELY-keskukset ja maakuntaliitot. Miten sopimus vaikuttaa mahdollisesti yhteistoimintaan jatkossa ja kenellä on koordinaatiovastuu alueellisesti? Yhdessä vastauksessa ehdotetaan, että aineeton kulttuuriperintö otetaan osaksi maakuntamuseoiden yhteistyösopimuksia ja siten työn tekemiseen ohjattaisiin myös valtiollisia resursseja.

Vastauksissa toivottiin myös yleisesti tukea aineettoman kulttuuriperinnön saavutettavuuden ja tiedon säilyttämisen edistämiseen. Sopimuksen kautta toivotaan syntyvän enemmän kotimaista ja erityisesti kansainvälistä yhteistyötä ja tietoa siitä, miten parhaiten ja yhteistoimin viestitään aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Toimeenpanolta toivotaan myös hyvin konkreettisia toimia, esim. yhteisiä tiedotuskampanjoita tai muita viestinnän yhteishankkeita muistiorganisaatioiden ja muiden toimijoiden kanssa. Toimeenpanolta toivotaan esimerkiksi aineistoja tähän viestintään.

Muistiorganisaatiot haluavat olla itse mukana sopimuksen toimeenpanossa lausunnonantajina ja asiantuntijayhteisöinä esimerkiksi työryhmissä. Mukana aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa voidaan olla myös oman organisaation tallennustyöllä ja viestinnällä omissa kanavissa, taloudellisten resurssien puitteissa. Esimerkiksi maakuntamuseoilla on verkostojensa kautta hyvät edellytykset löytää aineettoman kulttuuriperinnön toimijoita kentältä, nostaa heidän taitojaan esiin ja järjestää (tai auttaa koordinaatiota järjestämään) aiheen tiimoilta tapahtumia tai kursseja paikallisesti ja eri yhteisöille.

Unescon sopimuksen käytännön toimeenpano: tapahtumat ja viestintä

Sopimuksen toimeenpanon käytännön toteutuksen suunnittelun tueksi vastaajilta tiedusteltiin, miten he mieluiten haluaisivat kuulla sopimuksen toimeenpanosta ja aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisesta.

Enemmistö vastaajista (n. 80 %) toivoi saavansa tietoa sopimuksesta sähköpostitse. Sen lisäksi tietoa halutaan löytää erityisesti sopimuksen verkkosivuilta (www.aineetonkulttuuriperinto.fi). Kaksi kolmesta toivoi myös tapahtumia ja seminaareja aiheesta. Vastauksissa toivotaan ts. sekä monikanavaisuutta että kiinnostuneille suoraan kohdistettua viestintää. Muina kanavina ja tapoina vastauksissa mainittiin tiedonvälitys:

- sopimuksen toimeenpanossa mukana olevien yhdistysten ja organisaatioiden kautta
- käytännön työssä, kasvokkain
- mediassa.

Vastauksissa seminaareja ja keskustelutilaisuuksia pidetään erittäin tärkeänä osana sopimuksen toimeenpanoa. Yleisesti ottaen toimeenpanon aluksi toivotaan tapahtumia, joissa kerrotaan sopimuksesta, sen sisällöstä ja konkreettisista esimerkeistä. Tapahtumissa toivotaan avatavan mitä elävä aineeton kulttuuriperintö on ja miksi sen suojeleminen on tärkeää.

Tämän sisältöisiä tapahtumia toivotaan vastauksissa kohdistetusti sekä tavallisille kansalaisille, eri vähemmistöille, päättäjille, kansalaisjärjestöille, koulutussektorille, tutkijaryhmille että muistiorganisaatioille ja muille kulttuuriperintöalan asiantuntijoille. Monissa vastauksissa korostetaan nimenomaan viestintää tavallisille kansalaisille ja kansalaisaktiivisuuden lisäämistä.

Kolmannen sektorin toimijoiden näkökulmasta keskeistä on ns. kenttäväen aktivoiminen, ja tämä vaatii jatkuvaa tiedottamista ja erilaisten tapahtumien järjestämistä. Tapahtumia pitää kuitenkin suunnata myös ei-järjestäytyneille toimijoille, joita esimerkiksi maahanmuuttajat usein ovat. Keskusteluja tulisi järjestää myös lasten ja nuorten kanssa.

Vastauksissa toivotaan valtakunnallisia tilaisuuksia, mutta erityisesti korostetaan, että tilaisuuksia tulisi järjestää tasapuolisesti ympäri Suomea. Toisaalta toivotaan eri aloja ja yhteisöjä ko koavia tapahtumia, toisaalta nähdään, että olisi tärkeää järjestää omia tilaisuuksia esimerkiksi kielivähemmistöille tai aineettoman kulttuuriperinnön eri osa-alueille. Näin saataisiin paremmin huomioituksi eri osa-alueiden ja yhteisöjen sisäinen moninaisuus. Esimerkiksi saamelaisalueelle toivotaan omia tilaisuuksia, sillä jokaisella saamelaisryhmällä on yhtäläisyyksien lisäksi omat erityispiirteensä. Kieli- ja muille vähemmistöille tulisi järjestää tilaisuuksia, joissa avataan sopimusta ja sen hyötyjä yhteisön kannalta ja siten motivoidaan yhteisön jäseniä osallistumaan oman aineettoman kulttuuriperintönsä määrittelyyn ja suojelemiseen. Eri alojen etujärjestöissä oltiin halukkaita myös tuomaan omaa erityisalaa tai kohdetta esille tapahtumissa käsiteltäväksi

Eryteisesti kansalaisjärjestöjen edustajat, mutta myös muut vastaajat, toivoivat tapahtumiin mahdollisimman paljon konkretiaa. Tapahtumien toivotaan olevan keskustelutilaisuuksia, mutta myös toiminnallisia, käytännöllisiä tapahtumia, joissa on mukana kulttuuriperinteen harjoittajia/säilyttäjiä ja joissa myös osanottajat pääsevät käytännössä ideoimaan ja toteuttamaan suojeluun liittyviä toimenpiteitä. Toisaalta vastauksissa nähdään myös suurten, näyttävien tapahtumien tuovan tarvittavaa näkyvyyttä aineettomalle kulttuuriperinnölle, mahdollisesti kansainvälisestikin.

Muistiorganisaatioilla, erityisesti museoilla, on myös tarve hyvin käytännöllisiin tapahtumiin, joissa käydään läpi konkreettisia toimintaohjeita siitä, miten aineeton kulttuuriperintö tulee ottaa huomioon omassa toiminnassa. Vastauksissa toivotaan kursseja ja seminaareja museoalan ihmisille aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta, ja aineettoman ja aineellisen kulttuuriperinnön käsitteistä ja sen suhteesta suomalaisiin kulttuuriperintöinstituutioihin.

Sen lisäksi erityisesti järjestösektorilla toivotaan tapahtumia, joissa opetetaan aineettoman kulttuuriperinnön keräämistä, tallentamista ja säilyttämistä muissa kuin muistiorganisaatioissa ja käsitellään muistitiedon käyttöön ottoa ja hyödyntämistä esimerkiksi taiteen tekemisessä. Joissakin vastauksissa toivottiin lisäksi tapahtumaa, jossa selvennetään aineettoman kulttuuriperinnön kansallista luettelointia ja siihen liittyvää hakuprosessia. Muina kiinnostavina aiheina mainittiin kansainväliset vertailut aineettomasta kulttuuriperinnöstä (mitä muualla tehdään); kansainvälisten sopimusten, esim. aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen, Faron puuteyleissopimuksen ja eurooppalaisen maisemayleissopimuksen, yhteistarkastelu sekä kulttuurisesti kestävä kehitys.

Yhteenveto vastauksista

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämiseksi Cuporen tammi-helmikuussa 2015 toteuttaman toisen kyselyn tavoitteena oli kartoittaa aineettoman kulttuuriperinnön sidosryhmiä ja heidän sopimusta koskevia näkemyksiään. Kysely oli Museoviraston verkkosivuilla ja siitä tiedotettiin laajasti alan toimijoille ja organisaatioille Museoviraston toimesta. Kyselyyn oli tutustunut kaikkiaan 470 henkilöä. Kyselyvastauksia saatiin kaiken kaikkiaan 61 kappaletta. Eniten niitä tuli kolmannen sektorin organisaatioilta ja seuraavaksi eniten muistiorganisaatioista sekä tutkimuksen ja koulutuksen kentiltä. Vastaukset vahvistavat näkemyksen, että Suomessa perinteiset kulttuurin ja kulttuuriperinnön alat ovat erittäin hyvin organisoituja. Kansallisen tason ja etenkin paikallisen yhdistystoiminnan kautta tavoitetaan maantieteellisesti ja sisällöllisesti kattavasti suomalaista aineetonta kulttuuriperintöä. Toimijat haluavat olla mukana sopimuksen toimeenpanossa oman työnsä, osaamisensa ja verkostojensa avulla, omien keinovalikoimiensa ja taloudellisten resurssiensa puitteissa.

Sopimukselta toivotaan ennen kaikkea näkyvyyttä aineettoman kulttuuriperinnön merkitykselle ja sen suojelun tärkeydelle. Sen toivotaan vakiinnuttavan käytäntöjä ja ehkä tuovan arvostuksen lisääntymisen kautta myös enemmän resursseja toimintaan. Lisäksi toivotaan erityisesti vähemmän tunnettujen kulttuuriperinnön osa-alueiden sekä erityisesti kieli- ja muiden vähemmistöjen sekä maahanmuuttajien aineettoman kulttuuriperinnön näkyvyyttä. Tärkeää on myös saada yhteisöt itse mukaan määrittelemään ja suojelemaan kulttuuriperintöään. Perinteisten suomalaisten kulttuuriperinnön ilmausten elävänä pitäminen nähdään tärkeänä, mutta sitäkin enemmän korostetaan yhteiskunnan monimuotoisuuden huomioimista. Tärkeää on lisäksi huomata myös vähemmistöjen sisäinen moninaisuus. Toimeenpanon tulisi olla maantieteellisesti mahdollisimman kattavaa ja jalkautua tavallisten ihmisten pariin.

Sopimuksen toivotaan tuovan lisää yhteistyötä ja verkostoja toimijoille. Erityisesti korostetaan kulttuurin ja kasvatuksen välistä yhteistyötä sekä kulttuuriperinnön hyödyntämistä eri-ikäisten toiminnassa. Sopimuksen kautta toivotaan myös lisääntyvää kansainvälistä verkostoitumista ja tietoa kansainvälisestä toiminnasta aineettoman kulttuuriperinnön saralla.

Toimeenpanoa koskevan viestinnän tulisi olla mahdollisimman monikanavaista (sähköistä), ja sitä pitäisi olla monen tasoista, kulttuuriperintöalan asiantuntijoille, päättäjille, järjestöille ja tavallisille kansalaisille. Viestinnässä ja tapahtumissa ja tapahtumissa tulisi käsitellä mahdollisimman laajasti Unescon sopimusta ja aineettoman kulttuuriperinnön kenttää ja sen osa-alueita yhdessä ja erikseen, mahdollisimman konkreettisesti. Yleisradio nähdään keskeisenä kumppanina toimeenpanossa. Aineetonta kulttuuriperintöä koskevien aineistojen digitalisaatio ja avoin saatavuus nähtiin erittäin tärkeänä, joskin sen resursointi on heikkoa. Sopimuksen toivotaan vaikuttavan positiivisesti tähän kehitykseen.

Lähteitä lukuihin 1-4

Sopimukset, ks. liite 2.

Albert, Maria-Theres 2011. Feasibility Study, Implementation of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in Germany. BTU Cottbus International Graduate School: Heritage Studies at Cottbus University.

http://www-docs.tu-cottbus.de/gradschool/public/Fachklasse_5/feasibility_study_igs_heritage_studies.pdf.

Alivizatou, Marina 2012. Intangible Heritage and the Museum. New Perspectives on Cultural Preservation Left Coast Press, INC.

Baghli, Sid Ahmed 2004. The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage and New Perspectives for the Museum. ICOM News no. 4/2004.

Blake, Janet 2009. UNESCO's 2003 Convention on Intangible Cultural Heritage. The implication of community involvement in 'safeguarding'. Teoksessa Intangible heritage. Laurajane Smith & Natsuko Agakawa (eds.) 2009. London: Routledge. S. 45–73.

Bortolotto, Chiara 2007. From objects to processes: UNESCO's 'Intangible cultural heritage'. Julkaisussa Journal of Museum Ethnography, no. 19 (March 2007).

Brokers, Facilitators and Mediation. Critical Success (F)Actors for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven. 2014/3 (Special issue).

http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/doc_volkskunde_2014_3-2.pdf (haettu 1.4.2015).

Evaluation of UNESCO's Standard-setting Work of the Culture Sector Part I – 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002230/223095E.pdf> (9.4.2015).

Förslag till nationellt genomförande av UNESCO's konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2009/98/KT. Rapport 2009-11-25. Dnr 14-052/09. Institut för språk och folkminnen.

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/15/81/97/5891a2b7.pdf> (9.4.2015).

Heritage and beyond. Council of Europe Publishing 2009.

- Immateriell kulturarv i Norge. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. ABM-utvikling 2010.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kud/kulturvern/utredninger/immateriell_kulturarv_i_norge_ambu_2010.pdf (1.2.2015).
- Kuutma, Kristin 2007. Making inventories: a Constraint or an Asset? Regional seminar "Principles and Experiences of Drawing up ICH Inventories in Europe" May 14–15 2007, Tallinn, Estonia.
<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00211-EN.pdf> (16.10.2014).
- Laurajane Smith and Natsuko Akagawa (eds.). Intangible Heritage. 2009. London: Routledge.
- Lenzerini, Federico 2011. Intangible Cultural Heritage: The Living Culture of Peoples. The European Journal of International Law Vol. 22 no. 1. S. 101–120.
<http://ejil.oxfordjournals.org/content/22/1/101.full.pdf+html> (1.10.2014).
- Levande traditioner. Sluttrapport om tillämpningen av Unescos konvention om trygghet av det immaterielle kulturarvet i Sverige. <http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.3540d5a5143fb94a0d1466f/1398151026415/Levande-traditioner-Unesco-slutrapport-Isof-februari-2014.pdf> (9.4.2015).
- Lillbroända-Annala, Sanna 2014. Kulttuuriperintö prosessina ja arvottamisen välineenä. Teoksessa Muuttuva kulttuuriperintö. Det förändliga kulturarvet. Tytti Steel, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim.). Helsinki: Ethnos ry. S. 19–40.
- Lixinski, Lucas 2011. Selecting Heritage: The Interplay of Art, Politics and Identity. The European Journal of International Law Vol. 22 no. 1. S. 81–100.
<http://ejil.oxfordjournals.org/content/22/1/81.full.pdf+html> (1.10.2014)
- Marsio, Leena 2014. Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescos 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa. Cuporen verkkojulkaisuja 24. Helsinki: Cupore.
<http://www.cupore.fi/documents/aineetonkulttuuriperinto.pdf> (9.4.2015).
- Methodology for the Inventory of Intangible Cultural Heritage in Biosphere Reserves. Centre Unesco de Catalunya Unescocat.
http://www.unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Kultur/IKE/GutePraxis_Montseny_Metodologia_EN.pdf (1.10.2014).
- Moninaisuus luovuutemme lähteenä. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti 1998. Helsinki: Otava.

Report of the International Conference on Intangible Cultural Heritage in March 2012 in Deurne, Netherlands.

http://immaterieelerfgoed.nl/lectures_64.html (1.4.2015)

Report on the implementation of the Convention and on the status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. Periodic report No. 00801/Estonia.

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&cp=EE> (1.4.2015).

Report on the Implementation of the Convention and on the Status of Elements Inscribed on the Representative list of the Intangible Cultural heritage of Humanity. Periodic report No. 00781/Republic of Korea.

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00311&cp=KR> (haettu 20.3.2015).

Rudolff, Britta, Susanne Raymond 2013. A Community Convention? An analysis of Free, Prior and Informed Consent given under the 2003 Convention. IJH vol.8, 2013.

Steel, Tytti, Arja Turunen, Sanna Lillbroända-Annala & Maija Santikko (toim.) 2014. Muuttuva kulttuuriperintö. Det förändliga kulturarvet. Helsinki: Ethnos ry.

Toshiyuki Kono (ed.), Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property. Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development. Intersentia 2009.

Tuomi-Nikula, Outi, Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso (toim.) 2013. Mitä on kulttuuriperintö? Tietolipas 243. Helsinki: SKS.

Williams, Raymond 1960. Border Country. London: Chatto and Windus.

Yin, Tongyun 2006. Museum and the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

http://museumstudies.si.edu/safeguarding_intangible.pdf.

Zeijden, Albert Van Der 2014. Dealing with Black Pete. Media, Mediators and the Dilemmas of Brokering Intangible Heritage. Teoksessa Brokers, Facilitators and Mediation. Critical Success (F)Actors for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven. 2014/3 (Special issue). S. 349–360.

http://www.ichngoforum.org/wp-content/uploads/doc_volkskunde_2014_3-2.pdf (haettu 1.4.2015).

Meksikolainen Voladores on lentävien miesten huimapäinen seremonia, jossa neljä nuorta miestä kiipeää puiseen pylvääseen ja heittäytyy pyörimään ilmaan köysien varassa. Viides mies seisoo pylvään nokassa soittaen huilua ja pientä rumpua.

©2008 by Cumbre Tajin, with the permission of UNESCO

5 AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN KENTTÄ SUOMESSA: ASIAANTUNTIJAKESKUSTELUJEN ANTIA

Leena Marsio, Museovirasto

Johdanto

Museovirasto sai keväällä 2014 opetus- ja kulttuuriministeriöltä tehtävän valmistella Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa Suomessa. Sopimus ja siihen liittyvä toimintaohjeisto antavat kehyksen toimeenpanolle, mutta jättävät samalla runsaasti liikkumatilaa sopimuksen kansalliselle toteuttamiselle.

Suomessa on monipuolista ja vakiintunutta toimintaa kaikilla sopimuksen mainitsemilla osa-alueilla. Näin ollen valmistelutyössä haluttiin kuulla mahdollisimman laajasti aineettoman kulttuuriperinnön parissa toimivia tahoja ja asiantuntijoita. Metodiksi valittiin teemoitetut ryhmäkeskustelut. Asiantuntijakeskustelujen tavoitteena oli tuottaa laajaa kuvaa ja yhteistä ymmärrystä siitä, mikä aineettoman kulttuuriperinnön tila ja toimijakenttä tällä hetkellä Suomessa on. Tarkoituksena oli myös pohtia sitä, miten luoda tilaisuuksia kansalaiskeskusteluun ja tarjota mahdollisuuksia vaikuttamiseen. Samalla keskustelut tarjosivat Museovirastolle tilaisuuden kertoa sopimuksen toimeenpanon valmistelusta.

Eesityksen valmistelun aikana järjestettiin kymmenen asiantuntijakeskustelua, joissa kuultiin yhteensä noin seitsemääkymmentä alan asiantuntijaa¹⁰⁷. Keskustelutilaisuudet järjestettiin seuraavien teemojen alla:

- suullinen perinne ja ilmaisu
- esittävät taiteet
- sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet
- luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt
- käsityötaidot
- moninaisuus
- ruotsinkieliset
- saamelaiset
- romanit.

107 Keskusteluihin osallistuneet, ks. liite 6.

Ryhmät olivat keskenään varsin erilaisia ja keskustelu painottui osallistujien mukaan esimerkiksi tutkimukseen, arkisto- ja tallennustoimintaan tai järjestökentän tilanteeseen. Erilaisia järjestöjä edusti noin puolet keskusteluun osallistujista (38 henkilöä). Muistiorganisaatioita eli pääosin arkistoja ja museoita edusti 20 henkilöä. Akateemista kenttää eli yliopistoja ja tutkimuslaitoksia edusti 8 ja valtionhallintoa 11 henkilöä kuulluista. Kuulemistilaisuuksiin kutsutut henkilöt valikoituivat prosessissa toimivien kulttuuriperintö- ja järjestökentän tuntemuksen sekä eri tahojen suositusten pohjalta. Ryhmien ulkopuolella kuultiin myös muita alojen asiantuntijoita keskusteluissa ja tapaamisissa.

Osallistujille lähetettiin ennen kokousta noin 10-sivuinen taustamateriaali, joka oli peräisin Cuperen tuottamasta verrokkiselvityksestä *Aineeton kulttuuriperintö. Esimerkkejä Unescon 2003 yleissopimuksen toteuttamisesta verrokkimaissa*. (Marsio 2014). Samalla osanottajille lähetettiin kysymykset, joihin heidän toivottiin pohtivan tiiviitä vastauksia jo etukäteen. Kysymykset olivat kaikille osanottajille samat, vain aihe-alue muuttui. Seuraavassa esitellään esimerkkinä käsitöihin liittyvän keskustelun kysymykset.

1. Mitä aineeton kulttuuriperintö tarkoittaa suomalaisten käsitöiden kontekstissa? Minkälaisia erityisiä ilmiöitä suomalaisessa käsityöperinteessä on?
2. Mitä käsitöihin liittyviä yhteisöjä Suomessa on? Mitkä ovat kentän keskeisimmät toimijat?
3. Mitä ja kenen toimesta tehtäviä edistämisen ja suojelun metodeja Suomessa käsityön kentällä jo on? Minkälaista luettelointia ja dokumentointia tehdään?
4. Mitä Unescon sopimus voi antaa käsityöperinteen vaalimiselle? Kuinka toimeenpanon prosessia tulisi käsitöiden parissa viedä eteenpäin?

Kahden tunnin keskusteluissa heräteltiin keskustelua laajoista kysymyksistä ja ymmärrettävästi tarkkoja vastauksia ei voinut näissä aikarajoissa synnyttää. Tämän artikkelin puitteissa on siis mahdollista tarjota vain pintaraapaisu aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöiden ja toimijoiden kenttään. Eri osa-alueiden sisältöjen sijaan huomiota kiinnitetään siihen, mikä keskustelujen anti on ollut aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanon valmisteluprosessille.

Aineettoman kulttuuriperinnön ilmenemismuodoista Suomessa

Keskustelut käynnistyivät pohtimalla mitä aineeton kulttuuriperintö tarkoittaa suomalaisessa kontekstissa tietyllä osa-alueella. Minkälaisia erityisiä ilmiöitä suomalaisessa perinteessä on tunnistettavissa?

Keskustelua käytiin näiden kysymysten pohjalta aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen eri ulottuvuuksista. Aineettoman kulttuuriperinnön käsite itsessään herätti runsaasti keskustelua.

Mitä on suomalainen omaleimainen perinne tai onko sellaista? Vaikka keskusteluissa keskityttiin suomalaiseen perinteeseen, painotettiin sitä, ettei sopimuksen näkökulma rajaudu kansallisvaltioihin tai etniseen alkuperään. Harva, jos mikään perinne on vain ”suomalaista”. Kulttuuriset ilmiöt ja perinteet siirtyvät ihmisten mukana ajasta ja paikasta toiseen saaden jatkuvasti uusia muotoja ja merkityksiä.

Keskustelua käytiin myös perinteen määrittelystä – kuinka vanha jonkin ilmiön on oltava, jotta sitä voi kutsua perinteeksi? Unescon sopimuksen mukaan perinne on ”*sukupolvelta toiselle siirtyvää*”, ilman tarkempaa aikarajaa. Esiin nostettiin myös kysymys perinteen ”*puhtaudesta*”-voidaanko esimerkiksi nykypäivän suomalainen rap-musiikki nähdä kalevalaisen runonlaulunperinteen jatkajana.

Entä miten aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöt rajautuvat? Puhutaanko esimerkiksi kansantanssista vai laajemmin tanssikulttuurista, jolloin sen alle mahtuvat niin taidetanssi, kansantanssi, tanssi harrastuksena kuin lavatanssitkin. Voidaanko musiikin osalta puhua suomalaisesta perinteestä muun kuin kansanmusiikin osalta? Mikä on suomalaista liikuntaperinnettä? Entä mikä voisi olla audiovisuaalisen kulttuurin rooli Suomen prosessissa? Monessa sopimusmaassa radio, elokuva ja televisio on nähty lähinnä aineettoman kulttuuriperinnön välittämisen muotona, mutta olisiko nämä mahdollista nähdä meillä itsenäisenä perinteen muotona?

Keskusteluissa aineettoman kulttuuriperinnön ilmenemismuodoista nousi esiin monia arkiseen elämään liittyviä perinteitä, kuten joulu, vappu, saunominen tai jokamiehenoikeudet. Osa esille tuoduista ilmiöistä taas sisälsi vahvoja paikallisia tai maakunnallisia ulottuvuuksia. Osa ilmiöistä on aivan keskeisiä jonkin ryhmän kulttuurille. Esimerkiksi saamelaisten poronhoitoon kietoutuu monia perinteen lajeja, kuten suullinen perinne, vuosittaiset rituaalit tai käsityöt. Pohjoisen luonto ja ilmasto tuovat oman sävynsä suomalaiseen kulttuuriperintöön – pimeä, kylmä talvi, jään ja lumen läsnäolo näkyvät niin kielessä, taidoissa kuin rituaaleissammekin.

Keskusteluissa todettiin, että Unescon aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen prosessi antaa mahdollisuuden laajentaa koko kulttuuriperintöön liittyvää keskustelua. Mikä on tämän hetken aineetonta kulttuuriperintöä, joka heijastaa mahdollisimman hyvin niin historiallista kuin nykyistäkin moninaisuutta? Entä miten moninaisuutta tarkasteltaessa huomioitaisiin kulttuurivähemmistöjen ja vammaiskulttuurien lisäksi myös erilaiset ala- ja vastakulttuurit?

Keskustelujen perusteella voidaan todeta, että Unescon määrittelemät aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet ovat hyvin heterogeenisiä. Esimerkiksi esittävien taiteiden eri kentillä (musiikki, tanssi) on selkeä rakenne ja aktiivinen toimijakenttä niin harrastajien, ammattilaisten, koulutuksen tai hallinnon osalta. Sen sijaan esimerkiksi luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvät perinteet koskevat keskenään hyvin erilaisia toimijoita. Suullinen perinne tai sosiaaliset

käytännöt taas siirtyvät ”luonnollisia reittejä” yhteisöissä ja niiden välillä. Näin ollen myös intressit sopimuksen suhteen ovat erilaisia.

Aineettoman kulttuuriperinnön edistäminen Suomessa

Unescon yleissopimuksessa suojelemisella tarkoitetaan *”aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, mukaan lukien sen eri osa-alueiden määrittäminen, tallentaminen, tutkimus, säilyttäminen, suojeleminen, edistäminen, vahvistaminen ja elvyttäminen sekä niiden välittäminen etenkin virallisen koulutuksen ja epävirallisen oppimisen keinoin”*. Näkökulma suojeeluun on siis hyvin laaja sisältäen monenlaisia toimia.

Käydyissä asiantuntijakeskusteluissa pyrittiin kartoittamaan millaisia edistämisen ja suojelun metodeja Suomessa on käytössä. Yhteisöjen ja yhdistysten roolia aineettoman kulttuuriperinnön ylläpitäjänä ja välittäjänä korostettiin keskusteluissa. Aktiivisen, perinteitä ylläpitävän ja välittävän yhdistystoiminnan voidaankin ajatella toimivan yhtenä monista suojelukeinoista Unescon sopimuksen hengessä. Koulutuksen ja tutkimuksen keinoin perinnettä välitetään muodollisemmin. Muistiorganisaatioilla taas on tärkeä rooli perinteen säilyttämisessä ja saattamisessa erilaisten yleisöjen käyttöön.

Asiantuntijakeskusteluissa *”suojeleminen”* käsitteenä herätti kysymyksiä. Perinteet syntyvät ja muotoutuvat, osa on kuollut pois ja elää vain arkistoissa. Monen mielestä perinne elää, jos on elääkseen eikä tekohengitys voi sitä pelastaa, mikäli perinne ei luontevasti enää kuulu yhteisön elämään. Toisaalta esimerkiksi vähemmistöjen kohdalla näin ei olisi oikeudenmukaista ajatella. Suojelemiseen nähtiin liittyvän myös riskejä. Suojelu voi pahimmillaan jäykistää ja näivettää aineetonta kulttuuriperinnettä, mikäli ajatellaan, että on olemassa jokin ”oikea” perinteen muoto, jossa tulisi pitäytyä.

Yhteisöt ja yhdistykset edistämisen ja suojelun ytimessä

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus korostaa yhteisöjen ja ryhmien merkitystä perinteiden käyttämisessä, välittämisessä ja siirtämisessä eteenpäin. Suomessa perinteet ovat aiemmin siirtyneet kyläyhteisöissä polvelta toiselle ja perheissä vanhemmilta lapsille. Nykyään kulttuuriperinnön siirtämisessä keskeisiä toimijoita ovat erilaiset yhdistykset ja järjestöt.

Suuri osa aineettomasta kulttuuriperinnöstä siirtyy sukupolvelta toiselle yhteisöjen sisällä ilman, että välttämättä tarvittaisiin varsinaisia institutionaalisia toimijoita. Esimerkiksi suullinen perinne ja sosiaaliset käytännöt yhdistävät ihmisiä ja yhteisöjä kaikkialla. Perinteen kantajat, kohteet ja käyttäjät eivät rajaudu asuinpaikkaan, ammattiin, poliittiseen toimintaan tai ikään.

Perheet, porukat, ajassa elävät ja muotoutuvat yhteisöt ovat kulttuuristen käsitysten tuottajia sekä merkitysten jakajia. Kulttuuriperintö harvoin rajautuu yksittäisten selvärajaisten yhteisöjen sisään.

Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen näkökulmasta katsoen tuhannet Suomessa toimivat kulttuuri- ja harrastusyhdistyksen, kylä- ja kaupunginosayhdistykset, ystävyysseurat, tiedeyhdistykset ja neuvontajärjestöt ovat tärkeitä toimijoita elävän kulttuuriperinnön tuottamisessa, jakamisessa ja siirtämisessä. Järjestäytyneen toiminnan ohella kulttuuriperintö elää kaikkialla, esimerkiksi harrastajaryhmissä tai verkkoyhteisöissä. Sosiaalinen media luo uusia verkostoitumisen mahdollisuuksia. Tänä päivänä harrastajien toimintakenttää on koko maailma blogien ja erilaisten yhteisösivustojen kautta.

Yhteisöt ja yhdistykset siirtävät ja välittävät aineetonta kulttuuriperintöä esimerkiksi koulutuksen, kurssien ja harrastustoiminnan keinoin. Ne viestivät omasta aihe-alueestaan ja toiminnastaan lukuisissa lehdissä ja verkkosivustoilla. Perinteitä jaetaan ja tehdään tunnetuksi suurelle yleisölle erilaisissa tapahtumissa ja festivaaleilla. Monet yhdistykset toimivat myös kansainvälisellä kentällä erilaisten hankkeiden, tapahtumien ja verkostojen kautta.

Aineetonta kulttuuriperintöä tuotetaan ja hyödynnetään myös elinkeino- ja yritystoiminnassa. Esimerkiksi käsityöryhtäjäiden, esiintyvien taiteilijoiden, tapahtumatuotannon tai matkailun parissa toimivien ryhtäjäiden toiminta perustuu suurelta osin tai kokonaan aineettomalle kulttuuriperinnölle. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen näkökulmasta elinkeinotoimintaan liittyy monenlaisia mahdollisuuksia, mutta myös riskejä ja haasteita mm. tekijänoikeuksiin liittyen.

Suojelukeinoina koulutus, tutkimus, tallennus ja dokumentointi

Asiantuntijakeskusteluissa kartoitettiin kunkin osa-alueen ja myös eri vähemmistöjen osalta sitä, millaisten toimien avulla aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan. Yhteenvedona keskusteluista voidaan todeta, että koulutuksen, tutkimuksen sekä tallennuksen ja dokumentoinnin kentillä toimivilla organisaatioilla on keskeinen rooli tässä työssä. Kansallisella tasolla meillä on olemassa vahvat rakenteet kaikilla näillä sektoreilla ja suojelussa käytetään moninaisia keinoja.

Koulutus, kasvatus ja tutkimus ovat keskeisiä aineettoman kulttuuriperinnön siirtämisessä. Keskusteluissa nousi esiin suomalaisen peruskoulutuksen edistyskäsitys ja tärkeä rooli monien taito- ja taideaineiden opettajana ja tradition välittäjänä. Suomalaisen kansakoulun opetusohjelmaan kuuluivat alusta alkaen käsityö, musiikki, kuvaamataito ja liikunta. Suullinen perinne on sisällynyt äidinkielen opetukseen ja koulujen juhlaperinteisiin kuuluvat yhä monenlaiset teatteri-, orkesteri- ja tanssiesitykset. Nykyisin perusopetuslaissa säädetään taideaineiden pe-

rusopetuksen vähimmäistuntimäärät. Kaikki suomalaiset lapset ovat taito- ja taideaineiden perusopetuksen piirissä, mutta opetuksen taso ja laajuus vaihtelevat ja eroja alueiden välillä on paljon. Suomalainen taidekasvatus, taiteen perusopetus ja taiteen ammatillinen koulutus ovat Suomessa vakiintuneessa asemassa.

Yliopistoilla on kriittisen tärkeä rooli aineettoman kulttuuriperinnön akateemisessa tutkimuksessa ja opetuksessa. Keskeisiä tieteenaloja ovat mm. kulttuurin- ja perinteetutkimus kuten kansatiede/ etnologia, folkloristiikka, uskontotiede, museologia, kulttuuripolitiikka sekä eri taiteenalojen oppiaineet. Yliopistotasolla on mahdollista opiskella myös vähemmistökieliä ja kulttuuria, esimerkiksi ruotsin, saamen ja romanikielen osalta. Yliopistojen tuottama tieto ja tutkimus ovat välttämättömiä kulttuuriperinnön merkitysten ja ilmiöiden ymmärtämiselle. Samalla yliopistot kouluttavat kulttuuriperinnön ammattilaisia esimerkiksi museoiden ja kulttuuriorganisaatioiden käyttöön.

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen näkökulmasta suomalainen koulutusjärjestelmä tarjoaa vahvat rakenteet aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseen ja välittämiseen. Toisaalta uhkakuvia on taito- ja taideaineiden tuntimäärän pienentäminen, rahoituksen väheneminen ja alaan liittyvien koulutusohjelmien lakkauttaminen. Myös yliopistoissa pienet humanistiset alat ovat uhanalaisessa asemassa.

Muistiorganisaatioilla on keskeinen rooli tallennetun ja dokumentoidun aineettoman kulttuuriperinnön säilyttämisessä tuleville sukupolville ja saattamisessa tutkijoiden sekä muiden tarvitsijoiden käyttöön. Tallennus- ja dokumentointityötä tekevät erityisesti arkistot ja museot. Tehäväkenttään luonnollisesti kuuluu aineettoman kulttuuriperinnön tallennus ja dokumentointi.

Esimerkiksi Suomalaisen kirjallisuuden seura sekä Svenska litteratursällskapet i Finland tallentavat suulliseen perinteeseen, tapoihin ja rituaaleihin sekä esimerkiksi kansanrunouteen ja -musiikkiin liittyvää aineistoa. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin tehtävä taas on säilyttää AV-kulttuuria eli elokuva-, televisio- ja radioperinnettä jälkipolville.

Usein aineistoja on monen eri organisaation hallussa. Esimerkiksi kansanmusiikin osalta Suomalaisen kirjallisuuden seura on vanhin tallennusorganisaatio. Lisäksi kansanmusiikkia ovat tallentaneet esimerkiksi Tampereen yliopiston kansanperinteen arkisto, Kansanmusiikki-instituutti, Maailmanmusiikin keskus ja Svenska litteratursällskapetin osana toimiva Finlands svenska folkmusikinstitut.

Lisäksi erilaiset yhdistykset ja yksityishenkilöt ovat tehneet ja tekevät tallennustyötä. Esimerkiksi romanien lauluperinteen osalta on tehty arvokasta tallennustyötä ja nuotitettu perinnetta. Sosiaalisen median myötä nuoret tekevät entistä enemmän tallennustyötä ja verkko on tallennettu paljon materiaalia etenkin musiikkiin liittyen.

Museoiden rooli nousi esiin kaikissa asiantuntijakeskusteluissa. Suomen museokenttä on laaja ja monipuolinen. Maakuntamuseot, valtakunnalliset erikoismuseot, aluetaidemuseot ja muut ammatillisesti hoidetut museot muodostavat kattavan verkoston. Suomen museolaissa ei aineetonta kulttuuriperintöä mainita, mutta raja aineettoman ja aineellisen välillä nähdään veen piirrettyä viivana. Keskusteluissa korostui, että museokentällä on osaltaan keskeinen rooli aineettoman kulttuuriperinnön dokumentoimisessa ja tallentamisessa, vaikka museoiden toiminta perinteisesti onkin ollut esinekeskeisestä ja kokoelmalähtöisestä. Esimerkiksi käden taitoja ja työmenetelmiä on Suomessa dokumentoitu jo pitkään. Haasteena kuitenkin on, että taidon kannalta tärkeät tiedot ovat jääneet dokumentoimatta eli esim. missä taito on opittu, missä sitä tehdään, kenelle, tai mistä materiaalit hankitaan. Nykyaikaiset tallennusmenetelmät ja –välineet mahdollistavat toiminnan dokumentoinnin helpommin ja kokonaisvaltaisemmin aiempaan verrattuna. Tärkeää on, että museot ottavat nyt tietoisesti tallennustoimintansa ja kokoelmapolitiikkansa tarkasteluun myös aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen näkökulmasta.

Unescon sopimuksen anti suomalaiselle kentälle

Keskusteluissa kuultiin asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, mitä Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta voisi kullekin alalle antaa. Sopimus on universaali ja sen velvoitteet ja suositukset peilautuvat hyvin eri tavoin jäsenmaiden nykytilaan. Mitkä siis olisivat juuri suomalaisessa toimintaympäristössä tärkeitä asioita? Lisäksi asiantuntijoilta kysyttiin myös sitä, kuinka toimeenpanon prosessia tulisi Suomessa viedä eteenpäin.

Keskusteluihin osallistuneet asiantuntijat suhtautuvat myönteisesti ja innostuneesti sopimukseen. Moni kertoi odottaneensa sopimuksen ratifiointia jo pitkään. Sopimuksen odotetaan avaavan keskustelua aineettomasta kulttuuriperinnöstä ja sen merkityksestä. Todettiin, että kansallisessa kulttuuriperintökeskustelussa on paljon päivittämisen varaa 1920-luvulta 2020-luvulle. Sopimuksen myötä voidaan vahvistaa ja ylläpitää suomalaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön liittyviä ilmiöitä ja nostaa kulttuuriperinnön arvostusta ylipäätään. Samoin sopimuksen toivotaan tuovan yhteen uudella tavalla eri alojen toimijoita ja luomaan synergiaa niiden välille. Esimerkiksi esittävien taiteiden ja muistiorganisaatioiden välille tarvitaan vahvempaa yhteistyötä. Samoin toivottiin potkua paikalliskulttuurista kumpuavalle monimuotoisuudelle populaarikulttuurin vastapainoksi. Myös parempaa resursointia kaivattiin.

Kaikissa kuulemisissa korostettiin vahvaa toimijakenttää. Monella alalla on laaja ja eriytynyt toimijoiden verkosto, joihin alan asiantuntemus on tiivistynyt. Aineettoman kulttuuriperinnön suojelua ja vaalimista on monissa organisaatioissa tehty jo vuosikymmeniä. Nyt on tärkeää miettiä, mitä uutta Unescon yleissopimus voi tähän työhön tuoda tai millaisia aukkoja kentällä on, joihin sopimuksen myötä voitaisiin pureutua. Sopimuksen toimeenpanon ja sen

valmistelun toivotaan olevan hyvin laaja-alaista, jotta erilaisilla ryhmillä olisi mahdollisuus tuoda äänensä esiin – myös niillä, joilla ei ole kykyä pitää ääntä itsessään.

Unescon sopimuksen toimeenpanon prosessin tulisi heijastaa mahdollisimman hyvin niin historiallista kuin nykyistäkin moninaisuutta. Moninaisuutta tarkastellessa tulisi huomioida kulttuurivähemmistöjen ja vammaiskulttuurien lisäksi myös erilaiset ala- ja vastakulttuurit. Eri vähemmistöille tulisi luoda mahdollisuuksia kertoa kulttuuristaan ja viedä sitä eteenpäin.

Kaikissa keskusteluissa korostettiin kasvatuksen ja koulutuksen merkitystä aineettoman kulttuuriperinnön suojelussa. Oppilaitokset ovat avainasemassa aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvien taitojen ylläpitämisessä. Tämä koskee sekä taitojen opettamista peruskouluissa että harrastuksena erilaisten organisaatioiden järjestämänä. Lisäksi ammatillisen osaamisen ylläpito on oleellista. Opetuksen ja koulutuksen kehittäminen edellyttää laajaa keskustelua asiantuntijoiden ja kansalaisten välillä sekä vahvan verkoston luomista olemassa olevien toimijoiden kesken. Myös kulttuuriperintökasvatus on tässä tärkeässä roolissa.

Unescon sopimukseen liittyvä aineettoman kulttuuriperinnön kansallinen ja kansainvälinen luettelointi herättivät asiantuntijakuulemisissa keskustelua. Vaikka luetteloinnin muoto ja tapa ovat vasta pohdinnassa, oli moni varautunut tekemään ehdotuksia kansalliseen luetteloon. Keskustelussa nousivat esiin myös luettelointiin liittyvät haasteet. Luettelointi voi myös tuhota perinteen, typistää ja jähmettää sitä. Kenen kulttuuriperintöä nostetaan esille? Miten yhteisö määrittellään ja kuka voi tehdä ehdotuksen luetteloon? Minkälainen perinne on elinvoimaista? Miten sopimuksen kansallisella toimeenpanolla voidaan vaikuttaa siihen, jotta uhanalaiset ilmiöt eivät häviä?

Lopuksi

Aineettoman kulttuuriperinnön kenttä on laaja – se syleilee monia inhimillisen olemisen ulottuvuuksia ja ilmentymiä eri osa-alueidensa ja toimialojensa kautta. Asiantuntijakeskustelut ovat tarjonneet hedelmällisen lähtökohdan sopimuksen toimeenpanon valmisteluun. Opetus- ja kulttuuriministeriölle kesäkuussa 2015 luovutettava esitys on ensimmäinen askel kohti sopimuksen toteuttamista. Keskustelua on jatkettava lukuisten sidosryhmien kanssa ja nimenomaan siellä, missä kunkin aihealueen asiantuntemusta on. Ensisijaisen tärkeää on pitää mielessä sopimuksen ydin yhteisöistä lähtevänä toimintana.

Asiantuntijakuulemisista saatu viesti on, että Unescon aineettoman kulttuuriperintösopimuksen toimeenpanoa pidetään tärkeänä. Kentällä odotukset sopimuksen suhteen ovat korkealla. Toimeenpanon tulee tukea kentän lähtökohdista nousevaa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimistyötä. Samalla toivotaan, että esimerkiksi luetteloinnin osalta liikkeelle lähdettäisiin ri-

peästi. Nyt tarvitaan kartoitusta ja koordinaatiota siitä, minkälaisilla alueilla juuri sopimusten myötä on järkeviä toimia.

Kannatusta sai myös toimiminen laajalla rintamalla. Vaikka luettelointi kiinnostaa ja voi tarjota näkyvyyden paikkoja listalle valituille, ei se yksin merkittävästi edistä aineettoman kulttuuriperinnön suojelua. Ennemminkin tarvitaan toimia koulutuksen, viestinnän, tallentamisen ja myös rahoituksen suuntaamisen osalta. Samoin on vietävä eteenpäin kansallisia pohdintoja siitä, mikä on aineetonta kulttuuriperintöä ja mikä vaatii erityistä suojelua tai vaalimista. Keskustelu jatkokoon!

KENTÄN ÄÄNI

Ahmed Al-Nawas, Kulttuuria kaikille -palvelu¹⁰⁸

Kenen kulttuuriperintö?

Minulla oli viime vuonna mahdollisuus osallistua puhujana *Elävä perinne! Avas aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseen* -seminaariin. Tapahtumassa tarjottiin laaja katsaus aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueisiin, tutkimukseen, tallentamiseen ja opetukseen. Seminaarissa esiintyi moninainen joukko aineettoman kulttuuriperinnön kanssa työskenteleviä asiantuntijoita, muistiorganisaatioita sekä esittävän taiteen edustajia.

Seminaari oli osa Museoviraston ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen valmistelutyötä Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevan yleissopimuksen toimeenpanoa, jonka Suomi hyväksyi vuonna 2013. Valmistelutyö päättyi keväällä, kun Museovirasto luovuttaa kulttuuriministeriölle esityksen siitä, kuinka sopimusta olisi tarkoituksenmukaisinta toteuttaa Suomessa.

Valmistelutyö osoittaa halukkuutta laajaan yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Työn moninainen luonne nousee esille, kun kiinnittää huomion siinä käytettyihin monipuolisiin mielipiteidenkeräytymis- ja kartoitusmuotoihin. Itse koen tärkeänä, että työssä korostuu avoimen keskustelun mahdollisuus. Keskustelun ja erimielisyyden salliminen antaa avoimen tilan jatkuvalla neuvottelulla ja uusille tulkinnoille. Toivoisin että samankaltainen avoin muoto jatkuisi myös sen jälkeen, kun sopimus on toimeenpantu.

Aineettoman kulttuuriperintökonseptin haasteet ja potentiaalisuudet

Haasteellisinta Unescon sopimuksen tapauksessa on aineettoman kulttuuriperinteen määrittely ja kartoitus. Yleisesti puhuen, aineettomuus on luonnoltaan epämääräistä, jotain joka onnis-

108 Henkilökunta blogga 6.2.2015. Ahmed Al-Nawas työskentelee Kulttuuria kaikille -palvelussa moninaisuusasiantuntijana.

tuu aina livahtamaan ennalta asetetuista raameista. Silti paikallisen aineettoman kulttuuriperinnön määrittelyn ympärillä saattaa kummitella vieläkin nationalistista retoriikkaa. Se ilmenee pääosin silloin, kun luonnoistaan hybridejä kulttuuri-ilmiöitä (kuten esim. suullista perinnettä, esittävä taidetta, sosiaalisen elämän käytäntöjä tai rituaaleja ja juhlamenoja) pyritään kahlehtimaan luotuihin maantieteellisiin ja identiteettirajoihin.

Toinen raami, joka keskusteluissa usein toistuu, on immateriaalisen talouden retoriikka. Tässä puhe keskittyy aineettoman potentiaalisuuteen tuottaa taloudellista (materiaalista) hyötyä. Tämän kaltaisessa utilitaristisessa ajattelussa kulttuurin hyöty osoitetaan spekuloinnin kautta. Lisäksi se usein suosii tietynlaista perintöä ja syrjii antagonistisia tai epämiellyttäviä perintöjä.

Huolestuttavinta on se, jos keskustelussa sekoitetaan kahta edellä mainittua retoriikkaa toisiinsa. Tämä ilmenee, kun luovan kulttuurin menestys perustellaan kritiikittömästi sillä, että se on autenttisesti suomalaista. Yksi hyvä esimerkki tästä on, miten kansainvälisessä keskusteluissa viittaamme usein suomalaisen koulujärjestelmän menestykseen ja sen vientiin muihin maihin, ja samalla jätämme puhumatta 1960-luvun luokkataistelusta, työläisten ja opiskelijoiden mielenosoituksista ja vasemmiston noususta eduskunnassa, mikä lopulta johti hyvinvointimalliin. Mainitsematta jätämme myös suomalaisen koulujärjestelmän nykytilanteen, julkisen rahoituksen leikkaukset, koulutussisällön supistukset ja yhteiskunnan pluralisoinnin keskellä.

Tämä ei tarkoita, että meillä ei olisi tänään tarvetta turvata erityisiä perittyjä kulttuurillisia muotoja. Pointtini on se, että keskustelu aineettoman kulttuuriperinnön määrittämisestä ei saisi jäädä ainoastaan kahden ideologian tai niiden yhdistelmän vangiksi. Tässä koen tärkeäksi palata kritiikkiin, josta Unescon aineeton kulttuuriperintö -hanke sai alkunsa.

Unescon aineeton kulttuuriperintö -hanke syntyi poliittiseksi vastineeksi postkoloniaaliselle kritiikille maailmanperintöluettelojärjestelmästä. Ongelmana pidettiin järjestelmän länsikeskeisyyttä, kun kyseessä on maailmanperintö. Toisin sanoen, kritiikin kohteena on Unescossa vallitseva länsimaalainen epistemologia ja kaanon, joita kolonialismin aikana käytettiin kulttuurisen sarron työkaluina, ja joilla jälleen tänään määritellään mm. kulttuuriperinnön arvot ja valintakriteerit.

Viittaaminen kolonialismiin Suomessa saattaa tänäkin päivänä tuottaa mielikuvia identiteetiltään vieraista ja maantieteellisesti kaukaisista kysymyksistä, mutta todellisuudessa se on hyvinkin lähellä. Suomessa on lähes mahdotonta puhua tänään ”synnynnäisistä alkuasukkaista” tai ”koskemattomista kansanperinteistä”, mutta meillä on silti elossa vieläkin niitä edustavia yhteisöjä ja ilmiöitä. Nämä perinnöt ja niitä edustavat yhteisöt olivat aikoinaan hävittämisen kohteina, ensin tietoisesti ulkopuolisten valloittajien voimin (kuten ns. pakanallisten uskomusten perinnöt), ja myöhemmin sisäisesti modernismin ja nationalismien hengessä. Yksi näistä eloonjääneistä perinnoista on saamelainen kulttuuriperintö.

- Tuoreessa YleX:n radiohaastattelussa saamelastaiteilija-aktivistit Jenni Laiti ja Ailu Valle kertoivat huolestuneena saamelaisperinnön häviämisestä. Taitelija-aktivistit korostavat eduskunnassa käsittelyssä oleva YK:n alkuperäiskansoja koskevan sopimuksen ratifioinnin (ILO 169) tärkeyttä. Myös Saamelaiskäräjät vaativat hallitukselta sopimuksen ratifiointia vuosikausien empimisen jälkeen. Aikaisemmin assimilaatiosta ja rasismista kärsinyttä saamelaiskulttuuria uhkaa tänään maa- ja luonnonvarojen häviäminen kaivos- ja energiateollisuudelle. Saamelaiskulttuurin tunnistaminen ja tukeminen on tärkeää, varsinkin tänään talouspainottuneen politiikan ja ylikansallisten sopimuksien keskellä.
- Saamelaisperinnön akuutissa kysymyksessä nousee esille kulttuuriperinnön kahtiajako aineettomaan ja aineelliseen sfääreihin, joka on ongelmallinen lähestymistapa. Siitä huolimatta koen, että sekä Unescon että Faron sopimuksilla on potentiaalisuutta hämärtää tämän kaltaisen dualistisen ajattelutavan asettamia rajoja. Kun aineettoman kulttuuriperinnön erilaisille ilmenymille annetaan suojelustatus, suojelu laajentuu epäsuorasti myös sekä kulttuurin ylläpitäjiin että tilaan, jossa kyseinen kulttuuri viihtyy ja lisääntyy.

Creative Commons CC0 1.0, Public Domain

Brasilian capoeira hyväksyttiin
Unescon luetteloon vuonna
2014.

6 AINEELLISEN JA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN RAJAPINTOJA JA MÄÄRITELMIÄ

Janne Vilkuna, Jyväskylän yliopisto, museologia

Unescon vuoden 1972 Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta (engl. *Convention Concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage*) ja vuoden 2003 Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus (engl. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) osoittavat sekä kaksijakoisuudessaan että niitä edeltävine kehityskulkuineen, kuinka kulttuuriperinnön käsite ja yhteiskunnallinen merkitys eivät ole selviöitä, vaan ajallisesti pitkän kansainvälisen vuoropuhelun tuloksia.

Kulttuuria luova ihminen

Ihmisen kehityksessä kulttuuria luovaksi ja säilyttäväksi toimijaksi on ollut ennen muuta kaksi olennaista tapahtumaa. Ensiksi aivojen kehittyminen siihen pisteeseen, jolloin syntyi ajantaju, antoi ihmiselle mahdollisuuden jakaa aika kolmista menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Tällöin kyettiin erottamaan tapahtumien syy- ja seuraussuhteita eli mikä oli pahaksi ja mikä hyväksi, minkä myötä kyettiin suunnittelemaan tulevaisuutta. Toiseksi olennainen seikka oli ihmisen aivokapasiteetin ja äänielinten kehittyminen sellaisiksi että kommunikaation mahdollistava kieli syntyi.

Edellä mainitun kehityksen myötä käsitimme myös olevamme eläimistä poikkeavia alastomia olentoja ja ymmärsi ajallisen ja alueellisen rajallisuutemme. Siksi ryhdyimme kaikin elämänmuotomme eli kulttuurimme suomin keinoin murtamaan näitä kahleita valmistamalla ruumiimme jatkeiksi sekä esineitä ja rakennelmia että luomalla yhteisöllisiä järjestelmiä ja käytänteitä. Muistin kehittyminen synnytti myös yhteisön perinteen, ja yhteisön muuttuessa yhteiskunnaksi perinteen säilytys- ja siirtojärjestelmistä kehittyivät muistiorganisaatiot eli kirjastot, arkistot ja museot sekä oppilaitokset.

Ihminen on siis kulttuuriolento, joka luo, säilyttää ja siirtää kulttuuria. Ihmisellä on lukuisia fysiologisia tarpeita, mutta juuri kulttuuri ratkaisee sen, miten hän nuo tarpeensa tyydyttää eli millaisia vaatteita ja rakennuksia hän suojakseen tekee, mitä hän ruoakseen hankkii, miten sen valmistaa ja nauttii ja mihin hän uskoo jne.

Kulttuurin tutkijat ovat määritelleet kulttuurin lukuisin eri tavoin. Sir Edward Burnett Tylor (1832–1917) määritteli vuonna 1871 klassikkoteoksessaan *Primitive Culture*:

”Culture, or civilization, – – is that complex whole which includes knowledge, belief, art, law, morals, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.”

Määritelmä on kestänyt erinomaisesti aikaa, sillä YK:n 1980-luvulla hyväksymä kulttuurin määritelmä ei poikkea siitä olennaisesti.

Ruotsiin emigroitunut virolainen kansatieteilijä Gustav Ränk (1902–1998) korosti kulttuuria määritellessään sen äärimmäistä tärkeyttä: ”Kulttuuri ei ole vähempää kuin perinteisiin sidottu henkinen ja aineellinen varustus, joka on ihmisen olemassaolon perusta.” Kulttuuri voidaan näin lyhyesti määritellä kunkin ihmisyhteisön kaikkien tietojen ja taitojen kokonaisuudeksi. Kulttuuri on nykyään arkikielessä kuitenkin niin monisäikeinen sana ja käsite, että siitä keskusteltaessa on syytä varmistaa, mitä kukin sanalla tarkoittaa.

Olenainen osa ihmisyyttä ja kulttuuria on ympäristön haltuunotto nimeämällä ja luokittelemalla. Se mikä on kulttuurille tärkeää, saa nimen ja mikä ei ole tärkeää, jää nimeämättä. Siksi kunkin kulttuurin kieli on äärimmäisen tärkeää kulttuurin ymmärtämiseksi. Näin ihminen sekä ottaa haltuunsa aineellista ja aineetonta ympäristöään että luo siitä kulttuurista todellisuutta.

Koska ihminen kaikesta viisaudestaan huolimatta on älyllisesti rajallinen olento, olemme ympäristöömme ymmärtääksemme ja tutkiaksemme pilkkoneet ja rajanneet todellisuutemme pienemmiksi kulttuurisiksi alueiksi, joita kutsutaan tieteiksi. Kulttuuri jaetaan usein aineellisen ja aineettomaan eli henkiseen kulttuurin, mutta jako on keinotekoinen, sillä kaikkien aineellisten kulttuurituotteiden taustalla on henkinen prosessi. Kaikkein käytännöllisimpiinkin esineisiin liittyy sekä opittuja tietoja ja taitoja että henkisiä arvoja. Esimerkiksi käsityötaito, kuten kansaomainen limisaumaisen puuveeneen veisto, on aineetonta perinnettä, mutta sen avulla syntynyt vene on aineellista kulttuuria. Jos arvostamme tarpeeksi tätä taitoa ja tuotetta, voimme käsittää ne sekä aineettomaksi että aineelliseksi kulttuuriperinnöksi.

On lisäksi olennaista ymmärtää, että kaikki kulttuuriperinnöksi hyväksytyt aineelliset kohteet, esimerkiksi rakennukset, ovat saaneet asemansa aineettomin arvoin ja määrittelyin. Näin esimerkiksi jokin yhteisesti kulttuuriperinnöksi hyväksytyt rakennus ei itsessään ole kulttuuriperintöä, vaan kulttuuriperintöä ovat sille antamamme arvostukset: kulttuuriperintö ei siis ole kohteessa vaan yhteisesti aivoissamme!

Aineellinen kulttuuriperintökin jaetaan usein kahtia. Esimerkiksi Suomen vuonna 1883 annettu muinaismuistoasetus ja siitä kehittynyt vuoden 1963 muinaismuistolaki (295/1963), jakavat suojelun kohteet kiinteisiin muinaisjäänneksiin ja irtaimiin muinaisesineisiin. Luonnonperintökohteetkaan eivät ole statukseltaan luontoa, vaan kulttuuria, sillä niiden hyväksyntä luonnon-

perintökohteeksi on kulttuurin eikä luonnon prosessi. Siitä todistaa myös vuoden 1972 maailmanperintösopimuksen kriteeri kohteen luonnonkauneudesta.

Aluksi metsästyksestä, kalastuksesta ja keräilystä elantonsa saaneiden pyyntiyhteisöjen aikaan ihminen ei omistanut ympäristöään, hänellä oli vain sen nautintaoikeus. Karjaa hoitavat paimentolaiset eivät hekään omistaneet ympäristöään, mutta kun ihminen ryhtyi viljelemään maata ja veti rajat kylän yhteisten alueiden ympärille, syntyi pyytäjälle ja paimentolaiselle täysin outo maanomistuksen käsite. Maatalouden tuotaman ravinnon ylijäämä mahdollisti väestönkasvun ja yhteisön kehittymisen teknisesti ja tuotannollisesti tehokkaammiksi kehittyviksi yhteiskunniksi. Jo keskiajalla syntyi Euroopassa kapitalistinen talousjärjestelmä, jossa tuotantovälineet ja pääomat päätyivät yksityiseen omistukseen. Perinne on ollut ja on siitä poiketen omistajatonta, mutta kapitalismin aikana keksittiin, että henkinen pääomakin oli yksityistä. Sen omistajuuden rajaamista varten syntyivät ensimmäiset patentti- ja tekijänoikeuskäytännöt.

Kulttuurisia rajoja ja sanoja

Yhteiskunnan arvot vaikuttavat suuresti siihen, miten me hahmotamme kulttuurista ympäristöämme ja minkälaisia henkisiä rajoja sinne vedämme. Turun akatemian oppineet omaksuivat 1700-luvun lopussa käsityksen suomalais-ugrilaisista kielistä. Samoihin aikoihin eurooppalaisista aatevirtauksista voimansa saanut kansallinen herääminen synnytti vaatimuksen selvittää oman maan ja kansan menneisyyttä. Vuonna 1831 perustettiin suomen kielen käyttöä edistävä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sen alkuajan suuria hankkeita olivat muinaisrunojen ja muun suullisen kansanperinteen keruu, joiden avulla laadittiin ja julkaistiin kansalliseepos.

Suomen ja sen sukukielten tutkimusta varten Helsingin yliopistoon perustettiin vuonna 1850 suomen kielen ja kirjallisuuden vakinainen professuuri, josta ”erosi” 1908 kansanrunouden tutkimuksen professuuri. Muita kansallisia tieteitä varten nimitettiin ylimääräisiä professoreja. Esimerkiksi vuonna 1854 yliopistoon nimitettiin Suomen historian ylimääräinen professori ja oppituoli vakinaistettiin vuonna 1863. Kansallisten tieteiden tutkimus ja opetus vahvistui olennaisesti kun itsenäistymisen jälkeen Helsingin yliopistoon perustettiin arkeologian ja kansatieteen vakinaiset professuurit vuonna 1921. Kuvaava on, että kansanrunouden tutkimuksen oppituoli sijaitsi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran rakennuksessa, missä oli kansanrunousarkisto. Arkeologian ja kansatieteen oppituolit olivat vastaavasti kokoelmiensa äärellä Suomen kansallismuseossa. Näin tutkimusaineisto vaikutti osaltaan siihen, että syntyi erilliset tieteenalat ja oppituolit sekä kansakulttuurin aineettomia että aineellisia ilmiöitä varten. Esimerkiksi Ruotsissa kehitys oli erilainen eikä siellä syntynyt vastaavaa eroa kansanrunouden tutkimuksen ja kansatieteen välillä, vaan molemmat kulttuurin alat kattavan oppiaineen nimi on ollut vuodesta 1919 lähtien kansanelämäntutkimus, folklivsforskning, myöhemmin etnologia.

Kulttuuriperintöön liittyvät keskeiset sanat eivät nekään ole suomen kielessä vanhoja, sillä ne liittyvät teollisen ajan käsitteisiin. Kotimaisten kielten keskuksen (Kotus) aineistojen mukaan perinne-sana tuli vierasperäisen tradition-sanasta johdetun sanan vastineena käyttöön 1900-luvun alkupuolella. Vastaavasti kulttuuriperintö-sanaa on käytetty ilmeisesti ensi kerran käännöslainana vuonna 1906, jolloin O. E. Tuode kirjoitti teoksessaan *Kreikan kansa persialais-sotien aikana*: ”Toiseksi meidän on niin ikään mahdoton erottaa niitä ominaisuuksia, jotka ehkä ovat todellista rotuperintöä, niistä jotka ovat kulttuuriperintöä.” Kulttuuri kirjoitettiin tuohon aikaan vielä yhdellä t:llä.

Kun hakee kirjastojemme tietokannoista kulttuuriperintö-sanaa teoksen otsikossa, vanhin tapaus on vuodelta 1933: *Suomen kulttuurihistorian* ensimmäisessä osassa on A. M. Tallgrenin ja Y. H. Toivosen osuus ”Suomen kansan esihistoriallinen kulttuuriperintö”. Seuraavan kerran sana esiintyy 1960-luvulla kotiseutuväen kirjoituksissa. Esko Aaltonen kirjoitti Tampere-seuran Tammerkoski-julkaisuun artikkelin ”Häme ja hämäläiset kulttuuriperintönsä valossa” ja kolme vuotta myöhemmin hän julkaisi teoksen *Maaseudun kulttuuriperintö: kirjoitelmia perinteellisestä ja muuttuvasta talonpoikauskulttuurista*. Kustaa Vilkuna kirjoitti *Kotiseutu*-lehteen vuonna 1969 artikkelin ”Verenperintö ja kulttuuriperintö”. Sana alkoi yleistyä yleiskielessä vasta 1980-luvulla.

Ateenan julistuksesta Venetsian julistukseen

Kansainliiton yhteydessä toimiva Kansainvälinen museotoimisto järjesti Ateenassa vuonna 1931 kokoontuneen ensimmäisen historiallisten monumenttien suojelua ja restaurointia käsittelevän konferenssin. Kokous julkaisi Ateenan julistuksen, joka sisälsi restauroinnin keskeiset periaatteet (*Carta del Restauro*). Julistuksen tekstissä ei ole käsitettä kulttuuriperintö (engl. *heritage*).

Venäjänsä vallankumouksen jälkeen Yhdysvaltoihin päätyneen taiteilija ja rauhanaktivisti Nicholas Roerichin (1874–1947) aloitteesta syntyi vuonna 1935 Roerichin eli Washingtonin sopimus, jonka päämääränä oli turvata historiallisia monumentteja, museoita, tiede-, taide-, kasvatusta- ja kulttuurilaitoksia sotien tuhoilta. Sopimuksen esikuvana oli muun muassa sekä Punaisen Ristin toiminta että vuonna 1864 laadittu Geneven sopimus haavoittuneiden sotilaiden turvaksi. Roerichin sopimuksen tekstissä ei ole kulttuuriperinnön käsitettä.

Tuhoisan toisen maailmasodan jälkeen Roerichin sopimus toimi esikuvana Haagissa vuonna 1954 laaditulle Unescon Yleissopimukselle kulttuuriomaisuuden suojelemisesta aseellisen selkkauksen sattuessa. Sinä mainitaan sekä käsitteet kulttuuriperintö että kulttuuriomaisuus: ”Tässä yleissopimuksessa kulttuuriomaisuudella tarkoitetaan sen alkuperään tai omistajaan katsomatta; a) irtainta tai kiinteätä omaisuutta, jolla on huomattava merkitys kansojen

kulttuuriperinnölle (engl. *of great importance to the cultural heritage of every people*)”. Kulttuuri-perintö ja -omaisuus olivat kuitenkin vain aineellisia.

Egyptissä Assuanin padon rakentaminen uhkasi jättää suuren joukon muinaismuistoja veden alle. Uhka sysäsi liikkeelle Unescon vuonna 1959 organisoiman kansainvälisen pelastamishankkeen, Nubia-hankkeen, jonka tuloksena lukuisia veden alle jääviä kohteita tutkittiin. Kuuluisimmat kohteet olivat Abu Simbelin ja Philaen temppelit, jotka purettiin ja pystytettiin tulevan patojärven vedenpinnan yläpuolelle. Hankkeen menestys ja samaan aikaan viestinten laajentama tietoisuus maailman tapahtumista johti siihen, että alkoi syntyä ja yleistyä käsitys yhteisestä maailman kulttuuri- ja luonnonperinnöstä.

Vuonna 1964 laadittiin Ateenan julistuksen korvaava Venetsian julistus. Sen olennaisin uusi näkemys oli, että kohteiden kaikki ”kerrostumat”, eivät vain alkuperäiset, ovat yhtä arvokkaita. Julistuksen johdannossa mainitaan sekä laajeneva tietoisuus monumenteista ja niihin liittyvistä arvoista että niiden käsittäminen yhteisenä perintönä:

”Aikaisempien polvien historialliset monumentit ovat täynnä sanomaa menneestä ja ovat nykyäänkin ikivanhojen perinteiden eläviä todistuskappaleita. Kansat ovat tulossa yhä tietoisemmiksi inhimillisten arvojen yhteisyydestä ja pitävät menneisyyden monumentteja yhteisenä perintönään (engl. common heritage). Ymmärretään yhteinen vastuu niiden säilyttämisestä tuleville polville. Meidän velvollisuutenamme on jättää ne jälkeemme kaikessa aitoudessaan.”

Julistuksen ensimmäisessä artiklassa todetaan myös kohteiden laajentuminen ympäristöksi ja erityisesti, poiketen Haagin sopimuksen ” huomattavan merkityksen” kriteeristä, nyt hyväksyttiin kohteiksi vaatimattomammakin kohteet:

”Historiallisten monumenttien käsite ei sulje sisäänsä vain yksittäistä arkkitehtuuriluomusta, vaan myös kaupunkien tai maaseudun rakennusryhmiä, joihin liittyy todiste tietystä sivilisaatiosta, merkittävästä kehityskulusta tai historiallisesta tapahtumasta. Tämä ei koske vain huomattavia taiteellisia luomuksia, vaan myös vaatimattomampia menneisyyden töitä, joille ajan kuluminen on antanut kulttuurimerkitystä.”

Unescon yleiskokouksen vuonna 1966 hyväksymä julistus kansainvälisen kulttuuriyhteistyön periaatteista sisälsi toteamuksen että kaikki kulttuurit ovat yhtä arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia. Lisäksi todettiin että kaikilla ihmisillä on oikeus ja velvollisuus kehittää kulttuuriaan ja että kaikki kulttuurit ovat osa koko ihmiskunnalle kuuluvaa kulttuuriperintöä (engl. *heritage of mankind*).

Kaksi kulttuuriperinnön maailmanperintösopimusta

Yhdysvalloissa syntyi 1960-luvulla ajatus sekä kulttuuri- että luontokohteiden suojelemisesta. Vuonna 1971 valmistui sopimusluonnos, joka esiteltiin Tukholmassa vuonna 1972 kokoontuneelle YK:n ympäristökonferenssille, jossa se päätettiin viedä samana vuonna kokoontuvalle Unescon yleiskokoukselle. Haagin sopimus oli laadittu sotien ja muiden konfliktien uhkien vuoksi, mutta useat tapaukset osoittivat, ettei rauhan aikakaan ollut uhaton. Siksi käsiteltävässä sopimuksessa todettiin, että

”– yleismaailmallisesti erityisen arvokasta kulttuuri- ja luonnonperintöä uhkaavien uusien vaarojen suuruuden ja vakavuuden vuoksi on kansainvälisen yhteisön velvollisuutena yhteisesti osallistua tämän perinnön suojelemiseen antamalla yhteistä apua, joka tosin ei korvaa asianomaisen valtion omia toimia, mutta täydentää niitä tehokkaasti.”

Yleiskokouksen marraskuussa 1972 hyväksymä Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta (= Maailmanperintösopimus, WHC; *The Convention Concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage*) koskee sekä yksittäisiä monumentteja, rakennuksia ja alueita että luonnonperintökohteita jotka ovat ”yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita” (engl. *outstanding universal value*, OUV). Arvokkuuden määrittelyä varten laadittiin hyväksymisprosessi kriteereineen ja kansainvälisine elimineen. Kulttuuriperintökohteisiin sovelletaan vuodesta 2007 lähtien kuutta kriteeriä ja luonnonperintökohteisiin neljää. Yksittäisen kohteen arvon määrittämiseen riittää yksikin kriteeri. Yksi kriteeri (vi) sisältää myös yhteyden elävään traditioon, aatteisiin, katsomuksiin jne., mutta siinä suositetaan, että sitä käytetään vain tukemaan muita kriteereitä. Kriteerin tai kriteerien täyttymisen lisäksi kohteen täytyy olla eheä (engl. *integrity*) ja usealla tavoin arvioiden aito (engl. *authenticity*). Aitouden arviointi perustuu Japanin Narassa vuonna 1994 pidetyn asiantuntijoiden kokouksen tuottamaan asiakirjaan (*Nara Document on Authenticity*).

Sopimuksesta on tullut Unescon laajimmin ratifioitu sopimus: vuoden 2014 lopussa sen on hyväksynyt 191 valtiota. Säädetyin maailmanperintöprosessin läpäisseitä nimettyjä kohteita on 1007 (779 kulttuurin, 197 luonnon ja 31 sekakohdetta). Suomessa on toistaiseksi kuusi kulttuuriperintökohdetta ja yksi luonnonperintökohde:

- 1991 Vanha Rauma
- 1991 Suomenlinna
- 1994 Petäjäveden vanha kirkko
- 1996 Verlan puuhiomo ja pahvitehdas
- 1999 Sammallahdenmäen (”Lappi Tl”) pronssikautinen röykkiöalue
- 2005 Struven kolmiomittausketju (Pyhtäällä, Lapinjärvellä, Jyväskylän Korpilahdella, Torniossa, Ylitorniossa ja Enontekiöllä minkä lisäksi kokonaisuuteen kuuluu kohteita

Norjassa, Ruotsissa, Venäjällä, Virossa, Latviassa, Liettuassa, Valko-Venäjällä, Ukrainassa ja Moldovassa)

- 2006 Merenkurkun saaristo (joka liittyy Ruotsin maailmanperintäkohteeseen Höga kusten).

Maailmanperintösopimus määrittelee kulttuuri- ja luonnonperinnön seuraavasti (1 ja 2 artiklassaan):

”Tässä yleissopimuksessa tarkoitetaan ”kulttuuriperinnöllä” seuraavaa: rakennusmuistomerkit: rakennustaiteen teokset, monumentaalisen veisto- ja maalaustaiteen teokset, arkeologiset kohteet tai rakennelmat, piirtokirjoitukset, luola-asumukset sekä muut kohteet, jotka ovat historian, taiteen tai tieteen kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita; rakennusryhmät: erillisten tai toisiinsa liittyvien rakennusten ryhmät, jotka ovat arkkitehtuurinsa, yhtenäisyytensä tai maisemallisen sijaintinsa takia historian, taiteen tai tieteen kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita; paikat: ihmisen taikka luonnon ja ihmisen yhteisesti luomat teokset sekä alueet mukaan lukien arkeologiset paikat, jotka ovat historialliselta, esteettiseltä, etnologiselta tai antropologiselta kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita.

Tässä yleissopimuksessa tarkoitetaan ”luonnonperinnöllä” seuraavaa: elottomat ja elolliset luonnonmuodostumat tai -muodostumaryhmät, jotka ovat esteettiseltä tai tieteelliseltä kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita; geologiset ja fysiografiset muodostumat sekä tarkoin rajatut alueet, jotka ovat tieteen tai luonnonsuojelun kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaiden uhanalaisten eläin- ja kasvilajien elinympäristönä; luonnontilaiset paikat tai tarkoin rajatut luonnonalueet, jotka ovat tieteen, luonnonsuojelun tai luonnonkauneuden kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita.”

Sopimuksen kulttuuriperinnön yleismaailmalliseen arvokkuuteen perustuva määrittely soveltuu sopimuksen prosesseihin, mutta muuten se ei kerro paljoakaan siitä mitä kulttuuriperintö on.

Maailmanperintösopimuksesta jätettiin pois aineeton kulttuuriperintö koska yhteisten henkisten omaisuuksien omistusoikeuksien ei katsottu olevan tarpeeksi selkeästi määriteltyjä. Paine sen mukaan saamiseksi tuli alkuun pääasiassa länsimaiden ulkopuolelta. Sopimusta seuraavana vuonna Bolivia esitti tuloksetta vuonna 1971 tarkistettuun kansainväliseen tekijänoikeussopimuksen (engl. *Universal Copyright Convention*) lisättäväksi säännösten, joka mahdollistaisi kansanperinteen (folkloren) suojelun. Afrikan Accrassa vuonna 1977 järjestetty kulttuuripolitiikkaa käsittelevä konferenssi päättyi siihen, että kulttuurin käsite pitäisi laajentaa käsittämään aineellisten kulttuuri-ilmausten lisäksi maailmankuvan, arvojärjestelmät ja uskomukset. Seuraavan vuonna latinalaisen Amerikan ja Karibian maiden kulttuuripolitiikkaa käsittelevän Bo-

gotan konferenssin julistuksessa korostettiin, että kulttuurin kehityksen piti kohentaa ihmisten ja yhteisöjen elämänlaatua ja että jokaisella yhteisöllä on oikeus ja velvollisuus päättää omasta kulttuuri-identiteetistään.

Meksikossa järjestettiin vuonna 1982 Kulttuuripolitiikan Mondiacult-maailmankonferenssi, jonka taustalla oli nimenomaan huoli vuoden 1972 maailmanperintösopimuksen varjoonsa jättämisestä muista kulttuurin ilmentymistä. Kokouksessa saavutettiin yksimielisyys siitä, että kulttuuriperintö käsitti myös elämäntavat ja -arvot sekä uskomukset. Keskusteluissa otettiin lopullisesti käyttöön käsite aineeton kulttuuriperintö (engl. *intangible cultural heritage*, ICH). Meksikon kokouksen julistuksessa (*Mexico City Declaration on Cultural Policies*) kulttuuriperinnön käsite laajeni näin käsittämään niin aineellisen kuin aineettoman kulttuuriperinnön ilmentymät. Samoin korostettiin kaikkien kulttuurien yhdenvertaisuutta ja kulttuurisen moninaisuuden (engl. *cultural diversity*) merkitystä.

Kokouksessa hyväksytty kulttuurin määritelmä omaksuttiin YK:n viralliseksi määritelmäksi ja se kuuluu: ”Kulttuurin voidaan laajimmassa merkityksessään sanoa olevan koko se moninaisuus, joka muodostuu yhteiskunnille tai yhteiskuntaryhmille tyypillisistä henkisistä, aineellisista, älyllisistä ja emotionaalisista piirteistä. Kulttuuriin kuuluvat taiteen ja kirjallisuuden lisäksi myös elintavat, yksilön perusoikeudet, arvojärjestelmät, perinteet ja vakaumukset.”

Unescon yleiskokous hyväksyi vuonna 1989 Mondiacult-kokouksen hengessä suosituksen perinnekulttuurin ja folkloren suojelemista (*Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*). Suosituksen vaikutus ilmeni ennen muuta aineettoman kulttuuriperinnön merkityksen laajenevana tiedostamisena.

Moninaisuuden merkitys oli samaan aikaan esillä myös luonnon ilmentymissä. Rio de Janeirosa solmittiin vuonna 1992 eliöiden ja niiden elinympäristöjen monimuotoisuutta suojeleva YK:n Biodiversiteettisopimus, joka tuli voimaan Suomessa kaksi vuotta myöhemmin. Sopimuksen tavoitteet ovat ”biologisen monimuotoisuuden suojeleminen, sen osien kestävä käyttö sekä perintöaineuksen käytöstä saadun hyödyn oikeudenmukainen ja tasapuolinen jako, johon kuuluu myös asianmukainen perintöaineuksen saanti ja asiaankuuluvan teknologian siirto, ottaen huomioon kaikki tähän ainekseen ja teknologiaan kuuluvat oikeudet, sekä asianmukainen rahoitus.”

Japanissa oli toteutettu vuonna 1950 ”kansallisten aarteiden” järjestelmä, johon nimettiin yksilöitä tai ryhmiä, joilla oli hallussaan tärkeitä tietoja ja taitoja eli aineetonta kulttuurivarallisuutta. Kyseessä olivat käsityön ja taiteen mestarit, jotka nimeämisen myötä olivat oikeutettuja erityissuojeluun ja tukeen. Etelä-Korea toteutti vastaavan järjestelmän ja lähestyi vuonna 1993 Unescoa, mikä johti järjestön *Living Human Treasures System* -ohjelmaan, joka on otettu käyttöön useissa maissa.

Unescon yleiskokouksen aloitteesta vuonna 1991 yhdessä YK:n kanssa asetettu *World Commission on Culture and Development* -asiantuntijatoimikunta julkaisi vuonna 1996 raporttinsa ”Our Creative Diversity”. Raportissa korostettiin aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön moninaisuuden merkitystä kehitykselle ja osoitettiin, että vain aineellisen kulttuurin ilmentymille oli olemassa turvaamiskäytännöt, mutta ne puuttuivat aineettoman kulttuuriperinnön ilmentymiltä. Siksi toimikunta esitti vuoden 1972 maailmanperintösopimuksen kaltaisen sopimuksen laadintaa. Toimikunta ilmaisi selvästi myös ne vaarat, jotka sisältyivät aineettoman kulttuuriperinnön turvaamiseen. Kyseessä olivat ennen muuta taloudelliset intressit, jotka saattoivat johtaa perinteen jäljentämiseen, perinteen ilmentymien ja tuotteiden poisvientiin, perinteen kannattajien hyväksikäyttöön ja perinteen kaupallistumiseen. Toimikunta ymmärsi myös immateriaalioikeuksiin (engl. *immaterial property*) liittyvien säädösten ja perinteen väliset ongelmat ja esitti ettei ensiksi mainittua termiä käytettäisi ”elävän perinteen” yhteydessä.

Seuraavana vuonna Unesco aloitti laajaa huomiota saaneen ohjelman ihmiskunnan suullisista ja henkisistä mestariteoksista ja niiden turvaamisesta (engl. *Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity*). 2000-luvun alussa 90 kohdetta eri puolilta maailmaa julistettiin mestariteoksiksi.

Meksikon Mondiacult-kokouksen ja sitä seuranneen Unescon yleiskokouksen vuoden 1989 suositus perinnekulttuurin ja folkloren suojelusta edistyi Washingtonissa vuonna 1999 järjestetyssä kansainvälisessä konferenssissa (*A Global Assessment of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore: Local Empowerment and International Cooperation*). Konferenssin työn tuloksena todettiin, että dokumentoinnin sijaan pitää yhä enemmän kohdistaa resursseja perinteiden kannattajien tukemiseen ja että kulttuurin ilmentymien lisäksi pitää kiinnittää enemmän huomiota ilmentymien taustalla oleviin yhteisöjen arvoihin sekä siihen miten kulttuuriperintöprosessi toteutuu yhteisöissä. Kokous katsoi myös tarpeelliseksi, että käsite folklore korvataan käsitteellä aineeton kulttuuriperintö.

Unesco selvitti kyselyllä vuonna 2000 miten jäsenvaltiot ja kansainväliset järjestöt määrittävät aineettoman kulttuuriperinnön. Pääjohtajan vuonna 2001 jättämässä raportissa todettiin, etteivät käsite immateriaalioikeus ja aineellisen kulttuuriperinnön suojaksi laadittu yleissopimus tarjoa suojaa aineettomalle kulttuuriperinnölle. Raportti esitti sekä laadittavaksi uuden suojelumekanismin, joka pohjautuisi YK:n vuoden 1948 ihmisoikeuksien julistuksen peruseriaattele, että käytettäväksi käsitettä aineeton kulttuuriperintö.

Samana vuonna Unescon yleiskokous hyväksyi kulttuurista moninaisuutta koskevan yleismaailmallisen julistuksen (engl. *Universal Declaration on Cultural Diversity*). Siihen sisältyvä kulttuurin määritelmä, joka ei poikkea olennaisesti YK:n 1980-luvulla hyväksymästä määritelmästä, kuuluu:

” – kulttuuria tulisi pitää yhteiskunnalle tai yhteiskuntaryhmälle ominaisten henkisten, aineellisten, älyllisten ja tunne-elämän piirteiden joukkona ja että siihen kuuluvat taiteen ja kirjallisuuden lisäksi elämäntavat, yhteiselon muodot, arvojärjestelmät, perinteet ja uskomukset.”

Yleiskokouksessa päätettiin myös edetä uuden yleissopimuksen aikaansaamiseksi.

Syksyllä 2002 järjestettiin kaksi kokousta, joiden aiheena oli aineeton kulttuuriperintö. Istanbulissa laajasti jäsenvaltioita edustava kokous korosti julistuksessaan aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä ja tarvetta uudelle yleissopimukselle. Pariisissa samoihin aikoihin kokoontunut asiantuntijaryhmä oli huolissaan aineettoman kulttuuriperinnön määritelmästä, sillä pelkona oli että liian laaja ja huonosti määritelty käsite vesittäisi yleissopimuksen tarkoituksen. Siksi ryhmä teki useita sittemmin sopimuksessa toteutuneita käsitteellisiä täsmennyksiä ja rajauksia.

Pitkän prosessin päätteeksi Unescon yleiskokous hyväksyi syksyllä 2003 Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen (engl. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) ja se astui voimaan vuonna 2006. Sopimuksen hyväksyneitä valtioita oli vuoden 2014 lopussa 161. Kansainvälisten kohteiden luettelo aloitettiin vuonna 2008 ja vuoden 2014 lopussa kohteita oli 314.

Sopimus määrittelee ja rajaa aineettoman kulttuuriperinnön seuraavasti:

’Aineettomalla kulttuuriperinnöllä’ tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta.

Aineetonta kulttuuriperintöä rajataan toteamalla: ”Tässä yleissopimuksessa keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä.”

Sopimus ”täsmentää väljästi” edelleen sen piiriin muun muassa kuuluvan seuraavat alat:

(a) *suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä;*

- (b) *esittävät taiteet;*
- (c) *sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet;*
- (d) *luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt;*
- (e) *perinteiset käsityöläistaidot.*

On huomattava, että sopimukseen ei sisällytetty lainkaan uskontoja ja kieletkin mainitaan ”aineettoman kulttuuriperinnön välineenä”.

Maailmanperintösopimuksen ja aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimusten välillä on kaksi olennaista eroa. Ensiksi kukin sopimusvaltio (engl. *state party*) ehdottaa kohteet Unescon maailmanperintöluetteloon kansallisen aieluettelon perusteella. Sopimuksessa yhteisöjen osuutta on vahvistettu mutta aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimus ei ole valtio- vaan yhteisölähtöinen. Siinä nimenomaan perinnettä ylläpitävät yhteisöt ja ryhmät (engl. *communities and groups*) määrittelevät, ehdottavat ja antavat suostumuksensa heille arvokkaan perinteen ehdokkuudelle. Toiseksi aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksesta puuttuu maailmanperintösopimuksen avainkriteeri ”yleismaailmallisesti erityisen arvokas”.

Maailmanperintösopimuksen yhtenä työkaluna yleismaailmallisesti erityisen arvokkaan kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi on maailmanperintöluettelon ylläpitäminen. Sopimusosapuolten noin kymmenen vuoden välein päivitettävät kansalliset aieluettelot toimivat pohjana varsinaisille esityksille kohteiden liittämiseksi maailmanperintöluetteloon. Maailmanperintökohteet saatetaan maailmanperintökomitean päätöksestä siirtää ns. vaarantuneiden kohteiden luetteloon, jos niiden poikkeuksellinen yleismaailmallinen arvo on vakavasti uhattuna.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimukseen taas liittyy sekä sopijamaiden omin kriteerein laatimat kansalliset luettelot (” jokainen osapuoli tekee, omaan tilanteeseensa parhaiten sopivalta tavalla, yhden tai useamman luettelon aineettomasta kulttuuriperinnöstä alueellaan”) että kaksi kansainvälistä luetteloa eli ”Ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo” (RL) ja ”kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo” (USL). Ehdotukset luetteluihin käsitellään Unescon aineettoman kulttuuriperinnön hallitustenvälisessä komiteassa. Kukin valtio huolehtii, että ehdotettu kohde täyttää sovitut kriteerit.

New Delhissä vuonna 2007 kokoontunut aineettoman kulttuuriperinnön asiantuntijakokous päättyi neljään kriteeriin, mutta sittemmin lisättiin vielä viides. Ensimmäinen (1) kriteeri on, että kohteen täytyy olla yleissopimuksen kulttuuriperinnön määritelmän mukainen. Viides (5) kriteeri sisältyy sopimukseen ja edellyttää että kohde on jo kansallisessa luettelossa. Kolmas ja neljäs kriteeri liittyvät kohteen operatiiviseen suojelemiseen ja sen yhteisölliseen olemassaoloon: (3) ”Kohteen suojelemisessa tulee käyttää keinoja, jotka voivat suojella ja edistää aineettoman perinnön asemaa.” ja (4) ”Perintökohteen tulee olla asetettu ehdolle yhteisön, ryhmän

tai yksilöiden mahdollisimmanlaajan osallistumisen avulla. Osallistuminen on ilmoitettu aiemmin ja se on tullut täysin omasta tahdosta.” Toinen (2) kriteeri on julistuksenomaisuudessaan kaikkein ”aineettomin”: ”Luetteloon pääsemisen tulee edistää aineettoman kulttuuriperinnön näkyvyyttä ja tietoisuutta sen merkittävydestä sekä rohkaista keskusteluun, täten heijastaen kulttuurin maailmanlaajuista monimuotoisuutta ja samalla antaen todisteita ihmisen luovuudesta.”

Maailmanperintösopimukseen sisältyy suojelun lisäksi kansallinen tiedotuksellinen ja kasvatuksellinen elementti:

”Jokainen tämän yleissopimuksen osapuolena oleva valtio pyrkii kaikin asianmukaisin keinoin sekä erityisesti kasvatus- ja tiedotusohjelmin lujittamaan kansalaistensa arvontoa ja kunnioitusta tämän yleissopimuksen 1 ja 2 artiklassa määriteltyä kulttuuri- ja luonnonperintöä kohtaan. [ja] sitoutuu laajalti tiedottamaan kansalaisilleen tätä perintöä uhkaavista vaaroista sekä tämän yleissopimuksen päämäärien toteuttamistoimista.”

Aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksessa ymmärrys aineettoman kulttuuriperinnön merkityksestä ja suhteesta yhteiskunnan eri ryhmille ja niiden jäsenille on huomattavasti laajempi ja dynaamisempi. Suomessa hallituksen esitys (HE 101/2012) toteaa: ”Sopimuksen pääasiallisten tavoitteiden mukaisesti osapuoli säilyttää ja tunnistaa aineetonta kulttuuriperintöä, tallentaa ja luettelee sekä tutkii, suojelee ja tukee sitä. Lisäksi osapuolen tulee tarjota koulutusta ja tutkimusta sekä edistää eri toimijoiden välistä yhteistyötä kansallisesti ja kansainvälisesti.” Suomessa mainitut sopimuksen tavoitteisiin liittyvät perusrakenteet ovat pääasiassa jo hyvin toteutetut.

Kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelon synty on sikäli erikoinen, ettei mikään perinne ole yhteisössään staattista vaan päinvastoin jatkuvassa muutoksessa. Siksi perinteet syntyvät, muuttuvat ja katoavat (jääden ehkä ”elämään” vain kirjastoissa, arkistoisissa ja museoissa) ja siksi niiden elvyttäminen on pääsääntöisesti outoa.

Kulttuuriperinnön käsite on viimeisinä vuosikymmeninä yleistynyt nopeasti, mutta se on edelleen monitahoinen ja jopa epämääräinen. Ylipäänsä ”virallisia” kulttuuriperinnön määritelmiä on vähän. Soulissa vuonna 2004 hyväksytyt ICOMin museoeettiset säännöt toteavat mitään sanomattomasti, että kulttuuriperintöä on ”Mikä tahansa asia tai käsite, jolla katsotaan olevan esteettistä, historiallista, tieteellistä tai hengellistä merkitystä.”

Euroopan neuvosto on laatinut neljä kulttuuriperintöön liittyvä yleissopimusta, joista Suomi on ratifioinut kolme vanhinta ja valmistelelee paraikaa tuoreimman ratifiointia:

- 1985 Granadan sopimus eli Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus
- 1992 Maltan sopimus eli Tarkistettu Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta
- 2000 Firenzen sopimus eli Eurooppalainen maisemayleissopimus
- 2005 Faron sopimus eli Kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskeva puitesopimus.

Granadan sopimuksessa on määrittelemätön käsite ”yhteinen Euroopan kulttuuriperintö” ja Firenzen sopimuksessa on vastaavasti määrittelemätön käsite ”Euroopan luonnon- ja kulttuuriperintö”. Maltan sopimuksessa ei ole edes sanaa kulttuuriperintö. Faron sopimus määrittelee sen sijaan, että

” – kulttuuriperintö tarkoittaa niitä menneisyydestä perittyjä voimavaroja niiden omistajasta riippumatta, jotka ihmisten mielestä kuvastavat heidän jatkuvasti muuttuvia arvojaan, uskomuksiaan, tietojaan ja perinteitään. Tähän kuuluvat kaikki ihmisten ja paikkojen vuorovaikutuksesta aikojen kuluessa rakentuneen ympäristön osat;”

Ruotsin Riksantikvarieämbetetin kotisivulla kulttuuriperintö määritellään maailmanperintösopimuksen ja aineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen jälkeen vuonna 2015 seuraavasti:

”Kulturarv avser såväl materiella som immateriella uttryck. Kulturarv omfattar traditioner, språk, konstnärliga verk, historiska lämningar, arkiv- och föremålssamlingar samt kulturmiljöer och kulturlandskap som överförs från generation till generation.”

Unescon laaja-alaiset kulttuuriperinnön suojaksi laaditut yleissopimukset ja julistukset ovat periaatteessa erinomaisia rauhan aikana, mutta vuoden 1996 ”Our Creative Diversity” -raportin huoli on osoittautunut todeksi sekä aineellisen että aineettoman kulttuuriperinnön kohteissa. Esimerkiksi tunnetuksi tulleeseen kohteeseen suuntautuneen matkailun kuluttava vaikutus ei ole vähäinen huoli. Tapahtumat vuoden 2015 alussa entisen Mesopotamian eli Kaksoisvirranmaan kulttuurien alueella osoittavat lisäksi selkeästi, ettei mikään sopimus, julistus tai ohjelma suojaa aineellista tai aineetonta kulttuuriperintöä nykyisissä sodissa.

• Kroatialaisen pitsinteon perinteet
• juontavat juurensa renessanssiin
• asti. Perinne elää ja voi hyvin
• tänäkin päivänä.

©2008 by Ministry of Culture of Croatia, with the permission of UNESCO

7 DET IMMATERIELLA KULTURARVETS DRIVKRAFT: LOKALSAMHÄLLENS ROLLER I KONVENTIONEN FÖR TRYGGANDE AV IMMATERIELLT KULTURARV

Johanna Björkholm, Åbo Akademi, nordisk folkloristik

I konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv är "lokalsamhällen" ett nyckelbegrepp. I den här artikeln kommer jag att diskutera betydelsen av begreppet i konventionstexten¹⁰⁹. Först gör jag en genomgång av hur begreppet "lokalsamhällen" och närstående begrepp används i konventionens text, sedan övergår jag till att diskutera begreppen utgående från ett folkloristiskt perspektiv. Jag kommer framför allt att intressera mig för de olika roller som lokalsamhällen tillskrivs i konventionens text.

Inledningsvis vill jag dock säga några ord om olika kulturbegrepp i anslutning till Unescos konventioner om kulturarv. I Finland är än så länge den så kallade världsarvskonventionen från 1972 betydligt mera känd än konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv från år 2003. Världsarvskonventionen skyddar monumentala byggnadsverk och naturområden som anses vara av universellt värde. Enligt denna konvention kan man något förenklat säga att kulturarv framställs som separata enheter som bör bevaras i befintligt skick. Detta synsätt bygger på ett produktinriktat kulturbegrepp.

I konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv användes däremot ett processinriktat kulturbegrepp. Detta medför att de kulturarv som denna konvention omfattar framställs som beroende av mänsklig aktivitet. Det är människor som utövar kultur och sedan tillskriver den värdeladdning så att den uppfattas som kulturarv enligt denna konvention. Konventionstexten framhåller att immateriellt kulturarv inte har någon fixerad form, och att insatser för dess tryggnad alltid måste utgå från människorna som utövar kulturen¹¹⁰.

Lokalsamhällen i konventionens text

Vad säger då om konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv om lokalsamhällen¹¹¹? Konventionstextens utgångspunkt är att immateriella kulturarv behöver tryggas. Orsaken till detta är enligt texten bland annat globalisering och sociala förändringar. Den här utvecklingen medför nya förutsättningar för dialog mellan lokalsamhällen, vilket enligt texten innebär "ett allvarligt hot om att försämra, skingra och förstöra det immateriella kulturarvet".

109 Justitieministeriet 2013.

110 Jfr Deacon and Smeets 2013.

111 Justitieministeriet 2013.

Lokalsamhällens medlemmar framställs i konventionens inledning både som utövare och som aktörer inom själva trygandet av kulturarv: ”lokalsamhällen, särskilt ursprungsbefolkningarnas lokalsamhällen, grupper och i vissa fall enskilda personer spelar en väsentlig roll för framställningen, trygandet, underhållet och omskapandet av det immateriella kulturarvet och [...] bidrar till att berika den kulturella mångfalden och den mänskliga kreativiteten”. Lokalsamhället utmålas därmed som aktörer med intressen av att agera på flera olika nivåer inom kulturarvsprocesser.

Lokalsamhällen tas upp som en del av konventionens syften enligt artikel 1 – konventionen ska säkerställa att ”berörda lokalsamhällens, gruppers och enskilda personers immateriella kulturarv respekteras”. Märk att statens intressen inte nämns, utan det är olika gemenskapers och individers kulturarv som ska tryggas.

Artikel 2 består av definitioner av vad som avses med immateriellt kulturarv, och här spelar lokalsamhällen en viktig roll. Immateriellt kulturarv definieras som ”sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap, färdigheter – liksom tillhörande tillvägagångssätt, ändamål, artefakter och kulturella miljöer”. Det finns dock ett tillägg: för att de uppräknade kulturelementen ska anses vara immateriella kulturarv måste lokalsamhällen, grupper eller individer erkänna dem som en del av sitt kulturarv. Det räcker alltså inte med att kulturuttrycken existerar. Någon måste tycka att de är betydelsefulla nog för att anse dem vara kulturarv, och dessutom uppfatta dem som sina kulturarv.

Definitionerna i artikel 2 lyfter också fram vissa egenskaper hos kulturuttryck som ska anses vara immateriellt kulturarv. De överförs ”från generation till generation”, vilket implicerar att det handlar om traditionell kultur av odefinierad ålder. Traditionen är dock inte statisk, utan den ”omskapas ständigt av lokalsamhällen och grupper i samspel med omgivningen och naturen och i förhållande till historien”. Enligt konventionens text gör detta att det immateriella kulturarvet ger lokalsamhällena ”en känsla av identitet och kontinuitet”. På så sätt sammanför konventionens text lokalsamhällen med traditionell och dynamisk kultur, vilken utmålas som identitetsskapande.

Som en del av definitionerna i artikel 2 ingår också krav på att immateriellt kulturarv överensstämmer med vissa grundläggande värderingar. De identitetsskapande processerna måste främja respekten för kulturell mångfald och mänsklig kreativitet för att de ska kunna omfattas av konventionen. Som en del av detta krav sägs också att enbart immateriellt kulturarv ”som är förenligt med gällande instrument om mänskliga rättigheter” ska beaktas. Dessutom krävs ömsesidig respekt mellan lokalsamhällen och förenlighet med en hållbar utveckling. Om inte dessa krav möts kan kulturuttryck inte anses omfattas av konventionen för trygande av immateriellt kulturarv. På det här sättet införlivas lokalsamhällen med krav på respekt och hållbarhet.

I artikel 11 behandlas statens roll i förhållande till lokalsamhällen. På nationell nivå åtar man sig att identifiera och definiera det immateriella kulturarv som finns inom statens territorium. Detta ska göras ”i samråd med lokalsamhällen, grupper och berörda icke-statliga organisationer”. De undertecknande staterna förbinder sig också att arrangera ”särskilda utbildningsprogram inom de berörda lokalsamhällena och grupperna”, enligt artikel 14. Med andra ord betonas i konventionstexten särskilt att det ska finnas möjligheter för lokalsamhällena som berörs att påverka skeendena och att arrangera olika typer av utläring kring det immateriella kulturarvet.

I artikel 15 poängteras ytterligare hur viktigt lokalsamhällens deltagande i arbetet uppfattas inom konventionen. Staterna ska ”arbeta aktivt” för att lokalsamhällen, grupper och individer ”som skapar, underhåller och överför detta arv ska vara delaktiga och ges inflytande i dess hantering”¹¹². Faktum är att i konventionens engelska originaltext är kraven betydligt starkare formulerade. Enligt den ska staterna ”endeavour to ensure the widest possible participation of communities”, det vill säga sträva efter att försäkra sig om största möjliga deltagande från lokalsamhällena¹¹³. Överlag betonas vikten av att lokalsamhällena deltar i arbetet kring immateriella kulturarv tydligt i konventionen.

Lokalsamhällen, ”communities” och folk

I den engelska originaltexten till konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv används ”communities, groups and individuals” för att beteckna de människor som överenskommelsen berör¹¹⁴. Begreppet communities är inte helt lätt att översätta i detta sammanhang. I den svenska översättningen använder man begreppet ”lokalsamhällen”. Enligt Norstedts svensk-engelska ordbok kunde andra tänkbara översättningar ha varit ”samfund” eller ”gemenskaper”¹¹⁵. I den finska översättningen används ordet yhteisöt, som ofta översätts till svenska med ”samhälle” utan förled och som motsvarar engelskans communities.

Mycket förenklat kan man säga att konventionens text handlar om grupper av människor som uppfattar att de har ett gemensamt kulturarv. Ordet ”lokalsamhällen” kan ibland förstås som att det krävs en geografisk närhet mellan medlemmarna i gruppen, men så är inte fallet här. Det är känslan av gemenskap som är det viktiga. Lokalsamhällen kan alltså lika gärna utgöras av rikstäckande föreningar som av invånare i ett avgränsat område. Konventionens lokalsamhällen ska förstås som ett inkluderande begrepp, där överlappningar och dubbleringar av olika lokalsamhällen är oproblematiska.

112 Justitieministeriet 2013.

113 Unesco 2015b.

114 Unesco 2015b.

115 Norstedts ordböcker 2015.

En intressant aspekt av konventionens text är att "lokalsamhällen, grupper och individer" alltid används i pluralis. Harriet Deacon och Rieks Smeets har påpekat att flera olika lokalsamhällen kan ha anknytning till samma kulturuttryck, vilket innebär att en enskild aktör eller ett lokalsamhälle inte kan anse sig ha ensamrätt till kulturuttrycket i fråga¹¹⁶. Genom att använda pluralis understryks konventionstexten inte utgår från att det finns ett lokalsamhälle per kulturuttryck, så att alla andra lokalsamhällen då utesluts. Det här innebär att det enligt konventionen går bra att till exempel utövare från byar där polska dansas i olika varianter önskar att de lokala traditionerna införs i nationella förteckningar som olika kulturuttryck.

Enligt konventionens användning av begreppet lokalsamhällen tillhör vi alla många olika sådana. Individen behöver alltså inte en gång för alla välja vilket dennas lokalsamhälle är, utan man kan representera olika grupper i olika sammanhang. Vi identifierar oss med många olika grupper. Man kan till exempel samtidigt vara hantverksintresserad, ha en viss hemort samt ha stor kännedom om traditionellt fiske. I enlighet med konventionen kan dessa tre kategorier ses som lokalsamhällen, och individen kan vara medlem i alla tre lokalsamhällena (och många fler) samtidigt.

På sitt sätt kan lokalsamhällen uppfattas som är en uppdaterad version av kulturvetarens gamla favoritbegrepp "folk". Alan Dundes¹¹⁷ klassiska definition av ett folk som minst två individer som delar ett värdesystem stämmer ganska väl överens med avsikten bakom användningen av begreppet lokalsamhällen i konventionen. Märk dock att konventionen går ännu ett steg längre och säger att i vissa fall ska också enskilda individer likställas med lokalsamhällen. Överhuvudtaget saknas många av de tidigare kulturpolitiska "tunga begreppen" i konventionens text. Den innehåller till exempel inte alls begrepp som folk, etnicitet eller autenticitet.

Vid sidan av lokalsamhällen, "grupper" – som inte definieras närmare än så – och i vissa fall individer finns också en annan typ av aktörer omnämnda i konventionens text, nämligen ideella eller icke-statliga organisationer (eng. non governmental organizations, NGO). Organisationer och föreningar spelar en viktig roll inom tillämpningen av konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv. Ackrediterade organisationer fungerar bland annat som rådgivare åt den internationella kommittén, som är styrande organ för konventionen¹¹⁸. Organisationerna lyfts därmed också fram vid sidan av lokalsamhällena i konventionens text.

En grupp aktörer som däremot inte alls nämns inom konventionen är experter av olika slag. Konventionens text framställer inte gruppen experter, vare sig i form av tjänstemän, administratörer eller forskare, som varken skyddsobjekt eller som centrala medverkande då det gäller immateriellt kulturarv. I stället är det lokalsamhällen som står i fokus.

116 Deacon and Smeets 2013, 214.

117 Dundes 1977, 22.

118 Unesco 2015a.

Lokalsamhällen och utövande

Konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv framställer lokalsamhällen som grupper av människor, inom vilka kulturuttryck utövas och sprids mellan individer. Det är lokalsamhällen som står för iscensättandet och för omformandet av immateriellt kulturarv i form av materiella kulturuttryck. Det är också inom lokalsamhällen som traditionell kunskap lärs ut från människa till människa – eller från generation till generation, som det sägs i konventionstexten. I konventionstexten är det underförstått att immateriella kulturarv tryggas genom utövande och spridning så att fortsatt utövande är målsättningen.

Från en folkloristisk utgångspunkt kan man säga att traditionell kunskap egentligen är ett slags kompetens. Den traditionella kunskapen kan för det mesta inte iakttas, men människor som behärskar kunskapen har kompetens att iscensätta sin traditionella kunskap till exempel i form av matlagning, hantverk eller berättande. Folklorister ser på dylikt utövande som olika former av performans. Då kunskapen utövas kan den också iakttas av andra människor och på så sätt överförs. I en utövandesituation kan den traditionella kunskapen också dokumenteras. Det är tydligt att beteckningen lokalsamhällen i konventionstexten inkluderar utövare¹¹⁹.

Resultatet av traditionell kunskap är i många fall föremål, men det inte artefakterna som sådana som skyddas av konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv. Det är i stället utövandet av traditionell kunskap och överföringen till nya utövare inom lokalsamhällen som man vill trygga med konventionen. Föremål är också viktiga i form av redskap och material som används i utövandet. För att trygga den traditionella kunskapen behöver ofta också materiella aspekter tryggas. I dylika processer är lokalsamhället och dess utövare centrala aktörer.

Förklaringen till att människan i egenskap av utövare och medlem av lokalsamhället sätts i fokus inom konventionen för immateriellt kulturarv är att utan människor som utövar traditionell kunskap finns helt enkelt inget immateriellt kulturarv att trygga. Till skillnad från världsarvskonventionen, som knapphändigt beaktar människans ständiga samspel med kulturarv, handlar konventionen för immateriellt kulturarv om hur utövare iscensätter kulturarv genom att förkroppsliga traditionell kunskap.

I konventionens text betonas att immateriella kulturarv ständigt omformas, vilket innebär att utövarna i viss mån kan anpassa sättet som de iscensätter sin kompetens på. Lokalsamhällen tillskrivs alltså inte enbart rollen som utövare inom konventionen, de är dessutom kreativa och dynamiska sådana. Också detta har en parallell inom folkloristiken, där man ser variantbildning som ett kriterium för de kulturuttryck som definieras som folklöre¹²⁰.

119 Björkholm 2011, 132–134, jfr Smith 2006, 46–47.

120 Kaivola-Bregenhøj 2000.

Med variantbildning avses att traditionell kultur existerar i en mängd olika former, som liknar varandra men inte är exakt lika. Det finns heller ingen ursprunglig version att gå tillbaka till då det handlar om traditionell kultur, utan enbart varianter som skiljer sig från varandra i varierande grad. Det här gäller även immateriella kulturarv, och denna aspekt är avgörande. Det är nämligen problematiskt att försöka identifiera en enstaka form av utövande som man lyfter fram som "den korrekta". Genom att framhålla att immateriella kulturarv ständigt omformas av lokalsamhällen poängteras i stället att variantbildning är en central egenskap hos all immateriell kultur.

Konventionstexten understryker flera gånger vikten av anpassning och dynamik. Man kan till och med få intrycket att immateriella kulturarv borde förändras, som om omformning automatiskt skulle innebära att anpassning till samhället också innebär trygghet. Tyvärr är det inte så enkelt, som folkloristen Elliott Oring har påpekat¹²¹. Anpassning leder inte alltid till bibehållen relevans och till tryggad traditionell kunskap.

I konventionstexten anges inga kriterier för hur gamla kulturuttryck behöver vara för att de ska kunna anses vara immateriella kulturarv. Däremot står det att de överförs "från generation till generation" inom lokalsamhällen, vilket implicerar att det handlar om traditionell kultur av odefinierad ålder. Inom folkloristiken är det vanligt att man i stället för att fokusera på generationer inriktar på överföring mellan människor, så att man inte gör skillnad på kulturuttryck som överförs mellan jämnåriga och på kulturuttryck som jämförs mellan äldre och yngre människor¹²².

Detta är en aspekt som har stor betydelse för hur lokalsamhällen kommer att definieras i praktiken. Om kravet på överföring mellan generationer görs absolut kommer till exempel många ungdomsgrupper inte att kunna betraktas som lokalsamhällen eftersom de kulturuttryck som de delar inte är tillräckligt ålderdomliga för att anses ha existerat i generationer.

Lokalsamhällen har alltså enligt konventionens text inte bara rollen som dynamiska utövare, utan också av upprätthållare av tradition. Denna roll är dock inte närmare beskriven i termer av utövande, utan det är enbart beteckningen "från generation till generation" som visar på den. Jag återkommer dock till lokalsamhällen och upprätthållande av tradition då jag nedan diskuterar lokalsamhällens förhållande till trygghet.

Lokalsamhällens kulturarv

Enligt konventionens text bör allt immateriellt kulturarv inom en stats gränser tryggas. Däremot är texten inte lika tydlig vad gäller skillnaden mellan ett kulturuttryck i största allmänhet

.....
121 Oring 2012, 224–225.

122 Se t.ex. McNeill 2013, 7–9.

och immateriellt kulturarv. I konventionens text räknas olika typer av kulturuttryck upp, bland annat olika typer av sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap och färdigheter. För att de ska omfattas av konventionen måste lokalsamhällen, grupper eller individer erkänna dem som en del av sitt kulturarv. Lokalsamhället får då också rollen som upprätthållare av kulturarvsstatus.

Det räcker alltså inte med att kulturuttrycken existerar, utan någon måste tycka att de är så betydelsefulla att de anses vara kulturarv, och dessutom måste någon uppfatta dem som sina kulturarv. Detta kan tolkas som att det är värdeladdning och symbolvärde som är avgörande för vad som inom konventionen uppfattas som kulturarv, på motsvarande sätt som kulturarv inom kulturvetenskaperna ofta anses ha större värdeladdning och symbolvärde än kulturuttryck överlag. Ett kulturarv framstår då av olika orsaker som mera betydelsefullt än övriga kulturuttryck¹²³.

Alla befintliga kulturuttryck kan naturligtvis inte tryggas, även om konventionens text omtalar ”det immateriella kulturarvet” inom en stats gränser. Det är de kulturuttryck som lyfts fram i egenskap av immateriellt kulturarv av lokalsamhällen som blir aktuella att trygga och som enligt konventionen bör infogas i nationella förteckningar och kanske till och med i internationella listor. Konventionen gäller dock enbart kulturuttryck som uppskattas och utövas för närvarande – inte äldre tradition som inte längre utövas oberoende av dess eventuella anseende¹²⁴.

Ett sätt att förstå vad som händer då vissa kulturuttryck framstår som värdeladdade kulturarv bygger på teorier om performativitet. Det innebär att de sätt som vi omtalar och agerar kring vissa kulturuttryck får effekter. Här betyder detta att då tillräckligt många och inflytelserika åsikter om att ett kulturuttryck är värdefullt framförs så kommer sådana tankar att få genomslag också i (lokal)samhället i stort och det börjar uppfattas som ett kulturarv¹²⁵.

På sitt sätt blir då kulturarvsstatus en självgående process. Då åsikten att ett immateriellt kulturuttryck bör ses som kulturarv blir tillräckligt stark i samhället cementeras dess kulturarvsstatus. Detta leder till att kulturuttrycket också kan tas med i den nationella förteckningen över immateriellt kulturarv, vilket ytterligare objektiverar dess kulturarvsstatus. Konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv, nationella förteckningar och internationella listor på immateriella kulturarv kan därmed fungera som effektiva verktyg för individer eller lokalsamhällen som vill försäkra sig om att utvalda kulturuttryck uppfattas ha kulturarvsstatus.

Det är vanligt att det är utomstående individer som lyfter fram vissa kulturuttrycks stora värde i termer av kulturarv i stället för utövarna själva. Sådana ”övertagare” ser inte kulturuttrycken som en del av ”sin egen kultur”, men de upplever dem ändå värdefulla och fungerar som pionjärer i kulturarvsprocesser. Övertagarna är ofta pådrivande i kulturarvsprocesserna, där de

123 Se vidare Lillbroända-Annala (2014).

124 Deacon & Smeets 2013, 133–134.

125 Björkholm 2011, 11–12.

förklarar för utövare och lokalsamhälle vilka kulturuttryck som är värdefulla och varför¹²⁶. Konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv är dock tydlig på den här punkten: lokalsamhället, inklusive utövarna, måste uppleva ett kulturuttryck som betydelsefullt för att det inom konventionen ska ses som ett kulturarv. Det är också den värdeladdning eller det symbolvärde som kulturuttrycken har i lokalsamhället som är aktuellt vid listning.

Till skillnad från flera andra överenskommelser utgår konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv från ett gräsrotsperspektiv. Det är vanligt folk – i konventionstexten de som omtalas lokalsamhällen – som är utgångspunkten. Myndigheterna ska inte välja ut vad som bör bevaras i form av immateriellt kulturarv, utan lokalsamhällen avgör vad som är värdefullt och varför. Lokalsamhällen ska också vara delaktiga och ha inflytande i den process som konventionens implementering innebär, enligt konventionstexten. Också då det gäller själva tryggandet av immateriella kulturarv är därmed utövarnas och lokalsamhällets roller inom konventionen viktiga.

Lokalsamhällen och tryggande

Lokalsamhällen sägs i konventionstexten vara viktiga för tryggandet och underhållet av immateriella kulturarv. Tryggande kan i det här sammanhanget innebära fortsatt utövande och överföring inom de berörda lokalsamhällena. Det kan även innebära fortsatt upprätthållande av värdeladdning och kulturarvsstatus. Tankegångarna här är att i fall lokalsamhällen synliggör uppskattade kulturarv så blir också utövandet som de medför intressantare att upprätthålla. Kulturarvsstatus kan då uppfattas som en del av den funktion som kulturuttrycket fyller inom lokalsamhället och den sammanhänger därmed med tryggande.

Lokalsamhällen tillskrivs alltså också inom konventionen roller som har med tryggande att göra. Sådana roller handlar dels om lokalsamhället i form av utövare, dels i form av upprätthållare av värdeladdning och kulturarvsstatus. Som ett resultat av dylika roller kan man också se det faktum att konventionstexten kräver att möjligheter till utbildning om immateriellt kulturarv ska arrangeras inom berörda lokalsamhällen. Med tanke på att utövande är så centralt för immateriellt kulturarv bör det då inte enbart handla om föreläsningar om kulturarv, utan även om praktiskt inriktad utbildning.

Tryggande innebär enligt konventionen att traditionell kunskap upprätthålls i form av utövande och överföring. Bland annat dokumentation, identifiering, främjande, undervisning och forskning kan stödja tryggandet, men det är ändå de utövande lokalsamhällena som utgör kärnan för all immateriell kultur¹²⁷. Om man vill upprätthålla immateriell kultur i form av utövande är det människor med kompetens att iscensätta traditionell kultur som man måste utgå från.

126 Jfr Honko 1991, 35, Björkholm 2011, 128–129.

127 Jfr Deacon & Smeets 2013, 135–136.

Varför behöver då immateriella kulturarv tryggas? Jo, enligt konventionstexten är de utsatta för hot. Framför allt tycks det inom Unesco finnas en rädsla för att de blir skådespel för turister, och på sätt och vis lösgörs från den traditionella kontexten i "sitt lokalsamhälle". Sådana objektiviserade kulturuttryck anses kunna åderlåta det intresse som finns för traditionell kunskap. Inom Unesco anses detta hot sammanhålla med globalisering¹²⁸.

En orsak till att dynamik understryks i konventionen för tryggnad av immateriella kulturarv ligger i en rädsla för frysning. Genom att framhålla dynamiska lokalsamhällen är att försöker man förhindra att framföranden blir turisminriktade och förlorar sin relevans i de lokalsamhällen där de traditionellt har utövats. Faktum är dock att den kritik som riktas mot konventionen också ofta handlar om frysning. Om man lyfter fram immateriella kulturarv i förteckningar och listor, beskriver dem i detalj och kräver att de i framförs exakt så kommer detta nämligen att påverka utövarnas förhållningssätt till kulturuttrycken. Då försvinner variantbildningen, och i värsta fall kan det leda till att den traditionella kunskapen egentligen inte längre utövas utan enbart kopieras.

Frågan blir då varför man skulle ställa sådana krav på detaljerade beskrivningar och exakta upprepningar? Frysning och standardisering kan utgöra problem, men i grund och botten är det cementerade uppfattningar om vad bevarande innebär som spökar. Det finns en rädsla för att krav på autenticitet och oföränderlighet ska kväva utövandet¹²⁹. Det finns dock ingenting i konventionen för tryggnad av immateriella kulturarv som kräver sådana åtgärder. Genom att i stället uppmuntra lokalsamhällen att fästa uppmärksamhet på den variation som förekommer i utövandet så kan problemen med frysning undvikas.

Ytterligare en effekt av globalisering som anses hota traditionella kulturarv är enligt konventionstexten intensifierad kommunikation mellan lokalsamhällen. Här tycks konventionstexten förmedla att immateriell kultur utblandas och försvagas om dess utövare får för många nya intryck. Den här uppfattningen har paralleller till sedan länge avskrivna tankar inom folkloristiken om reliktområden och survivals. I slutet av 1800-talet uppmanades insamlare att söka sig till isolerade områden eftersom man där ansågs kunna finna den mest autentiska folkkulturen. Om man inriktar sig på att hitta survivals kommer man dock inte att hitta funktionell, samtida kultur¹³⁰.

Flera av hotbilderna som antyds i konventionens text handlar om problem som kan uppkomma vid insatser som inte tar hänsyn till att immateriell är en ständigt pågående process. Konservering eller frysning kan uppfattas som former av bevarande, men om målet är fortsatt utövande och överföring kommer sådana insatser inte att fungera. Därför kan tryggnad av immateriella kulturarv inte bygga på sådana insatser. Andra hotbilder bygger på uppfattningar om (materiell) autenticitet som inte är aktuella inom konventionen.

128 Hafstein 2004, 78–81.

129 Jfr Smith 2006, 55–56.

130 Finnegan 1977, 39.

Det finns definitivt aspekter i vårt samhälle som missgynnar överföring av traditionell kultur, bland annat tidsbrist och vårt konsumtionsinriktade samhälle där praktisk kunskap har litet utrymme. Rädslan för frysning är dock ingen orsak till att konventionen för trygghet av immateriellt kulturarv inte skulle kunna användas för att stöda överföring av traditionell kunskap och immateriell kultur. Det är dock avgörande att man på lokalsamhällets nivå är medveten om att det konventionen eftersträvar är fortsatt utövande – inte frusna monument över det förflutna.

Idealiserade lokalsamhällen?

I konventionstexten lyfts ganska många olika aspekter av lokalsamhällen som fram. Ibland kan bilden som målas upp av dem i konventionstexten framstå som något idealiserad. I konventionstexten sägs bland annat att immateriellt kulturarv ger identitet och kontinuitet i lokalsamhällena. Lokalsamhällen omtalas i konventionen som en självklart samstämmig grupp. Konventionstexten tycks utgå från att medlemmarna i ett lokalsamhälle kommer att ha samma åsikter om vilka kulturuttryck som är viktiga och att dessa bör tryggas genom inskrivning i nationella förteckningar.

Valdimar Tr. Hafstein har dock påpekat att alla medlemmar i lokalsamhällen inte deltar i urvalet av vad som ska ses som immateriellt kulturarv i samma utsträckning. Detta kan leda till att vissa medlemmar i lokalsamhället upplever att kulturarvsstatus tvingas på dem och att de därför motsätter sig kulturarvsstatusen¹³¹.

Samtidigt som lokalsamhällen inom konventionen utmålas som samstämmiga grupper anses de vara dynamiska. De anpassar ständigt sitt kulturarv till samtiden, utan att det tappar sin unika karaktär – detta anses nämligen vara en skadlig effekt av globalisering. Lokalsamhället som det framställs i texten är dynamiskt och kreativt. Faktum är dock att traditionell kultur tenderar att samtidigt vara konservativ och dynamisk. Det är de konservativa elementen som gör att vi vet att det handlar om ett och samma kulturuttryck, medan de dynamiska elementen leder till variationer¹³². Utövarna kan inte heller ta sig vilka friheter som helst om de vill uppfattas som en del av den lokala traditionen. Ändå finns det alltid skillnader mellan olika utövares sätt att iscensätta den traditionella kunskapen inom ett och samma lokalsamhälle.

Konventionens text poängterar tydligt flera gånger betydelsen av ett kreativt och dynamiskt lokalsamhälle, men den talar inte om att hålla fast vid de stildrag som är typiska på lokalplanet. Detta till trots sägs att globaliseringen och förbättrade kommunikationer utgör hot mot immateriella kulturarv, vilket indirekt kan tolkas som att en viss medvetenhet om problematiken ändå finns i konventionens text.

131 Hafstein 2004, 103.

132 Se t.ex. McNeill 2013, 13.

Det förekommer också en del krav på att immateriella kulturarv ska överensstämma med grundläggande värderingar. I konventions text ställs krav på att immateriella kulturarv överensstämmer med de mänskliga rättigheterna för att de ska kunna anses omfattas av konventionen. En annan aspekt av detta kriterium är ömsesidig respekt mellan lokalsamhällen, eftersom immateriellt kulturarv utgör exempel på kulturell mångfald. Dessutom måste immateriella kulturarv vara förenliga med en hållbar utveckling. På det hela taget framstår lokalsamhällets roll i konventionstexten som relativt glansbildaaktig då man lägger samman de olika aspekterna på detta sätt.

Lokalsamhällen - det immateriella kulturarvets motor

I konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv innebär lokalsamhällen grupper av människor, eller om man så vill gemenskaper, som upplever att de har ett gemensamt kulturarv. Även enskilda individer kan dock omfattas av konventionen. Överlag är definitionen av lokalsamhällen vag inom konventionstexten, vilket kan upplevas som problematiskt¹³³.

Man se lokalsamhällen som konventionens motor. Lokalsamhällen är inom konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv aktörer med varierande roller. Lokalsamhällen innebär för det första människor med tillräcklig kompetens för att utöva immateriell kultur. För det andra utgörs lokalsamhällen av individer med intresse av att överföra sin kompetens och på så sätt trygga immateriella kulturarvs förekomst även i framtiden. På så sätt kopplas lokalsamhällen till tradition och kontinuitet i utövande. För det tredje består lokalsamhällen av människor som upplever vissa kulturuttryck som betydelsefulla nog för att se dem som sina kulturarv.

I konventionens text framställs lokalsamhällen som kreativa och dynamiska grupper. Samtidigt är de upprätthållare av tradition, vilket innebär ett viss mått av konservatism i utövandet. Vidare utmålas lokalsamhällen i konventionens mening som medvetna, också om hållbar utveckling. Dessutom tycks lokalsamhällen i konventionstexten uppfattas samstämmiga grupper med en tydlig identitet, inom vilken det råder konsensus om vad som upplevs som kulturarv och om deras betydelse.

Konventionens tilltänkta effekter kretsar framför allt kring tillskrivande av kulturarvsstatus. Då kulturuttryck tas med i nationella förteckningar eller i internationella listor cementeras deras status som immateriella kulturarv. Samtidigt innebär medför sådana listningar också att en särskild status överförs till de lokalsamhällen som ser dem som "sina". Denna status ska sedan bidra till att intresset för fortsatt utövande på olika sätt ökar eller bibehålls i lokalsamhället.

Konventionen för tryggnad av det immateriella kulturarvet utgår från ett processinriktat kulturarvsbegrepp. Människan sätts tydligt i kulturarvsprocessernas centrum så att utövarna er-

.....
133 Jfr Deacon & Smeets 2013, 138–139.

känns som avgörande för den traditionella kunskapens fortlevnad. Det är helt enkelt så att utan traditionell kunskap finns inget immateriellt kulturarv i den bemärkelse som det omtalas i konventionen. Det är lokalsamhällena som är drivkraften det immateriella kulturarvet, eftersom de både utövar den immateriella kulturen och upprätthåller dess värdeladdning.

Litteratur och källor

Björkholm, Johanna 2011: Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel. Åbo: Åbo Akademi.

Deacon, Harriet J. & Smeets, Riëks 2013: Authenticity, value and community involvement in heritage management under the world heritage and intangible heritage conventions. *Heritage and Society*, Vol. 6 No. 2.

Dundes, Alan 1977: *Who Are the Folk? Frontiers of Folklore*. William R. Bascom (Ed.). Boulder, Colorado: Westview.

Finnegan, Ruth 1977: *Oral Poetry. Its nature, significance and social context*. Cambridge: Cambridge U.P.

Hafstein, Valdimar Tr. 2004: *The Making of the Intangible Cultural Heritage. Tradition and Authenticity, Community and Humanity*. University of California, Berkeley.

Honko Lauri 1991: *The Folklore Process*. Folklore Fellows' Summer School Programme. Turku: Folklore Fellows.

Justitieministeriet 2013: Statsrådets förordning om sättande i kraft av konventionen om trygghet av det immateriella kulturarvet.
www.finlex.fi/sv/sopimukset/sopimussarja/2013/fds20130047.pdf (tillgänglig 29.1.2015).

Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2000: *Varying Folklore. Thick corpus, organic variation and textuality in oral tradition*. Lauri Honko (Ed.). Helsinki: Finnish Literature Society.

Lillbroända-Annala, Sanna [2014: *Kulturarv som process och värde marker*. Muuttuva kulttuuri-perintö. Det föränderliga kulturarvet. Tytti Steel m.fl. (Toim./red.) Ethnos r.y.: Helsinki.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1998: *Destination Culture. Tourism, museums, and heritage*. Berkeley: University of California Press.

McNeill, Lynne S. 2013: Folklore Rules. A Fun, Quick, and Useful Introduction to the Field of Academic Folklore Studies. Logan: Utah State University Press.

Norstedts ordböcker [2015]: Community

<http://www.ord.se/oversattning/engelska/> (tillgänglig 3.2.2015).

Oring, Elliott 2012: Just folklore. Analysis, interpretation, critique. Los Angeles, Calif. : Cantilever Press

Smith, Laurajane 2006: Uses of Heritage. Abingdon ; New York : Routledge.

Unesco [2015a]: Non-governmental organizations, experts, centres of expertise and research institutes.

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00329> (tillgänglig 3.2.2015).

Unesco [2015b]: Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

<http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention> (tillgänglig 3.2.2015).

[7] AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN MOOTTORI. PAIKALLISYHTEISÖN TEHTÄVÄT YLEISSOPIMUKSESSA AINEETTOMAN KULTTUURIPERINNÖN SUOJELEMISESTA¹³⁴

Johanna Björkholm, Åbo Akademi, pohjoismainen folkloristiikka

Yhteisö on yksi avainsanoista aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyssä yleissopimuksessa. Tässä artikkelissa tulen käymään läpi eri käsitteiden merkityksiä sopimustekstissä¹³⁵. Ensin mietin yhteisö-käsitteen ja muiden vastaavien käsitteiden käyttöä sopimuksen tekstissä ja siirryn sitten keskustelemaan näiden käsitteiden käytöstä folkloristisesta perspektiivistä. Tulen erityisesti syventymään niihin erilaisiin rooleihin, joita yhteisölle annetaan sopimuksen tekstissä.

Aluksi haluan sanoa pari sanaa eri kulttuurikäsitteistä, joita käytetään Unescon kulttuuriperintöön liittyvissä sopimuksissa. Maailmanperintösopimus vuodelta 1972 on tähän menneessä ollut tutumpi suomalaisille kuin aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehty yleissopimus vuodelta 2003. Maailmanperintösopimus on yleissopimus, joka suojelee maailman kulttuuri- ja luonnonperintöä. Yleistäen voidaan sanoa, että tässä sopimuksessa kulttuuriperintö esitetään erillisinä kokonaisuuksina, jotka tulee säilyttää alkuperäisessä kunnossa. Tämä ajattelutapa perustuu tuotekeskeiseen kulttuurikäsitteeseen.

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyssä sopimuksessa käytetään sen sijaan prosessikeskeistä kulttuurikäsitettä. Tämä tuo mukanaan sen että sopimuksen tarkoittama kulttuuriperintö on riippuvaista ihmisten toiminnasta. Ihmiset harjoittavat kulttuuria ja antavat sille arvolatauksen, joka voidaan kokea kulttuuriperintönä sopimuksen tarkoittamassa mielessä. Sopimustekstin mukaan aineettomalla kulttuuriperinnöllä ei periaatteessa ole tiettyä pysyvää muotoa, suojelun lähtökohtana tulee aina olla kulttuuria harjoittavat ihmiset.

Yhteisöt sopimustekstissä

Mitä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehty sopimus sitten kertoo yhteisöistä? Sopimustekstin lähtökohtana on, että aineeton kulttuuriperintö tulee turvata. Syyt tähän ovat tekstin mukaan muun muassa kansainvälistyminen ja sosiaaliset muutokset. Tämä kehitys johtaa muutoksiin yhteisöjen keskinäisessä vuoropuhelussa, joka tekstin mukaan uhkaa huonontaa, hajottaa ja tuhota aineetonta kulttuuriperintöä.

134 Johanna Björkholmin artikkelin käänsi ruotsista suomeksi Teo Ijäs.

135 Ks. liite 1.

Paikallisyhteisöjen jäsenet esitellään sopimuksen johdannossa sekä kulttuurin harjoittajina ja kulttuuriperinnön suojelemisen toimijoina: ”yhteisöillä, erityisesti alkuperäiskansojen yhteisöillä, ryhmillä ja joissain tapauksissa myös yksityishenkilöillä on tärkeä rooli aineettoman kulttuuriperinnön tuottamisessa, suojelemisessa, ylläpitämisessä ja uudelleenluomisessa ja siten myös kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden edistämässä”. Yhteisöt esitetään näin toimijoina, joiden edun mukaista on toimia monella eri tasolla kulttuuriperintöprosessien sisällä.

Yhteisöt mainitaan osana sopimuksen päämäärää ensimmäisen artiklan mukaan – sopimuksen tulee ”taata eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden aineettoman kulttuuriperinnön kunnioittaminen”. Huomioi, että valtion intressejä ei mainita, vaan turvattavana on eri yhteisöjen ja yksilöiden kulttuuriperintö.

Toinen artikla koostuu aineettoman kulttuuriperinnön määritelmästä ja tässä yhteisöillä on tärkeä rooli. Aineettomalla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan ”käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja”. Tähän on myös lisäys: jotta edellä mainitut voidaan laskea osaksi aineetonta kulttuuriperintöä *yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden tulee tunnustaa ne osaksi kulttuuriperintöään*. Pelkkä kulttuuri-ilmaisujen olemassaolo ei siis riitä. Niiden on jonkun mielestä oltava tarpeeksi merkittäviä ja jonkun on koettava ne osaksi omaa kulttuuriperintöään.

Toisen artiklan määritelmät nostavat myös esille kulttuuri-ilmaisujen eri ominaisuuksia, jotka ovat merkitseviä juuri aineettomalle kulttuuriperinnölle. Ilmaisut ”siirtyvät sukupolvelta toiselle”, mikä merkitsee sitä, että on kyse perinteisestä ja iältään määrittelemättömästä kulttuurista. Perinne ei silti ole staattista, vaan jotain jota ”yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa”. Tämä aineeton kulttuuriperintö tuo sopimustekstin mukaan heille ”tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta”. Näin sopimus yhdistää yhteisöt perinteiseen ja dynaamiseen kulttuuriin, mikä tekstissä esitetään identiteettiä synnyttävänä tekijänä.

Toisen artiklan määritelmiin sisältyy myös vaatimus siitä, että aineeton kulttuuriperintö olisi yhtenäinen tiettyjen perustavanlaisten arvojen kanssa. Voidakseen kuulua yleissopimuksen piiriin, identiteettiä muodostavien prosessien on edistettävä kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta. Osana tätä vaatimusta mainitaan sopimuksessa myös, että ainoastaan aineeton kulttuuriperintö joka ”vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja” otetaan huomioon. Sen lisäksi vaaditaan yhteisöjen molemminpuolista kunnioitusta ja yhteensopivuutta kestävänsä kehityksen kanssa. Mikäli nämä vaatimukset eivät täyty, kulttuuri-ilmaisun ei voida nähdä kuuluvan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn sopimuksen piiriin. Tällä tavalla yhteisöt liittyvät vaatimukseen kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä.

Artiklassa 11 käsitellään valtion roolia suhteessa yhteisöihin. Valtakunnallisella tasolla tehtävä on tunnistaa ja määritellä valtion alueella sijaitsevaa aineetonta kulttuuriperintöä. Tämä teh-

dään ”yhteistyössä yhteisöjen, ryhmien ja asianmukaisten kansalaisjärjestöjen kanssa”. Allekirjoittaneet valtiot sitoutuvat myös järjestämään artiklan 14 mukaisesti ”asianomaisille yhteisöille ja ryhmille suunnattuja koulutusohjelmia”. Toisin sanoen yleissopimuksessa painotetaan erityisesti asianomaisten yhteisöjen mahdollisuuksia vaikuttaa tapahtumiin ja järjestää erityyppisiä oppimistilanteita liittyen aineettomaan kulttuuriperintöön.

Artiklassa 15 painotetaan vielä kuinka tärkeäksi sopimuksessa koetaan yhteisöjen osallistumisen suojelutyöhön. Valtioiden tulee tehdä aktiivista työtä ja pyrkiä varmistamaan: ”luovien, ylläpitävien ja välittävien yhteisöjen, ryhmien ja tarpeen vaatiessa myös yksilöiden mahdollisimman laajan osallistumisen ja osallistamaan heitä aktiivisesti aineettoman kulttuuriperinnön hallintaan”¹³⁶. Sopimuksen englanninkielisessä alkuperäistekstissä vaatimukset ovat jopa paljon vahvemmin muotoiltuja. Sen mukaan valtioon tulee ”endeavour to ensure the widest possible participation of communities”, siis suomeksi käännettynä pyrkiä varmistamaan yhteisöjen mahdollisimman laajan osallistumisen¹³⁷. Yleisesti ottaen painotetaan sopimuksessa selvästi sitä, että yhteisöt osallistuvat aineettoman perinnön suojelutyöhön.

Yhteisöt, ”communities” ja kansa

Sopimuksen englanninkielisessä alkuperäistekstissä käytetään käsitteitä ”communities, groups and individuals” määrittelemään keitä sopimus koskee (Unesco [2015b]). Käsitettä *communities* ei ole helppo kääntää. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että sopimuksen teksti koskee ihmisryhmiä, jotka kokevat että heitä yhdistää jokin kulttuuriperinne. Sana ”yhteisö” voidaan joskus ymmärtää niin, että ryhmän jäsenien välillä on oltava maantieteellinen läheisyys, mutta tässä tapauksessa näin ei ole. Yhteisöllisyyden tunne on tärkeintä. Yhteisöt voivat siis yhtä hyvin koostua valtakunnallisista järjestöistä kuin rajatun alueen asukkaista. Sopimustekstissä yhteisöt tulee ymmärtää sisällyttävänä käsitteenä, jossa eri yhteisöjen päällekkäisyydet ovat ongelmattomia.

Kiinnostava aspekti sopimustekstissä on, että sanat ”yhteisöt, ryhmät ja yksilöt” ovat aina monikossa. Harriet Deacon ja Rieks Smeets ovat huomauttaneet, että monella eri yhteisöllä voi olla yhteys samaan kulttuuri-ilmaisuun, mikä tarkoittaa sitä, että yksittäinen toimija tai yhteisö ei voi katsoa omistavansa yksinoikeutta kyseiseen kulttuuri-ilmaisuun¹³⁸. Monikkoa käyttämällä sopimusteksti ei edellytä, että olisi olemassa yksi yhteisö kullekin kulttuuri-ilmaisulle, jolloin muut yhteisöt rajattaisiin pois. Sopimuksen mukaan tämä siis esimerkiksi tarkoittaa, että eri kylissä tanssittavat polskan eri muodot kirjattaisiin kansalliseen luetteloon erillisinä kulttuuri-ilmauksina.

Sopimuksen tarkoittamassa merkityksessä me kuulumme kaikki moneen erilaiseen yhteisöön. Yksilön ei siis tarvitse lopullisesti valita omaa yhteisöään, vaan eri tilanteissa voidaan edustaa

136 Oikeusministeriö 2013. Ks. liite 1.

137 Unesco 2015b.

138 Deacon and Smeets 2013, 214.

eri ryhmiä. Me samaistumme moneen eri ryhmään. Joku voi esimerkiksi samalla olla kiinnostunut käsitöistä, olla kotoisin jostakin ja tuntea hyvin perinteisen kalastuksen. Sopimustekstin mukaan nämä kolme kategoriaa voidaan nähdä yhteisinä ja yksilö voi samanaikaisesti olla näiden kaikkien kolmen (ja monen muunkin) jäsen.

Yhteisöt voidaan tavallaan ymmärtää päivitettyinä versiona kulttuuritieteilijöiden vanhasta suosikkikäsitteestä ”kansa”. Alan Dundesin¹³⁹ klassinen määritelmä kansasta vähintään kahtena yksilönä, jotka jakavat arvojärjestelmän, käy hyvin yhteen sopimuksen yhteisö-käsitteen käytön kanssa. On silti huomioitava, että sopimus vie asian askeleen pidemmälle ja mainitsee, että joissain tapauksissa myös yksittäiset yksilöt rinnastetaan yhteisöihin. Yleisesti ottaen sopimustekstistä puuttuu moni aiemmista kulttuuripoliittisesti painavista käsitteistä. Se ei esimerkiksi sisällä lainkaan käsitteitä kansa, etnisyys tai autenttisuus.

Yhteisöjen, ”ryhmien” – joita ei määritellä sen tarkemmin – ja joissain tapauksissa yksilöiden lisäksi sopimustekstissä mainitaan myös toisenlaisia toimijoita, nimittäin aatteelliset yhdistykset ja kansalaisjärjestöt (englanniksi *non governmental organizations, NGO*). Järjestöillä ja yhdistyksillä on tärkeä tehtävä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn sopimuksen soveltamisessa. Unescon sopimuksen akkreditoitujen järjestöjen toimivat muun muassa neuvonantajina kansainväliselle komitealle, joka on sopimusta ohjaava toimielin¹⁴⁰. Järjestöt nostetaan näin myös esille yhteisöjen rinnalla sopimustekstissä.

Sopimuksessa ei mainita lainkaan erilaisia asiantuntijoita. Sopimusteksti ei esittele asiantuntijaryhmää, ei virkamiehiä, hallintoa tai tutkijoita suojelukohteina tai keskeisinä tekijöinä aineettoman kulttuuriperinnön yhteydessä. Näiden sijaan yhteisöt ovat keskeisiä.

Yhteisöt ja kulttuurin harjoittaminen

Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta esittää yhteisöt ihmisryhminä, joiden sisällä kulttuuria harjoitetaan ja välitetään yksilöiden kesken. Yhteisöt sekä luovat että muokkaavat aineetonta kulttuuriperintöä aineettoman kulttuurin ilmentyminä. Myös perinnetieto siirtyy ihmiseltä toiselle yhteisöjen sisällä – tai sukupolvelta toiselle, niin kuin sopimustekstissä mainitaan. Sopimustekstissä on epäsuorasti selvää että, aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan sekä kulttuurin harjoittamisen ja levittämisen kautta, niin että tavoitteena on jatkuva kulttuurin harjoittaminen.

Folkloristisesta lähtökohdasta katsottuna voidaan sanoa, että perinnetieto oikeastaan on eräänlaista osaamista. Perinnetieto ei yleensä ole näkyvää, mutta ihmiset, jotka hallitsevat

.....
139 Dundes 1977, 22.

140 Unesco 2015a.

sen, voivat esitellä perinnetiedon osaamistaan esimerkiksi ruoanlaiton, käsitöiden tai kerronnan avulla. Folkloristit näkevät tällaisen kulttuurin harjoittamisen eräänlaisena performanssina. Kun perinnekulttuuria harjoitetaan, se on myös muiden ihmisten nähtävissä ja näin ollen myös siirrettävissä eteenpäin. Perinnekulttuurin harjoittamistilanteen yhteydessä perinnetieto voidaan myös dokumentoida. On selvää, että yhteisön käsite sopimustekstissä sisältää myös kulttuurin harjoittajat¹⁴¹.

Perinnetiedon tulos on monessa tapauksessa esine, mutta esineet eivät sinällään kuulu aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn sopimuksen piiriin. Sen sijaan sopimuksen avulla halutaan suojella taitojen harjoittamista ja siirtämistä uusille harjoittajille halutaan sopimuksen avulla suojella. Esineet ovat myös tärkeitä apuvälineinä ja perinnetiedon harjoittamisen materiaaleina. Perinnetiedon suojelemiseksi tarvitaan usein myös materiaalien aspektien suojelua. Näissä prosesseissa yhteisöt ja perinnekulttuurin harjoittajat ovat keskeisiä toimijoita.

Selitys siihen, että ihminen asetetaan sopimuksen keskipisteeseen kulttuurin harjoittajana ja yhteisön jäsenenä on, että ilman ihmisiä, jotka harjoittavat perinnetietoa ei yksinkertaisesti ole aineetonta kulttuuriperintöä mitä turvata. Erona maailmanperintösopimukseen (jossa vain vähäisesti otetaan huomioon ihmisen jatkuva vuorovaikutus kulttuuriperinnön kanssa) tässä sopimustekstissä käsitellään sitä, miten kulttuurin harjoittajat esittävät kulttuuriperintöä perinnetietoa ilmentämällä.

Sopimustekstissä painotetaan, että aineeton kulttuuriperintö muuttuu jatkuvasti, mikä tarkoittaa sitä, että kulttuurin harjoittajat joissain määrin pystyvät sopeuttamaan tapaa, jolla he esittävät osaamistaan. Yhteisöt nähdään sopimustekstissä luovina ja dynaamisina kulttuurin harjoittajina. Myös tällä seikalla on yhteneväisyyksiä folkloristiikan kanssa, jossa variaatio on yksi kriteereistä, jotta kulttuurin ilmentymä voitaisiin laskea folkloreksi¹⁴².

Variaatiolla tarkoitetaan, että perinteinen kulttuuri on olemassa monessa eri muodossa, jotka muistuttavat toisiaan, mutta eivät ole täysin samanlaisia. Kun puhutaan perinnekulttuurista, ei ole olemassa alkuperäistä versiota johon palata, vaan ainoastaan eri variaatioita, jotka ovat erilaisia keskenään erilaisia variaatioita. Tämä koskee myös aineetonta kulttuuriperintöä, jonka osalta tämä seikka on ratkaiseva. On nimittäin ongelmallista yrittää identifioida yksittäistä kulttuurin harjoittamisen muotoa joka esitetään ”oikeana”. Aineettoman kulttuuriperinnön muutoksen esilletuomisella sen sijaan painotetaan, että variaatio on keskeinen ominaisuus kaikessa aineettomassa kulttuurissa.

Sopimusteksti alleviivaa moneen otteeseen mukautumisen ja dynamiikan tärkeyttä. Voidaan jopa saada vaikutelma siitä, että aineettoman kulttuuriperinnön *pitäisi* muuttua, ikään kuin muuntu-

141 Björkholm 2011, 132–134, vrt. Smith 2006, 46–47.

142 Kaivola-Bregenhøj 2000.

minen automaattisesti tarkoittaisi sitä, että yhteiskuntaan mukautuminen tarkoittaisi myös suoje-
lua. Valitettavasti asian laita ei ole aivan näin helppo, kuten folkloristi Elliot Oring on todennut¹⁴³.
Mukautuminen ei aina johda merkityksellisyyden säilymiseen ja suojattuun perinnetietoon.

Sopimustekstissä ei mainita kriteerejä siitä, kuinka vanhoja kulttuurin ilmentymien tulee olla, jot-
ta niiden voidaan katsoa olevan aineetonta kulttuuriperintöä. Sen sijaan sanotaan, että ne siir-
tyvät yhteisöissä ”sukupolvelta toiselle”, eli on kyse määrittelemättömän ikäisestä perinteisestä
kulttuurista. Folkloristiikan alalla on tavallista, että sukupolvien sijaan keskitytään ihmisten väli-
seen siirtymiseen, eikä tehdä eroa saman ikäisten tai vanhojen ja nuorten ihmisten välillä¹⁴⁴.

Tällä aspektilla on suuri merkitys sille, kuinka yhteisöt tullaan määrittelemään käytännössä.
Jos vaatimuksesta sukupolvelta toiselle siirtymisestä tehdään ehdoton, monia nuorisoryhmiä
ei lasketa yhteisöiksi, koska heidän harjoittamansa kulttuurin ilmentymät ei ole olleet olemas-
sa monen sukupolven ajan. Yhteisöillä on siis sopimustekstin mukaan dynaamisen kulttuurin
harjoittajan roolin lisäksi tehtävä perinteen ylläpitäjänä. Tätä viimeiseksi mainittua roolia ei sen
enempää kuvailla tekstissä kulttuurin harjoittamisen termeissä, vaan ainoastaan muotoilulla
”sukupolvelta toiselle”. Palaan silti yhteisöön ja perinteen ylläpitämiseen pohtiessani seuraav-
assa yhteisöjen suhdetta suojeluun.

Yhteisöjen kulttuuriperintö

Sopimustekstin mukaan kaikki aineeton kulttuuriperintö valtion rajojen sisällä tulee turvata.
Sen sijaan teksti ei ole yhtä selkeä, mitä tulee eroavaisuuksiin eri kulttuurin ilmentymissä, sekä
yleisesti ottaen että aineettomassa kulttuuriperinnössä. Sopimustekstissä luetellaan erilaisia
kulttuurin ilmentymiä, muun muassa eri käytäntöjä, valmistustapoja, ilmaisuja, tietoa ja osaa-
mista. Jotta ne voisivat kuulua sopimuksen piiriin yhteisöjen, ryhmien tai yksilöiden tulee tun-
nustaa ne osaksi omaa kulttuuriperintöä. Yhteisöt saavat tässäkin roolin kulttuuriperintösta-
tuksen ylläpitäjinä.

Ei siis ole riittävää, että kulttuurin ilmentymät ovat olemassa. Jonkun on myös pidettävä niitä
niin merkittävänä, että niiden katsotaan olevan kulttuuriperintöä. Tämän lisäksi jonkun on koet-
tava ne osaksi *oma* kulttuuriperintöään. Tämä voidaan tulkita niin, että arvolataus ja symbo-
liarvo ovat ratkaisevia sille, mikä sopimuksessa koetaan kulttuuriperintönä, vastaavalla tavalla
kuin kulttuuriperinnöllä kulttuuritieteissä usein koetaan olevan isompi arvolataus ja symboli-
arvo kuin kulttuurin ilmentymillä yleisesti ottaen. Kulttuuriperintö näyttäytyy tällöin eri syistä
tärkeämpänä kuin muut kulttuurin ilmentymät¹⁴⁵.

143 Oring 2012, 224–225.

144 Katso esim. McNeill 2013, 7–9.

145 Ks. enemmän Lillbroända-Annala 2014.

Kaikkia vallitsevia kulttuurin ilmentymiä ei tietenkään voi suojella, vaikka sopimusteksti mainitseekin aineettoman kulttuuriperinnön valtion rajojen sisällä. Ne kulttuurin ilmentymät, jotka nostetaan esille osana yhteisöjen aineetonta kulttuuriperintöä, tulee suojella, ja sopimuksen mukaan ne tulee liittää valtakunnallisille ja ehkä myös kansainvälisille listoille. Sopimus koskee silti ainoastaan kulttuurin ilmentymiä, joita arvostetaan ja harjoitetaan tällä hetkellä – ei vanhempia perinteitä, joita ei enää harjoiteta niiden mahdollisesta arvostuksesta huolimatta¹⁴⁶.

Teoriat performatiivisuudesta tarjoavat yhden tavan ymmärtää mitä tapahtuu, kun jotkut kulttuurin ilmentymät esiintyvät arvolatautuneena kulttuuriperintönä. Tämä tarkoittaa sitä, että puhumisen tavoilla ja toimilla kulttuurin ilmentymiin liittyen on vaikutusta. Kun esitetään tarpeeksi monta ja vaikutusvaltaista ajatusta siitä, että kulttuurin ilmentymä on arvokas, nämä ajatukset vaikuttavat myös yhteisössä yleensä ja yleensä aletaan kokea kulttuuriperintönä¹⁴⁷.

Tavallaan kulttuuriperinnön statuksesta tulee näin omalla painollaan toteutuva prosessi. Kun mielipide siitä, että joku aineettoman kulttuurin ilmentymä tulee nähdä kulttuuriperintönä, vahvistuu yhteiskunnassa, sen asema kulttuuriperintönä lujittuu. Näin tietty kulttuurin ilmentymä voidaan lisätä kansalliseen luetteloon aineettomasta kulttuuriperinnöstä, mikä edelleen objektivoi kulttuurin ilmentymän statusta kulttuuriperintönä. Sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta sekä siihen liittyvät kansalliset ja kansainväliset luettelot voivat täten toimia tehokkaina apuvälineinä yksilöille ja yhteisöille, jotka haluavat vahvistaa tietyn ilmiön kulttuuriperintöstatusta.

On tavallista, että kulttuurin harjoittajien sijaan ulkopuoliset yksilöt painottavat joidenkin kulttuurin ilmentymien suurta arvoa kulttuuriperintönä. Tällaiset yksilöt eivät näe kulttuurin ilmentymiä osana ”omaan kulttuuriaan”, mutta he kokevat nämä silti arvokkaina ja toimivat kulttuuriperintöprosessien edelläkävijöinä. He ovat usein vauhdittajia kulttuuriperintöprosesseissa selvittäessään kulttuurin harjoittajille ja yhteisöille mitkä kulttuurin ilmentymät ovat arvokkaita ja miksi¹⁴⁸. Sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta on kuitenkin selkeä tässä tapauksessa: yhteisöjen, mukaan lukien kulttuurin harjoittajien, tulee kokea kulttuurin ilmentymä merkityksellisenä, jotta ne kuuluisivat sopimuksessa suojeltavaan kulttuuriperintöön. Myös arvolataus tai symboliarvo, joka kulttuurin ilmentymillä on yhteiskunnassa, ovat luetteloinnissa merkityksellisiä.

Sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta lähtee poikkeuksellisesti ruohonjuuritasolta. Tavalliset ihmiset – niin kutsutut yhteisöt – toimivat siis lähtökohtana. Viranomaisten ei siis tule valita mitkä asiat suojellaan aineettoman kulttuuriperinnön ilmentyminä, vaan yhteisöt päättävät mikä on arvokasta ja miksi. Yhteisöjen tulee myös olla osallisia ja saada vaikutusvaltaa sopimuksen täytäntöönpanossa. Myös kun on kyse aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta, harjoittajien ja yhteisöjen roolit ovat sopimuksessa tärkeitä.

146 Deacon & Smeets 2013, 133–134.

147 Björkholm 2011, 11–12.

148 Vrt. Honko 1991, 35; Björkholm 2011, 128–129.

Yhteisöt ja suojelu

Yhteisöjen sanotaan sopimustekstissä olevan tärkeitä aineettoman kulttuuriperinnön suojelulle ja ylläpitämiselle. Suojelu voi tässä yhteydessä tarkoittaa jatkuvaa kulttuurin harjoittamista ja siirtymistä asianomaisten yhteisöjen sisällä. Se voi myös tarkoittaa jatkuvaa arvolatauksen ja kulttuuriperintöstatuksen ylläpitämistä. Ajatus tässä on, että jos yhteisö tuo esille arvostamaansa kulttuuriperintöä, myös sen ylläpitäminen koetaan tärkeämpänä. Kulttuuriperintöstatus voidaan silloin kokea osana kulttuurin ilmentymän tehtävää yhteisössä ja se on siten yhteydessä myös suojeluun.

Yhteisöille kuuluvat sopimustekstin mukaan siis myös suojeluun liittyvät roolit. Tällaiset roolit sisältävät sekä yhteisön roolin kulttuurin harjoittajana, että kulttuuriperinnön arvolatauksen ja statuksen ylläpitäjänä. Tällaisten roolien tuloksena voidaan myös nähdä sopimustekstin vaatimus, että mahdollisuudet koulutukseen aineettomasta kulttuuriperinnöstä tulee järjestää asianomaisille yhteisöille. Koska kulttuurin harjoittaminen on niin keskeistä kulttuuriperinnölle, ei kyse ole vain luennoista kulttuuriperinnöstä vaan myös käytännönläheisemmästä koulutuksesta.

Suojelulla tarkoitetaan sopimuksessa perinnetiedon ylläpitämistä kulttuurin harjoittamisen ja siirtymisen keinoin. Muun muassa dokumentaatio, tunnistaminen, edistäminen, koulutus ja tutkimus voivat tukea suojelua, mutta kulttuuria harjoittavat yhteisöt ovat silti kaiken aineettoman kulttuurin ydin¹⁴⁹. Jos halutaan ylläpitää aineetonta kulttuuria sen harjoittamisen avulla, on lähdettävä ihmisistä joilla on osaamista tuottaa perinteistä kulttuuria.

Miksi aineetonta kulttuuriperintöä tulee sitten turvata? Koska se sopimustekstin mukaan on uhatuna. Ennen kaikkea Unescon sopimus heijastelee pelkoa siitä, että aineettomasta kulttuuriperinnöstä tulee teatteria turisteille ja että se tavallaan irrotetaan perinteisestä, ”oman yhteisön” kontekstista. Tällaisten ”objektivoivien” kulttuurin ilmentymien katsotaan voivan vähentää kiinnostusta perinteiseen osaamiseen. Unescon mukaan tämä uhka liittyy kansainvälistymiseen¹⁵⁰.

Yksi syy dynamiikan painottamiseen sopimustekstissä on pelko ”jäätymistä” kohtaan. Dynaamisten yhteisöjen esiintuomisella yritetään estää kulttuurin ilmentymien suuntaamista turismiin, ja sitä että niiden merkitys perinteitä harjoittaville yhteisöille katoaisi. Itse asiassa sopimusta koskeva kritiikki koskee usein jäätymistä. Jos aineetonta kulttuuriperintöä nostetaan esille luetteloissa, kuvaillaan yksityiskohtaisesti ja vaaditaan tarkkaa esittelyä, tulee tämä vuorostaan vaikuttamaan kulttuurin ilmentymien harjoittajien asennoitumiseen niihin. Silloin variaatioitten muodostuminen vaarantuu ja pahimmassa tapauksessa tämä voi johtaa siihen, että perinteistä osaamista ei oikeastaan enää harjoiteta vaan se ainoastaan kopioidaan.

Kysymys on silloin, miksi tällaisia vaatimuksia yksityiskohtaisista kuvailuista ja tarkoista toistoista pitäisi asettaa? Jäätymisen ja standardisointi voivat olla ongelmia, mutta viime kädes-

149 Vrt. Deacon & Smeets 2013, 135–136.

150 Hafstein 2004, 78–81.

sä taustalla kummittelevat vanhat käsitykset siitä, mitä suojelu tarkoittaa. On olemassa pelko, että vaatimukset alkuperäisyydestä ja muuttumattomuudesta tuhoavat kulttuurin harjoittamisen¹⁵¹. Sopimustekstissä ei silti ole mitään, joka vaatisi sellaisia toimenpiteitä. Sen sijaan kannustamalla yhteiskuntia kiinnittämään huomiota kulttuurin harjoittamisen moninaisiin muotoihin, jäätymiseen liittyvät ongelmat voidaan välttää.

Toinen kansainvälistymisen luoma uhka kulttuuriperinnölle on sopimustekstin mukaan lisääntynyt kommunikaatio yhteisöjen välillä. Tässä sopimusteksti vaikuttaa haluavan esittää, että aineeton kulttuuri vesittyy ja heikentyy, jos sen harjoittajat saavat liian paljon uusia vaikutteita. Tällä käsityksellä on yhtäläisyyksiä folkloristiikan kauan sitten taakse jättämiin ajatuksiin muinaisjäännösalueista ja *survivalseista*. 1800-luvun lopulla kerääjiä lähetettiin kaukaisille alueille, koska sieltä katsottiin löytyvän alkuperäisintä kansankulttuuria. Jos keskitytään *survivalsien* löytämiseen, ei tulla löytämään toiminnallista nykykulttuuria¹⁵².

Monet sopimustekstin vihjaamista uhkakuvista käsittelevät ongelmia, jotka voivat esiintyä niiden toimintojen ohella, jotka eivät ota huomioon ongelmia, jotka johtuvat aineettoman kulttuuriperinnön prosessiluonteen huomiotta jättämisestä. Säilyttäminen tai jäädyttäminen voidaan myös kokea suojeluna, mutta jos päämääränä on kulttuurin harjoittamisen ja siirtymisen jatkuvuus, tällaiset yritykset eivät tule toimimaan. Siksi aineettoman kulttuuriperinnön turvaaminen ei voi rakentua tällaisille yrityksille. Toiset uhkakat rakentuvat käsitykselle (materialistisesta) alkuperäisyydestä jotka eivät ole sopimustekstin hengen mukaisia.

Perinteisen kulttuurin siirtymistä haittaavia aspekteja on todella olemassa yhteiskunnassamme, muun muassa ajanpuute ja kulutukseen keskittynyt yhteiskuntamme, jossa käytännön tiedolla ei ole tilaa. Pelko jäätymisestä ei silti voi olla syy sille, ettei sopimusta voisi käyttää perinteisen tiedon ja aineettoman kulttuurin siirtymisen tukena. On silti ratkaisevaa olla yhteisöjen tasolla tietoisia siitä, että sopimus pyrkii kulttuurin harjoittamisen jatkuvuuteen – eikä siihen, että menneestä ajasta pystytetään jäätyneitä monumentteja.

Ihannoidut yhteisöt?

Sopimustekstissä nostetaan esille monta eri aspektia yhteisöistä. Välillä kuva, joka tekstissä yhteistöistä maalataan voi vaikuttaa ihannoivalta. Sopimuksessa mm. sanotaan, että aineeton kulttuuriperintö luo identiteettiä ja jatkuvuutta yhteisöissä. Yhteisöt esitetään sopimuksessa aina yksimielisenä ryhmänä. Sopimusteksti vaikuttaa lähtevän siitä, että yhteisön jäsenet tulevat aina jakamaan samat mielipiteet siitä, mitkä kulttuurin ilmentymät ovat tärkeitä, ja että nämä tulee suojella lisäämällä ne kansallisiin luetteloihin.

151 Vrt. Smith 2006, 55–56.

152 Finnegan 1977, 39.

Valdimar Tr. Hafstein on todennut, että kaikki yhteisön jäsenet eivät osallistu samalla tavalla valintaan siitä, mikä lasketaan aineettomaksi kulttuuriperinnöksi. Tämä voi johtaa joidenkin yhteisön jäsenten kokemukseen siitä, että kulttuuriperinnön status pakotetaan heidän päälleen, mikä saa heidät vastustamaan sitä¹⁵³.

Samalla kun yhteisöt sopimuksessa esitetään yksimielisinä ryhminä, niiden katsotaan olevan dynaamisia. Ne muuntavat jatkuvasti kulttuuriperintöään nykyaikaan ilman, että sen ainutlaatuisen luonne katoaa. Ainutlaatuisen luonteen katoamisen katsotaan nimittäin olevan kansainvälistymisen haittapuoli. Yhteisöt esitetään tekstissä dynaamisina ja luovina. Totuus silti on, että perinteinen kulttuuri voi olla samanaikaisesti taipuvainen sekä konservatiivisuuteen että dynaamisuuteen. Konservatiiviset elementit johtavat siihen, että tiedämme olevan yksi ja sama kulttuurin ilmentymä, samalla kuin dynaamiset elementit johtavat variaatioihin¹⁵⁴. Kulttuurin harjoittajat eivät myöskään voi ottaa itselleen mitä tahansa vapauksia, jos he haluavat, että heidät tullaan koetuksi osana paikallista perinnettä. Silti on aina olemassa eroavaisuuksia eri kulttuurinharjoittajien välillä esittää perinteistä osaamista samankin yhteisön sisällä.

Sopimusteksti painottaa selkeästi moneen otteeseen luovan ja dynaamisen yhteisön merkitystä, mutta se ei käsittele sitä, miten pitää kiinni paikallisesti tyypillisistä piirteistä. Tästä huolimatta kansainvälistymisen ja parantuneen kommunikaation sanotaan olevan uhka aineettomalle kulttuuriperinnölle, mikä epäsuorasti voidaan tulkita ongelman tiedostamisena.

On myös olemassa vaatimuksia siitä, että aineettoman kulttuuriperinnön tulisi sopia yhteen perustavanlaisten arvojen kanssa. Sopimustekstissä mm. esitetään vaatimuksia siitä, että aineettoman kulttuuriperinnön tulisi sopia yhteen ihmisoikeuksien kanssa, jotta se voitaisiin laskea sopimuksen piiriin. Toinen aspekti tästä kriteeristä on keskinäinen arvostus yhteisöjen välillä, sillä aineeton kulttuuriperintö tuo esiin esimerkkejä kulttuurisesta moninaisuudesta. Lisäksi aineettoman kulttuuriperinnön tulee sopia yhteen kestävän kehityksen periaatteiden kanssa. Yleisesti ottaen yhteisön rooli sopimustekstissä on suhteellisen kiiltokuvamainen, kun eri aspektit yhdistetään tällä tavalla.

Yhteisöt - aineettoman kulttuuriperinnön moottori

Sopimustekstissä yhteisöillä tarkoitetaan ihmisryhmiä, jotka kokevat että heillä on yhteistä kulttuuriperintöä. Myös yksilöt voivat kuulua sopimuksen piiriin. Yleisesti ottaen yhteisön määritelmä on tekstissä epäselvä, mikä voidaan kokea ongelmallisena¹⁵⁵.

153 Hafstein 2004, 103.

154 Katso esim. McNeill 2013, 13.

155 Vrt. Deacon & Smeets 2013, 138–139.

Yhteisöt voidaan nähdä aineettoman kulttuuriperinnön moottorina. Yhteisöt ovat sopimuksessa toimijoita, joilla on vaihtelevia rooleja. Yhteisöllä tarkoitetaan ihmisiä, joilla on riittävä osaaminen aineettoman kulttuurin harjoittamiseen. Yhteisöt koostuvat yksilöistä, joiden intressiin kuuluu siirtää osaamistaan ja siten suojella aineettoman kulttuuriperinnön olemassaoloa ja jatkuvuutta. Näin yhteisöt liitetään perinteisiin ja kulttuurin harjoittamisen jatkuvuuteen. Yhteisöt koostuvat myös ihmisistä, jotka kokevat jotkin kulttuurin ilmentymät tarpeeksi merkitykselliseksi ja osaksi *omaa* kulttuuriperintöään.

Sopimustekstissä yhteisöt esitetään luovina ja dynaamisina ryhminä. Samalla ne ovat perinteen ylläpitäjiä, mikä tarkoittaa sitä, että harjoittamisessa on jonkinasteista konservatiivisuutta. Yhteisöt esitetään myös perehtyneinä ja tietoisina, myös koskien kestävästä kehitystä. Sopimusteksti vaikuttaa kokevan yhteisöt yksimielisiksi ryhmiksi selkeine identiteetteineen, ja että näiden sisällä vallitsee konsensus siitä, mikä koetaan kulttuuriperinnöksi ja mikä sen merkitys on.

Sopimuksen vaikutukset liittyvät ennen kaikkea kulttuuriperintöstatukseen. Kun kulttuurin ilmentymät otetaan mukaan kansallisiin tai kansainvälisiin luetteloihin, niiden status kulttuuriperintönä vahvistetaan. Samalla tällaiset luetteloinnit tuovat mukanaan sen, että erityinen status siirtyy yhteisöille, jotka kokevat ne ”omanaan”. Tämä status puolestaan voi vaikuttaa siihen, että kiinnostus harjoittamisen jatkumiseen kasvaa tai pysyy yllä yhteisössä.

Sopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta lähtee prosessikeskeisestä kulttuuriperintökäsitteestä. Ihminen asetetaan selkeästi kulttuuriperintöprosessien keskiöön niin, että harjoittajat nähdään ratkaisevina perinteisen osaamisen jatkuvuudelle. On yksikertaisesti niin, että ilman perinteistä osaamista ei ole olemassa aineetonta kulttuuriperintöä siinä mielessä, kun sitä käsitellään sopimuksessa. Yhteisöt ovat aineettoman kulttuuriperinnön moottori, sillä ne sekä harjoittavat sitä, että ylläpitävät sen arvolatausta.

Kirjallisuus ja lähteet

Björkholm, Johanna 2011: *Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*. Åbo: Åbo Akademi.

Deacon, Harriet J. & Smeets, Riex 2013: Authenticity, value and community involvement in heritage management under the world heritage and intangible heritage conventions. *Heritage and Society*, Vol. 6 No. 2.

Dundes, Alan 1977: *Who Are the Folk? Frontiers of Folklore*. William R. Bascom (Ed.). Boulder, Colorado: Westview.

- Finnegan, Ruth 1977: *Oral Poetry. Its nature, significance and social context*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2004: *The Making of the Intangible Cultural Heritage. Tradition and Authenticity, Community and Humanity*. University of California, Berkeley.
- Honko Lauri 1991: *The Folklore Process. Folklore Fellows' Summer School Programme*. Turku: Folklore Fellows.
- Justitieministeriet 2013: Statsrådets förordning om sättande i kraft av konventionen om tryggnad av det immateriella kulturarvet.
www.finlex.fi/sv/sopimukset/sopimussarja/2013/fds20130047.pdf (viitattu 29.1.2015).
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki 2000: *Varying Folklore. Thick corpus, organic variation and textuality in oral tradition*. Lauri Honko (Ed.). Helsinki: Finnish Literature Society.
- Lillbroända-Annala, Sanna [2014]: *Kulturarv som process och värdegränser. Muuttuva kulttuuri-perintö. Det föränderliga kulturarvet*. Tytti Steel m.fl. (Toim./red.) Ethnos r.y.: Helsinki.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1998: *Destination Culture. Tourism, museums, and heritage*. Berkeley: University of California Press.
- McNeill, Lynne S. 2013: *Folklore Rules. A Fun, Quick, and Useful Introduction to the Field of Academic Folklore Studies*. Logan: Utah State University Press.
- Norstedts ordböcker [2015]: *Community*
<http://www.ord.se/oversattning/engelska/> (viitattu 3.2.2015).
- Oring, Elliott 2012: *Just folklore. Analysis, interpretation, critique*. Los Angeles, Calif. : Cantilever Press
- Smith, Laurajane 2006: *Uses of Heritage*. Abingdon; New York: Routledge.
- Unesco [2015a]: *Non-governmental organizations, experts, centres of expertise and research institutes*.
<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00329> (viitattu 3.2.2015).
- Unesco [2015b]: *Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.
<http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention> (viitattu 3.2.2015).

• Kellonsoittajien juhlakulkeet
• täyttävät Kroatian Kastavin
• alueen kylät joka tammikuu.
• Unescon luetteloon kohde nousi
• vuonna 2009.

©2008 by Ministry of Culture of Croatia, with the permission of UNESCO

8 ELÄVÄN KULTTUURIN SUOJELU

Katriina Siivonen, Helsingin yliopisto, kansatiede

Miten kulttuuria tavataan suojella?

Kulttuuria tallennetaan ja siten suojellaan museoimalla ja arkistoimalla sitä esineinä, rakennuksina ja dokumentoituina tapoina, tottumuksina, toimintana, sävelinä ja puheena. Kulttuuria suojellaan kaavoituksella ja suojelualueilla, silloin rakennusten, rakennelmien, maisemien ja kulttuuriympäristön muodossa. Suojelu, museointi ja arkistointi nostavat kulttuurin kulttuuriperinnöksi, jota tietien tahtoen pyritään säilyttämään ja siirtämään sukupolvelta toiselle. Kulttuuria on myös kaikenkarvaisissa aikeissa, tunteissa, teoissa, sanoissa ja sanattomuudessa. Mutta sitä kaikkea ei kuitenkaan museoida ja arkistoida.

Kuka määrittää suojelemisen tarpeen ja tavan ja sen, miten sen avulla hahmotetaan mennyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta? Kuka määrittää sen, mitä suojellulla kulttuurilla tehdään, kenen hyväksi se silloin toimii, keihin suojellun kulttuurin soveltava käyttö kohdistuu ja minkälaisin vaikutuksin se tapahtuu? Näiden asioiden miettimiseksi on hyvä eritellä kolmea käsitettä suhteessa toisiinsa. Ne ovat perinne, kulttuurin perinnöllisyys ja kulttuuriperintö.

Kulttuuri koostuu aineettomasta ja aineellisesta perinteestä

Katson kulttuuria ensisijassa yksittäisten ihmisten sekä heidän toimintansa ja yhteistoimintansa suunnasta. Kuten Lena Gerholm on todennut, yksi kulttuurin keskeinen piirre on se, että se on ihmisten kesken jaettua.¹⁵⁶ Arjen ja juhlan kulttuuri on toisiinsa kietoutuneita aineellisia ja aineettomia perinteitä. Kulttuurin voi nähdä koostuvan kokonaan tiedollisesti, taidollisesti ja merkityksellisesti jaetuista perinteistä. Välitämme niitä toisillemme maailmassa elämiseksi. Kulttuuri on annettujen ja vastaanotettujen perinteiden alati muuntuva virta.¹⁵⁷

Hahmotan kulttuurin etnologiseen tapaan laajasti tarttumalla sekä sanallisesti ilmaistuihin tietoihin ja tarinoihin että niiden taustalla sosiokulttuurisessa vuorovaikutuksessa eläviin taitoihin, toimintatapoihin ja käytänteisiin.¹⁵⁸ Lisäksi otan ajatuksiin mukaan kokemuksellisen tunteiden ja aistinvaraisuuden ulottuvuuden, joka vaikuttaa symbolisen, sanallisen maailman

156 Gerholm 1994.

157 Hannerz 1992.

158 Ks. esim. Vayda 1994; Pelto & Pelto 1975.

ja toiminnallisuuden taustalla.¹⁵⁹ Nämä kaikki – tunteet, taidot, toimet, käytänteet ja symbolit – ovat sekä yksilöllisiä, yksittäisten ihmisten tuottamia kokemuksia, tekoja ja merkityksiä, että kulttuurisesti jaettuina ja siten osin yhteisesti määritettyjä ja yksilöitä määrittäviä ilmiöitä. Toimet, tunteet ja niiden taustalla oleva aistinvaraisuus muodostavat yhdessä symbolien kanssa ajassa etenevän, muuntelevan ja varioivan perinteen virran.¹⁶⁰

Aistinvaraisuus, tunteet ja kokemuksellisuus ovat niitä kulttuurin osia, jotka ovat vaikeimmin sanallistettavissa, visualisoitavissa ja siten myös dokumentoitavissa. Tämän ominaisuutensa takia ne pysyvät elävinä vain perinteen virran osana ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Jos virta niiden osalta tyrehtyy, niihin liittyvät taidot ja toimet häviävät väistämättä, ja niitä on hyvin vaikea tavoittaa takaisin. Tällaisia taitoja ja toimia ovat esimerkiksi vesillä ja jäällä liikuminen, soittaminen, käsityötaidot ja ruoanlaitto.¹⁶¹

Kulttuurin aineellista ja aineetonta puolta ei voi erottaa toisistaan. Aineettomimmatkin kulttuuripiirteet välittyvät ihmiseltä toiselle jollakin aineellisella keinolla. Musiikkia ei voi soittaa muiden kuultavaksi ilman materiaalisia soittimia. Esineet ja aineellinen ihmistekoinen ympäristö ovat syntyneet ihmisten yksilöllisen ja yhteisen ajattelun, taitojen ja tekojen kautta. Aineelliseen kulttuuriin liittyvien symbolimerkitysten ymmärtäminen ja niiden parissa toimiminen vaativat ihmiseltä toiselle välittyvää tietoa ja taitoa. Jokainen ihminen on aisteineen, tunteineen, toimineen ja käsityskykyineen vaikuttamassa siihen, mitä kulttuuriin syntyy ja miten eri kulttuuripiirteet muokkautuvat. Samalla aineelliset ja aineettomat kulttuuripiirteet ilmentävät niihin kietoutuvia sosiaalisia suhteita, vallan käyttöä ja sosiokulttuurisia rakenteita, jotka osaltaan ohjaavat kulttuurin virtaa.¹⁶²

Monesti perinne käsitetään sukupolvelta toiselle välittyviksi ilmiöiksi, siis pitkäkestoisiksi toisten ihmisten kanssa jaetuiksi totunnaisuuksiksi. Tällaisella perinteellä on mahdollisesti pitkäkin ajallinen jatkuvuus ja se sisältää ajatuksen muuttumattomuudesta. Pertti Anttosen esittämän analyysin mukaan perinnettä käytetäänkin monesti merkitsemään ilmiöitä, jotka ovat tietyn historiallisen kehityskulun lopputuloksia. Ne näyttävät silloin modernia vasten asettuvina ja modernia edeltävinä ja siten perinteisinä kulttuurin piirteinä, jotka ovat menneisyydestä jäljellä nykyisyydessä.¹⁶³ Näin nähtynä perinne on jotakin, joka on kulttuurissa konkreettisesti olemassa ja poimittavissa sieltä esille sekä näytille että suojeltavaksi.

Analyttisesti katsottaessa kulttuuri koostuu kuitenkin kokonaan perinteistä, sen menneistä, nykyisistä ja tulevaisuuttakin tavoittavista muodoista. Ilmar Talven mukaan perinne on ”jatkuva olotila, joka yhdistää entisen nykyaikaan ja jatkuu tulevaisuudessakin. Perinne kuuluu olen-

159 Siivonen et al. 2011, 16–17. Ks. myös esim. Frykman Povrzanović 2008, 18–19.

160 Siivonen 2013.

161 Storå 1993; Björkholm 2011, 133–134; Luutonen 2014 (ilman vuotta), 96; Knuuttila 2006.

162 Siivonen 2013; Hannerz 1992.

163 Anttonen 1993; Siivonen 2013.

naisena osana itse inhimillisen kulttuurin perusluonteeseen ja on siis ihmisen olemassaolon yksi perusta”. Perinne ei Talvella ole jokin tietyn historiallisen – siis esimerkiksi esiteollisen – kehityskulun lopputulos, vaan jatkuvasti sosiokulttuurisessa vuorovaikutuksessa elävä, mennyttä toistava ja uudistava ilmiö.¹⁶⁴

Perinne välittyy yksittäisiltä ihmisiltä toisille, vanhemmilta nuoremmille ja nuoremmilta vanhemmille. Perinteen välittymisen ketju voi olla pitkä, jolloin se on välittynyt lukuisilta ihmisiltä toisille. Mutta se voi olla myös hyvin lyhyt, välittyä vain yhdeltä toiselle ja edelleen kolmannelle, jolloin Nils-Arvid Bringéuksen mukaan ilmiön voi jo määritellä perinteeksi.¹⁶⁵ Perinteen välittyminen voi rajoittua vain yhteen aikatasoon, tai sillä voi olla pitkä ajallinen jatkuvuus. Vain muutaman ihmisen kannattamalla perinteellä voi olla yhtä lailla hetkellinen kuin ajallisesti pitkä jatkuvuus. Samaten hyvin monen kantama perinne voi syntyä ja hävitä nopeastikin, tai sen jatkuvuus voi yltää pitkälti yli ajan ja sukupolvien. Oleellista on, että välittäessämme perinteitä toisillemme meistä jokainen myös luo jatkuvasti uusiksi niiden aineettomia ja aineellisia piirteitä: otamme ne omiksemme, kiistämme ne tai muokkaamme niistä meille sopivia ennen kuin taas välitämme niistä jotakin edelleen. Perinteessä – ja siten myös kulttuurissa kaikkiaan – on yhtäaikaista läsnä sekä jatkuvuutta että uuden luomista. Näiden keskinäinen suhde vaihtelee eri yhteyksissä. Monesti perinteessä huomiotta jäävän aktiivisen yksilöllisen ja yhteisöllisen luovuuden sija on tässä. Kaikkiaan kulttuurin virta kulkee jatkuvasti muuttavana ja uudistuvana perinteenä menneestä tulevaan.¹⁶⁶

Perinne ja kulttuuri ovat aina ihmisten kesken jaettuja, vaikka niissä on myös yksilöllisyyttä. Koska perinteen välittyminen ihmisiltä toisille ei rajoitu mihinkään kaiken kattavaan rajaan – ei ajassa, tilassa eikä sosiaalisesti – jaamme ja muokkaamme perinteitä yksittäisten ihmisten ja perustaltaan globaalien ympäristön välisessä kohtaamisessa. Tämä ympäristö muodostuu paitsi toisista ihmisistä toimineen ja ajatuksineen, myös fyysisestä ihmistekoisesta ja luonnonympäristöstä.¹⁶⁷

Käytännössä muuntuva perinne konkretisoituu inhimillisen ympäristön osaksi, aineelliseksi ja aineettomiksi kulttuuripiirteiksi: esineiksi, tavoiksi, toimiksi, sanoiksi ja sanattomuudeksi. Päivittäisissä yhteyksissä perinne on monesti itsestään selvää ja huomaamatonta. Taide on yksi kulttuurinen toiminnan muoto, joka ravistelee tavanomaisuutta näkyväksi. Tämä ominaisuus on sekä niin sanottuun ”korkeaan” että ”populaariin” kulttuurin luettavilla taiteen ilmaisumuodoilla. Mutta myös arjen kulttuurissa on näkyvän – ja maistuvan – ilottelevaa ja uutta tuottavaa luovuutta, kuten esimerkiksi Maarit Knuutila on todennut arkisesta keittämisen taidosta.¹⁶⁸

164 Talve 1963, 21–22; Siivonen 2013.

165 Bringéus 1981; Siivonen 2013.

166 Siivonen 2013; Siivonen 2013.

167 Siivonen 2008a, 54–55, 58–60, 69–72; Siivonen 2013.

168 Knuutila 2006, 253–260; Siivonen 2013.

Perinteeseen kuuluvat kaikki elämän piirteet myönteisine ja kielteisine puolineen.

Monesti vaalimme ja suojelemme pelkästään pitkään ajallisesti jatkuneita ja myönteisiä perinteen piirteitä.¹⁶⁹ Silloin kuitenkin jätämme huomiotta perinteen uutta tuottavan ominaisuuden, mitä en pidä perusteltuna. Päinvastoin, pidän nykyisenä vahvistuvan globaalin vuorovaikutuksen aikana Talven ja Bringéuksen määrittelemiä perinteen piirteitä yhä tärkeämpinä kulttuuristen prosessien analyysissa, ymmärtämisessä ja kulttuurin soveltavassa käytössä esimerkiksi kulttuuriperintöprosessissa. Siten niissä on oleellista painottaa sekä muutosta ja luovuutta että jatkuvuutta perinteen myönteisinä piirteinä. Kulttuurin ja perinteen muutosta ei voi pysäyttää, mutta sen suuntaa voi tulevaisuutta hahmottamalla ja visioimalla pyrkiä ohjaamaan. Silloin on hyvä olla tietoinen myös niistä perinteistä, jotka osoittavat kielteisiä piirteitä ainakin joillekin ihmisille. Jokainen havainto, kokemus, ajatus, teko ja lausahdus vie perinteestä jotakin entistä tulevaisuuteen ja tuottaa siihen samalla jotakin aineellista ja aineetonta uutta.

Kulttuurinen perinnöllisyys yhdistävänä tekijänä

Regina Bendix käyttää jotakin ihmisryhmää sisäisesti ajassa ja tilassa yhdistävästä ja heidän elämäänsä kuuluvasta kulttuurista käsitettä perinnöllisyys (*heredity*). Silloin tähän ryhmään kuuluvien kesken välittyä aineellisia ja aineettomia perinteitä, jotka yhdistävät heitä enemmän toisiinsa, kuin muihin ihmisiin. Bendix käsittelee artikkelissaan ”*Heredity, Hybridity and Heritage from One Fin de Siècle to the Next*” kulttuurin perinnöllisyyden ja hybridien piirteiden sekä historian ja kulttuuriperinnön välisiä suhteita. Hän liittää yhteen tietyt Itävalta-Unkarin hallitsijoiden kulttuuriset piirteet: Unescon maailmanperintökohteeksi määritellyn Schönbrunnin palatsin, Wienin Espanjalaisen ratsastuskoulun Lipizza-hevoset sekä Habsburg-sukuun kuuluneen Itävallan keisarin Franz Josefin ja hänen puolisonsa Elisabetin romanttisia häitä kuvaavat maalaukset ja sävelmät. Bendix kyseenalaistaa niiden kuulumisen maailmanperintönä tai kulttuuriperintönä kaikelle kansalle, ja siis silloin määrittää nämä keisarillisen suvun piirissä periytyneeksi ja heidän elämänpiiriinsä kuuluneeksi perinteeksi ja erottaa analyysissaan toisistaan laajan kansan ja hallitsijoiden elämänpiirin.¹⁷⁰ Katson, että kulttuurin perinnöllisyydellä tarkoitetaan silloin kaikkia niitä erilaisia kulttuurisia piirteitä ja toisiinsa ristiin rastiin kietoutuneita perinteen välittymisen ketjuja, jotka kuuluvat jonkin tietyn ryhmän ihmisten elämään ja yhdistävät heitä toisiinsa.¹⁷¹

Tästä muodostuu perinteen lisäksi kulttuurin toinen olemassaolon tapa. Kehitän ajatusta eteenpäin edellä esittämäni perinteen määritelmän pohjalta, mitä Bendix ei artikkelissaan tee. Kulttuurin perinnöllisyydessä on silloin kyse perinteen yksilöperustaiseen ja globaaliin prosessiin

169 Ks. esim. Petrisalo 2001; Siivonen 2013.

170 Bendix 2000; Siivonen 2013.

171 Siivonen 2013.

syntyvistä aineellisten ja aineettomien kulttuuristen piirteiden, perinteiden, samankaltaisuuden tihentymistä.¹⁷² Bendixin hallitsijoiden maailmasta otetun esimerkin mukainen ihmisten fyysinen sukulaisuus ja sosiaalinen valta-asema ovat vain yhdet kulttuurin perinnöllisyyttä tuottavat tekijät. Edellä esitettyä perinteen käsitettä seuraten jonkin ihmisryhmän suhteellisen tiivis keskinäinen vuorovaikutus tuottaa erilaisia perinteen tihentymiä tätäkin vahvemmin.

Kukin ihminen voi kuulua yhtäaikaaisesti useaan kulttuurin perinnöllisyyttä tuottavaan ihmisryhmään. Näkemykseni mukaan ihmisiä voivat yhdistää syntyperä ja sosiaalinen asema tai paikka, mutta myös vuorovaikutus eri medioiden avulla, Internetissä, aatteiden ja kiinnostuksen kohteiden perusteella, kansainvälisenä yhteistoimintana ja esimerkiksi kaukaisten tuotteiden myötä. Yksi ihminen voi kuulua useaan tällaiseen ihmisryhmään yhtäaikaisesti. Ryhmiin voi liittyä, niissä voi pysytellä ja niistä voi irtautua. Ryhmien kokoonpano on siten vaikeasti rajattavissa ja jatkuvasti muuntuva. Ihmisiä toisiinsa yhdistävä kulttuurinen perinnöllisyys ei välttämättä ole tiedostettua.¹⁷³ Yhdistävä perinnöllisyys sisältää sekä myönteisiä että kielteisiä asioita, koko elämän kirjon, hyvän ja pahan, ruman ja kauniin, aivan kuten perinnekin tekee.¹⁷⁴

Kulttuurin voi nähdä olevan hybridistä, kun siihen on periytynyt ja sekoittunut kulttuuripiirteitä monista tällä tavalla hahmotettavista kulttuureista, siis kulttuurin perinnöllisyyden tihentymistä. Silloin kun globaalissa kulttuurissa kohdistetaan huomio perinnöllisyytenä tiettyä ihmisryhmää sisäisesti yhdistäviin piirteisiin, on mahdollista tutkimuksellisesti hahmottaa toisistaan erottuvia kulttuureja ja niiden välistä vuorovaikutusta. Tämän kautta näihin rajallisina nähtyihin kulttuureihin ilmaantuu ja niissä voidaan havaita hybridisiä piirteitä eli nähdään, että niihin on sekoittunut kulttuuripiirteitä monien vastaavien ihmisryhmien parista. Bendix kiinnittää tähän huomiota yllä mainitussa artikkelissaan. Mitä tiuhemmin ihmiset, tavarat ja ideat liikkuvat paikasta toiseen nykyisessä globalisoituvassa maailmassa, sitä vahvemmin kuhunkin kulttuuripiiriin voidaan nähdä syntyvän hybridisiä piirteitä.¹⁷⁵

Vaikka samassa kulttuurisessa tihentymässä kunakin hetkenä elävien ihmisten aineellinen ja aineeton perinne on globalisoituneessakin maailmassa suhteellisen samankaltaisia henkilökohtaisista eroista ja elämänolosuhteista riippumatta, ymmärrys maailmasta on itsessään mureksessa globaalisti.¹⁷⁶ Globaalissa perinteen prosessissa samankaltaisuutta luovan vuorovaikutuksen syntyminen irtautuu entistä useammin fyysisistä paikoista sekä ideoiden, tavaroiden että ihmisten entistä suuremman liikkuvuuden vuoksi. Media ja sen osana internet, ihmisten muuttoliikkeet ja globaali liikkuvuus sekä kauppa luovat uudenlaisia vuorovaikutuksen mahdollisuuksia ja ihmisiä yhdistäviä intressejä. Tällöin voidaan nähdä, että kulttuurin olemassaolon tapa maailmanlaajuisena perinteen verkostona ja siihen syntyvinä hetkellisinä samankalta-

172 Siivonen 2008a, 55–60, 69–72; Siivonen 2013.

173 Siivonen 2008a, 60–62; Siivonen 2009, 65–66; Siivonen 2013.

174 Siivonen 2013.

175 Bendix 2000; Hall 2003, 85, 124–126; Siivonen 2013.

176 Ks. Aalto et al. 2008; Rubin & Siivonen 2011, 10–13; Siivonen 2013.

suuden tihentyminä vahvistuu suhteessa pysyvämpiin ihmisryhmiin ja niiden samankaltaisen perinteen tihentymiin. Jokaiselta ihmiseltä edellytetään tällöin yhä enemmän globaalin kulttuurisen prosessin eri piirteiden ymmärtämistä ja siinä mukana elämistä.¹⁷⁷

Muun muassa Unescon sopimukset maailmaperinnöstä ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä ovat mukana tuottamassa tätä kulttuurin globaalia tasoa, joka toimii vahvassa vuorovaikutuksessa kansallisten, alueellisten ja paikallisten kulttuuritoimijoiden kanssa. Nämä juridiset sopimukset luovat malleja ja käytänteitä, jotka vaikuttavat samaan tapaan eri puolilla maapalloa nostamalla perinteestä ja kulttuurin perinnöllisyyden tihentymistä esille sopimuksissa mainittuja aineellisia ja aineettomia piirteitä ja asettamalla ne kulttuuriperinnön asemaan.¹⁷⁸

Kulttuuriperintö myönteisenä symbolina

Kulttuuriperinnön avulla luodaan kuvaa jostakin tietystä, rajallisena nähdystä kulttuurisesta ryhmästä, joka nähdään omana symbolisesti erityisenä kokonaisuutenaan. Kulttuuriperintö koostuu erityisesti esille nostetuista, valikoiduista, arvostettavista ja positiivisista kulttuuripiirteistä. Se saa aseman itsestään selvänä ja luonnollisena kulttuurinsa ilmentäjänä. Tämä peittää alleen sen, että kulttuuriperinnön taustalla on aina jokin taloudellinen tai poliittinen intressi ja voima, jonka hyväksi sitä käytetään. Arkinen perinne ja kulttuurin perinnöllisyys ovat ”raaka-ainetta”, josta tuotetaan kulttuuriperintöä. Kulttuuriperintö alkaa myös elää osana arkista perinnettä ja kulttuurin perinnöllisyyttä. Jaettu tietoisuus omasta kulttuurisesta erityisyydestä, kulttuuriperinteestä, suhteessa toisenlaisena pidettyyn kulttuuriseen erityisyyteen on määritelmäni mukaan kulttuurin kolmas olemassaolon tapa. Se on olemassa perustaltaan globaalin perinteen ja kulttuurin perinnöllisyyden tihentymien rinnalla. Nämä kaikki kolme kulttuurin olomuotoa nivoutuvat toisiinsa ja muodostavat yhdessä kulttuurin kokonaisuuden.¹⁷⁹ Niillä kaikilla on kulttuurin kokonaisuudessa erilainen rooli.

Kulttuurista erityisyyttä ihmiset voivat havaita ja nostaa esille esimerkiksi paikallisesta, etnisestä, kansallisesta tai jonkin intressiryhmän yhteiseksi mielletystä kulttuurista. Viesti oman kulttuurin omintakeisuudesta ilmenee siitä kertovina symboleina. Aineelliset ja aineettomat perinnepiirteet saavat tällaisina symboleina aseman kulttuuriperintönä, siis omintakeisiksi miellettyinä ja esitettyinä tapoina, taitoina, merkityksellistämisen muotoina, tarinoina ja aineellisen kulttuurin piirteinä.¹⁸⁰ Käsitteellisesti kulttuurin perinnöllisyys (*heredity*) ja kulttuuriperintö (*heritage*) eroavat toisistaan.¹⁸¹

177 Rubin & Siivonen 2011, 10–13; Siivonen 2008b; Siivonen 2008c; Siivonen 2013. Ks. myös Croucher 2004, 185–196.

178 Unesco 1972; Unesco 2003.

179 Siivonen 2008a, 61–62.

180 Siivonen 2008a, 61–62; Siivonen 2013.

181 Bendix 2000; Siivonen 2013.

Kulttuuriperintö on keskeinen väline kulttuurisen erityisyyden rakentamisessa globaalisti ja niin eurooppalaisessa, kansallisessa kuin alueellisessa kulttuuripolitiikassa.¹⁸² Tavoitteena on omaan joukkoon luettavien ihmisten sitouttaminen yhteisen kulttuuriperinnön tukemaan identiteettiin ihmisten hyvinvoinnin tukemiseksi. Lisäksi päämääränä on omaksi määritetyn ryhmän tai maantieteellisen alueen suotuisa taloudellinen ja poliittinen kehitys. Kulttuuriperinnöllä on aina myös taloudellista ja poliittista merkitystä. Kulttuuriperinnöksi valikoidaan arvokkaina pidettyjä ja yhteisiksi kuvattuja kulttuuripiirteitä, joita mielellään esitetään omaksi koetun kulttuuripiiriin ulkopuolisillekin. Kulttuuriperintö juurrutetaan kulttuurin ehdottomaksi ja itsestään selväksi arvoa tuottavaksi tekijäksi, vaikka se edustaisikin kapeasti ja valikoidusti alueensa tai ihmisryhmänsä kulttuurin kokonaisuutta. Tähän Regina Bendix kiinnitti huomion yllä mainituksa Itävalta-Unkarin kulttuuriperinnön analyysissaan.¹⁸³ Huomiolla on myös laajempaa yleispätevää merkitystä.

Symbolista tietoa kulttuuriperinnöstä voivat pitää yllä erilaiset organisaatiot ja instituutiot, jotka arvovaltansa ja valtansa avulla ovat oikeutettuja luomaan ja ylläpitämään kansakunnan, etnisyyden, kotiseudun tai intressiryhmän yhteisesti jaettua ja julkista kuvaa. Unescolla ja Suomessa Museovirastolla ja opetus- ja kulttuuriministeriöllä on tällä alueella omat selkeät tehtävänsä. Myös media osallistuu tähän toimintaan.¹⁸⁴ Näiden rakenteiden myötä yksittäisten ihmisten ja ihmisjoukkojen välinen vuorovaikutus jäsentyy erilaisiksi symmetrisiksi ja epäsymmetrisiksi näkyvyyden ja vallan käytön muodoiksi.¹⁸⁵

Päivittäinen arkinen perinne on monimuotoista. Globaalissa kulttuurisessa vuorovaikutuksessa perinteenä prosessoituvien vaihtelevien aineellisten kulttuuripiirteiden, toimien, taitojen, tapojen ja tottumusten sekä arvojen ja merkitysmaailmojen runsaus luovat perustan kulttuuriperinnön rakentamiselle. Kaikki kulttuuriperinnöksi kohotettu on kulttuurisena luovuutena ja arkisen perinteen tuottamana joskus syntynyt. Erityisasemassaan kulttuuriperintönäkin nämä piirteet ovat osa arkista kulttuuria ja siinä muokkautuvia perinnettä. Lisäksi itse kulttuuriperinnön tuottamisen prosessi ja siinä toimivat yksittäiset ihmiset ja organisaatiot ovat perimmältään kulttuurin globaalien vuorovaikutteisen prosessin osia.¹⁸⁶

Symbolinen kulttuurin kokonaisuus ei todellisuudessa koskaan ole täysin selkeästi erotettavista muista vastaavista symbolisista kulttuurisista kokonaisuuksista kulttuurin globaalissa virrassa. Tällaisten kulttuuristen kokonaisuuksien sisällä yhtenäisyys ei myöskään ole täydellinen. Kaikki tarinat rajallisista kulttuureista ja niitä ilmentävät symbolit, kuten kulttuuriperintö, ovat viime kädessä alisteisia kulttuurin vuorovaikutteiselle globaalille perusprosessille. Ne ovat siten

182 Shore 2000.

183 Beckman 1998; Shore 2000; Bendix 2000; Siivonen 2008a, 61–62; Siivonen 2013.

184 Siivonen 2008a, 61–62; Barth 1994; Siivonen 2013.

185 Ks. Hannerz 1992, 46–50, 55–61, passim; Siivonen 2008a, 49–80; Siivonen 2013.

186 Siivonen 2009, 69; Siivonen 2013.

väistämättä, mahdollisista yhtenäisyyden vaatimuksista ja jähmeydestä huolimatta, perustaltaan muuntuvia ja monimuotoisia, erityisesti nykyisessä globalisoituvassa maailmassamme.¹⁸⁷

Yksittäisten ihmisten, organisaatioiden ja kulttuurien välisten verkostojen ja vuorovaikutuksen merkityksen on nähty vahvistuvan entisestään globalisaation myötä.¹⁸⁸ Yhtenäistävät ja jonkin organisatorisen vallan ohjaamat symboliset merkitysjärjestelmät menettävät samalla merkitystään, vaikka toisaalta symbolien kirjo yksittäisten ihmisten kiinnittymisen kohteina laajenee ja symbolien keskinäisessä kilpailussa niille tavoitellaan entistä näkyvämpää globaalia voimaa.¹⁸⁹

Edellä esitetyn perusteella ensisijainen kulttuuriperintöprosessin muoto ei ole kulttuuriperinnön vaaliminen valikoituina alueesta tai ihmisryhmästä kertovina tarinoina ja symboleina. Huomio tulisi kohdentaa pikemminkin perinteen ja kulttuurisen perinnöllisyyden prosessin vaalimiseen sellaisena, että kaikilla osallisilla on mahdollisuus osallistua ja tuottaa siihen uusia aineellisia ja aineettomia perinteen piirteitä. Yksi oleellinen kulttuuriperintöprosessin piirre on silloin kaikkien osallisten tasaveroinen mahdollisuus vaikuttaa omaan elämänympäristöönsä ja sen kulttuuriin.¹⁹⁰

Perinteellä ja kulttuuriperinnöllä kohti tulevaisuutta

Kulttuuri ja perinne kulkevat koko ajan osin jatkuvuuksina, osin muuntuvina piirteinä tulevaisuuteen. Hahmotan tässä kolme tapaa, millä se tapahtuu. Ensinnä kulttuuri kulkee tulevaisuuteen siten, että ihmiset huolehtivat perinteen jatkuvuudesta. Silloin he ylläpitävät pitkään jatkuneita ja edelleen elossa olevia menneen ajan ilmiöitä, pitävät niistä tietoisesti kiinni ja nostavat perinteestä esille merkittävänä pitämiään piirteitä kulttuuriperintönä. Tällöin kyse voi olla kulttuuripiirteiden mahdollisimman tarkasta ja tietoisesta kopioimisesta tai uusintamisesta.¹⁹¹ Kyse voi olla myös taitojen aistinvaraisten ja toiminnallisten ulottuvuuksien jatkuvuuden turvaamisesta, vaikka taidoilla puolestaan tuotettaisiinkin aivan uudenlaisia asioita – esimerkiksi ruokaa, musiikkia tai tekstiilejä.

Toinen tapa, jolla kulttuuri kulkee tulevaisuuteen, on perinteen uusiutumisesta huolehtiminen. Silloin kyse on tietoisesta tulevaisuuteen varautumisesta uutuuksien avulla, nykytermein innovoinnista. Silloin haetaan mahdollisimman paljon entisestä poikkeavia kulttuuripiirteitä ja hypyvä tietoisesti uudenlaiseen tulevaisuuteen.¹⁹² Molemmat näistä kulttuurin tulevaisuuteen kulkemisen tavoista vaativat paljon aktiivista työtä ja maailman muuttamista haluttuun suuntaan:

187 Siivonen 2013.

188 Wilenius 2008; Siivonen 2013.

189 Siivonen 2008b; Croucher 2004, 185–196.

190 Siivonen 2013.

191 Siivonen 2014.

192 Siivonen 2014.

säilyttävään tai uudistavaan.¹⁹³ On hyvä kysyä missä määrin kulttuurin suojelussa ovat mukana nämä molemmat.

Kolmas kulttuuria tulevaisuuteen vievä muoto on perinteen jatkuva ja huomaamaton uusiutuminen ja variointi arjessa. Se on kulttuurin satunnaista kulkeutumista kohti tulevaa. Sitä voi kutsua totunnaisuuden tyysijaksi. Mutta totunnaisuus ja tavanomaisuus eivät pysy koko ajan samanlaisina eivätkä ole muuttumattomia. Niissä ilmenee perinteen arkinen luovuus, huomaamme sitä tai emme.¹⁹⁴ Tämä huomaamaton ja vähittäinen muutos vie meidät jatkuvasti uusiin tilanteisiin, joissa muutoksen myötä havaitsemme, että on katoamassa jotakin, jota huomaamme kaipaavamme ja josta haluamme ainakin muistot talteen, esimerkiksi museoihin ja arkistoihin dokumentoituina. Toisaalta tämä vähittäinen muutos on kulttuurin ja perinteen oleellinen ominaisuus ja ansaitsisi tulla suojelluksi itsessään. Taitojen jatkuvuus ja ihmisten kyky tuottaa niiden avulla uusia aineellisen ja aineettoman kulttuurin piirteitä on hyvä esimerkki tällaisesta suojelua kaipaavasta jatkuvuuden, muutoksen ja luovuuden yhdistelmästä muodostuvasta perinteen prosessista.

Katsonkin että aineettoman kulttuuriperinnön suojelun tulisi operoida ajassa ja ajalla meneestä nykyisyyteen ja tulevaan. Sekä mennyttä että tulevaisuutta rakentava kulttuurin suojelu vaalii kulttuuria ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa elävänä luovana ja moniarvoisena perinteenä ja kulttuuriperinteen luovana uusintamisena ennemmin kuin erityisesti esille nostettuna kulttuuriperintönä itsessään. Tällöin annetaan arvo ihmisten omaehtoisesti tuottamalle kulttuuria uudistavalle ja sitä jatkavalle perinteelle.¹⁹⁵

Tällä tavalla toimivassa kulttuuriperintöprosessissa toiminta tulee entistä tiiviimmin osaksi ihmisiä ja ihmisryhmiä yhdistävää paikallista, alueellista, kansallista ja globaalia kulttuurista vuorovaikutusta. Tämä on omiaan vahvistamaan ihmisten kulttuurista itsemääräämisoikeutta suhteessa heidän omaksi kokemaansa kulttuuriperintöön.

Tässä on kuitenkin vaarana se, että sopimuksin juridisesti säännelty kulttuuri tulee entistä tiiviimmin osaksi kulttuurista arkea, erityisesti aineettoman kulttuuriperinnön osalta ihmisten tunteisiin ja toimiin perustuvaa maailmassa elämistä myöten. Kun kulttuuria määritellään sopimuksin, siitä muodostuu väistämättä jollakin tavalla kiteytyneitä kulttuuriperinnön muotoja. Tällaiset kiteytymät ovat alttiina taloudelliselle ja poliittiselle kulttuurin välineelliselle käytölle. Tämä käyttö voi ajautua ristiriitaan yksittäisten ihmisten kulttuurisen itsemääräämisoikeuden kanssa, jos taloudellinen tai poliittinen hyödyntäjä on muu, kuin tämä ihminen itse tai hänen hyväksymänsä taho. Tämä on omiaan kaventamaan ihmisten kulttuurista itsemääräämisoikeutta.¹⁹⁶

193 Siivonen 2014.

194 Siivonen 2014.

195 Siivonen 2014.

196 Tämä voi ilmetä esimerkiksi matkailussa, ks. Siivonen, 2003.

Kulttuuriperinnön suojelun tehtävänä voisikin olla yksilöllistä ja kollektiivista muistitietoa ja tulevaisuustietoa koskevan tietoisuuden kasvattaminen. Se voisi antaa ihmisille välineitä vaikuttaa halutun tulevaisuuden tuottamiseen menneen ja nykyisyyden avulla. Vahvan osallisuuden kautta yksittäisillä ihmisillä olisi mahdollisuus kasvattaa omia kulttuurisia aineettomia ja aineellisia perinteitä, ja mahdollisesti myös ansaita elantoaan niiden avulla.

Lähteet

Aalto, Hanna-Kaisa & Ahokas, Ira & Kuosa, Tuomo 2008: Yleissivistys ja osaaminen työelämässä 2030. – *Menestyksen eväät tulevaisuudessa*. Tutu-julkaisuja 1/2008. Turku: Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus.

Anttonen, Pertti J. 1993: Folklore, modernity, and Postmodernism. A Theoretical Overview. – Anttonen, Pertti J. & Kvideland, Reimund (eds.), *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries*. NIF Publications 27. Turku: Nordic Institute of Folklore.

Barth, Fredrik 1994: Nye og evige temaer i studiet av etnisitet. – Barth, Fredrik, *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.

Beckman, Svante 1998: Vad vill staten med kulturarvet? – Alzén, Annika & Hedrén, Johan (eds.), *Kulturarvets natur*. Stockholm/Stenhag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Bendix, Regina 2000: Heredity, Hybridity and Heritage from One *Fin de Siècle* to the Next. – Anttonen, Pertti J. & Siikala, Anna-Leena & Mathisen, Stein R. & Magnusson, Leif (eds.), *Folklore, Heritage Politics and Ethnic Diversity. A Festschrift for Barbro Klein*. Botkyrka, Sweden: Multicultural Centre.

Björkholm, Johanna 2011: Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Filands svenskbygder med folkmusik som exempel. Åbo: Åbo Akademis förlag.

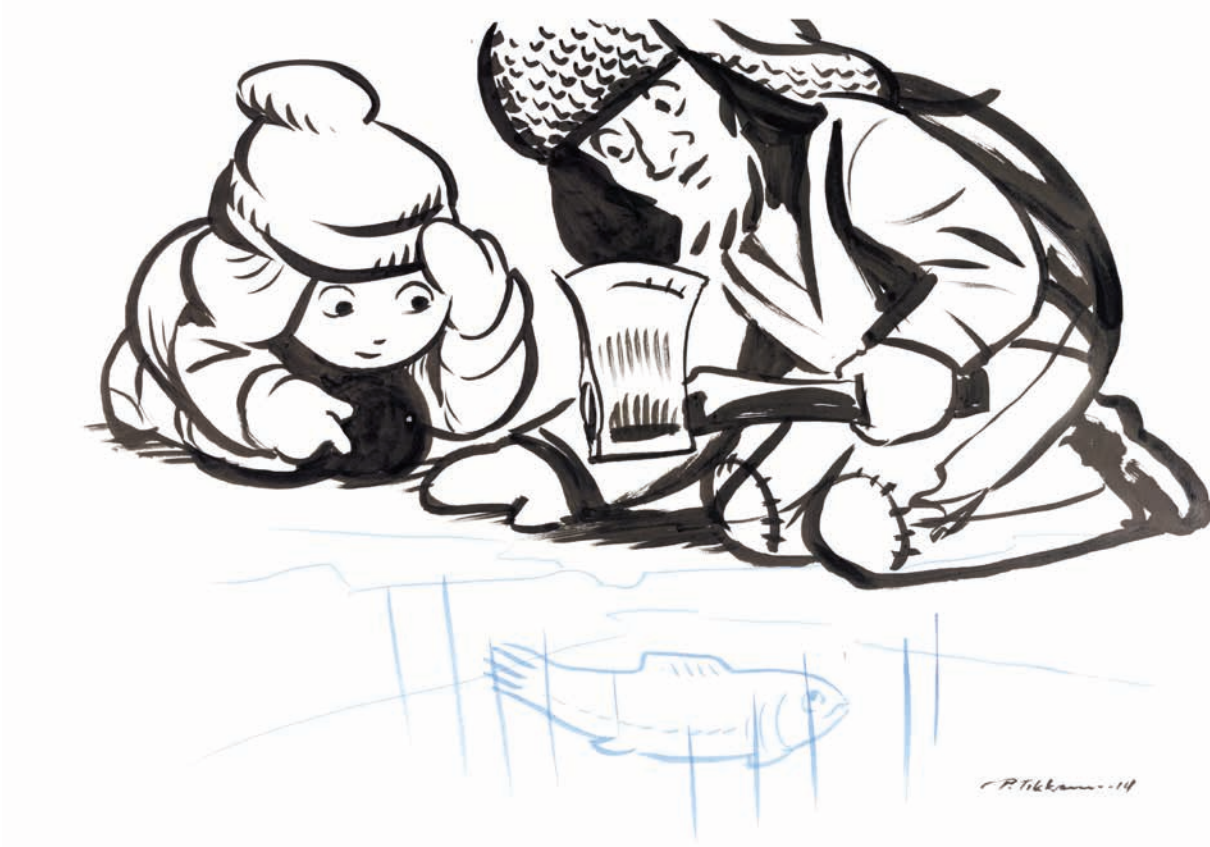
Bringéus, Nils-Arvid 1981: *Människan som kulturvarelse*. Lund: LiberLäromedel.

Croucher, Sheila L. 2004: *Globalization and Belonging. The Politics of Identity in a Changing World*. Lanham & Boulder & New York & Toronto & Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

- Frykman Povrzanović, Maja 2008: *Beyond Culture and Identity. Places, Practices, Experiences.* – *Ethnologia Europaea, Journal of European Ethnology* Vol 38:1/2008. Copenhagen: Museum Tusculanum press, University of Copenhagen.
- Gerholm, Lena 1994: *The Concept of Culture in Ethnology.* – Sjögren, Annick & Janson, Lena (eds.), *Culture and Management in a Changing Europe.* Botkyrka: Multicultural Centre & Stockholm: Institute of International Business.
- Hall, Stuart 2003: *Kulttuuri, paikka ja identiteetti.* – Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.), *Erilaisuus.* Tampere: Vastapaino.
- Hannerz, Ulf 1992: *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning.* New York: Columbia University Press.
- Knuuttila, Maarit 2006: *Kansanomainen keittämisen taito.* Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Luutonen, Marketta 2014 (ilman vuotta): *Tekemisen taito – käsityön kulttuuriperintö.* – Steel, Tytti & Turunen, Arja & Lillbroända-Annala, Sanna & Santikko, Maija (toim.), *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet.* Ethnos-toimite 16. Helsinki: Ethnos ry.
- Pelto, Pertti J. & Pelto, Gretel 1975: *Intra-cultural diversity: some theoretical issues.* – *American Ethnologist. A journal of the American Anthropological Association*, Vol. 2, N:o 1.
- Petrisalo, Katriina 2001: *Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiantieteellinen tutkimus perinnekulttuurin hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rubin, Anita & Siivonen Katriina, *Kärjet tekevät aina reikiä seiniin, muuten ilma ummehuu. Osallisuuden luova voima.* TUTUeJULKAISUJA 3/2011. Turku: Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus.
- Shore, Chris 2000: *Building Europe. The Cultural Politics of European Integration.* London & New York: Routledge.
- Siivonen, Katriina 2003: *Kulttuuri arkisena vuorovaikutuksena ja matkailutuotteena.* – *Kulttuurintutkimus* 20(2003):2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Siivonen, Katriina 2008a: *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyöglobalisaation murroksessa.* Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

- Siivonen, Katriina 2008b: Culture is basically creative. – Mäenpää, Marjo & Rajanti, Taina (eds.), *Creative Futures Conference Proceedings. 10–11. October 2007 in Pori, Finland*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu C 6. Pori: University of Art and Design, Pori School of Art and Media.
- Siivonen, Katriina 2008c: Kansatiede ja murrosten tutkimus. Varsinais-Suomen saaristo informaatioajan murroksessa. Lectio praecursoria Turun yliopistossa 10.6.2008. – *Elore2/2008*.
- Siivonen, Katriina 2009: Osallistava kulttuurituotanto. Pohdintaa kulttuurisesta kestävydestä. – Grahn, Maarit & Häyrynen, Maunu (toim.), *Kulttuurituotanto. Kehykset, käytäntö ja prosessit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siivonen, Katriina 2013: Kestävä aineellinen ja aineeton kulttuuri. Perinne, kulttuurin perinnöllisyys ja kulttuuriperintö *Myrsky*-taidehankkeessa. – Tuomi-Nikula, Outi & Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* Tietolipas 243. Helsinki; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siivonen, Katriina 2014: Mitä tavataan suojella museoimalla? – Björkman, John et al., *Museala Vardagsrum. Lokalmuseet som mötesplats och samhällelig aktör*. Kimitoön: Sagalund & Korsholm: Stundars.
- Siivonen, Katriina & Kotilainen, Sirkku & Suoninen, Annikka 2011: *Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Myrsky-hankkeessa*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja 44. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Storå, Nils 1993: Vinterns tjänliga isar. Om isen som resurs. – Hackman, John (red.), *Resurser, strategier, miljöer. Etnologiska uppsatser av Nils Storå Utgivna den 29 maj 1993*. Åbo: Åbo Akademi.
- Talve, Ilmar 1963: *Suomalainen kansatiede. Tähänastista kehitystä ja tulevaisuuden tehtäviä*. Turku: Turun yliopisto, kansatiede.
- Tilastokeskus 2011: *Kuolemansyytilasto, Itsemurhakuolleisuus 1921–2010*. [3.10.2012]
- Unesco 1972. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris: Unesco.
- Unesco 2003. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris: Unesco.

Vayda, Andrew P. 1994: Actions, Variations, and Change: The Emerging Anti-Essentialist View in Anthropology. – Robert Borofsky (ed. by), *Assessing Cultural Anthropology*. New York et al.: McGraw-Hill, Inc.

©2008 by Ministerio de Cultura Ciudad de Buenos Aires, with the permission of UNESCO

Tango on Unescon
aineettoman kulttuuri-
perinnön luettelossa
Argentiinan ja
Uruguayn yhteinen
kohde.

9 ELÄVÄ ARKISTO, AINEETON KULTTUURIPERINTÖ JA PITKÄAIKAISSÄILYTYS

Lauri Harvilahti, SKS, kansanrunousarkisto

Johdanto

Vuonna 1989 laadittiin Unescon työn tuloksena suositus perinnekulttuurin ja folkloren suojelusta (*Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*). Tämän asiakirjan laatimisesta on nyt siis kulunut 25 vuotta. Tämän seurauksena perinnekulttuureiden suojeluun kiinnitettiin valtiollisella tasolla huomiota ja 2000-luvulla keskusteluissa alettiin entistä enemmän käyttää kulttuuriperinnön käsitettä. Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta hyväksyttiin vuonna 2003 ja astui Suomessa voimaan vuonna 2013. Suhteessa sopimuksensisältöön ja tavoitteisiin kulttuuriperinnön suojelun tilanne Suomessa on varsin toisenlainen nykyisin, vaikka yhtymäkohtiakin neljännesvuosisadan taakse yhä löytyy. Varsinkin tietotekniikan murros on vaikuttanut suojelun kokonaiskuvaan. Tässä artikkelissa pohdin lähinnä arkistojen roolia kulttuuriperinnön tallentamisessa, suojelussa, käyttöön saattamisessa ja pitkäaikaissäilytyksessä. Luon katsauksen suullisen perinteen peruskategorioihin ja esittelen myös aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen valmistelussa tehtyä työtä oman intressipiirini osalta.

Suullisen kulttuuriperinnön toimijat

Arkistoidut perinneaineistot ovat menneisyyteemme, kulttuuriimme ja sen monimuotoisuuteen liittyviä ainutkertaisia dokumentteja. Ne mahdollistavat tutkijoille, harrastajille, kansalaisille pääsyn aineistot luoneiden tai välittäneiden ihmisten äänten ja kokemusmaailman lähteille. Arkistojen aineistoilla on mahdollisuus avata yhä uusilla metodeilla menneisyyteen ikkunoita, joita muut aineistot eivät kykene avaamaan.

Arkistot vastaavat kerätyn ja muutoin vastaanotetun aineiston säilyvyydestä ja käyttöön saattamisesta sekä paikallisesti että tietoverkkojen kautta. Tässä tulee luonnollisesti noudattaa yleisesti hyväksytyjä arkistoammatillisia ja eettisiä periaatteita.

Suulliseen perinteeseen liittyviä yhteisöjä on maassamme kaikkialla. Perinteen esittäjät, kohteet ja käyttäjät eivät rajaudu asuinpaikkaan, ammattiin, poliittiseen toimintaan tai ikään. Mukana ovat niin maaseutu ja kaupunki, koko Suomi etelästä pohjoiseen, suomalais-karjalainen alue, myös ulkosuomalaiset ja maahanmuuttajat. Ikäryhmistä puolestaan ovat edustettuina niin vanhat kuin nuoretkin ja myös lasten perinnettä on runsaasti. Kentän toimijoita on myös paljon

– Suomi on suulliseen perinteeseen liittyvien esittäjien, aktiviteettien, yhdistysten, seurojen ja muiden kulttuurijärjestöjen ”luvattu maa”. Listasta tulisi helposti tavattoman pitkä yksittäisine esiintyjineen, festivaaleineen, kotiseutujuhlineen, seuroineen, säätiöineen, yrityksineen, jne. Kentän keskeisimpiä toimijoita ovat edellä mainittujen lisäksi arkistot, museot ja kirjastot sekä aineiston keruutoimintaa harjoittavat muut yhteisöt. Arkistot ovat Suomen suullisen perinteen ilmenemismuotojen tunnistamisen kehittämisessä asiantuntijaorganisaatioita. Tallentamisen, luetteloinnin ja dokumentoinnin historia on maailmanlaajuisestikin huomattava.

Vielä vuonna 1954 saattoi suomalainen Jouko Hautala folkloristi todeta, että kansanrunouden tutkimus on ”käsitettävissä tieteenä, jonka tehtävänä on tutkia kaikkia niitä inhimillisen hengen elämän ilmiöitä, jotka eivät suoranaisesti perustu nykyaikaiseen sivilisaatioon”.¹⁹⁷ Tämä käsitys ei ole enää pitkään aikaan vastannut todellisuutta, sillä suuri osa henkisen, aineettoman kulttuuriperinnön ilmiöistä on suorassa yhteydessä nykyoloihin¹⁹⁸. Seuraavassa lyhyt katsaus arkistoidun perinteen ilmenemismuotoihin. Fokus on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toiminnassa, mutta osa tässä kerrotusta on osin sovellettavissa monien muiden arkistojen tilanteeseen joko meidän maassamme tai lähialueilla: Virossa, Latviassa, Liettuassa tai pohjoismaissa.

Suullisen perinteen kategoriat

Arkistoihin kerätty vanha agraariperinne

Jo 1800-luvun alkupuolella kansanperinteen varsinainen laajamittainen keruu alkoi maassamme kalevalamittaisista runoista ja loitsuista, sekä sananlaskuista ja arvoituksista. Vuosisadan lopulla ja 1900-luvun taitteessa kohteeksi tulivat sadut, 1930-luvulta lähtien tarinat ja vähitellen keruun kohteeksi tulivat kaikki vanhan agraarin perinteen osa-alueet: uskomusperinne, itkuvirret, kertomukset, ja monet muut perinteen lajit. Suomessa vanhaan, arkistoituu perinteeseen on liitetty suhteellisen vähän kontekstietoa, informaatiota esitystilanteista tai esittäjistä. 1800-luvun lopulla oli tallennettu noin 200 000 ”numeroa” kansanperinnettä ja arveltiin, että kaikki olennainen oli jo tallessa – tämä ei vastannut kuitenkaan todellisuutta, sillä karkeasti arvioiden Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa on noin viisi miljoonaa numeroa tai yksikköä kansanperinnettä.

Iäkkäiden perinteentuntijoiden muistissa elävä vanha perinne

Kenttätyömenetelmien ja -välineiden kehittyessä 1950- ja 1960-lukujen taitteessa ryhdyttiin hyödyntämään perinteen keruussa niin sanottuja muistikulttuureita. Tällä tarkoitettiin sitä, että haastateltiin ihmisiä, jotka eivät muuntuneissa oloissa kyenneet käyttämään aikoinaan oppimaansa

197 Hautala 1954: 10

198 Laaksonen 1982: 55–58

kulttuuriperintöä, mutta säilyttivät muistissaan siihen liittyviä samaistuksia ja identiteettejä, jotka saatettiin aktualisoida, muuttaa eläväksi muisteluksi ja esityksiksi keruun avulla. Perinteisiin tutkimuskohteisiin voitiin soveltaa uusia menetelmiä: tutkia muistamisen ja mieleen palauttamisen mekanismeja ja käyttää myös yhteiskuntatieteellisiä tai lingvistisiä analyysitapoja.

Muistelukerronta

Ihmisten elämänvaiheisiin kytkeytyvä muistelukerronta, suullinen historia synnytti 1960-luvulta alkaen valtavat keruutalkoot, joiden seurauksena etenkin kirjoittamalla kerrottu muistelupe- rinne ja suullinen historia sai aikaan lukemattomien keruuhankkeiden ja kilpakeruiden valtavi- ran, joka jatkaa yhä tänäkin päivänä valtakauttaan, nyt myös uusien medioiden avulla. SKS:ssa Valtakunnallisten kilpakeruiden idea tulee usein arkiston ulkopuolelta, yksittäiseltä tutkijalta tai hanketta osaksi rahoittavalta taholta: säätiöltä, yhdistykseltä, liitolta tai muulta yhteistyö- kumppanilta. Kansanrunousarkisto toteuttaa idean ja arkistoi aineiston sopimuksen mukaises- ti. Arkistolla on myös oma vastaajaverkkonsa, jolle keruukehotusten lisäksi lähetetään yksittäis- ten tutkijoiden tarpeisiin vastaavia tutkimuskyselyitä.

Nykyperinne

Monet suullisen perinteen osa-alueet siirtyivät viimeisten taitajiensa mukana pois elävän perin- teen kartalta. Elävää perinnettä tavattiin kuitenkin kaikkialta: monimuotoista työpaikkaperinnet- tä, erilaisia nykytarinoita, kaskuja, huhuja, juoruja, seinäkirjoituksia, perinneparodioita (vaikkapa pilasatuja ja -sananelämyksiä). Keksittiin myös monimuotoisen lastenperinteen tallennus. Nykyper- inne nähtiin alkuun talonpoikaisen henkisen kansankulttuurin seuraajana, johon saatettiin sovel- taa osaksi vanhan kansankulttuurin tutkimusmalleja. Nykyperinteeseen lukeutuvat luonnollisesti vaikkapa eri puolilla Suomea järjestettävät kesäfestivaalit ja -juhlat vaihtelevine ohjelmistoineen

Nykyperinteeseen liittyy myös populaarikulttuuri, jonka kriteereinä olivat alkuun kansanomai- suuden tuottaminen kaupungistuneissa oloissa teollisesti tai ”joukkotiedotusvälineiden” avul- la. Nytemmin voidaan puhua nettiperinteestä tai Internet-folkloresta, jota tuotetaan etenkin tietoverkon avulla.

Arkistoidun perinteen painoarvo aineettoman kulttuuriperinnön säilymisen kannalta

Arkistoihin kerätty vanha agraariperinne muodostaa pääoman, jota tavattoman monilla Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen allekirjoittaneilla mailla ei tule koskaan

olemaankaan. Esimerkiksi Kiinassa on 55 virallista vähemmistökansallisuutta, joiden perinne on suureksi osaksi tutkimatta ja monesti luonnontilaista. Iäkkäiden perinteentuntijoiden muistissa oleva perinne ja muistelukerronta on sen sijaan kaikkialla maailmassa arvokas kohde, joka suurella osalla maailman kansoista muodostaisi todellisen potentiaalisen esimerkiksi kansallisen tai etnisen historian tallentamisen kannalta. Väestön lisääntyvä mobilisaatio johtaa siihen, että ”muistikulttuureita” on otettavissa haltuun. Eri puolilla maailmaa on ihmisiä, jotka eivät enää kykene soveltamaan käyttöön aikoinaan oppimaansa perinnettä, mutta saattavat silti säilyttää muistissaan siihen liittyviä samaistuksia ja identiteettejä. Esimerkiksi perinnenostalgia saattaa uusissa oloissa luoda edullisia tallennustilanteita. Nykykulttuurin muodot, nykyperinne, taas on usein paikallista tai erilaisten vähemmistöjen perinnettä ja usein enemmistöt eivät sitä löydä tai arvosta (sama on varsinkin aiemmin Suomessa pätenyt vaikkapa saamelaisten tai romanien perinteeseen). Sen sijaan tietoverkon käyttö kaikkien perinteen osa-alueiden saattamisessa käyttöön on voimavara, joka on taiten otettava haltuun, myös arkistoinnin kannalta. Internet ei myöskään valikoi käyttäjiään samalla tavoin kuin perinteiset keruuohjelmat kohteitaan.

Arkistoitu elävä perinne

Suullinen perinne on olennainen osa sukupolvelta toiselle, yhteisön ja ryhmien välittämää aineetonta kulttuuriperintöä ja sen ilmenemismuodot ovat tärkeä osa yhteisöjen elämää. Kulttuuriperintöä on käytetty ja käytetään vahvistamaan identiteettiä yhä uusissa kulttuurivaiheissa. Tämä on ollut ominaista Suomen perinteelle ja voi vahvistaa muiden vastaavien kohteiden asemaa muissa maissa. Sopimuksen muotoutumisprosessin aikana on käynyt ilmeiseksi, että suojele ei voi perustua ajatukseen kulttuuriperinnön jähmettymisestä, siitä että se esiintyisi aina alkuperäisessä ja puhtaassa muodossa.

Suomessa on monipuolista osaamista yli 200 vuoden ajalta kulttuuriperinnön tallentamisesta ja uudelleen käytöstä sekä pitkäaikaissäilytyksestä. Arkistointi on mahdollistanut sen, että jo ennen nykyisten digitaaliseen aikaan pohjautuvien menetelmien kehitystä käsikirjoitukset, äänitteet ja valokuvat kyettiin säilyttämään tuleville sukupolville verrattain hyvin. Tämä tapahtui noudattamalla normeja ja standardeja, jotka olivat silloisen tiedon mukaan optimaaliset analogisen ajan hauraiden paperien, haalistuvien kuvien ja vähitellen häipyvien äänitteiden säilyttämiselle käyttökelpoisina. Mikrofilmaus ja mahdollisimman laadukas kopiointi välineeltä toiselle olivat säilytysolosuhteiden tarkan kontrollon ohella ne keinot, joilla päämäärä katsottiin parhaiten saavutettavan. Aineistojen pitkäaikaissäilytys oli kuitenkin kokoelma normeja, joilla pyrittiin määrittelemään turvallisen arkistoinnin perustekijät: vesi- ja palovahinkojen ennalta ehkäisy, tuholaiden torjunta, ja tiloille asetettavat vaatimukset, joihin liittyi hyvä ilmastointi, sopiva ilmankosteus, sekä oikea lämpötila ja valaistus. Näin oli vielä noin 25 vuotta sitten ja senkin jälkeen. Vasta digitaalisen pitkäaikaissäilytyksen standardien ja normien yhä parempi luotettavuus ja yleispitävyys on se perusta, jolle nykyiset digitaalisen pitkäaikaissäilytyksen strategiat perustuvat. Analogisen aineiston osalta vanhat normit kyllä ovat edelleen kunnia.

Kulttuuriperinnön pitkäaikaissäilytyksen ongelmia, esimerkkinä äänet¹⁹⁹

Ääntä tallentava kulttuuriperinnön keruu alkoi Suomessa fonografien rantautumisen myötä 1900-luvun alussa. Vahapintaisille sylintereille tallennetut fonogrammit korvasivat vaha- tai lakkapinnoitteiset äänilevyt, joita käytettiin erityisesti 1930-luvulla. Seuraavassa vaiheessa 1950-luvun lopulta alkoivat kelanauhurit voittokulkunsa ja niistä tulikin luotettavana pidetty kenttätyö- ja arkistointiväline, myös äänenlaadultaan vallankumouksellinen. Käsitys kelanauhujen luotettavuudesta äänitteiden arkistoinnin välineenä jatkui varsin pitkään. Suhteellisen stabiilina pidetty äänitteiden ja niiden arkistoinnin maailma on mullistunut ennalta kuulematoman nopeasti. Kuten tunnettua, kelanauhurit ovat poistuneet markkinoilta erikoisvalmistaisia, kalliita laitteita lukuun ottamatta ja nyttemmin myös kelanauhoja seuranneet C-kasetit ja niitä toistavat laitteet ovat yhä harvinaisempia.

Vuonna 1982 aloitettiin CD-levyjen tuotanto. CD-tallenteiden aikakauden alku oli täynnä kehitysoptimismia ja uusia digitaalisen maailman ihmeitä pidettiin pitkään turvallisina ja varsinkin oikein säilytettyinä varmoina välineinä, myös ääniaineistojen pitkäaikaistallennuksessa. Tämä on kuitenkin osoittautunut harhaksi ja varsinkin huonolaatuiset, mutta myös korkeatasoisiksi arvioidut CD-levyt saattavat vaurioitua hyvin helposti.

Kenttänauhureiden kehityksessä arveltiin puolestaan 1980-luvulla digitaalisten DAT-nauhureiden tuovan merkittävän parannuksen. Näin ei valitettavasti käynyt, vaikka laitteiden äänelliset ominaisuudet olivat erittäin hyvät. DAT-nauhurit olivat teknisesti epäluotettavia ja niiden käyttö on hiipunut. Seuraavaksi yleistyivät muun muassa MiniDisc-laitteet ja juuri viime aikoina kiintolevyille tallentavat, varsin hyvälaatuisen tason mahdollistavat äänityslaitteet alkavat olla kenttäkalustoksi suositeltavia. Kiintolevyille tallentavat nauhurit kyllä mahdollistavat hyvälaatuisten äänitteiden tuottamisen kenttäolosuhteissa, mutta ne eivät ratkaise arkistoinnin pitkäaikaissäilytyksen ongelmaa. Kiintolevyillä ja palvelimilla voidaan säilyttää äänimateriaalia, mutta se on kallista, epävarmaa ja vaatii jatkuvaa ylläpitoa. Pitkäaikaissäilytykseen on tarjolla arkistonauhastandardeja ja ala kehittyy muutenkin nopeasti. Digitaalista ääntä opitaan toivottavasti lähitulevaisuudessa säilyttämään turvallisesti ja suurinta toivoa antavat keskitetyt ratkaisut, kuten Kansallisen Digitaalisen Kirjaston pitkäaikaissäilytysjärjestelmä PAS.

Ongelmia tosin riittää silti: päivitystä vaativat ohjelmistot, muuntuvat tiedostomuodot ja kirjava laitekanta. Suurin ongelma on analogisten laitteiden katoaminen markkinoilta. Analoginen laitteisto käynyt perin vähiin ja massiivinen äänitteiden pelastusoperaatio on tarpeen. Eurooppalainen *TAPE – Training for Audiovisual Preservation in Europe* -hanke sai Suomea koskevan loppuraporttinsa valmiiksi vuonna 2007.²⁰⁰ Raportin mukaan pelkästään maamme julkisissa arkis-

199 Ks. Harvilahti 2008: 266, 273–275.

200 <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr02.pdf?lang=fi>.

toissa oli yli 250 000 tuntia äänitteitä, todennäköisesti määrä on jo muutaman vuoden kuluttua moninkertainen. Koko maailmassa nauhatuntien määrä lienee 100 miljoonaa tuntia, joten säilyttämisongelma on melkoisen mittava.²⁰¹ Äänitetty kulttuuriperintö lakkaa kuulumasta ilman mittavia henkilö-, laite- ja tilaresursseja.

Digitaalisen ajan elävät aineistot

Vuonna 1985 kirjoitin Kiinassa ilmestynyttä esitelmää varten seuraavan kappaleen, jonka tarkoituksena oli ennakoida tietokoneajan vaikutuksia perinteen saatavuuteen ja käytettävyyteen: ”Lähivuosikymmeninä saattaa automaattinen tietojenkäsittely mullistaa perinteen luokittelujärjestelmät. Tietokoneen avulla on mahdollista pitää samanaikaisesti silmällä useita muuttujia, esimerkiksi eri luokittelukategorioita. Etsitty tieto saadaan nopeasti ja halutulla tavalla jäsenneltynä. Kuitenkin myös tietokonekäsittely vaatii aikaa vievää suunnittelua ja perustyötä.” Tästä kappaleesta varsinkin jälkiosa pitää paikkansa. Sen sijaan useat digitaalisen murroksen myötä avautuneet näkymät tekevät arkistoista eläviä, luoviin uudelleen tulkintoihin kannustavia, ja mahdollistavat myös aineistojen pitkäaikaissäilytyksen. Kunhan aineistot ensin saadaan digitaaliseen muotoon.

Digitaalinen aika myös takaa sellaiset aineelliset ja aineettomat olosuhteet, jotka mahdollistavat kulttuuriperinnön säilymisen mahdollisimman lähellä alkuperäistä asuaan, ja takaavat uudelleen tulkinnan ja sukupolvelta toiselle välittämisen alkuperäisiä esityksiä uskollisesti toistavassa teknisessä asussa. Elinvoimaisuuden varmistaminen vaatii tietenkin myös perintöä ylläpitävien yhteisöjen taitojen ylläpitoa ja luovaa tulkintaa. Arkistoidut kokoelmat voivat mahdollistaa tämän, muodostamalla jatkumon varhaisemmista tallennusmuodoista digitaalisen ajan ilmenemismuotoihin. Uudelleen tulkinta on kulttuuriperinnön toinen elämä. Suomessa tähän on digitaalisuuden myötä yhä elävämmiksi muuttuneiden aineistojen pohjalta erittäin hyvät mahdollisuudet.

Kulttuuriperintö on – ilman huolellista identifiointia, dokumentointia, keruuta, säilyttämistä ja suojelua maailmanlaajuisestikin katoavaa kulttuuriperintöä. Tähän liittyvät laajemminkin yhteentoimivuuden käytänteet, joita juuri nyt kehitetään maassamme tietovarantojen saatavuuden ja säilyttämisen turvaamiseksi. Arkistot ovat Suomen kulttuuriperinnön saatavuuden kehittämisessä asiantuntijaorganisaatioita. Tallentamisen, luetteloinnin ja dokumentoinnin historia on myös globaalissa vertailussa huomattava.

201 http://www.eudico.de/download/vortraege/schuessler_%20IASA_TC03_04_Berlin_02_07.pdf.

Avoim aineeton kulttuuriperintö ja digitaalinen infrastruktuuri

Arkistot ovat myös osa aktiivisesti kehittyvää kansallista palveluinfrastruktuuria. Vastattaessa kysymykseen miksi näitä palveluja kehitämme, on visioitava, millaisia kulttuuriperintöä käyttäviä palveluja nyt kehittyvät ja tulevat sukupolvet käyttävät. Juuri tällä hetkellä tulee osallistua tietovarantoihin liittyviin monimuotoisiin palvelujen yhteentoimivuutta rakentaviin talkoisiin ja suuntautua uusien alustojen ja päätelaitteiden tarpeisiin.

Aineettoman kulttuuriperinnön tulee olla saatavilla kätevästi tietoverkossa. Ilman tätä saattaisi seurata putoaminen ”tietopalvelutyhjiön mustaan aukkoon” – ja samalla valitsisimme tien tulla enemmän tai vähemmän unohdetuiksi verkkopalvelujen nopeasti kehittyvässä maailmassa. Mikäli taas leikitään ajatuksella, että verkkopalvelut ylipäänsä lakkaisivat olemasta, meillä on kyllä tuttu ja koeteltu oma analoginen palvelustrukturimme, mutta se vaatisi taas omanlaisensa strategian. Toisin sanoen, strategiset linjaukset määrittävät oletusarvoisen etenemissuunnan mukaan. Seuraavassa syvennyn hieman tarkemmin palvelujen infrastruktuuriin.

Sähköisten palvelujen infrastruktuurin muodostavat (muiden tekijöiden muassa) tietojärjestelmät, julkaisualustat ja tietokannat, yhteistyömuodot tietoverkkojen kautta ja tiedon hakua ja käyttöä tukevat verkkojulkaisut, sekä asiakaspalvelussa tarvittavien aineistojen saatavuuden varmistaminen sähköisessä ympäristössä. Myös aineistojen hankinta ja keruu tapahtuu yhä enemmän tietoverkossa, eikä vähiten sosiaalisen median avulla. Nämä kaikki tarvitsevat tulevaisuudessa yhtenäisempiä alustoja ja ratkaisuja – myös teknisesti avoimempia ja toivon mukaan luotettavampia sovelluksia. Nykyinen taso ei vain toistaiseksi riitä ja on harmillista, että juuri nyt tietotaidolliset ja henkilöresurssit ovat maassamme tiukassa, kun tekniset valmiudet kehitykselle olisivat olemassa – lähellä, mutta kuitenkin niin kaukana. Tavoitteena olisi tuottaa keskeisiä perusaineistoja ja aineisto- ja tutkimusprojektien tuloksia tietoverkkoon. Yhteiskäyttöisiä alustoja hyödyntävien sovellusten hakuominaisuudet luovat aivan uusia mahdollisuuksia kulttuuriperintöaineistojen hyödyntämiseen. Kansallisen Digitaalisen Kirjaston (KDK) kehittäminen ja hankkeen mukanaan tuoma muistiorganisaatiokentän digitaalisten tietovarantojen yhtenäistäminen on suuri kansallinen ponnistus ja siihen liittyvä pitkäaikaissäilytysratkaisun suunnittelu (PAS) takaa aineistojen säilymisen seuraaville sukupolville.²⁰² Myös esimerkiksi semanttisen webin ontologioita kehitelleet ja niitä toteuttavat projektit (FinnONTO, Linked Data Finland, Finto) auttavat saamaan kansallisen kulttuuriperinnön kannalta keskeiset ja ainutlaatuiset aineistot ja tutkimustulokset entistä yhteen toimivampien ratkaisujen avulla verkon kautta avoimesti käytettäväksi.

Kulttuuriperintöaineistojen saatavuuden kannalta sähköinen infrastruktuuri edistää hankkeiden yhteistoimintaa ja mahdollistaa resurssien kohdentamisen oikealla tavalla, sekä antaa välineen vuoropuhelun kehittämiseksi, interaktiivisten foorumeiden ja crowd-sourcing -menetelmien noudattamiseksi. Kehityksen seuraamiseksi on välttämätöntä osallistua aktiivisesti myös

202 www.kdk.fi/fi/.

verkkopalvelujen kehittämisen kannalta tärkeisiin kansallisiin ja kansainvälisiin ohjelmiin, hankkeisiin ja projekteihin, joita olisi tärkeää synnyttää myös aineettoman kulttuuriperinnön sopimusten yhteyteen.

Tietoyhteiskuntahankkeiden tulokset eivät ole tähän mennessä optimaalisesti palvelleet tarpeita. Paljon aiemmin esillä ollut kulttuuriperinnön keskeisaineistojen digitointi ja niiden käyttöön saattaminen verkkopalveluja suunnitteleamalla saattaa pahimmillaan olla hakuammuntaa – ilman jo olemassa olevien tai potentiaalisten kysymysten esiin nostamista. Tätä silmällä pitäen kannattaa tutustua Outi Hupaniitun (2012) laatimaan selvitykseen *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot*.

Yksi tehtävä on digitaalisen aineiston tuottamisen, käyttöön saattamisen ja säilyttämisen problematisointi, millä tarkoitetaan tarpeet huomioivaa digitoinnin kohdentamista. Selvitetään, mitä aineistoja on perusteltua digitoida kulttuuriperinnön tutkimuksen ja saatavuuden edistämisen kannalta, sekä se, miten aineistojen priorisointi järjestetään dialogissa sopimusta toteuttavien tahojen kanssa. Toinen arkistojen olennainen tehtävä kulttuuriperinnön saattamisessa näkyvämmiin esille on vähän käytettyjen ja tähän asti vaikeasti saatavilla olleiden aineistojen nostaminen keskiöön. Muistiorganisaatioiden yhteistyönä voidaan nostaa esiin kiinnostavia laajoja aineistokokonaisuuksia, mutta pureutua myös yksittäisiin kohteisiin ja aineistolöytöihin.

Kulttuuriperintöalan infrastruktuurihankkeiden pitkäkestoisen ja suunnitelmallisen edistymisen esteenä on usein ollut sirpaleisuus ja atomisoituminen kunkin hankkeen päämäärien mukaisesti ratkaisuihin, yleiskuvan jäädessä hahmottomuutta. Vaihtelevat tekniset ratkaisut kirjavine ohjelmistosovelluksineen, digitointikäytänteineen ja metadatastandardeineen ovat rakentaneet yhteensopivuuden kannalta ongelmallista infrastruktuuriympäristöä. Tämän ongelman korjaamiseksi on maassamme viime vuosina käynnistetty mittavia kansallisia hankkeita. Toisaalta myös suurten kansallisten infrastruktuurihankkeiden tueksi tarvitaan substanssiosaimisen ja perustutkimuksen tuomaa suunnitelmallisuutta. Tietoyhteiskunta ei synny pelkästään jaetusta yleistiedosta, vaan myös tutkijakunnan asiantuntemuksen kautta esiin nousevasta tieteellisestä keskustelusta ja tutkimustuloksista. Vuoropuhelu ja tietojenvaihto ovat tässäkin ensisijaisia tekijöitä. Tietoverkko tarjoaa tutkijoiden, tutkimuslaitosten ja arkistojen kommunikaation tehostamiseksi kehittyneitä menetelmiä keskusteluforumien, verkkokyselyiden ja asiantuntijasivustojen perustamisen kautta. Niin kansalaisten kuin asiantuntijoidenkin osallistaminen verkkokyselyin esimerkiksi kansainvälisten kulttuuriperintösopimusten ratifiointiprosesseissa on osa nykypäivää. Euroopan neuvoston Faron sopimuksen²⁰³ vahvistamisen kohdalla kansalaisia osallistettiin poikkeuksellisesti jo taustaselvityshankkeessa, Unescon maailmanperintösopimuksen kohdalla puolestaan verkkokyselyä käytettiin strategian suunnittelun tukena. Myös aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen tueksi kannattaisi luoda yhteistyöverkosto, joka kykenee tuottamaan kansainvälisesti tunnettua, vetovoimaista tietoa. Ehdot-

203 Sopimuksesta tarkemmin: Euroopan neuvoston Faron sopimus, <http://faronsopimus.org/wp-content/uploads/2014/09/Faron-sopimus.pdf>.

toman tarpeellisena näen muiden vastaavien sopimusten, ohjelmien ja järjestöjen vaikutuksen. Nämä kaikki tukevat yhä uusien kansainvälisten yhteistyömuotojen pohjustusta, ratifiointia ja toimeenpanoa (aineellista kulttuuriperintöä koskevat sopimukset, vedenalaisen kulttuuriperinnön sopimus, erilaiset muut luonnonperintösopimukset, Maailman muisti -ohjelma, WIPO:n toiminta, Euroopan neuvoston Faron sopimus, jne.)

Lainsäädäntö ja digitaalinen kulttuuriperintötyö

Arkistoprosessien sähköistyminen on merkittävin yksittäinen muutos koko sektorilla, myös museoissa ja kirjastoissa. Valmius ottaa vastaan sähköisiä kulttuuriperintöaineistoja ei ole vielä aivan asianmukaista ja varsinkin syntysähköinen aineisto kaipaa ohjeistusta ja yhteisiä standardeja sekä käytäntöjä. Syntysähköistä aineistoa onkin jo hävinnyt ja näin tulee olemaan vielä jatkossa. Tämä aiheuttaa aineistojen kartunnan valitettavaa hävikkiä ja asia onkin suunnitelmassa ottaa myös hankintapoliittisesti haltuun lähiaikoina. Ratkaisuja etsitään arkistosektorilla yhteistyössä AHAA -hakemistopalveluhankkeen ja laajemman tietojärjestelmäkokonaisuuden avulla. Kansallisen Digitaalisen Kirjaston pitkäaikaissäilytysjärjestelmä luo omat vaatimuksensa tälle työlle. Toimintaympäristön merkittävä muutos on myös tiedon avoimuuden vaatimus. Tämä koskee koko muistiorganisaatiokenttää ja ylipäänsä tietovarantoja. Ristiriitana on se, että digitaalinen murros antaisi mahdollisuudet tiedon avoimuudelle, mutta esimerkiksi tekijänoikeuslainsäädännön ja henkilösuojan rajoitteet tuovat haasteita aineistojen saattamiseksi käyttöön. Kulttuuriperinnön käytön ja soveltamisen kannalta tilanne on sekä arkistojen että asiakkaiden kannalta hankala. Muistiorganisaatioiden palvelutehtävä vaatisi, että kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvat aineistot olisivat saatavilla, varsinkin kun ne digitaalisena aikana voisivat sitä kehittyvien järjestelmien kautta olla helposti käytettävissä. Osa aineistosta on esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa rajattu vain tutkimuskäyttöön. Palvelut, tekniset ratkaisut ja hankinta- ja kokoelmapolitiikka ovat kuitenkin muuttumassa. Yksi uuden ajan aivot on muuttuva lainsäädäntö, joka on mukautumassa parhaillaan digitaalisen ajan vaatimuksiin. Yksi näistä laeista, tosin julkisen hallinnon osalta, on tietohallinnon ohjausta koskeva laki (10.6.2011/634), joka tuli voimaan 2011. Tietohallintolaki tehostaa julkisen hallinnon toimintaa ja parantaa julkisten palvelujen saatavuutta. Laki tähdentää myös tietojärjestelmien yhteentoinivuuden lisäämistä ja vaatii yhtenäisten kokonaisarkkitehtuurien ja palvelujen toteuttamista. Vaikka laki onkin suunnattu julkiselle hallinnolle, on sillä jo ollut vaikutuksia myös esimerkiksi muistiorganisaatioiden kokonaisarkkitehtuurien ja tietojärjestelmäkehityksen yhdenmukaistamiseen ja myös esimerkiksi KDK-työhön.

Piakkoin uudistuu myös arkistolaki ja luodaan kokonaan uusi yksityisarkistolaki, jotka näillä näkymin tulevat voimaan vuonna 2016. Yksityisarkistolaissa on (tätä kirjoitettaessa sen valmisteluvaiheessa) pykälä, jonka perusteella arkistoilla olisi oikeus julkaista sähköisesti aineistojen tunnistamisen ja valinnan kannalta välttämättömät tiedot hallussaan olevista yksityisistä ar-

kistoista ja asiakirjoista – myös henkilötietoja, joista julkaistaessa muodostuu henkilörekisteri. Tämä säännös lisäksi todellakin julkisilla varoilla kootun kulttuuriperinnön avoimuutta ja hyödynnettävyyttä. Tämä säädös ei ole velvoittava, eikä arkistoja pakotettaisi julkaisemaan kaikkia viitetietojaan kattavasti. Siitä huolimatta yhteisen kulttuuriperinnön saattaminen paremmin käyttöön vauhdittuu merkittävästi aivan lähiaikoina, myös juridisilta edellytyksiltään.

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen määrittelemät osa-alueet ja ehdotuksia jatkotyöstöksi

Sopimuksessa on kirjattu aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueiksi seuraavat, joita kukin jäsenvaltio voi tarvittaessa käyttää pohjana ja täydentää omia luetteloitaan ja kriteerejä laatiesaan:

- (a) *suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä;*
- (b) *esittävät taiteet;*
- (c) *sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet;*
- (d) *luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt;*
- (e) *perinteiset käsityöläisaidot.*

Suomessa osa-alueet ovat ylätasolla kutakuinkin nuo mainitut. Maassamme on tehty tarkkoja luokitteluja aineettoman kulttuuriperinnön (Intangible Cultural Heritage, jatkossa käytän lyhennettä ICH) eri osa-alueista ja osa luokittelutavoista ja -järjestelmistä on kansainvälisestikin tunnettuja. Tämä työ ja myös nykyiset arkistotoimen painotukset olisi hyvä huomioida sopimuksen kansallisessa jatkotyöstössä. Unescon kategorioiden välillä on paljon keskinäisiä yhteneväisyyksiä ja todella usein ICH-ilmiö kuuluu useampaan a-e -kohtaan.

Kansallisen kriteeristön laatiminen on hyvin tärkeä vaihe, sillä jäsenmaiden lainsäädännölliset, arkistolliset ja paikallistason käytänteet poikkeavat todella suuresti toisistaan. Kun päästään kansalliseen kriteeristön ja listausten laadintaan, on hyvä saada alemman tason luokitteluja ja kategorioita mahdollisimman kattavasti mukaan, jotta kriteeristö ja listat toimivat ICH-inventaariona, jonka pohjalta tulevia ehdotuksiakin voidaan valmistella. Ilman kriteereitä ei synny relevantteja ehdotuksia ja on vaarana, että edustetuiksi eivät tule monet ICH-ehdokkaat, jotka ansaitsisivat tulla huomioiduiksi. Ilman kansallista luetteloa on miltei mahdotonta saada käsitys Unescon kohteiksi sopivista ICH ehdokkaista. Lisäksi lista palvelee parhaimmillaan kulttuurisen moniarvoisuuden ja tasapuolisuuden periaatteita – edellyttäen siis, että laatimisen periaatteet ovat avoimia ja välttävät tiukkaa kategorisointia.

Tarvitsemme keskustelua ja määrittelyä eri ICH-tahojen välillä, nyt olemme jaottelussa (a-e) hyvin yleisellä tasolla. On tärkeää kuulla eri väestönosia ja saada asiantuntemus kuulluksi, luonnollisesti laajemmin kuin pääväestön osalta.

Sopimukseen on onnistuneesti muotoiltu elementtejä, joita valmisteluvaiheissa ei tarpeeksi painotettu. Tällaisia ovat esimerkiksi aineistojen talteenoton ja säilyttämisen elinkaaren huomiointi tai virallinen ja epävirallinen koulutus. Pitkäaikaissäilytys terminä puuttuu, vaikka sillä olisi laajempia аспектеja kuin pelkällä 'säilyttäminen' -sanalla. Suomen kannalta kulttuuriperinnön jatkuvan kehityksen ja uudelleen tulkinnan korostaminen on – välittämisen ohella – tärkeää. Meillä on kulttuuriperintöä, joka elää tuleville sukupolville kehittyvänä ja uudelleen tulkittuna kulttuurivarantona, ei enää (aina) sidoksissa alkuperäisiin esitysyhteyksiinsä. Näistä voisi mainita vaikkapa itkuvirsiperinteen tai joiut.

Kohteiden pidemmän luettelemisen sijasta totean, että tarvitsemme ohjelman, suunnitelmia ja kartoitusta. Suojeleminen ja vaaliminen edellyttää ICH-kohteiden kannalta sellaista kulttuuriperintöpolitiikkaa, joka tukee paitsi perinteen elämää yhteisöissä ja yksilöiden muistissa, myös säilymisen turvaavaa verkostoa. On myös käytettävä olemassa olevaa tietoa jo toteutetuista toimituksista. Kuten edellä on todettu, Suomessa on jo pitkään noudatettu teknisen ja käytännöllisen suojelun normeja (arkistoissa ja museoissa) ja luotu myös valmiuksia käytettävyyden ja säilymisen varmistamiseen sähköisissä ympäristöissä. Sitä paitsi merkittävä osa kulttuuriperinnöstä elää tällä hetkellä tietoverkossa. Olisikin keskusteltava, miten myös tämä ICH saadaan talteen.

Aineettoman kulttuuriperinnön vaaliminen vaatii tukea ja strategista panostusta valtiovalta sekä riittävää perusrahoitusta ICH-alan toimijoille. Suomessa on vankat perinteet alueelliselle perinnekulttuuritoiminnalle yhdistysten, seurojen ja muiden kulttuurijärjestöjen piirissä. Ne ovat vastanneet, yhdessä keskeisten muistiorganisaatioiden kanssa, ICH-alan vaalimisesta, yksittäisiä paikallisia toimijoita unohtamatta. Myös päiväkodit, koulut ja yliopistot ovat kasvualusta jatkuvalle kulttuuriperintö- ja kulttuuriympäristötyölle. Tällä hetkellä sähköinen media (Internet, sosiaalinen media) on yhä enenevässä määrin se väylä, jonka avulla myös kulttuuriperintöön liittyvää kiinnostusta voi kasvattaa myös nuoremman polven keskuudessa. Toiveet kohdistuvat myös laajojen yhteiskäyttöisten kulttuuriportaalien ja verkkopalvelujen kehittämiseen. Kansallinen Digitaalinen Kirjasto ja monet muut tietovarantojen hyödyntämistä edistävät palvelut parantavat osallistumista myös ICH-aktiviteetteihin.

Aineeton kulttuuriperintö on kulttuurinen luonnonvara, jonka hyödyntäminen on jo oivallettu usealla taholla maailmassa. Meillä nämä varat ovat ehtymättömät. Suomessa on poikkeuksellisen pitkä kokemus kulttuuriperinnön keruusta, tallentamisesta, säilyttämisestä ja myös uudelleen käytöstä. ICH-kokoelmamme muodostavat kaikkiin maamme paikkakuntiin ulottuvan rikkaan aineiston. Nyt on aika luoda jatkumo tälle työlle siten, että se ulottuu tietoverkon ja ylipäänsä uuden median aikakaudella uusille sukupolville digitaalisessa muodossa. Esimerk-

keinä osallistamisesta voisivat olla erilaiset pelillistämisen menetelmät, paikkatietosovellukset ja linkitettävän tiedon alustat. Sekä aineetonta että aineellista kulttuuriperintöä koskeva tieto voitaisiin saada uudella tavalla luovaan käyttöön kouluissa, harrastuspiireissä ja vapaa-ajan vietossa. Ministeriöiden rooli on keskeinen ICH-työtä koordinoitaessa ja rahoitettaessa.

Aineistojen nimeämisestä UNESCO:n listalle on monenlaisia esimerkkejä. Yhtenä kaikkein suosituimmista voisi mainita perinnekulttuurit, jotka ovat jatkaneet elämäänsä siirryttyään osaksi uusia kulttuurin muotoja. Niinpä en näe estettä sille, etteivätkö kriteerit täytyisi vaikkapa kalevalaisen runouden tai itämerensuomalaisen itkuvirsi-perinteen sisällyttämiseksi listalle. Kummatkin täyttävät kriteerit siten, että jatkuvuus suomalaisessa kulttuurissa on hyvin vahvasti säilynyt edelleen, huolimatta perinnekulttuurin alkuperäisimpien esityskontekstien muuttumisesta nykykulttuurin mukaisiksi. Tämä ei ole ollut ennenkaan UNESCO:n listalle pääsyn esteenä. Liettuasta on mukana moniääninen laulu *sutartines*, vaikka traditio ei ole aivan alkuperäisissä konteksteissaan enää elossa. Perinteellä on uusia esittäjiä, jotka osaksi esittävät lauluja perinnekylissä, joita on perustettu eri puolille Liettuan maaseutua. Toisena esimerkkinä Unescon listalta on vaikkapa Romanian *doina*-lauluperinne, joka on tavattoman yleistä perinneyhtyeiden esittämänä. Miksi ei siis vaikkapa (3) Kaustisten kansanmusiikkifestivaalien traditio voisi kuulua tähän joukkoon? Ovathan myös Baltian laulujuhlat mukana listalla. Useissa sopimuksen ratifioineissa maissa on ehdotettu – ja saatu – listalle useita suullisen perinteen lajeja, joista osa on ollut vaarantuneita ja häviämässä. Erityisen aktiivisia ovat olleet Mongolia ja Kiina, joilta on muun muassa kummaltakin kurkkulaulu (Khömei), eeppejä perinteitä (*üliger* ja *Gesar/Geser*), ns. pitkä laulu (*urtin duu*). Venäjän Federaation on jo varhain saanut listalle *Olonkho*-epiikan. Suullisen perinteen ehdokkaita löytyy kyllä Suomestakin, edellä mainitsin vain kolme esimerkkiä.

Erityisesti Japani ja Korea ovat suorastaan kilvan saaneet listalle useita kohteita, joissa suullinen perinne punoutuu historiallisiin perinteisiin taidemuotoihin ja esinekkyyksiin. Vielä tämän vuosituhannen alussa Etelä-Korean määritelmä korosti aineettoman kulttuuriperinnön suhdetta korkeatasoisiin arvoihin: ”Intangible culture refers to drama, music, dance, handicrafts and other intangible cultural expressions of outstanding historical, artistic and academic value.”²⁰⁴ Suomen kantaan aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen aiemmissa vaiheissa on epäilemättä vaikuttanut se, että emme ole keskittyneet korostamaan niinkään erinomaisia historiallisia, taiteellisia ja tieteellisiä arvoja, vaan perinteen kuulumista yhteisöille ja kansalle. Perinne ei ole elitistinen, esimerkillinen ja poikkeavan erinomainen kulttuurinen kooste, vaan aineettoman kulttuurin ominaispiirteitä kantavan yhteisön arvostuksen kohde. Mitä tulee verrokkimaiden listoihin, Latvia voisi olla tietyin täydennyksin aika lähellä suomalaista käsitystä tai mallia. Vaikkapa seuraavat Latvian listassa mainitut kohdat soveltuisivat myös meille: aineettoman kulttuuriperinnön tyypit, lajit, taidot, tekniikat, sekä yhteenveto arkistoista, kokoelmista, keräilyesineistä ja julkaisuista.

Mainittakoon että suomalaisten asiantuntijoiden vaikutus Latvian suullisen perinteen arkistointiin ja keruuseen on ollut huomattava jo 1900-luvun alusta lähtien.²⁰⁵

Suomalaisten kohteiden hakeminen kansainvälisiin luetteloihin kasvattaa kansainvälisten yhteyksien tuomaa synergiaa ja yhteisten suunnitelmien toteuttamista. Myös yhteisiä kohteita useamman jäsenmaan kesken voisi edistää esimerkiksi kuuntelemalla saamelaisten omia käsityksiä heille merkittävistä kohteista. Vastaavasti Ruotsin ja Norjan metsäsuomalaisten perinteet yhteisine suomalaisine juurineen, Suomen ja Viron sekä Venäjän Karjalan yhteinen kalevalamittainen runous... Voisin jatkaa luetteloa. Usein ICH-kohteissa on tapahtunut ”omimista” – esimerkiksi useamman jäsenvaltion tuntemia perinteitä on rekisteröity vain yhden aloitteesta.

Olen edellä pyrkinyt vastaamaan kysymyksiin, jotka on kirjattu sopimuksen 13 artiklaan:

Varmistaakseen omalla alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen, kehittäminen ja edistäminen jokaisen osapuolen tulee pyrkiä:

- (a) ottamaan käyttöön yleinen toimintalinjaus, jonka tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnassa sekä sisällyttää tällaisen kulttuuriperinnön suojeleminen suunnitteluohjelmiin;*
- (b) nimeämään tai perustamaan yksi tai useampi asiantuntijaelin alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi;*
- (c) edistämään tieteellistä sekä tekniikan ja taiteen alan tutkimusta ja tutkimusmenetelmiä aineettoman kulttuuriperinnön tehokkaan suojelemisen tarkoituksessa, erityisesti tapauksissa, joissa aineeton kulttuuriperintö on uhattuna;*
- (d) ottamaan käyttöön sopivia oikeudellisia, teknologisia, hallinnollisia ja taloudellisia toimenpiteitä joilla pyritään:
 - (i) edistämään aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoimiseen kouluttavien laitosten perustamista tai niiden vahvistamista, sekä edistämään kulttuuriperinnön välittämistä aineettoman kulttuuriperinnön esittämiseen tai ilmaisemiseen tarkoitettujen foorumeiden tai paikkojen välityksellä,*
 - (ii) varmistamaan aineettoman kulttuuriperinnön saatavuus kunnioittaen samalla tavanomaisia käytäntöjä, jotka määrittävät tietynlaisen aineettoman kulttuuriperinnön saatavuutta;*
 - (iii) perustamaan aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen instituutioita ja helpottamaan niissä asioimista.**

Nämä artiklan kohdat ovat kaikki tärkeitä. Tavoitteista muodostuu toimenpiteiden verkosto, joka ulottuu hallinnollisten ja ohjelmallisten linjausten tasolta käytännön toimijoihin ja toimen-

205 Ks. erityisesti Marsio, Unescon aineettoman kulttuuriperinnön verrokkiselvitys 2014.
<http://www.cupore.fi/documents/aineetonkulttuuriperinto.pdf>.

piteisiin asti. Ainoastaan d, III on sikäli tarpeeton, että maassamme on jo hyvin toimivien ICH instituutioiden verkosto, jota tulisi myös taloudellisesti vahvistaa.

Best practices ja kansallinen luettelo

Unescon listalla on mainittu 1. aineetonta kulttuuriperintöä edustavat kohteet, 2. uhanalaiset kohteet ja 3. aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen liittyvät hyvät käytännöt.

Olemme Suomessa korkealla osaamisen tasolla liittyen erityisten keinojen kehittämiseen kulttuuriperinnön ylläpitämiseksi ja säilyttämiseksi. Osa niistä on *best practices* -tyyppisiä. Voisimme päästä UNESCO:n aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen parhaiden käytänteiden listalle, sillä arkistojen keruu, analysointi ja luettelointi sekä käytettävyyden varmistaminen on pitkälle kehittynyt ja sillä on vahvat perinteet. Olemme alalla myös tunnettu kansainvälinen kouluttaja ja tieteellinen toimija. Aineiston keruun, luokittelun, ylläpidon ja saatavuuden korkea taso mahdollistaa kulttuuriperinnölle niin historiallisen jatkuvuuden kuin laajan, luovuutta edistävän diversiteetin hyödyntämisen. Kokoelmien ja arkistojen systemaattinen luominen on siis edellytys aineettoman kulttuuriperinnön säilymiselle. Lisäksi korostaisin koulutusta ja asiantuntijuutta: ilman kompetenssia esimerkiksi dokumentointi ja suojelu eivät onnistu. Suomessa on kokemusta kansainvälisestä kouluttamisesta kulttuuriperinnön alalla. Myös uhanalaisuus on hyvä säilyttää korkealla prioriteetilla, vaikkakin maailmassa on lukuisia muita alueita, joissa kulttuuriperintö on kriittisemmin uhanalainen.

Kulttuuriperintökohteiden kansallisen luettelon laadinta on sopimuksen täytäntöönpanoprosessin olennainen vaihe, koska ilman kriteeristöjä ehdokkaaksi UNESCO:n listalle ei pääse. Kuten edellä on lueteltu, listalla on yleistetysti mainittu suullinen perinne, esittävät taiteet, rituaalit ja juhlatilaisuudet, luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt, sekä käsityötaidot. Olen vakuuttunut, että näihin kuuluvia kulttuuriperintökohteita löytyy runsaasti joko perinteisissä muodoissa tai nykyaikaisiin elämänmuotoihin vakiintuneina. Pitäytyminen ahtaisiin määritelmiin ja raja-aitoihin voi luoda suljetun ICH-mallin. ICH asiantuntijatahojen tulisi osallistua listan ylläpitämiseen säännöllisesti kokoontumalla. Unescon kansallisissa maailmanjärjestöissä on usein edusteilla myös hallinnollisen virkamiestason edustajia, jotka tarvitsevat taustatietoa tuekseen argumenteille ja päätöksille. Kansallisen luettelon laadinta vaatii asiantuntijatyötä, mutta onneksi meillä on täällä paljon alan asiantuntijoita. Sopimuksen toimeenpano on siis paitsi ajankohtainen, myös meidän kannaltamme oikeaan osunut suuri kulttuuritehtävä.

Lähteet

Euroopan neuvoston Faron sopimus.

<http://faronopimus.org/wp-content/uploads/2014/09/Faron-sopimus.pdf>. Siteerattu 23.3.2015.

Girard, Françoise (ed.): Definitions for "intangible cultural heritage" of the Member States. (Replies to questionnaires sent to National Commissions in February and August 2000). Unesco, January 2001.

Harvilahti, Lauri 2008: Hiipuvat äänet vai pelastetut äänimaisemat. Fingerroos, Outi ja Kurki, Tuulikki: Ääniä arkistosta. Haastattelu ja tulkinta. SKS: Helsinki 2008.

Hautala, Jouko 1954 Suomalainen kansanrunoudentutkimus. SKS: Helsinki 1954.

Hupaniittu, Outi: Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot. Selvitys muistiorganisaatioiden asiakkaitten digitoitujen aineistojen tarpeista ja saatavuudesta. Svenska Litteratursällskapet i Finland 2012.

Kansallinen Digitaalinen Kirjasto.

www.kdk.fi/fi/. Siteerattu 28.2.2015.

Laaksonen, Pekka 1982: Identitetens söks i traditionen. Nenola-Kallio Aili (red.): Folktradition och regional identitet i Norden. NIF Publications. No. 12.: Åbo 1982.

Phonogrammarchiv – Austrian Academy of Sciences. Dietrich Schüller: *IASA-TC 03 und 04 Standards Related to the Long-Term Preservation and Digitisation of Sound Recordings*. Europas kulturelles und wissenschaftliches Erbe in einer digitalen Welt. Berlin, 21.-22. Februar 2007.

http://www.eudico.de/download/vortraege/schueller_%20IASA_TC03_04_Berlin_02_07.pdf. Siteerattu 11.10.2008.

TAPE – Training for Audiovisual Preservation in Europe -hanke. Suomea koskeva loppuraportti, 2008.

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/tr02.pdf?lang=fi>. Siteerattu 11.10.2008.

Marsio, Leena 2014. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön verrokkiselvitys.

<http://www.cupore.fi/documents/aineetonkulttuuriperinto.pdf>. Siteerattu 3.3.2015.

©2004 by National Research Institute of Cultural Heritage, with the permission of UNESCO

Yksi Korean kuudestatoista kohteesta on Ganggangsullae, vuodenaikaan liittyvä elonkorjuu- ja hedelmällisyysrituaali, jota vietetään Korean tasavallan luoteisosassa elokuussa.

10 ARKISTOJEN HILJAISUUDET²⁰⁶

Ulla-Maija Peltonen, SKS, kirjallisuusarkisto

Aluksi

Kun puhumme vähemmistöstä, niin mitä vähemmistöllä tarkoitetaan tai mihin vähemmistö suhteutetaan? Vähemmistöhän voi tarkoittaa ryhmää, jonka edustajia on tietyn otoksen, näkökulman tai alueen sisällä vähemmän kuin muiden ryhmien edustajia.²⁰⁷

Etninen vähemmistö tai vähemmistökansallisuus taas voi tarkoittaa etnistä ryhmää tai kansallisuutta, ts. valtiottomia kansoja, joita ovat esimerkiksi romanit tai kurdit. Etninen ryhmä on joukko ihmisiä, jotka muiden mielestä muodostavat erillisen ryhmän, kielen, uskonnon, alkupe-
rämaan tai kulttuurin perusteella, ja jotka itse katsovat muodostavansa erillisen ryhmän.

Suomessa perussäännös kielellisistä oikeuksista sisältyy perustuslakiin.²⁰⁸ Sen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla. Suomen väkiluku oli marraskuussa 2013 yhteensä 5 449 657 ja väestö jakautui:²⁰⁹ suomalaisiin (93,4 %), suomenruotsalaisiin (5,6 %), venäläisiin ja inkeriläisiin (0,5 %), virolaisiin (0,3 %), saamelaisiin (0,1 %), romaneihin (0,1 %), viittomakielisiin (0,01 %) sekä juutalaisiin, tataareihin ja uussuomalaisiin. Uussuomalaisia ovat esimerkiksi Suomessa syntyneet chileläiset, kosovolaiset, somalialaiset ja vietnamlaiset jne. Suomessa ei kuitenkaan virallisesti tilastoida etnisiä ryhmiä, joten tarkkoja lukuja ei ole tiedossa. Lisäksi vähemmistöiksi voidaan luokitella seksuaalivähemmistöt tai uskonnolliset vähemmistöt, joista ei ole kuitenkaan käytettävissä tilastotietoja. Suomen virallisia kieli- ja kulttuurivähemmistöjä ovat suomenruotsalaiset, romanit, saamelaiset ja viittomakieliset.²¹⁰

Tarve oman historian ja kulttuurin säilyttämiseen ilmentää valtakulttuurin kykenemättömyyttä pitää huolta ryhmän identiteetin kannalta keskeistä aineetonta kulttuuriperintötehtävää. 1800-luvun alussa esimerkiksi suomenmieliset kokivat tärkeäksi koota talteen suomenkielistä kansanrunoutta ja kirjallisuutta, tarpeen seurauksena perustettiin *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* 1831. Työväen historiaa ja poliittista kulttuuria alettiin koota talteen 1900-luvun alussa.

206 Esitelmä Hiljaisuuksia SKS:n arkistoissa, Arkistojen hiljaisuudet – Kielivähemmistöt arkistoissa -seminaarissa, SKS 6.11.2014. Aikaisempi tekstiversio julkaisussa *Kleion pauloissa*. Jussi Nuorteva 60 vuotta. Toim. Päivi Happonen & John Strömberg. SKS 2014.

207 *Kielitoimiston sanakirja*. KOTUS julkaisuja 132. 2004.

208 *Suomen perustuslaki*, 17 §, momentti 3. (www.finlex.fi)

209 Tilastokeskus <http://tilastokeskus.fi/til/vamuu/index.html>. Marraskuu 2013. *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fi.html>. *Generation Europe* -verkkosivusto. Luettu 3.12.2013.

210 Juha Pentikäinen & Marja Hiltunen (toim.), *Suomen kulttuurivähemmistöt*. Pohjautuu teokseen *Cultural minorities in Finland, An overview towards cultural policy*, 1995. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 72. Helsinki 1997.

Työväen Arkisto perustettiin 1909 ja *Kansan Arkisto* 1945. Näissä arkistoissa työväen historia, erityisesti sisällissodan 1918, työväestön ja punaisen osapuolen aineistojen tallennus tutkimusta varten nähtiin tärkeäksi tehtäväksi. Vuonna 1993 perustettu *Työväen museo Werstas* on ottanut tehtäväkseen tallentaa työväenkulttuurin ohella myös seksuaalisten vähemmistöjen sekä kuurojen ja viittomakielisten arkistoaineistoja yhteistyössä *Viittomakielisten museon kanssa*. Kysymys on vähemmistönä itseään pitävien ryhmien tarpeesta säilyttää ja vaalia omaa kulttuuriperintöään.

Kiinnostavaa onkin kysyä, milloin enemmistö on statusmerkityksessä vähemmistö ja vähemmistö enemmistö?

Suomessa ainoastaan kahdelle kieli- ja kulttuurivähemmistölle on perustettu omat arkistonsa. Vanhin niistä on *Svenska Litteratursäkapetin arkisto* 1885 ja uusin *Saamelaisarkisto Sajos*, joka perustettiin 2012 Inariin osana Kansallisarkistoa. Myös Suomen juutalaisten arkistoaineistojen tallennus on keskitetty *Kansallisarkistoon*. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran* arkistoihin on tallennettu romanien henkilöhistoriallisia aineistoja sekä perinne- ja muistitietoaineistoja 1960-luvulta lähtien.

Pinnallisenkin kartoituksen perusteella voi havaita, että Suomen eri arkistoissa vähemmistöjen arkistot ovat hajallaan ja työläitä tavoittaa. Vaikka arkistoissa jo olemassa oleva vähemmistöaineistojen kartoittaminen on nykyisten luettelointi- ja kuvailutietojen perusteella työläs tehtävä, se on välttämättömyys. Vähemmistöarkistojen tavoittaminen edellyttää kokoelmatuntemusta, aineistojen sisältötuntemusta, mielikuvitusta ja johtolankojen metsästyä.

Alustavan kartoituksen mukaan esimerkiksi SKS:n arkistoista voidaan ryhmitellä ainakin seuraavia vähemmistöjen arkistoaineistoja:

- 1) Saamelaisia ja Lappia koskevia aineistoja 1700-luvulta alkaen
- 2) Romaniaineistoja 1800-luvulta alkaen
- 3) Karjalais- ja inkeriläisaineistoja 1800-luvulta alkaen
- 4) Uussuomalaisten aineistoja (aikajana ei ole tiedossa)
- 5) Seksuaalisiin vähemmistöihin liittyviä aineistoja (aikajana ei tiedossa) ja
- 6) Uskonnollisiin liikkeisiin liittyviä aineistoja.

Ei ole tiedossa, mitä muita kielivähemmistöjä SKS:n arkistoissa on? Tutkimuksen näkökulmasta niitä voisivat olla esim. metsäsuomalaisten kirjeaineistot.

SKS:ssa on kerätty Suomessa asuvien maahanmuuttajien elämäkertoja lähes kaksikymmentä vuotta sitten.²¹¹ Silloin kilpailuilmoitus käännettiin eniten puhutuille maahanmuuttajakielille

211 Maahanmuuttajien elämäkertojen keruun järjestäjinä olivat Suvaitsevaan Suomeen -projekti ja SKS 1997.

ja keruuesitettä oli saatavana suomeksi, ruotsiksi, ranskaksi, venäjäksi, albaniksi, arabiaksi, persiaksi kurdiksi, vietnamiksi, serbokroatiaksi/bosniaksi ja somaliksi.²¹² Tuloksena oli 73 elämäkertaa ja kirjoittajina oli 25 kansallisuutta. Arkistojen olisi syytä vakavasti miettiä jatkuvuutta, ja kysymystä, miten arkistoon jo tallennetut aineistot ja nykyhetki saadaan vuoropuheluun keskenään.

Maahanmuuttajien elämäkertoja tutkinut Laura Huttunen on huomauttanut, että Suomen vähemmistöjen maisemassa viranomaiset, kääntäjät, tulkit, järjestöt ja yksittäiset ihmiset kohtaavat eri tavoin ja eri tilanteissa. Vähemmistöjä on mahdollista tavoittaa mm. suurten päivälehtien, internetin, radion, median, viranomaisverkostojen, vähemmistöjen omien järjestöjen ja yhdistysten kautta, eri kaupunkien kohtauspaikoissa, kirjastoissa, kouluissa ja oppilaitoksissa.²¹³ Muistitiedon ja elämäkertojen keruu on metodinen väline silloin, kun pyritään hahmottamaan niitä tapoja, joilla maasta ja maanosasta toiseen liikkuvat ihmiset itse merkityksellistävät elämänsä eri sosiaalisia ja kulttuurisia konteksteja.

Arkistojen hiljaisuudet

Hiljaisia arkistoja voidaan vähentää ensiksikin uudelleen järjestämällä ja revisioimalla vanhoja arkistoja, tehtävä tulisi nostaa käytettävyyden ja saavutettavuuden periaatteeksi. Myös jo olemassa olevat arkistokokoelmien tematisointi mahdollistaisi tulevaisuudessa yhteistyön arkistojen tutkijoiden välillä. Toinen arkistojen hiljaisuus- kysymys liittyy omaan aikaamme. Uusien medioiden läpimurto on luonut tilanteen, jossa perinteisiä henkilöarkistoaineistoja; kirjeaineistoja, teosten käsikirjoituksia ja niihin tehtyjä korjausmerkintöjä tai muita esimerkiksi kirjailijan työtä ja kirjoittamista valaisevia arkistodokumentteja ei synny. Uusien teknologioiden myötä arkistoihin ja tutkimukseen on jäämässä ”suuria valkeita läikkiä”. Polttavin ongelma arkistoissa onkin tällä hetkellä sähköiset aineistot, niiden vastaanottoedellytykset, pysyvä säilyttäminen ja käytettävyys sekä internetissä olevat mm. vähemmistöjä, kielivähemmistöjä tai kirjallisia ilmiöitä valaisevat laajat lähdeaineistot.

Arkistojen kautta syntyy ainutkertainen yhteys nykyajan ja menneiden aikojen ihmisiin, heidän ajatteluunsa, tunteisiinsa ja pyrkimyksiinsä. Yksityisarkistot valottavat olennaisesti erilaisella tavalla viranomaisarkistojen antamaa kuvaa suomalaisesta yhteiskunnasta.

Tarvitsemme uudenlaisia näkökulmia puuttuvien arkistojen tavoittamiseksi ja yhteistyötä viranomaisarkistojen ja yksityisarkistojen ammattilaisten välillä, sillä parhaimmillaan yksityisen ja julkisen näkökulmat rikastuttaisivat toisiaan. On ilmiselvää, että arkistot tarvitsevat arki-

212 Laura Huttunen, *Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitys maahanmuuttajien elämäkerroissa*. Väitöskirja Tampereen yliopisto. SKS 2002.

213 Laura Huttunen emt.

tojen välisen yhteistyön lisäksi myös arkistoja käyttävien tutkijoiden ja arkisto-aineistoja lahjoittavien kanssa. Terry Cook on korostanut tutkijoiden, arkistoammattilaisten ja luovuttajien avointa itsereflektiota. Hänen mukaansa arkistoaineistojen ratkaiseva merkityksenanto tapahtuu siinä vaiheessa, kun arkistokotelo täytetään, ei vasta silloin kun se avataan.²¹⁴

Monikulttuurinen nyky-Suomi edellyttää arkistoilta uudelleenarvioita, keskustelua ja toimenpiteitä. Arlette Frage puolestaan puhuu arkistojen vetovoimasta, joka vie tutkijan vaellusmatkalle toisten ihmisten sanoihin ja kieleen; tutkimukselle relevanttiin tietoon.²¹⁵

Millaisia hiljaisuuksia luokka, sukupuoli, seksuaalisuus tai etnisiteetti tuottavat ja miten ne vaikuttavat arkistoaineistojen hankintaan ja käytettävyyteen. Kaikki edellä mainitut tekijät liittyvät luottamukselliseen suhteeseen aineiston luovuttajan, arkiston ja tutkijan välillä. Puuttuvien arkistojen rinnalla voidaan puhua perustellusti arkistojen hiljaisuuksista. Tällä hetkellä ajatellen, että hiljaisuudet arkistoissa ovat syntyneet ja syntyvät ainakin neljällä tasolla:

- 1) aineistojen hankintapolitiikassa ja aineistokeruiden toteutuksessa
- 2) seulonnassa – miten yksityisarkistoja on seulottu ennen kuin ne päätyvät arkistoon ja seulotaan arkistossa
- 3) arkistokuvailussa ja luetteloinnissa – miten aineistoja on luetteloitu eri aikoina ja millaisia hiljaisuuksia arkistokonventiot ovat tuottaneet ja tuottavat sekä
- 4) aineistojen käytössä – vaihteleva käytettävyys eri aikoina ja rajoitukset, joita luovuttaja ja lainsäädäntö ovat asettaneet. Kaiken kaikkiaan meillä ei ole yleiskuvaa kriteereistä, joiden mukaan esimerkiksi aineistojen luovuttajat toimivat ennen aineiston päätymistä arkistoon, millaiset tiedostamattomat ja tietoiset konventiot vaikuttavat yksityisarkistojen muotoutumiseen, järjestämiseen, seulontaan ja viimein luettelointikäytänteisiin.²¹⁶

Historiallisen ja kulttuurisen asian tai ilmiön (kuten vähemmistökielen) kohdalle jää pelkkää hiljaisuutta, jos se torjutaan pois arkistosta tai sen olemassaoloa ei edes tiedosteta arkiston kokoelmia muodostettaessa. Aineistoja oma-aloitteisesti tarjoavat tahot voivat toisinaan murtaa näitä hiljaisuuksia. Toisaalta arkistoon päätyminenään ei vielä takaa, että arkistoidulla aineistolla on ääni. Aineistojen kuvailu on aina subjektiivista. Tieto voi jäädä hiljaisuuteen, jos aineistojen kuvailutiedot ja hakemistot eivät johdata sen äärelle. Joko tahallisesti tai tahattomasti käy niin, että oleellinen asiasana jää puuttumaan, aineistoreferaatti muodostuu jossain suhteessa harhaanjohtavaksi jne.

214 Terry Cook, *The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape*. *The American Archivist*, Vol 74 Winter 2011, 600–632.

215 Arlette Frage, *The Allure of the Archives*, 2013. 123. Foreword by Natalie Zemon Davis. Transl. by Thomas Scott-Railton. Yale University Press.

216 Edellä mainittuja asioita tutkin Suomen Akatemian tutkimushankkeessa (no 252579) 2011–2016 *Kansallista menneisyyttä rakentamassa. Arkistoinstituutiot vallan verkostoina ja muistin paikkoina*. Hankkeen johtajana toimii prof. Kirsi Vainio-Korhonen Turun yliopisto, SKS ja SLS -yhteistyö.

Arkistojen tutkijoilla on tärkeä rooli hiljaisuuksien synnyttämisessä ja murtamisessa – se, mitä ei etsitä eikä käytetä jää hiljaisuuteen, vaikka mikään edellisistä vaiheista ei olisi aineistoja (tai potentiaalisia aineistoja) hiljentänyt. Hiljaisuuksien syntyminen ja murtaminen ovat ajassa ja paikassa muuttuvia prosesseja. Näiden prosessien tarkasteleminen kulttuurihistoriallisessa perspektiivissä ja aktiivinen arkistoaineistojen käytettävyyden arviointi nykyhetken näkökulmasta teoreettisen tutkimuksen keinoin on paras mahdollisuutemme torjua hiljaisuutta nyt ja tulevaisuudessa.

Olenainen kysymys kuuluukin, millä laajuudella arkisto muodostaa luotettavia reittejä tutkimukselle. Arkisto itsessään on intellektuaalinen ongelma, kulttuurinen artefakti, jota on syytä tutkia. Tiedämme, että arkistoja käyttävä tutkija konstruoi aina oman arkiston erilaisten arkistodokumenttien pohjalta.²¹⁷ Parhaimmillaan arkistojen hiljaisuuksien tutkiminen tuottaa teoreettista tietoa, jolla on runsaasti sovellusmahdollisuuksia arkistojen hankintapoliittisessa päätöksenteossa, seulontakäytäntöjen, arkistokuvailun ja asiakaspalvelun kehittämässä. Arkistojen dynaaminen suhde ei liity vain menneeseen vaan tähän hetkeen ja tulevaisuuteen.

217 Maryanne Dever, Sally Newman and Ann Vickery, *The Intimate Archive: Journeys Through Private Papers*, 2009, 20. National Library of Australia. Canberra. Francis X Blouin Jr., *History and Memory: The Problem of the Archive*. Francis X. Blouin Jr and William G. Rosenberg, *Processing the Past. Contesting Authority in History and the Archives*. Oxford University Press 2011, 140–159. Ks. *Lukematomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. Toim. Elsi Hyttinen ja Katri Kivilaakso. SKST 930, 2010.

Friedrich Wilhelm Murnau Foundation, www.bertelsmann.com

”Tohtori Caligarin kabinetti” (*Das Cabinet des Dr. Caligari*) on vuonna 1920 ensi-iltansa saanut saksalainen mykkäelokuva, jonka digitaalinen entisöinti säilyttää varhaisen elokuvaperinnön merkkiteoksen ja kauhu-elokuvan klassikon jälkipolville.

11 WIPO JA AINEETON KULTTUURIPERINTÖ: KANSANPERINTEEN JA PERINTEISTEN KULTTUURI-ILMAUSTEN SUOJA

Jukka Liedes, Suomen Tekijänoikeudellinen Yhdistys

Aluksi

Aineeton sen paremmin kuin aineellinenkaan kulttuuriperintö eivät ole Maailman henkisen omaisuuden järjestön (World Intellectual Property Organization, jatkossa ”WIPO”) työhjelmassa ”kulttuuriperinnön” näkökulmasta. Sen sijaan paljon kulttuuriperintöön kohdistuvaa asiaa sisältyy – pohjimmiltaan muusta näkökulmasta – WIPO:n työskentelyn kohteisiin.

WIPO:ssa on pitkään työskennelty sen kysymyksen parissa, millaista kansainvälistä suojaa voitaisiin ja pitäisi antaa kansanperinteelle, folklorelle. Kansanperinteen kattavaksi yleiseksi nimikkeeksi selvittelyn ja neuvottelujen kohteina on tullut ”perinteiset kulttuuri-ilmaukset” (*Traditional Cultural Expressions*, jatkossa myös ”TCE”). Tälle tarkastelun kohteen nimikkeelle antoivat virikkeen Chilen ja Kiinan kansantasavallan kansalliset lainsäädännöt, joissa suojaa myönnetään perinteisille kulttuuri-ilmauksille.

Perusteet perinteisten kulttuuri-ilmausten suojan kehittämiseksi WIPO:n piirissä ovat samantapaiset kuin aineettoman kulttuuriperinnön suojan kehittämiseksi Unescossa. Perinteisillä kulttuuri-ilmauksilla on kiistaton merkitys kansojen, ihmisryhmien ja alueiden kulttuurisen identiteetin kannalta. WIPO:n näkökulmasta näyttäytyvät tärkeinä kulttuurisen moninaisuuden säilyttäminen ja edistäminen. Kaiken yllä leijuu ajatus inhimillisen luovuuden arvon yleisestä tunnustamisesta.

Keskustelut WIPO:ssa folkloren suojaamisesta alkoivat 1960-luvulla ja työskentelystä tuli melko intensiivistä jo 1970-luvulla. Alkuvaiheissa WIPO:n ja Unescon sihteeristöt tekivät yhteistyötä. Asioita käsiteltiin kokouksissa sekä WIPO:n päämajassa Genevessä että Unescossa, Pariisissa. Kysymys folkloren kansainvälisestä suojaamisesta oli esillä myös Tukholman diplomaattisessa konferenssissa 1967, jolloin tekijänoikeudellisen suojan perustana olevaa Bernin sopimusta uudistettiin.

Järjestöt laativat 1980-luvun alussa ja hyväksyivät yhteistyössä mallilain (*”Unesco-WIPO Model Provisions”*), joka on erityistyyppinen (*”sui generis”*) malli henkisen omaisuuden lainsäädännön piiriin kuuluvasta perinteiseen tietämykseen liittyvän asian suojasta. Suositusta on käytetty pohjana muutamien WIPO:n jäsenvaltioiden kansallisten lainsäädäntöjen laadinnassa.

WIPO ja Unesco tekivät vuonna 1984 yhteistyössä yrityksen laatia erityinen kansainvälinen yleissopimus folkloren oikeudellisesta suojaamisesta. Yritys kaatui tuossa vaiheessa.

Vuodesta 2000 lähtien työ WIPO:ssa on tapahtunut hallitustenvälisessä komiteassa, jonka tehtäväksi on annettu valmistella kansainvälisiä oikeudellisia normeja geenivarojen, perinnetiedon ja folkloren suojaamisesta (*Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore*, ”GRTKF”, tai lyhyemmin ”IGC”).

Jo ennen nyt edelleen vireillä olevan työn alkua vuoteen 2000 mennessä WIPO:ssa oli tehty suuri määrä korkealaatuista työtä suojajärjestelmän kehittämiseksi.

WIPO:n lähestymiskulma vs. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojaaminen

Lähestymiskulmana WIPO:ssa on henkisen omaisuuden kulma, kysymys jonkinlaisen henkisen omaisuuden suojan piiriin kuuluvan tai sen kanssa samansuuntaisen suojaamisen muodon kehittämisestä. Tällä on yhtymäkohtia ja päällekkäisyyksiä Unescon lähestymistavan ja Unescon oikeudellisten instrumenttien soveltamisalan kanssa.

Miltä osin nämä ovat samaa asiaa tai päällekkäisiä? Täysin samaa asiaa ne eivät ole missään kohdassa lähestymistapojen eroista johtuen.

Unescon yleissopimuksen soveltamisalana ja kohteena on aineeton kulttuuriperintö. Se ei ole kuitenkaan kaikilta osin aineetonta. Sopimuksen 2 artiklassa olevan määritelmän mukaan se kuitenkin ulottuu myös välineisiin, esineisiin, artefakteihin ja kulttuurisiin tiloihin jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Unescon käsitemaailmassa ”aineeton kulttuuriperintö” ei siis ole pelkästään aineetonta.

WIPO:n ”perinteiset kulttuuri-ilmaukset”, tai ”folklore” sen sijaan ulottuvat nimenomaisesti sekä aineettomiin että aineellisiin ilmiöihin, jotka ovat ihmisten luovuuden synnyttämiä.

Unescon yleissopimuksen ”suojeleminen” merkitsee tosiasiallista toimintaa ja sitä kautta ”suojaamista”. Sopimuksen 2 artiklan 3 kappaleessa tämä on määritelty seuraavasti:

”Suojeleminen” tarkoittaa aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, mukaan lukien sen eri osa-alueiden määrittäminen, tallentaminen, tutkimus, säilyttäminen, suojeleminen, edistäminen, vahvistaminen ja elvyttäminen sekä niiden välittäminen etenkin virallisen koulutuksen ja epävirallisen oppimisen keinoin.”

WIPO:n lähestymistavassa ”suoja” on puolestaan oikeudellista suojaa, joka koostuu eri käyttötapoihin liittyvistä ”oikeuksista” tai ”suojusta” ja on luonteeltaan kansainvälistä.

Unescon lähestymisessä ei ajatella omistajaa, vaan aineetonta omaisuutta pidetään yhteisenä omaisuutena, jota sivistysvaltio ”suojelee” toimenpiteillään. WIPO-ajattelussa taas ”edunsaaja” on yhteisö, jonka piirissä asianomaista perinteistä kulttuuri-ilmaisua ylläpidetään. Kulttuuri-ilmaisulla on siis eräänlainen omistaja.

WIPO-lähestymistavassa ja myös monissa kansallisissa lainsäädännöissä ”folkloren” ja ”folkloreen kuuluvien teosten” katsotaan eroavan olennaisesti tekijänoikeudessa suojatuista kirjallisista ja taiteellisista teoksista. Kulttuuriperintö ja perinteinen kulttuuri siirtyy sukupolvelta sukupolvelle. Tämä merkitsee sitä, että vastakohtana kirjallisten ja taiteellisten teosten henkilökohtaiselle suojalle perinteiset kulttuuri-ilmaukset ovat tulosta tuntemattomien aiemmin eläneiden kansakunnan tai yhteisöjen jäsenten tiettyihin persooniin liittymättömän luovuuden tulosta.

Olemassa olevat suojamuodot mahdollisina vaihtoehtoina

Yritelmät muodostaa oikeudellista suojaa folkloren ilmauksille 1960-luvulla pohjautuivat tekijänoikeuteen. Uudistettaessa Bernin sopimusta 1967 Tukholman diplomaattisessa konferenssissa perustettiin työryhmä miettimään, mikä yleissopimuksen kohta olisi sopivin käsittelemään folkloren suojaa.

Sopimuksen 15 artiklaan lisättiin 4 a) kappale, joka kuuluu seuraavasti:

”Sellaisten julkaisemattomien teosten osalta, joiden tekijän henkilöllisyyttä ei tiedetä, mutta jonka kuitenkin on perusteltua aihetta olettaa olevan liittomaan kansalainen, tuolla maalla on oikeus lainsäädännössään määrätä toimivaltainen viranomainen edustamaan tekijää sekä pitämään huolta hänen oikeuksistaan ja toteuttamaan niitä liittomaissa.”

Samassa artiklassa määrättiin, että niiden sopimukseen kuuluvien maiden, jotka antavat tällaisen määräyksen, pitää tehdä siitä kirjallinen ilmoitus WIPO:n pääjohtajalle. Pääjohtajan tulee puolestaan saattaa ilmoitus kaikkien muiden sopimusmaiden tietoon.

Oma mielenkiintonsa on sillä, että sopimusmääräys ei sisällä suoraa viittausta folkloreen. Pelkästään diplomaattisen konferenssin valmisteluasiat osoittavat, että oli tarkoitus kattaa myös folklore. Useiden Afrikassa ja parin Latalalaisessa Amerikassa sijaitsevan kehitysmaan kansallisiin tekijänoikeuslakeihin 1960-luvunlopulla ja 1970-luvulla otettiin säännöksiä folklore suojusta.

Näissä varhaisvaiheissa keskusteltiin myös muiden mahdollisten sopimusten, kuten tekijänoikeuden lähioikeuksia koskevan Rooman sopimuksen (1961) roolista folkloren suorassa tai epäsuorassa suojaamisessa.

Latinalaisen Amerikan, Afrikan ja Aasian maiden vaatimukset folkloren ja perinteisten kulttuuri-ilmausten kansainvälisen suojan kehittämiseksi ovat WIPO:ssa jatkuneet tähän päivään saakka intensiivisinä. Tässä kohdassa on syytä mainita, että WIPO:n vuoden 1996 diplomaattisessa konferenssissa tehtiin kaksi uutta sopimusta, joista toiseen (*WIPO Performances and Phonograms Treaty*) otettiin sopimusmääräys, jolla esittäjien suoja ulotettiin kansanperinteen ilmausten esittäjiin. Sopimuksen 2 artiklan (a)-kohdassa olevaan ”esittäjien” määritelmään lisättiin viittaus kirjallisten tai taiteellisten teosten lisäksi kansanperinteen ilmauksiin. Sopimusmääräystä täydentämään pantaessa Suomen tekijänoikeuslain esittävien taiteilijoiden suojaa koskevan 45 §:n alkuun lisättiin teoksen esityksen oheen kansanperinteen esitys.

Kansainväliset keskustelut johtivat joka tapauksessa siihen nykyisin vallitsevaan katsantokantaan, että tekijänoikeussuoja ei ole sopiva folkloren suojamuoto. Kansainvälinen päähuomio keskittyi siihen, olisiko mahdollista kehittää sopiva räätälöity (”sui generis”) suojamuoto. Tämän eräänlainen alkupiste ja manifestaatio oli vuonna 1982 Unescon ja WIPO:n yhdessä valmisteleva ja hyväksymä mallilaki.

Unesco - WIPO mallilaki 1982

WIPO:n hallintoelinten kokouksessa 1978 kehitysmaiden ryhmät toivat esiin huolensa folkloren suojan tarpeesta. Kokouksessa katsottiin, että asiaan pitää saada lisää puhtia. WIPO:n kansainvälinen toimisto valmisti ensimmäisen version henkisen omaisuuden suojan tyyppisiksi räätälöidyiksi (”sui generis”) mallisäännöksiksi, jotka oli tähdätty oikeudetonta käyttöä ja vääristelyä vastaan.

WIPO ja Unesco löysivät pian toisensa; Bernin sopimuksen toimeenpaneva komitea ja Unescon hallinnoiman yleismaailmallisen tekijänoikeussopimuksen komitea päättivät, että yritetään löytää ratkaisu folkloren suojan henkisen omaisuuden aspekteille. Työskentely Unescossa oli vuodesta 1973 lähtien ollut hieman toisenlaisilla urilla. Unescossa käynnistettiin tuolloin monitieteinen selvitys folkloren identifioinnista, säilyttämisestä ja elvyttämisestä.

Mallilakia valmistelevassa hallitusten asiantuntijoiden komiteassa haettiin tasapainoa folklore väärinkäytön estämisen ja folklore kehittämisen ja levittämispyrkimysten välille. Inhimillisen kulttuurin elävien muotojen kehitystä ei saisi tukahduttaa liiallisella suojaamisella.

Mallilakiin²¹⁸ ei tullut varsinaista folkloren määritelmää. ”Folkloren ilmauksina” pidetään tuotteita (*”productions”*), jotka muodostuvat perinteisen taiteellisen perinnön luonteenomaisista elementeistä; tätä perintöä kehittävät ja ylläpitävät maassa olevat yhteisöt tai yksilöt, jotka heijastavat yhteisön perinteisiä taiteellisia odotuksia. Tässä tulee tunnustetuksi folkloren kehittämiseen osallistuneiden taiteilijoiden persoonallisuus vaikka usein folkloren kohdalla korostetaan sen ei-persoonallista luonnetta. Mallilaissa käytetään sanoja ”ilmaus” ja ”tuote” selvän eron tekemiseksi tekijänoikeudelliseen suojaan, jonka alueella käytetään sanaa ”teos”.

Edellä olevasta myös ilmenee, että mallilain soveltamisalaan kuuluu vain taiteellinen perintö. Muut asiat, kuten esimerkiksi perinteiset uskomukset, tieteelliset näkemykset, ja muut kuin taiteelliset traditiot ovat mallilain soveltamisalan ulkopuolella. Valmistelutöissä kuitenkin korostuu se, että taiteellinen perintö on tarkoitettu ymmärrettäväksi laajasti niin, että siihen sisältyy mikä tahansa perintö, joka vetoaa ihmisiin esteettiseltä pohjalta.

Mallilaissa on esimerkkiluettelo tyypillisistä folkloren ilmauksista. Se jakautuu 1) sanallisiin ilmauksiin, 2) musiikillisiin ilmauksiin, 3) ilmauksiin toiminnan kautta ja 4) käsin kosketeltaviin ilmauksiin. Kunkin kohdalla on mainittuna jokunen esimerkki. Sanallisia ilmauksia ovat esimerkiksi kansanlaulut, kansanrunot ja arvoitukset. Toiminnan kautta ilmenevät kansantanssit, leikit tai pelit ja taiteelliset tavat ja rituaalit. Kosketeltavassa muodossa olevien ilmauksien esimerkkiluettelo on pidempi. Niiden pääkategoriat ovat kansantaide piirroksineen ja käsitöineen, musiikki-instrumentit ja arkkitehtoniset muodot. Arkkitehtoniset muodot on mallilaissa jätetty hakasulkuihin; tämän tarkoituksena ilmaista se, että mallia soveltava maa voi harkita, sisällyttääkö arkkitehtuuria perinteisissä muodoissaan folkloren piiriin.

Mallilaissa on kaksi ryhmää toimia, joita vastaan folklore suoja on tähdätty, ”luvatonta hyödyntäminen” ja ”muu haitallinen toiminta”. Luvatonta hyödyntämistä on käyttö silloin kun se tapahtuu ansiotarkoituksessa ja tapahtuu folkloren perinteisen tai tavanomaisen kontekstin ulkopuolella ilman toimivaltaisen viranomaisen tai folkloren ilmausta ylläpitävän yhteisön lupaa. Myös folklorea ylläpitävään yhteisöön kuuluvan henkilön toimet saattavat olla luvatonta hyödyntämistä, jos ne tapahtuvat kontekstin ulkopuolella ja ansiotarkoituksessa. Muuta haitallista toimintaa saattaa olla useiden mallilain säännösten vastainen toiminta sellaisissakin tapauksissa, joissa tämä tapahtuu luvallisen käytön yhteydessä.

Lupaa vaativia toimia ovat julkaiseminen, kopiointi, levittäminen, julkinen lukeminen tai esittäminen ja lähettäminen tai välittäminen yleisölle. Mallilain historia selittää sen, että nämä muistuttavat niitä oikeuksia, joita tekijänoikeusjärjestelmässä tunnustetaan tekijöille.

.....
218 Model Provisions for National Laws on the Protection of Expressions of Folklore Against Illicit Exploitation and other Forms of Prejudicial Action, 1982.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000684/068457mb.pdf>.

Mallilain mukaan folkloren käyttöön voi antaa luvan toimivaltainen viranomainen tai asianomainen yhteisö. Mallilaissa ei siis määritellä sitä, kuka ”omistaa” kansanperinteen ilmauksen. Tämä saattaa vaihdella maasta toiseen. Mallilaki soveltava maa voi laissaan säätää, että maahan nimitetään toimivaltainen viranomainen.

Mallilakia soveltava maa asettaa rikoslaissaan seuraamukset luvattomasta hyödyntämisestä ja muusta haitallisesta toiminnasta. Sanktioiden päätyypit ovat sakko ja vankeustuomio.

Askeleita kohti nykyistä kansainvälistä valmistelua

Mallilakia laadittaessa tarkoituksena oli viitoittaa tie kohti kansainvälisen suojan muodostamista. Folkloren suojaamisesta aktiivisesti kiinnostuneet valtiot katsoivat, että folkloren tulee saada suojaa myös rajat ylittävissä tilanteissa.

WIPO ja Unesco kutsuivat koolle joulukuussa 1984 asiantuntijaryhmän²¹⁹, joka sai tehtäväkseen valmistella folkloren ilmausten kansainvälistä suojaa henkisen omaisuuden suojan kautta. Asiantuntijaryhmässä oli kaksitoista jäsentä. Unesco ja WIPO kutsuivat ryhmän jäseneksi myös tämän artikkelin kirjoittajan. Unescon ja WIPO:n jäsenvaltioiden delegaatiot olivat kokouksen ”yleisönä”.

Asiantuntijaryhmän työn pohjaksi Unescon ja WIPO:n sihteeristöt olivat valmistelleet alustavan luonnoksen kansainväliseksi yleissopimukseksi. Asiantuntijaryhmän keskusteluissa folkloren suojan tarve tunnustettiin laajasti. Tiedossa oli paljon esimerkkejä kansanperinteen ilmausten hyödyntämistapauksista ilmausten alkuperämaan ulkopuolella. Tieto- ja viestintätekniikan kehitys oli lisäämässä ja tehostamassa mahdollisuuksia kansanperinteen oikeudettomaan hyödyntämiseen muissa maissa.

Asiantuntijoiden enemmistö tuli kuitenkin siihen tulokseen, että kansainvälisen sopimuksen tekeminen oli ennen aikaista. Enemmistö katsoi, että tuossa vaiheessa ei ollut olemassa vielä riittävä kokemusta kansanperinteen suojaamisesta kansallisissa lainsäädännöissä. Myöskään Unesco-WIPO-mallilain soveltamisesta ei ollut olemassa kokemuksia.

Itse suojajärjestelmän rakentamiseen liittyvinä ongelmina asiantuntijaryhmä piti sitä, että ei ollut tiedossa sopivia kriteerejä ja lähteitä, joita käyttäen kansanperinteen ilmaukset tunnistettaisiin. Varsinkaan monissa kehitysmaissa ei ollut inventaareja tai muita lähteitä suojatun kansanperinteen tunnistamiseksi. Usea asiantuntija painotti myös sitä ongelmaksi katsottua seikkaa, että sama kansanperinteen ilmaus saattaa esiintyä alueellisesti useammassa maassa,

219 Group of Experts on the International Protection of Expressions of Folklore by Intellectual Property, Paris from December 10 to 14, 1984.

eikä ollut nähtävissä sellaista mekanismia, jonka avulla ratkottaisiin tällaisten kansanperinteen ilmausten suojaan liittyvät kysymykset.

Arveltiin, että valtiot eivät olisi halukkaita liittymään kansainväliseen sopimukseen tietämättä, mitä muista maista peräisin olevaa kansanperinnettä niiden pitäisi suojata.

Maailma oli 1980-luvulla toisenlainen kuin se on nykyään. Todennäköinen ”oikea” syy sille, että kansanperinteen suoja koskevaa kansainvälistä yleissopimusta ei kyetty tuolloin tekemään, oli muista kuin edellä mainituista syistä johtuva haluttomuus tehdä sopimus. Maailma oli ja kaantuneena sosialististen maiden, kehitysmaiden ja teollistuneiden, kehittyneiden maiden leireihin. Teollistuneissa maissa ei katsottu hyvällä sitä, että sosialistiset maat tukivat kehitysmaiden pyrkimyksiä myös tässä asiassa.

Muutama asiantuntija, mukaan luettuna suomalainen asiantuntija, poistuivat kokouksesta todeten, että näissä merkeissä valtiot tulevat tapaamaan aikanaan uudelleen.

Kesäkuussa 1996 Unescon ja WIPO:n pääjohtajat sopivat Unescon ja WIPO:n yhteisen folkloren suojaa käsittelevän maailmanlaajuisen foorumin järjestämisestä. ”*World Forum on the Protection of Folklore*” pidettiin Phuketissa, Thaimaassa huhtikuussa 1997.

Foorumia seurasivat WIPO:n selvitykset (”*fact-finding missions*”) henkisen omaisuuden tyyppisen suojan tarpeesta ja perinteisen tiedon haltijoiden odotuksista²²⁰. Kohteena olivat useat alkuperäiskansojen yhteisöt ja paikalliset yhteisöt ja mukana hankkeissa oli sekä hallitusten että ei-hallitustenvälisen organisaatioiden edustajia ja tutkijoita. WIPO ja Unesco järjestivät yhdessä 1999 neljä alueellista konsultaatiota kansanperinteen ilmausten suojasta. Tämä johti päätöslauselmiin ja suositukseen siitä, miten työtä pitäisi jatkaa.

Lopulta, vuonna 2000, WIPO asetti hallitustenvälisen komitean (IGC), joka sai tehtäväkseen rakentaa kansainvälistä suojajärjestelmää geenivaroille, perinnetiedolle ja folklorelle (perinteisille kulttuuri-ilmauksille, ”*traditional cultural expressions*”, ”TCE”)²²¹. Työ tässä komiteassa jatkui siihenastisten konsultaatioiden ja fact-finding-toimintojen pohjalta.

Oikeudellisen kansainvälisen asiakirjan valmistelu - 2000-

IGC on kokoontunut vuoden 2015 alkuun mennessä 28 kertaa. Tähtäyksenä on perinteisten kulttuuri-ilmausten samoin kuin muidenkin teemojen osalta saada aikaan ”international legal

220 Raportti: ”Intellectual Property Needs and Expectations of Traditional Knowledge Holders: WIPO Report on Fact-finding Missions (1998–1999)”.

221 Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore (IGC, GRTKF).

instrument”. Vuodesta 2004 lähtien komitean pöydällä on ollut luonnostekstejä kansainväliseksi asiakirjaksi. Valmistelumenetelmänä on tarkoitus olla sopimustekstiin keskittyvät neuvottelut (”text-based negotiations”).

Tätä valmistelutyötä ovat alusta lähtien leimanneet erimielisyydet siitä, millainen kansainvälinen oikeudellinen asiakirja on tavoitteena. Latalaisen Amerikan, Afrikan ja Aasian maaryhmät tavoittelevat sitovaa kansainvälistä sopimusta. Muista maaryhmistä teollistuneiden maiden B-ryhmä katsoo, että valmisteltavan asiakirjan tulisi olla ei-sitova. Ei-sitova asiakirja voisi olla lausuma, julistus, suositus, suuntaviivat, mallisäännökset tai esimerkiksi olemassa olevien sopimusmääräysten tulkinta.

Työtä komiteassa ovat mainitun erimielisyyden lisäksi vaikeuttaneet useat muut seikat. Komitean mandaattiin on sisällytetty useita, joiltakin osin samansuuntaisia mutta asiasisällöltään hyvinkin erilaisia asioita. Komitean vuosittain tai parin vuoden tähtäyksellä edenneissä työsuunnitelmissa on komitean aikaresurssi jouduttu jakamaan näiden teemojen kesken. Silloin, kun komitean istunto on dedikoitu yhteen asiakysymykseen, muut kysymykset ovat odotuspositiossa. Tämä on merkinnyt sitä, että valmistelu etenee hitaasti.

Komitean keskusteluilla on – mielipide-eroista johtuen – taipumusta keskittyä menettelytapoihin asiasubstanssin sijasta. Tämä on myös tekijä, joka estää neuvottelujen etenemistä itse asiakysymyksissä.

Komitean mandaatin uudistaminen WIPO:n syksyisin pidettävissä yleiskokouksissa on ollut kangertelevaa. Komitean mandaattia pystyttiin aikaisemmin jatkamaan mutta syksyllä 2013 komitean mandaattia koskeva päätöksenteko osoittautui ylivoimaiseksi ja päätöksiä saatiin aikaan vasta joulukuussa 2013 pidetyssä ylimääräisessä yleiskokouksessa. Vuoden 2014 WIPO:n yleiskokouksessa päätökset sekä tämän komitean työohjelmasta että pysyvän tekijänoikeuskomitean SCCR:n (Standing Committee on Copyright and Related Rights) mandaatista jäivät kokonaan tekemättä. Tämä aiheuttaa komitean varsinaisessa työssä täyden katkoksen vuonna 2015.

Työn aluksi 2000–2003 komiteassa laadittiin oikeudellisen asiakirjan mahdollisten tavoitteiden ja periaatteiden alustavat tekstiluonnokset. Vuodesta 2004 lähtien on komitean pöydälle tuotettu uusia tarkistettuja tekstejä, joiden pohjalta on käyty analyttistä keskustelua. Mm. EU ja Yhdysvallat ovat korostaneet, että tekstiluonnokset ja osallistuminen keskusteluihin eivät saa vaikuttaa siihen, tai olla osoitus siitä, minkä luonteinen lopullinen asiakirja aikanaan on.

Tuorein IGC:n käsittelyssä oleva työasiakirja on vuoden 2014 heinäkuun kokousta varten laadittu ”The Protection of Traditional Cultural Expressions: Draft Articles” (WIPO/GRTKF/IC/28/6)²²².

Mahdollisen asiakirjan sisällöstä

Merkille pantava, ja merkityksellinen asian tarkastelulle, on työssä jossain määrin omaksuttu ”asteittainen lähestymistapa” (*”granular approach”*): suoja olisi asteittaista niin, että mitä salaisempi tai pyhempi tai vähemmän julkinen TCE on, sitä ”suojatumpi” se olisi. Mitä suuremmassa määrin TCE olisi yleisön saatavilla, sitä vähemmän suojaa olisi tarjolla.

Pöydällä olevan kansainvälisen asiakirjaluonnoksen artikkelit ovat peräisin huhtikuun 2014 testien tarkistusvaiheesta. Vuoden 2015 alussa käytettävissä olevassa versiossa lähes kaikki teksti tai joka tapauksessa suuri osa lukemisen ja tulkinnan kannalta merkittävistä tekstielementeistä on hakasuluissa (400 hakasulkua). Niinpä jäljempänä olevassa asiakirjaluonnoksen sisällön kuvauksessa on tehty ankaria yksinkertaistuksia.

Tavoitteet/johdanto

Asiakirjan johdanto-osan 12 tekstikappaleessa painotetaan juhlallisella tavalla alkuperäiskansojen ja paikallisten ryhmien kulttuuriperinnön merkitystä, sen sosiaalista, kulttuurista, hengellistä, yksilöllistä, kaupallista ja kasvatuksellista arvoa. Näiden ryhmien odotukset ja toiveet ovat osaltaan ohjaamassa heidän oikeuksiensa kunnioittamiseen ja osallistumiseen heidän hyvinvointinsa ja kestäväen taloudellisen, kulttuurisen, sosiaalisen ja ympäristöllisen kehityksen edistämiseen.

Johdanto-osassa painotetaan lisäksi TCE:n perinteisen käytön jatkumista, kulttuurisen moninaisuuden tärkeyttä, ja mm. yhteiseksi omaisuudeksi (public domain) tulleen tiedon tärkeyttä. Sen ympäristön säilyttäminen ja suojeleminen, missä TCE:t syntyvät ja kehittyvät, hyödyttää suoraan mainittuja ryhmiä ja koko ihmiskuntaa.

Periaatteet

Periaateluonnokset ovat sisällöltään astetta konkreettisempia kuin tavoitteet. Tarkoituksena on antaa alkuperäisille ryhmille tai -kansoille ja paikallisille ryhmille lainsäädännölliset, hallinnol-

.....
222 WIPO/GRTKF/IC/28/6, ”The Protection of Traditional Cultural Expressions: Draft Articles”, June 2, 2014 ;Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore, Twenty-Eighth Session, Geneva, July 7 to 9, 2014.

liset ja käytännölliset keinot TCE:n väärinkäytön ja vahingollisen käytön estämiseen. Tavoitteena on taata mahdollisuus valvoa niitä tapoja, joilla TCE:tä käytetään perinteisen ja totunnaisen kontekstin ulkopuolella, ja mahdollistaa kohtuullinen käytöstä saatavan hyödyn jakaminen. Välineenä olisi edellytys, että korvattavalle käytölle on ennakkosuostumus tai hyväksyntä (*"prior informed consent or approval"*). Tavoitteisiin kuuluu lisäksi perinteeseen pohjautuvan luomistyön edistäminen.

Tarkoituksena on myös edistää taiteellista vapautta, tutkimuskäytäntöjä ja kulttuurinvaihtoa, jotka pohjautuvat keskinäisesti sovittuihin kohtuullisiin ehtoihin. Kolmansien oikeudet on turvattava, taattava oikeusvarmuus ja runsas ja saatavilla oleva yleiseksi omaisuudeksi tullut tieto (public domain).

Perinteiset kulttuuri-ilmaukset

Asiakirjaluonnoksen määritelmäosassa on seuraavan laatuinen luonnos perinteisistä kulttuuri-ilmauksista:

"[Traditional] cultural expression means any form of [artistic and literary], [creative and other spiritual] expression, tangible or intangible, or a combination thereof, such as actions, materials, music and sound, verbal and written [and their adaptations], regardless of the form in which it is embodied, expressed or illustrated [which may subsist in written/codified, oral or other forms]."

Kunkin keskeisen kategorian kohdalla on alaviitta, jossa esitetään esimerkkejä alakategorioista²²³.

Vertailun vuoksi siteerataan tässä myös Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojelua koskevan sopimuksen esimerkkiluettelo:

"aineettoman kulttuuriperinnön' piiriin kuuluvat muun muassa seuraavat alat:

- (a) suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä;*
- (b) esittävät taiteet;*
- (c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet;*

223 Action: [Such as dance, works of mas, plays, ceremonies, rituals, rituals in sacred places and peregrinations, games and traditional sports/sports and traditional games, puppet performances, and other performances, whether fixed or unfixed.]
Materials: [Such as material expressions of art, handicrafts, ceremonial masks or dress, handmade carpets, architecture, and tangible spiritual forms, and sacred places.]
Music and sound: [Such as songs, rhythms, and instrumental music, the songs which are the expression of rituals.]
Verbal :[Such as stories, epics, legends, popular stories, poetry, riddles and other narratives; words, signs, names and symbols.]

- (d) *luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt;*
- (e) *perinteiset käsityöläistaidot.”*

Määritelmiin on sisällytetty myös ”käytön” (”use”, tai ”*utilisation*”) määritelmä. Käsite on lainattu perinnetiedon suojaamista käsittelevästä asiakirjasta, jonne se paremmin sopii. Se sisältää ensinnäkin TCE:n sisällyttämisen tuotteeseen. Näitä käyttömuotoja ovat valmistaminen, maahantuonti, tarjoaminen myytäväksi, varastoiminen tai tuotteen käyttö perinteisen kontekstin ulkopuolella. Kun tuote on käsillä, käyttömuotoihin sisältyvät myös hallussapito myyntitarkeitua varten, myyminen tai käyttö perinteisen kontekstin ulkopuolella. Toisena pääkäyttömuotona on TCE:n sisällyttäminen prosessiin ja prosessin käyttäminen perinteisen kontekstin ulkopuolella, mukaan luettuna prosessin tuloksena syntyvän tuotteen käytöt. Kolmas pääkäytökategoria on TCE:n käyttö tutkimuksessa ja kehitystyössä, joka johtaa ansiotarkoitukseen.

Suojan kohde

Asiakirjaluonnoksen 1 artiklan mukaan TCE:t kuuluisivat sen soveltamisalaan, kun (a) niitä luodaan alkuperäiskansojen tai paikallisten ryhmien toimesta, (b) ne liittyvät selvästi mainittujen ryhmien sosiaalisen identiteettiin ja kulttuuriperintöön, (c) ne siirtyvät sukupolvelta toiselle, (d) niitä on käytetty vähintään ao. valtion määrittämä aika (ei vähemmän kuin 50 vuotta), (e) ne ovat luovan työn tulosta, ja (f) ne ovat (voivat olla) dynaamisia ja kehittyviä.

Tekstissä ei toistaiseksi ole ilmaistu, minkä kaikkien ehtojen tulee täytyä.

Edunsaajat

Asiakirjan antaman suojan edunsaajia olisivat 2 artiklan mukaisesti alkuperäiskansat ja paikalliset yhteisöt, jotka luovat ja ylläpitävät TCE:tä osana kollektiivista kulttuurista tai sosiaalista identiteettiään.

Tässä kohdassa, kuten monessa muussakin asiakirjaluonnoksen kohdassa on runsaasti vaihtoehtoista tekstiä. Yksi vaihtoehtoista jättäisi koko kysymyksen edunsaajista kansallisessa laissa ratkaistavaksi.

Soveltamisala

Artiklassa 3 on säännösluonnoksia – asteittaisen lähestymistavan mukaisesti niistä kriteereistä, joiden mukaan suojaa annettaisiin. Luonnos lähtee siitä että TCE:n ensimmäiselle ryhmälle, sellaiselle TCE:lle, joka on pyhää, salaista ja joka on vain asianomaisen ryhmän tiedossa ja hallussa, annettaisiin koko joukko oikeuksia ylläpitää ja kontrolloida TCE:tä.

TCE:n toisena ryhmänä olisi sellainen TCE, joka on julkisesti saatavilla mutta ei kuitenkaan laajasti tunnettu (eikä pyhää tai salaista). Tämän TCE-ryhmän osalta alkuperäiskansalle tai paikalliselle ryhmälle annettaisiin riittävät oikeudelliset ja hallinnolliset keinot TCE:n suojaamiseen.

Kolmas TCE-ryhmä olisi sellainen, joka on julkisesti saatavilla, laajasti tunnettu (ja mahdollisesti public domainissa). Tämän TCE-ryhmän suoja lähtisi oikeudesta vaatia, että sen kuuluminen asianomaiselle alkuperäiskansalle tai paikalliselle ryhmälle tunnustetaan. Suoja ulottuisi lähinnä moraalisiin oikeuksiin.

Vaihtoehtoisesti sopimuspuolet/jäsenvaltiot edellytettäisiin yleisesti, tarkemmin määrittelemättä, suojelevan edunsaajien taloudellisia ja moraalisia intressejä kansallisessa laissaan tasapainoisella ja kohtuullisella tavalla.

Oikeuksien/etujen hallinnointi

Valtioiden tulisi asiakirjaluonnoksen mukaan asettaa toimivaltainen valtakunnallinen tai alueellinen viranomainen. Viranomaisen tehtävänä olisi, mahdollisesti edunsaajien valtuuttamana, lain ja/tai kansallisten menettelytapojen mukaan hallinnoida asiakirjan mukaisia oikeuksia tai suojaa. Asettamisessa saatettaisiin edellyttää alkuperäiskansalta tai paikalliselta yhteisöltä saatavan ennakkosuostumuksen periaatteen noudattamista. Hallinnoinnissa pitäisi ottaa huomioon mahdollinen tapaoikeus ja perinteiset käytänteet. Viranomaisen asettamisesta tulisi ilmoittaa WIPO:n pääjohtajalle.

Suojan/oikeuksien rajoitukset

Suojan rajoittaminen voisi rakentua yleisistä rajoitusmääräyksistä ja erityisistä (jossain määrin tekijänoikeudesta tutuista) rajoituksista.

Yleinen rajoitusmääräys saattaisi edellyttää konsultaatioita sen säätämisestä edunsaajien kanssa, ja sitä, että rajoituksissa tunnustetaan edunsaajat, että ne eivät ole haitallisia edunsaajille, ja että ne ovat reilun käytön periaatteen mukaisia. Rajoitusmääräysten yleinen osa saattaisi

lisäksi sisältää kohtia, jotka muistuttavat tekijänoikeudesta tunnettua kolmen kohdan testiä: rajoitukset eivät saisi olla ristiriidassa TCE:n normaalin käytön kanssa, eivätkä ne saisi loukata edunsaajien oikeutettuja etuja.

Pyhien ja salaisten perinteisten kulttuuri-ilmausten kohdalla eivät rajoitukset olisi lainkaan sallittuja.

Erityiset rajoitukset, joita voitaisiin kansallisessa laissa säätää, mahdollisesti edellyttäen konsultaatioita edunsaajien kanssa, koskisivat esimerkiksi opetusta ja tutkimusta, säilyttämistä, tutkimista ja esittämistä arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa tai muissa kulttuuri-instituutioissa. TCE:tä voitaisiin käyttää myös alkuperäisen uuden TCE:stä inspiraationsa saavan teoksen tekemiseen. Asiakirjassa saattaisi olla myös määräyksiä käytöstä sellaisessa tapauksessa, jossa TCE on laillisesti saatu muualta kuin edunsaajilta.

Poliittisia kysymyksiä - WIPO-valmistelun vaihe 2014-2015

Edellä on jo viitattu joihinkin työskentelyn erityispiirteisiin WIPO:ssa. Niistä keskeisimpiä tiettenkin ovat perinteisten kulttuuri-ilmausten suojan rakentamisen kohdalla itse asiaan liittyvät maiden ja maaryhmien näkökantojen eroavuudet.

Siihen, mitä WIPO:ssa saattaa lähiaikoina tapahtua, vaikuttaa monimutkaistavasti ja hidastavasti se, että vuoden 2014 yleiskokouksessa ei saatu aikaan johtopäätöksiä ja mandaatteja useiden alueiden työn jatkamisesta. Liikkeessä ja piirustuslaudalla on kuitenkin monenlaisia asioita. Lähettäjäyrytysten päivitettyä kansainvälistä suojaa koskevan uuden sopimuksen valmisteluhistoria on jo yhtä pitkä kuin perinteisiä kulttuuri-ilmauksia koskevan asiakirjan valmisteluhistoria. Asia on 2014 melkein jäissä. EU on ollut tämän sopimushankkeen vakaimpia tukijoita.

Useat maat, erityisesti Euroopan unionin jäsenvaltiot ovat ajaneet jo kolmisen vuotta mallioikeussuojaa koskevan sopimuksen (*Design Law Treaty*) tekemistä. Tämä jäi vuoden 2014 päätöksenteossa saavuttamatta. Lähiaikoina, toukokuussa 2015, edessä on diplomaattinen konferenssi alkuperämerkintöjä (GI, *Geographical indications*) koskevan (viimeksi 1978 päivitetyn) Lissabonin sopimuksen päivittämisestä uudella sopimuksella.

On epäselvää ja epävarmaa, syntyykö WIPO:ssa uusi kansainvälinen oikeudellinen asiakirja perinteisten kulttuuri-ilmausten, ml. kansanperinteen suojasta. Samalla on tietysti mitä suurimmassa määrin epäselvää, minkä luonteinen asiakirja tulisi olemaan.

Asian arvioinnissa on syytä ottaa huomioon, että WIPO:n jäsenvaltioiden suuri enemmistö haluaa kansainvälisen sitovan sopimuksen tekemistä. Se, että mahdollisen uuden kansainvälisen asiakirjan valmistelu on kestänyt kauan, ei välttämättä merkitse sitä, että asiakirjaa tai sopimusta ei lopulta saataisikaan aikaan.

Neuvottelutunnelma Genevessä aaltoilee hitaasti. Positiivisimmillaan se oli 1990-luvun alussa, jolloin GATT:in Uruguayn kierros oli päättynyt ja maailmassa oli juuri tapahtunut suuria poliittisia muutoksia, mm. sosialistisen tai suunnitelmatalouden maiden ryhmän katoaminen. Tuolloin valmistauduttiin vuonna 1996 pidettävään diplomaattiseen konferenssiin, jossa WIPO:n piirissä tehtiin kaksi uutta henkisen omaisuuden piiriin kuuluvaa yleissopimusta. Tunnelman positiivinen ikkuna alkoi lähes välittömästi tämän jälkeen sulkeutua.

Jonkinlaisena hitaasti tulleena ”jet lagina” WTO:n perustamisen jälkeen kehitysmaiden ryhmät ryhtyivät WIPO:ssa vaatimaan WIPO:lle ”kehitysagenda”, jolla maailmanjärjestö jalkauttaisi kehitysmaiden kehityksen edistämisen kaikkeen toimintaansa. Kehitysagenda syntyi 2007, vuosien väännön jälkeen. WIPO:n yleiskokous hyväksyi agendaan sisältyvät 45 suositusta. Tämän ja seuranneiden vuosien aikana vastakkainasettelut WIPO:ssa syvenivät edelleen.

Kuitenkin, tultaessa vuosiin 2012 ja 2013, WIPO:ssa kyettiin saamaan tekijänoikeussektorilla kaksi uutta yleissopimusta: Pekingin sopimus audiovisuaalisten esitysten suojaamisesta (2012), uudelleen koolle kutsutussa diplomaattisessa konferenssissa 12 vuotta vuonna 2000 pidetyn kesken jääneen konferenssin jälkeen, ja Marrakeshin sopimus suojattujen julkaistujen aineistojen saatavuuden helpottamiseksi sokeille, näkövammaisille ja muulla tavoin lukemisesteisille henkilöille (2013). Marrakeshin sopimuksen tekoa edelsivät TCE-kysymyksen käsittelyn vaikeuksia muistuttavat erimielisyydet.

Näiden sopimusten tekeminen ei ollut ennustettavissa tai oli erittäin vaikeasti ennustettavissa. Niiden syntyminen tapahtui kuitenkin lopulta nopeasti.

On siis kaikki syy seurata WIPO:n perinteisiin kulttuuri-ilmauksiin ja folkloreen liittyvää työskentelyä myös IGC-komiteassa tai sen tilalle tulevissa valmisteluelimissä.

Aineettoman kulttuuriperinnön digitalisointi ja siihen liittyviä tekijänoikeudellisia kysymyksiä

Jukka Liedes, Suomen Tekijänoikeudellinen Yhdistys

Tekijänoikeus

Tekijänoikeuden on usein selitetty olevan myös aineettoman kulttuuriperinnön digitointiin ja käyttöön liittyviä kitkatekijöitä aiheuttava seikka. Niin se onkin, jos kulttuuriperintö muodostuu tai siihen sisältyy tekijänoikeudellisesti suojattuja teoksia. Silloin tekijänoikeus on otettava huomioon. Yleensä aineiston käyttöön on hankittava lupa. Toisissa tapauksissa suojatun aineiston käyttäminen joihinkin tarkoituksiin on sallittu jo tekijänoikeuslainsäädännössä – oikeuksien haltijoiden oikeuksia rajoittamalla.

Suomessa on erittäin vähän kulttuuriperintöaineistoksi luokiteltavan aineiston käyttämiseen liittyviä tekijänoikeudellisia erityissäännöksiä. Lain yleisiä säännöksiä sovelletaan lähes kaikkiin tilanteisiin.

Tekijänoikeuslaissa olevat oikeudet

Tekijänoikeus. Tekijänoikeuden kohteena on teos, joka on luovan työn omaperäinen tulos. Myös tietokanta voi olla suojattu teos sillä perusteella, että aineiston valinta ja järjestely ovat omaperäisiä. Tekijällä on oikeus määrätä, saadaanko teoksesta valmistaa kappale tai saattaa teos yleisön saataviin. Kappaleen valmistusta on millä tahansa tavalla tapahtuva kopiointi, myös digitointi. Yleisön saataviin saattamista puolestaan on teoksen kaikenlainen välittäminen yleisölle, ml. lähettäminen televisiossa tai radiossa ja asettaminen tietoverkon kautta yleisön saataviin. Yleisön saataviin saattamista on myös julkinen esittäminen, tarjoaminen myytäväksi, lainattavaksi tai muu levittäminen ja näyttäminen julkisesti. Tekijänoikeuteen kuuluvat myös moraaliset oikeudet; tekijän nimi tulee mainita ja tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa ei saa loukata.

Esittävä taiteilija. Myös teoksen ja folkloren esitykset saavat tekijänoikeutta lähellä olevaa suojaa.

Äänitteet ja kuvatallenteet. Tuottajalla on tekijänoikeutta lähellä olevaa suojaa tallenteille.

Valokuvien suoja. Myös sellaiset valokuvat, jotka eivät ole teoksia, saavat lähellä olevaa suojaa.

Tietokantojen suoja. Myös sellaiset tietokannat, jotka eivät ole teoksina suojattuja, saattavat saada erityistä suojaa. Luettelo, johon on yhdistettynä suuri määrä tietoa, ja tietokanta, jonka

sisällön kokoaminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta, saavat myös tekijänoikeutta lähellä olevaa suojaa.

Mikä on suojan ulkopuolella

Aineeton kulttuuriperintö voi olla tekijänoikeudellisesti suojattua tai olla tai suojan ulkopuolella. Kulttuuriperintöobjekti voi olla sen laatuinen, että se ei kuulu mihinkään tekijänoikeuslaissa säädettyjen suojan kohteiden lajiin. Vaikka objekti olisi teos tai muu suojan kohde, se voi olla suojan ulkopuolella myös siitä syystä, että se ikänsä takia ei koskaan ole ollut suojattu tai sen suoja-aika on päättynyt (teokset – 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta, esitykset, tallenteet ja valokuvat – 50 vuotta esitys- tai tallentamisvuodesta, luetteloiden ja tietokantojen erityissuoja 15 vuotta työn valmistumisvuodesta; edellä olevat ovat pääsääntöjä).

Voidaan olettaa, että suuri osa aineettomasta kulttuuriperinnöstä on edellä sanotun perusteella vapaata. Sitä voidaan käyttää eri tavoin tarvitsematta huolehtia oikeuksista.

Sellaisen aineettoman kulttuuriperinnön käytössä, joka muodostuu tai siihen sisältyy tekijänoikeuslaissa säädetyn suojan kohteita, oikeudet tulee ottaa huomioon.

Eräät arkistot, kirjastot ja museot

Tekijänoikeutta ja lähioikeuksia on laissa rajoitettu mm. tärkeistä yhteiskunnallisista ja sivistyksellisistä syistä. Asetuksessa säädettyt arkistot, kirjastot ja museot saavat, ellei ole kyse taloudellisen edun tuottamisesta, valmistaa kokoelmissaan olevista teoksista ja muista suojan kohteista säilyttämistä, entistämistä, hallintaa ja järjestämistä ja puuttuvan osan täydentämistä varten. Tämä säännös kattaa myös kokoelmissa olevien aineistojen digitoinnin.

Tekijänoikeusasetuksen luetteloissa on mainittu mm. arkistolain mukaiset arkistonmuodostajat, valtion ylläpitämät tieteelliset kirjastot, valtion omistamat museot, valtakunnalliset erikoismuseot ja valtiosuutta saavat museot.

Yleisön saataville saattaminen kuitenkin edellyttää oikeuksien huomioon ottamista. Aineistolajista riippuen on tällöin luvan saamiseksi oltava yhteydessä aineiston oikeuksien haltijaan tai järjestöön, joka valvoo tähän lajiin kuuluvien aineistojen oikeuksia.

Politiikkakysymyksiä

Tiedon avoimuus on päivän sana ja se on hyvä periaate myös kulttuuriperinnön hoitamisen ja tutkimukset tehtävissä. Olisi syytä, että ainakin kaikki julkisilla varoilla kootut kulttuuriperintöaineistot olisivat avoimesti sekä tutkijoiden että muiden asiasta kiinnostuneiden saatavilla. Tästä päättäminen on suurelta osin politiikkakysymys ja joiltakin osin taloudellinen tai muu resurssikysymys.

Kulttuuriperintö- ja muistiorganisaatioiden toiminnassa syntyy myös tekijänoikeudellisesti tai lähioikeuksilla suojattua aineistoa, ainakin tietokantoja ja luetteloita. Myös tällaisten aineistojen saattaminen yleisön saataville avoimesti on politiikkakysymys niille organisaatioille, joilla on oikeuksia tietokantojen muodossa oleviin aineisto- tai metadatakokoelmiin.

Kulttuuriperintöaineistoja käsittelevät organisaatiot voivat luopua vaatimuksista omien mahdollisten oikeuksiensa suhteen, jos haluavat.

Toisinaan ratkaisevampia aineistojen avoimeen käyttöön saamisen kysymykset ovat policy-kysymykset kuin tekijänoikeus ja sen lähioikeudet.

Wikimedia Commons | onickolay, Creative Commons Attribution 3.0 Unported

Udenvuodenjuhla Nowruzia vietetään mm. Azerbaidžanissa, Intiassa, Iranissa, Kazakstanissa, Kirgisiassa, Pakistanissa, Turkissa ja Uzbekistanissa. Aineettoman kulttuuriperinnön kohteeksi juhla nousi vuonna 2009.

12 LOPUKSI

Tässä raportissa on monipuolisesti käsitelty asiantuntijoiden, tutkijoiden, laitosten ja järjestöjen edustajien mielipiteitä aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanoprosessista Suomessa: hallinnointia, luettelointia, mahdollisia luetteloinnin kriteereitä sekä järjestöjen ja yhteisöjen osallistumista prosessiin. Samoin on asiantuntija-artikkeleiden avulla syvennytty sopimuksen tiettyihin perusmääritelmiin ja käsitteisiin. Mitä aineeton kulttuuriperintö voisi olla Suomessa, ovatko Unescon määrittelemät osa-alueet sopivia Suomen tilanteeseen ja mitkä ovat elävän kulttuuriperinnön suojelun haasteet. Lisäksi tarkasteltiin neljän Suomen kannalta mielenkiintoisen sopimuksen allekirjoittaneen maan toimeenpanoprosessia ja luettelointia.

Unescon aineettoman kulttuuriperinnön määritelmä (artikla 2) nähdään kyselyvastauksissa riittävän kattavaksi Suomen tarpeisiin. Määritelmän tulisi kuitenkin asiantuntijoiden mukaan olla avoin uusille asioille ja sitä pitää voida tarkentaa tai päivittää tarvittaessa. Aineettomasta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa tulisi korostaa kulttuuriperinnön jatkuvaa kehitystä ja uudelleen tulkintaa. Erittäin tärkeänä pidettiin nimenomaan *taitojen ja osaamisen* suojelemista ja välittämistä. Asiantuntijoiden mukaan toimeenpanossa tulee tuoda selvästi esille, mitä tarkoitusta varten aineetonta kulttuuriperintöä määritellään ja luetteloidaan.

Sopimuksen artiklassa 15 korostetaan yhteisöjen, ryhmien ja joissain tapauksissa yksilöiden roolia sopimuksen toimeenpanossa. Asiantuntijoiden mukaan toimeenpanossa tulisi keskittyä erityisesti olemassa olevien yhdistysten ja toimijoiden tukemiseen sekä niiden konkreettiseen resursointiin. Suomessa on vahva järjestökenttä ja tukevat kulttuuriperintöalan toimijarakenteet. Tarvitaan ennen kaikkea olemassa olevien toimijoiden vahvempaa koordinoitua, yhteistyömahdollisuuksia ja verkottumista. Sopimus tuo myös muistiorganisaatioille uusia haasteita ja tehtäviä. Toimeenpanon yhteydessä tulee käsitellä sitä, miten sopimus vaikuttaa niiden kulttuuriperintötyöhön ja sen resursointiin.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanolla tulisi olla selkeästi isäntä, joka on vastuussa ja sitoutunut sopimuksen eteenpäin viemiseen Unescon edellyttämällä tavalla. Toimeenpanon päävastuutahon tehtävänä olisi toimia ensisijassa koordinaattorina laajalle toimijoiden verkostolle. Raportissa tarkastelluissa neljässä verrokkimaassa toimeenpano on organisoitu eri tavoin, mutta kaikissa on vahvat toimijoiden verkostot taustalla. Ruotsissa ratkaisu on tehty neljän noodin, koordinoivan tahon ja asiantuntijaneuvoston ja niiden verkostojen väliin yhteistyöhön. Virossa ja Alankomaissa toimeenpanon koordinointi on annettu kansankulttuurikeskuksille, joiden oikeudellinen asema on kuitenkin erilainen. Ruotsissa toimeenpano on annettu kielen ja kansanperinteen tutkimuskeskukselle. Sekä Virossa että Alankomaissa keskuksilla on laajat paikallisyhteisöjen ja kansainvälisten toimijoiden verkostot, Ruotsissa niitä parhaillaan luodaan. Itävalta taas toimii läheisessä yhteistyössä erityisesti saksankielisten naapurimaiden kanssa ja niissä kaikissa toimeenpano on annettu Unesco-toimikunnille. Itävallas-

sa sopimuksen toimeenpanon rahoituslähteet ovat moninaisia (kulttuurihallinnon ohella mm. terveysministeriö, ympäristöministeriö ja yksityiset toimijat).

Tiedonvälitys ja tietoisuuden lisääminen nähdään kaikkialla tarkastelluissa sopimusmaissa, mukaan lukien meillä Suomessa, tärkeimpänä tapana tavoittaa ja osallistaa yhteisöjä ja kansalaisia. Tämä on myös keskeistä itse sopimuksessa, joka korostaa tiedonvälityksen ja viestinnän merkitystä sekä tietoisuutta siitä, että aineeton kulttuuriperintö on elävää ja ihmisten jokapäiväistä toimintaa.

Kyselyissä toimeenpanon painopisteiksi mainittiin mm. taitojen merkityksen ja uhanlaisuuden korostaminen, aineettoman kulttuuriperinnön monikulttuurisuus ja -kielisyys, sukupolvien välisyys sekä kulttuurisesti kestävä kehityksen näkökulma. Kulttuurinen moninaisuus, ihmisoikeudet ja kulttuuriset oikeudet sekä kestävä kehitys on myös sopimuksen keskeisiä painopisteitä. Nämä ovat olleet toimeenpanon keskiössä myös Ruotsissa, Itävallassa ja Alankomaissa.

Sopimus velvoittaa sen allekirjoittaneet maat aineettoman kulttuuriperinnön kansalliseen luettelointiin. Artiklan 12 mukaan varmistaakseen suojelun edellyttämän määrittelyn toteutumisen jokainen sopimusosapuoli tekee, omaan tilanteeseensa parhaiten sopivalla tavalla, yhden tai useamman luettelon aineettomasta kulttuuriperinnöstä alueellaan.

Kulttuuriperinnön näkyväksi tekeminen nähdään asiantuntijoiden keskuudessa kansallisen luetteloinnin tärkeimmäksi tavoitteeksi. Luettelointi konkretisoi aineetonta kulttuuriperintöä ja nostaa sen julkiseen keskusteluun. Moni näkee luetteloinnin keskeisimmän hyödyn luetteloinnin prosessissa, ei luettelossa itsessään.

Luettelo/luettelot toimivat väylänä kulttuuriperintöön ja ovat paikkoja, joista voi löytää kootusti tietoa aineettoman kulttuuriperinnön kohteista niiden omilla ehdoilla. Aineetonta kulttuuriperintöä koskevien aineistojen digitalisaatio ja avoin saatavuus nähtiin erittäin tärkeänä, joskin sen resursointi on heikkoa.

Monissa sopimuksen jäsenmaissa yhteisöt voivat itse ehdottaa kohteita ja ne myös voivat määrittää, miten ne haluavat kulttuuriperintönsä kuvattavan, jos kohde hyväksytään luetteloitavaksi. Verrokkimaissa kohteiden suojelusuunnitelma on elimellinen osa luetteloinnin prosessia ja keskeinen kriteeri kohteiden valinnassa. Lopullisen valinnan luetteloon pääsystä tekevät kuitenkin alan asiantuntijat, joita ovat yleensä hallitusten nimittämät neuvostot tai työryhmät.

Cuporen kyselyyn vastanneiden asiantuntijoiden mukaan valittaessa kohteita kansalliseen luetteloon kaikkein tärkeimmät yksittäiset kriteerit ovat seuraavat: ”kohde liittyy ihmisten identiteettiin ja itseymmärrykseen yhteisönsä jäsenenä” sekä ”kohde on yhteistä, jaettua perintöä”. Kolmanneksi tärkeimmäksi nostettiin kulttuuriset, taiteelliset, historialliset, sosiaaliset, tieteel-

liset tai muut arvot. Myös kohteiden uhanalaisuus, vahvat alueelliset ja paikalliset erityispiirteet sekä autenttisuus nähtiin tärkeinä tekijöinä kohteita luetteloitaessa. Selvä enemmistö vastaajista katsoi tärkeäksi, että kansallisen luettelon laatimisen lisäksi Suomi hakee kohteita myös Unescon kansainvälisiin luetteluihin. Lisäksi lähes kaikki (92 %) kyselyyn vastanneet katsoivat tärkeäksi, että olemme mukana kansallisia rajoja ylittävissä kohteissa.

Monien suomalaisten ja kansainvälisten asiantuntijoiden mukaan sopimuksen toimeenpanossa on myös haasteita ja vaaroja. Haasteina nähdään mm. sopimuksen keskeisten käsitteiden tulkinta, kuten yhteisöt (*communities*)²²⁴ sekä suojeleminen (*safeguarding*)²²⁵. Lisäksi käsitteet perinteinen (*traditional*), alkuperäinen (*authentic*) ja arvot (*values*) ovat pohdinnassa asiantuntija-artikkeleissa. Monien maiden toimeenpanoprosesseissa on ollut myös haasteellista varmistaa yhteisöjen ja perinteenkantajien osallistuminen. Tallennettujen tietojen avoimuus ja saatavuus on myös ollut haasteellista monille sopimuksen allekirjoittaneille maille.²²⁶

Sopimuksen mahdollisina vaaroina on nähty kulttuuriperinnön mahdollinen kanonisointi ja hierarkioiden luominen eri kulttuuri-ilmajoukkojen välille tai itse perinteen homogenisointi ja jähmettäminen. Kuulemistilaisuuksien, kyselyjen ja asiantuntija-artikkelien avulla voidaan edesauttamassa haasteiden tiedostamisessa ja niihin varautumisessa.

Cuporen rooli tutkimusyhteistyökumppanina toimeenpanon valmistelussa on ollut tuottaa tietoa eri metodein ja myös omalta osaltaan osallistaa kentän toimijoita tähän prosessiin. Työaineettoman kulttuuriperinnön yleissopimuksen toimeenpanemiseksi on vasta alkamassa ja on hyvä muistaa, että se on pitkäaikainen prosessi.

Nyt ilmestyvä Museoviraston laatima aineettoman kulttuuriperinnön toimeenpanosuunnitelma²²⁷ on tiivis esitys siitä, kuinka sopimusta lähdetään Suomessa soveltamaan. Tämä loppuraportti taustoittaa toimeenpanosuunnitelmaa ja on antamassa suuntaa työlle tulevaisuuteen. Toivomme, että loppuraportti on osaltaan luomassa avointa ja yhteisöjä osallistavaa aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisen prosessia.

224 Ks. luku 7 (Johanna Björkholm).

225 Ks. luku 8 (Katriina Siivonen).

226 Katso näistä haasteista luku 9 (Lauri Harvilahti) ja luku 10 (Ulla-Maija Peltonen).

227 Museovirasto (2015). *Elävä perintö! Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta. Suunnitelma kansallisesta toimeenpanosta.*

LIITTEET

Liite 1. Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta

Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön, jäljempänä Unesco, yleiskokous kokoontuneena 32. istuntoonsa Pariisissa 29 päivästä syyskuuta 17 päivään lokakuuta 2003,

- viittaa olemassa oleviin ihmisoikeuksia koskeviin asiakirjoihin, erityisesti vuoden 1948 ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen vuodelta 1966 sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen vuodelta 1966,
- katsoo, että aineettomalla kulttuuriperinnöllä on tärkeä merkitys kulttuurisen moninaisuuden tärkeimpänä kannustimena sekä kestävän kehityksen takeena, kuten Unescon suosituksessa koskien perinnekulttuurin ja folkloren suojelemista vuodelta 1989, Unescon kulttuurista moninaisuutta koskevassa yleismaailmallisessa julistuksessa vuodelta 2001 sekä Istanbulin kolmansissa pyöreän pöydän neuvotteluissa hyväksytyssä kulttuuriministereiden julistuksessa vuodelta 2002 korostetaan,
- katsoo, että aineettomalla kulttuuriperinnöllä on syvälinen yhteys aineelliseen kulttuuriperintöön ja luonnonperintöön,
- tunnustaa, että kansainvälistyminen ja sosiaaliset muutokset paitsi luovat edellytyksiä uudellelaiselle yhteisöjenväliselle dialogille tuovat myös, samoin kuin suvaitsemattomuus, mukanaan aineettoman kulttuuriperinnön heikentymiseen, katoamiseen ja tuhoutumiseen liittyviä vakavia uhkia, mikä johtuu erityisesti kyseisen perinnön suojelemiseen varattujen resurssien vähäisyydestä,
- on tietoinen yleismaailmallisesta tahdosta ja yhteisestä huolesta, mitä tulee ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen,
- tunnustaa, että yhteisöillä, erityisesti alkuperäiskansojen yhteisöillä, ryhmillä ja joissain tapauksissa myös yksityishenkilöillä on tärkeä rooli aineettoman kulttuuriperinnön tuottamisessa, suojelemisessa, ylläpitämisessä ja uudelleenluomisessa ja siten myös kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden edistämisessä,
- toteaa, että Unescon toiminnalla normatiivisten asiakirjojen luomiseksi kulttuuriperinnön suojelemiseksi, erityisesti yleissopimuksella maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta vuodelta 1972, on ollut kauaskantoinen vaikutus,

- toteaa edelleen, että toistaiseksi ei ole olemassa monenvälistä asiakirjaa aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi,
- katsoo, että kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevia nykyisiä kansainvälisiä sopimuksia, suosituksia ja päätöksiä tulee laajentaa ja täydentää uusilla, aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvillä määräyksillä,
- katsoo, että etenkin nuorempien sukupolvien kyseessä ollessa on tarpeen lisätä laajemmin tietoisuutta aineettoman kulttuuriperinnön ja sen suojelemisen tärkeydestä,
- katsoo, että kansainvälisen yhteisön tulee, yhdessä tämän yleissopimuksen osapuolina olevien valtioiden kanssa, toimia aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi yhteistyön ja keskinäisen avunannon hengessä,
- palauttaa mieliin Unescon aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvät ohjelmat, erityisesti ohjelmajulistuksen ihmiskunnan suullisen ja aineettoman perinnön mestariteoksista,
- katsoo, että aineettomalla kulttuuriperinnöllä on korvaamaton rooli saattaa ihmisiä lähemmäs toisiaan sekä vahvistaa ymmärrystä ja vuorovaikutusta ihmisten välillä,
- hyväksyy tämän yleissopimuksen 17 päivänä lokakuuta 2003.

I. Yleiset määräykset

1 artikla – Yleissopimuksen tavoitteet

Tämän yleissopimuksen tavoitteena on:

- (a) suojella aineetonta kulttuuriperintöä;
- (b) varmistaa asianomaisten yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden kulttuuriperinnön kunnioittaminen;
- (c) paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla parantaa yleistä tietoisuutta aineettoman kulttuuriperinnön merkityksestä ja varmistaa perinnön saama arvostus;
- (d) tarjota kansainvälistä yhteistyötä ja apua.

2 artikla – Määritelmät

Tässä yleissopimuksessa

1. ”Aineettomalla kulttuuriperinnöllä” tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksityishenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään. Tätä aineetonta kulttuuriperintöä, joka siirtyy sukupolvelta toiselle, yhteisöt ja ryhmät luovat jatkuvasti uudelleen suhteessa ympäristöönsä, vuorovaikutuksessa luonnon ja oman historiansa kanssa, ja se tuo heille tunteen identiteetistä ja jatkuvuudesta, edistäen siten kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden kunnioitusta. Tässä yleissopimuksessa keskitytään ainoastaan sellaiseen aineettomaan kulttuuriperintöön, joka vastaa nykyisiä ihmisoikeuksia koskevia asiakirjoja sekä täyttää vaatimukset yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden välisestä kunnioituksesta ja kestävästä kehityksestä.
2. Edellä 1 kohdassa määritellyn ”aineettoman kulttuuriperinnön” piiriin kuuluvat muun muassa seuraavat alat:
 - (a) suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä;
 - (b) esittävät taiteet;
 - (c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet;
 - (d) luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt;
 - (e) perinteiset käsityöläisaidot.
3. ”Suojeleminen” tarkoittaa aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, mukaan lukien sen eri osa-alueiden määrittäminen, tallentaminen, tutkimus, säilyttäminen, suojelu, edistäminen, vahvistaminen ja elvyttäminen sekä niiden välittäminen etenkin virallisen koulutuksen ja epävirallisen oppimisen keinoin.
4. ”Osapuolilla” tarkoitetaan valtioita, joita tämä yleissopimus sitoo ja joiden alueella yleissopimus on voimassa.
5. Tämä yleissopimus pätee mutatis mutandis 33 artiklassa tarkoitetuilla alueilla, joista tulee sopimuksen osapuolia kyseisessä artiklassa olevien ehtojen mukaisesti. Tältä osin ”osapuolilla” tarkoitetaan myös näitä alueita.

3 artikla – Suhde muihin kansainvälisiin sopimuksiin

Minkään tässä yleissopimuksessa ei pidä tulkita

- (a) muuttavan Maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta tehtyä yleissopimusta vuodelta 1972 eikä alentavan sen takaaman suojelun tasoa sellaisten maailmanperintökohteiden osalta, joihin suoraan sisältyy jotakin aineetonta kulttuuriperintöä; eikä
- (b) vaikuttavan osapuolten oikeuksiin tai velvollisuuksiin, jotka johtuvat henkisen omaisuuden oikeuksia tai biologisten tai ekologisten voimavarojen käyttöä koskevista kansainvälistä sopimuksista, joiden osapuolina ne ovat.

II. Yleissopimuksen toimeleimet

4 artikla – Osapuolten yleiskokous

1. Perustetaan osapuolten yleiskokous, jäljempänä ”yleiskokous”. Yleiskokous on tämän yleissopimuksen täysivaltainen toimeleim.
2. Yleiskokous kokoontuu säännönmukaiseen istuntoonsa joka toinen vuosi. Se voi pitää ylimääräisen istunnon jos se näin päättää tai jos hallitustenvälinen suojelukomitea tai vähintään kolmannes sopimuksen osapuolista esittää asiaa koskevan pyynnön.
3. Yleiskokous hyväksyy omat menettelytapasääntönsä.

5 artikla – Aineettoman kulttuuriperinnön hallitustenvälinen suojelukomitea

1. Unescoon perustetaan aineettoman kulttuuriperinnön hallitustenvälinen suojelukomitea, jäljempänä ”komitea”. Se koostuu kahdeksastatoista yleissopimuksen osapuolen edustajasta, jotka yleiskokoukseen kokoontuneet osapuolet valitsevat neljäksi vuodeksi tämän yleissopimuksen tultua voimaan 34 artiklan mukaisesti.
2. Komitean jäsenten lukumäärä nousee 24:ään kun yleissopimuksen osapuolten lukumäärä on vähintään 50.

6 artikla – Komitean jäsenten valinta ja toimikaudet

1. Komitean jäsenten valinnassa noudatetaan tasapuolisen maantieteellisen jakauman ja kierron periaatteita.
2. Komitean jäsenet valitsee nelivuotiskaudeksi yleissopimuksen osapuolten yleiskokous.
3. Puolella ensimmäisissä vaaleissa valituista komitean jäsenistä toimikausi on kuitenkin rajoitettu kahteen vuoteen. Kyseiset maat valitaan arvalla ensimmäisen vaalin yhteydessä.
4. Joka toinen vuosi yleiskokous valitsee komitean jäsenistä puolet.
5. Yleiskokous valitsee myös vapautuvia paikkoja vastaavan määrän jäsenvaltioita komiteaan.
6. Komitean jäsentä ei voida valita kahdeksi perättäiseksi toimikaudeksi.
7. Komitean jäsenten tulee valita edustajikseen henkilöitä, joiden osaaminen kattaa useita aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueita.

7 artikla – Komitean tehtävät

Komitean tehtävänä on, tämän kuitenkin vaikuttamatta toisaalla tässä yleissopimuksessa annettuihin valtuuksiin:

- (a) edistää yleissopimuksen tavoitteita sekä tukea ja seurata sen täytäntöönpanoa;
- (b) tarjota hyviin käytäntöihin liittyvää neuvontaa sekä antaa suosituksia toimenpiteistä aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi;
- (c) valmistella ja toimittaa yleiskokouksen hyväksyttäväksi luonnos suunnitelmasta rahaston varojen käytöstä 25 artiklan mukaisesti;
- (d) tutkia keinoja rahaston varojen kartuttamiseksi sekä ryhtyä tätä varten tarvittaviin toimenpiteisiin 25 artiklan mukaisesti;
- (e) valmistella ja esittää yleiskokouksen hyväksyttäväksi toimintaohjeita tämän yleissopimuksen täytäntöön panemiseksi;

- (f) tutkia 29 artiklan mukaisesti osapuolten toimittamat kertomukset ja tehdä niistä tiivistelmät yleiskokoukselle;
- (g) käydä läpi osapuolten pyynnöt ja tehdä asiaankuuluvat päätökset komitean laatimien ja yleiskokouksen hyväksymien objektiivisten valintaperusteiden perusteella seuraavista asioista:
 - (i) lisäykset 16, 17 ja 18 artiklassa mainittuihin luetteloihin ja ehdotuksiin;
 - (ii) 22 artiklan mukaisen kansainvälisen avun myöntäminen.

8 artikla – Komitean toimintatavat

1. Komitea on vastuussa yleiskokoukselle. Komitea raportoi yleiskokoukselle kaikista toimistaan ja päätöksistään.
2. Komitea hyväksyy omat menettelytapasääntönsä jäsentensä kahden kolmasosan enemmistöllä.
3. Komitea voi perustaa tarpeellisiksi katsomiaan väliaikaisia neuvoa-antavia toimielimiä avustamaan sitä tehtäviensä hoidossa.
4. Komitea voi kutsua kokouksiinsa julkisia tai yksityisiä toimijoita sekä yksityishenkilöitä, joilla on tunnustettua osaamista aineettoman kulttuuriperinnön eri osa-alueilta, kuullakseen heitä erityiskysymyksissä.

9 artikla – Neuvoa-antavien järjestöjen akkreditointi

1. Komitea ehdottaa yleiskokoukselle sellaisten kansalaisjärjestöjen akkreditointia, joilla on tunnustettua osaamista aineettoman kulttuuriperinnön alalla, niin että ne voivat toimia komitean neuvonantajina.
2. Komitea toimittaa yleiskokoukselle myös esityksen tässä akkreditoinnissa sovellettavista perusteista ja menettelyistä.

10 artikla – Sihteeristö

1. Komiteaa avustaa Unescon sihteeristö.
2. Sihteeristö laatii yleiskokouksen ja komitean asiakirjat, kokousten alustavat esityslistat sekä varmistaa päätösten täytäntöönpanon.

III. Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen kansallisella tasolla

11 artikla – Osapuolten tehtävät

Jokaisen osapuolen tulee:

- (a) ryhtyä tarvittaviin toimiin aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi omalla alueellaan;
- (b) 2 artiklan 3 kohdassa tarkoitettujen suojelutoimenpiteiden mukaisesti tunnistaa ja määrittää alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön eri elementit yhteistyössä yhteisöjen, ryhmien ja asianmukaisten kansalaisjärjestöjen kanssa.

12 artikla – Luettelointi

1. Varmistaakseen suojelun edellyttämän määrittelyn toteutumisen jokainen osapuoli tekee, omaan tilanteeseensa parhaiten sopivalla tavalla, yhden tai useamman luettelon aineettomasta kulttuuriperinnöstä alueellaan. Näitä luetteloita päivitetään säännöllisesti.
2. Luovuttaessaan komitealle kausittaisen kertomuksensa 29 artiklan mukaisesti jokaisen osapuolen tulee sisällyttää siihen asianmukaiset tiedot näistä luetteloista.

13 artikla – Muut suojelutoimenpiteet

Varmistaakseen omalla alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen ja edistäminen jokaisen osapuolen tulee pyrkiä:

- (a) ottamaan käyttöön yleinen toimintalinjaus, jonka tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnassa sekä sisällyttää tällaisen kulttuuriperinnön suojele suunnitteluohjelmiin;
- (b) nimeämään tai perustamaan yksi tai useampi asiantuntijaelin alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi;
- (c) edistämään tieteellistä sekä tekniikan ja taiteen alan tutkimusta ja tutkimusmenetelmiä aineettoman kulttuuriperinnön tehokkaan suojelemisen tarkoituksessa, erityisesti tapauksissa, joissa aineeton kulttuuriperintö on uhattuna;
- (d) ottamaan käyttöön sopivia oikeudellisia, teknologisia, hallinnollisia ja taloudellisia toimenpiteitä, joilla pyritään:
 - (i) edistämään aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoimiseen kouluttavien laitosten perustamista tai niiden vahvistamista, sekä edistämään kulttuuriperinnön välittämistä aineettoman kulttuuriperinnön esittämiseen tai ilmaisemiseen tarkoitettujen foorumeiden tai paikkojen välityksellä;
 - (ii) varmistamaan aineettoman kulttuuriperinnön saatavuus kunnioittaen samalla tavanomaisia käytäntöjä, jotka määrittävät tietynlaisen aineettoman kulttuuriperinnön saatavuutta;
 - (iii) perustamaan aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen instituutioita ja helpottamaan niissä asioimista.

14 artikla – Koulutus, tietoisuuden vahvistaminen ja valmiuksien lisääminen

Jokainen osapuoli pyrkii kaikin asianmukaisin keinoin:

- (a) turvaamaan aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamisen, kunnioittamisen ja edistämisen yhteiskunnassa erityisesti lisäämällä:
 - (i) koulutus-, tietoisuuden vahvistamis- ja tiedotusohjelmia, joiden kohteena on suuri yleisö, erityisesti nuoriso;
 - (ii) asianomaisille yhteisöille ja ryhmille suunnattuja koulutusohjelmia;

- (iii) aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista koskevien valmiuksien parantamiseen tähtääviä toimia, joita ovat erityisesti johtaminen ja tieteellinen tutkimus; ja
 - (iv) epävirallista tiedonvälitystä;
- (b) jakamaan kansalaisilleen tietoa aineettomaan kulttuuriperintöön kohdistuvista uhista sekä tämän yleissopimuksen päämäärien toteuttamistoimista;
 - (c) edistämään koulutusta sellaisten luonnollisten ympäristöjen ja tärkeiden paikkojen suojelemiseksi, joiden olemassaolo on keskeistä aineettoman kulttuuriperinnön ilmaisulle.

15 artikla – Yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistuminen

Toiminnassaan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi jokainen osapuoli pyrkii varmistamaan tällaista kulttuuriperintöä luovien, ylläpitävien ja välittävien yhteisöjen, ryhmien ja tarpeen vaatiessa myös yksilöiden mahdollisimman laajan osallistumisen ja osallistamaan heitä aktiivisesti aineettoman kulttuuriperinnön hallintaan.

IV. Aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen kansainvälisellä tasolla

16 artikla – Ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo

1. Aineettoman kulttuuriperinnön paremman näkyvyyden ja sen merkitystä koskevan yleisen tietoisuuden varmistamiseksi sekä kulttuurista moninaisuutta kunnioittavan vuoropuhelun edistämiseksi komitea perustaa, osapuolten ehdotuksesta, ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelon sekä päivittää ja julkaisee sitä.
2. Komitea laatii ja esittää yleiskokouksen hyväksyttäväksi luettelon perustamisen, päivittämisen ja julkaisemisen kriteerit.

17 artikla – Kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo

1. Päämääränään asianmukaisten suojelutoimien suorittaminen komitea perustaa välitöntä suojelua edellyttävän aineettoman kulttuuriperinnön luettelon, päivittää ja julkaisee sitä sekä sisällyttää siihen kohteita osapuolten pyynnöstä.

2. Komitea laatii ja esittää yleiskokouksen hyväksyttäväksi luettelon perustamisen, päivittämisen ja julkaisemisen kriteerit.
3. Äärimmäisen kiireellisissä tapauksissa, joiden objektiiviset perusteet yleiskokous hyväksyy komitean esityksestä, komitea voi liittää kyseisen kohteen 1 kohdassa mainittuun luetteloon neuvoteltuaan asianomaisen osapuolen kanssa.

18 artikla – Ohjelmat, hankkeet ja toimet aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi

1. Komitea valitsee ja edistää säännöllisin väliajoin osapuolten ehdotusten pohjalta, komitean määrittelemien ja yleiskokouksen hyväksymien perusteiden mukaisesti sellaisia kansallisia, seudullisia ja alueellisia ohjelmia, projekteja ja toimia aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi, jotka komitean näkemyksen mukaan parhaiten toteuttavat tämän yleissopimuksen periaatteita ja tavoitteita ja ottavat huomioon kehitysmaiden erityistarpeet.
2. Tätä varten komitea vastaanottaa, käsittelee ja hyväksyy osapuolten pyyntöjä kansainvälisen avun saamiseksi, sekä valmistelee niiden pohjalta ehdotukset yleiskokoukselle.
3. Komitea tukee tällaisten projektien, ohjelmien ja toimien toteutusta levittämällä hyviä käytäntöjä itse määrittämillään toimintatavoilla.

V. Kansainvälinen yhteistyö ja apu

19 artikla – Yhteistyö

1. Tässä yleissopimuksessa kansainvälisellä yhteistyöllä tarkoitetaan muun muassa tietojen ja kokemusten vaihtoa, yhteishankkeita sekä osapuolille suunnatun apumekanismin luomista, jolla tuetaan niiden pyrkimyksiä suojella aineetonta kulttuuriperintöä.
2. Vaikuttamatta kansallisen lainsäädännön säännöksiin tai oikeudellisiin käytäntöihin osapuolet toteavat, että aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen palvelee koko ihmiskunnan etua, ja sitoutuvat yhteistyöhön tämän päämäärän edistämiseksi kahdenvälisellä, seudullisella, alueellisella ja kansainvälisellä tasolla.

20 artikla – Kansainvälisen avun tarkoitukset

Kansainvälistä apua voidaan myöntää seuraaviin tarkoituksiin:

- (a) välitöntä suojelua edellyttävän aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon liitetyn perinnön suojeleminen;
- (b) 11 and 12 artiklassa mainittujen luetteloiden valmistelu;
- (c) kansallisella, seudullisella ja alueellisella tasolla toteutettavien aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen tähtäävien ohjelmien, projektien ja toimien tukeminen;
- (d) muut komitean tarpeellisena pitämät tarkoitukset.

21 artikla – Kansainvälisen avun muodot

Komitean osapuolelle myöntämän avun tulee olla 7 artiklassa mainittujen toimintaohjeiden ja 24 artiklassa tarkoitetun sopimuksen mukaista, ja sitä voidaan antaa seuraavissa muodoissa:

- (a) suojelun eri osa-alueisiin keskittyvä tutkimus;
- (b) asiantuntijoiden ja ammattilaisten tarjoama apu;
- (c) tarvittavan henkilöstön koulutus;
- (d) standardoinnissa ja muissa toimenpiteissä tarvittava apu;
- (e) infrastruktuurien luominen ja niiden toiminta;
- (f) laitetoimitukset ja osaaminen;
- (g) muut taloudellisen ja teknologisen avun muodot mukaan lukien tarvittaessa matalakorkoisten lainojen myöntäminen ja lahjoitukset.

22 artikla – Kansainvälisen avun edellytykset

1. Komitea päättää menettelytavan kansainvälistä apua koskevien pyyntöjen käsittelylle ja määrittelee tiedot, jotka pyyntöjen tulee sisältää, kuten kaavailut toimet ja tarvittavat avustustoimenpiteet sekä arvio niiden kustannuksista.
2. Häätapauksissa komitea käsittelee avunpyynnöt viivytyksettä.
3. Päätöksiä tehdessään komitea pyytää tarpeellisiksi katsomansa selvitykset ja lausunnot.

23 artikla – Kansainvälisen avun pyytäminen

1. Jokainen osapuoli voi toimittaa komitealle pyynnön kansainvälisen avun saamiseksi alueellaan sijaitsevan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi.
2. Pyyntö voidaan laatia myös kahden tai useamman osapuolen yhteistyönä.
3. Pynnön tulee sisältää 22 artiklan 1 kohdassa eritellyt tiedot sekä tarvittavat asiakirjat.

24 artikla – Apua saavan osapuolen tehtävät

1. Myönnetty kansainvälinen apu säännellään tukea saavan osapuolen ja komitean välisessä sopimuksessa tämän yleissopimuksen määräysten mukaisesti.
2. Pääsääntöisesti apua saava osapuoli osallistuu omien voimavarojensa puitteissa niiden suojelutoimista aiheutuneiden kulujen jakamiseen, joiden suorittamiseen kansainvälinen apu on myönnetty.
3. Apua saava osapuoli toimittaa komitealle raportin aineettoman kulttuuriperinnön suoje- luun saadun avun hyödyntämisestä.

VI. Aineettoman kulttuuriperinnön rahasto

25 artikla – Rahaston luonne ja varat

1. Perustetaan aineettoman kulttuuriperinnön suojelurahasto, jäljempänä ”rahasto”.
2. Unescon rahoitusta koskevien määräysten mukaisesti perustettu rahasto koostuu sen hal-
tuun uskotuista varoista.
3. Rahaston varat koostuvat:
 - (a) osapuolten antamista avustuksista;
 - (b) Unescon yleiskokouksen kyseiseen tarkoitukseen myöntämistä varoista;
 - (c) avustuksista ja lahjoituksista, joita on saatu
 - (i) muilta valtioilta;
 - (ii) Yhdistyneiden kansakuntien järjestelmään kuuluvilta järjestöiltä tai ohjelmilta, erityisesti Yhdistyneiden kansakuntien kehitysohjelmalta, sekä muilta kansain-
välisiltä järjestöiltä;
 - (iii) julkisilta tai yksityisiltä yhteisöiltä tai yksityishenkilöiltä;
 - (d) koroista, joita rahastolle on kertynyt;
 - (e) keräysvaroista sekä rahaston hyväksi järjestettyjen tilaisuuksien tuottamista varoista;
 - (f) muista varoista, jotka komitean laatimat, rahastoon sovellettavat ohjeet sallivat.
4. Komitean suorittamaa rahaston varojen käyttöä säätelevät yleiskokouksen asettamat
suuntaviivat.
5. Komitea voi hyväksyä erityisiin hankkeisiin tarkoitukseltaan yleisiä tai erityisiä avustuksia
ja muunlaisia tukia edellyttäen, että komitea on hyväksynyt kyseiset hankkeet.
6. Rahastoon annettaviin avustuksiin ei saa liittyä minkäänlaista poliittista, taloudellista tai
muuta ehtoa, joka olisi tämän yleissopimuksen tavoitteiden vastainen.

26 artikla – Osapuolten maksut rahastoon

1. Tämän yleissopimuksen osapuolet sitoutuvat, tämän vaikuttamatta vapaaehtoiisiin lisämaksuihin, maksamaan vähintään joka toinen vuosi rahastoon maksun, jonka määrän kaikkiin valtioihin sovellettavana yhtäläisenä prosenttiosuutena vahvistaa yleiskokous. Tähän yleiskokouksen päätökseen vaaditaan niiden läsnä olevien ja äänestykseen osallistuvien osapuolten enemmistö, jotka eivät ole antaneet tämän artiklan 2 kohdassa tarkoitettua ilmoitusta. Osapuolen maksuosuus ei saa missään tapauksessa olla enemmän kuin yksi prosentti kyseisen osapuolen Unescon varsinaisen talousarvion mukaisesta maksuosuudesta.
2. Tämän yleissopimuksen 32 artiklassa tai 33 artiklassa tarkoitettu valtio voi kuitenkin antaa ratifioimis-, hyväksymis- tai liittymiskirjansa tallettamisen yhteydessä ilmoituksen siitä, etteivät tämän artiklan 1 kohdan määräykset ole sitä sitovia.
3. Yleissopimuksen osapuoli, joka on antanut tämän artiklan 2 kohdassa tarkoitetun ilmoituksen, voi yrittää peruuttaa sen ilmoittamalla siitä Unescon pääjohtajalle. Ilmoituksen peruuttamisesta seuraava maksuosuus ei kuitenkaan tule voimaan ennen seuraavan yleiskokouksen alkamista.
4. Jotta komitea voisi suunnitella toimintansa tehokkaasti, on tämän yleissopimuksen osapuolten, jotka ovat antaneet tämän artiklan 2 kohdassa tarkoitetun ilmoituksen, suoritettava maksuosuutensa säännöllisesti, vähintään joka toinen vuosi, ja tämän maksuosuuden tulisi olla suuruudeltaan mahdollisimman lähellä niitä maksuosuuksia, jotka osapuolten olisi tullut suorittaa, jos tämän artiklan 1 kohdan määräykset olisivat olleet niitä sitovia.
5. Tämän yleissopimuksen osapuoli, jonka kuluvan vuoden tai sitä välittömästi edeltäneen vuoden pakolliset tai vapaaehtoiset maksuosuudet ovat myöhässä, ei ole vaalikelpoinen komitean jäseneksi; tätä määräystä ei sovelleta ensimmäiseen vaaliin. Tällaisen jo komitean jäsenenä olevan valtion toimikausi päättyy tämän yleissopimuksen 6 artiklassa tarkoitettujen vaalien yhteydessä.

27 artikla – Vapaaehtoiset lisämaksuosuudet rahastoon

Osapuolten, jotka haluavat antaa rahastoon vapaaehtoisia lisämaksuosuuksia 26 artiklassa tarkoitettujen maksujen lisäksi, tulee ilmoittaa tästä komitealle niin pian kuin mahdollista, jotta se voi suunnitella toimintaansa sen mukaisesti.

28 artikla – Kansainväliset varainkeruukampanjat

Osapuolet tukevat mahdollisuuksiensa mukaan kansainvälisiä varainkeruukampanjoita, joita järjestetään rahaston hyväksi Unescon alaisuudessa.

VII. Kertomukset

29 artikla – Osapuolten kertomukset

Ottaen huomioon komitean määrittämät muotovaatimukset ja raportointikaudet osapuolet toimittavat komitealle kertomukset lainsäädännöllisistä ja muista tämän yleissopimuksen täytäntöön panemiseksi tehdyistä toimenpiteistä.

30 artikla – Komitean kertomukset

1. Komitea toimittaa yleiskokouksen jokaiseen istuntoon kertomuksen toiminnastaan ja 29 artiklassa tarkoitetuista osapuolten raporteista.
2. Kertomus annetaan tiedoksi Unescon yleiskokoukselle.

VIII. Siirtymäajan lauseke

31 artikla – Sopimuksen suhde ihmiskunnan suullisen ja aineettoman perinnön mestariteoksia koskevaan julistukseen

1. Komitea liittää ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon kohteet, jotka on julistettu ihmiskunnan suullisen ja aineettoman perinnön mestariteoksiksi ennen tämän yleissopimuksen voimaantuloa.
2. Näiden kohteiden sisällyttäminen ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luetteloon ei millään tavalla vaikuta luetteloon vastaisuudessa lisättäville kohteille luotaviin kriteereihin, joista päätetään 16 artiklan 2 kohdan mukaisesti.
3. Tämän yleissopimuksen voimaantulon jälkeen asiasta ei anneta muita julistuksia.

IX. Loppumääräykset

32 artikla – Ratifiointi tai hyväksyminen

1. Tämä yleissopimus on Unescon jäsenmaiden ratifioitavissa tai hyväksyttävissä niiden valtiosääntöjen mukaisessa käsittelyjärjestyksessä.
2. Ratifioimis- tai hyväksymiskirjat talletetaan Unescon pääjohtajan huostaan.

33 artikla – Liittyminen

1. Tämä yleissopimus on avoinna liittymistä varten kaikille niille Unescoon kuulumattomille valtioille, jotka Unescon yleiskokous kutsuu siihen liittymään.
2. Tämä yleissopimus on niin ikään avoinna liittymistä varten sellaisille alueille, joilla on Yhdistyneiden kansakuntien tunnustama täysi sisäinen autonomia mutta jotka eivät ole saavuttaneet täyttä itsenäisyyttä yleiskokouksen päätöslauselman 1514 (XV) mukaisesti, ja jotka ovat toimivaltaisia tämän yleissopimuksen kattamilla aloilla, kyseisiä aloja koskevien sopimusten tekeminen mukaan luettuna.
3. Liittymiskirja talletetaan Unescon pääjohtajan huostaan.

34 artikla – Voimaantulo

Tämä yleissopimus tulee voimaan kolmen kuukauden kuluttua siitä päivästä, jona kolmaskymmenes ratifioimis-, hyväksymis- tai liittymiskirja on talletettu, mutta vain niiden valtioiden osalta, jotka ovat tallettaneet ratifioimis-, hyväksymis- tai liittymiskirjansa viimeistään kyseisenä päivänä. Muiden osapuolten osalta yleissopimus tulee voimaan kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun ne ovat tallettaneet ratifioimis-, hyväksymis- tai liittymiskirjansa.

35 artikla – Liittovaltiojärjestelmät ja muut kuin yhtenäisjärjestelmät

Seuraavat määräykset koskevat sellaisia osapuolia, joilla on perustuslaissa säädetty liittovaltiojärjestelmä tai muu kuin yhtenäisjärjestelmä:

- (a) tämän yleissopimuksen niiden määräysten osalta, joiden täytäntöönpano kuuluu liittovaltiollisen tai keskitetyn lainsäädäntöelimen lainkäyttövallan piiriin, liitto- ja keskushallituksen velvollisuudet ovat samat kuin niiden osapuolten, jotka eivät ole liittovaltioita;
- (b) tämän yleissopimuksen niiden määräysten osalta, joiden täytäntöönpano kuuluu suuremman kokonaisuuden muodostavien yksiköiden, kuten osavaltioiden, maiden, maakuntien tai kantonien, lainkäyttövallan piiriin, joita kyseisen liittovaltion hallitusmuoto ei velvoita ryhtymään lainsäädäntötoimiin, liittohallituksen on tiedotettava näiden osavaltioiden, maiden, maakuntien tai kantonien asianomaisille viranomaisille sanotuista sopimusmääräyksistä sekä annettava suosituksensa niiden hyväksymiseksi.

36 artikla – Irtisanominen

1. Osapuolet voivat irtisanoa tämän yleissopimuksen.
2. Irtisanominen on tehtävä kirjallisesti Unescon pääjohtajan huostaan talletettavalla asiakirjalla.
3. Irtisanominen tulee voimaan kahdentoista kuukauden kuluttua irtisanomiskirjan vastaanottamisesta. Se ei millään tavoin vaikuta taloudellisiin velvoitteisiin, jotka irtisanoutuvan osapuolen on täytettävä siihen päivään saakka, jona irtisanominen tulee voimaan.

37 artikla – Tallettajan tehtävät

Unescon pääjohtaja ilmoittaa tämän yleissopimuksen tallettajan ominaisuudessa järjestön jäsenvaltioille, 33 artiklassa tarkoitetuille järjestöön kuulumattomille valtioille sekä Yhdistyneille kansakunnille kaikista 32 ja 33 artiklassa tarkoitetuista ratifioimis-, hyväksymis- ja liittymiskirjojen tallettamisista sekä 36 artiklassa tarkoitetuista irtisanomisista.

38 artikla – Muuttaminen

1. Osapuoli voi ehdottaa muutoksia tähän yleissopimukseen osoittamalla pääjohtajalle asiaa koskevan kirjallisen tiedonannon. Pääjohtaja toimittaa tiedonannon kaikille osapuolille. Jos kuuden kuukauden kuluessa tiedonannon toimittamisesta vähintään puolet osapuolista vastaa pyyntöön myönteisesti, pääjohtaja esittelee ehdotuksen seuraavalle yleiskokoukselle keskusteltavaksi ja mahdollisesti hyväksyttäväksi.

2. Muutokset hyväksytään läsnä olevien ja äänestävien osapuolten kahden kolmasosan enemmistöllä.
3. Kun tähän yleissopimukseen tehdyt muutokset on hyväksytty, ne toimitetaan osapuolille ratifiointia, hyväksymistä tai liittymistä varten.
4. Muutokset tulevat voimaan niiden osapuolten osalta, jotka ovat ratifioineet tai hyväksyneet ne tai liittyneet niihin, kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun kaksi kolmannesta osapuolista on tallettanut tämän artiklan 3 kohdassa tarkoitetut asiakirjat. Niiden osapuolten osalta, jotka tämän jälkeen ratifioivat tai hyväksyvät muutoksen tai liittyvät siihen, kyseinen muutos tulee voimaan kolmen kuukauden kuluttua siitä, kun osapuoli on tallettanut ratifioimis-, hyväksymis- tai liittymiskirjansa.
5. Edellä 3 ja 4 kohdassa tarkoitettua menettelyä ei sovelleta muutoksiin, jotka on tehty komitean jäsenten lukumäärää koskevaan 5 artiklaan. Nämä muutokset tulevat voimaan niiden hyväksymisen yhteydessä.
6. Valtio, joka tulee tämän yleissopimuksen osapuoleksi sen jälkeen kun muutos on tullut voimaan tämän artiklan 4 kohdan mukaisesti, katsotaan, ellei se ilmaise eriävää mielipidettä,
 - (a) näin muutetun yleissopimuksen osapuoleksi,
 - (b) muuttamattoman yleissopimuksen osapuoleksi suhteessa niihin osapuoliin, joita muutos ei sido.

39 artikla – Todistusvoimaiset tekstit

Tämä yleissopimus on tehty arabian, englannin, espanjan, kiinan, ranskan ja venäjän kielillä, ja nämä kuusi tekstiä ovat yhtä todistusvoimaisia.

40 artikla – Rekisteröinti

Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan 102 artiklan mukaisesti tämä yleissopimus rekisteröidään Yhdistyneiden kansakuntien sihteeristössä Unescon pääjohtajan pyynnöstä.

Liite 2. Kulttuuriperintöön, kulttuuriseen monimuotoisuuteen, ihmisoikeuksiin ja henkiseen omaisuuteen liittyvät YK:n ja Unescon kansainväliset instrumentit, joilla on yhtymäkohtia aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen täytäntöönpanoon

Kulttuuriperinnön sopimukset, suositukset ja julistukset

- Unescon yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta, 1972, astui voimaan Suomessa 1987
- Unescon suositus perinnekulttuurin ja folkloren suojelusta, 1989
- Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (2001–2005)
- Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta, 2003, astui voimaan Suomessa 2013

Kulttuurinen monimuotoisuus

- Unescon julistus kulttuurisesta monimuotoisuudesta, 2001
- Unescon yleissopimus kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojelemisesta ja edistämisestä, 2005, astui voimaan Suomessa 2006

YK:n ihmisoikeussopimukset ja julistukset

Ihmisoikeussopimukset ovat kansainvälisten sopimusten joukossa poikkeavia siksi, että ne keskittyvät yksilöiden oikeuksiin valtioiden sijasta.

- YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, 1948
- Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 1966, tuli Suomessa voimaan 1976
- Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 1966, sopimus tuli voimaan Suomessa 1976
- Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus, 2007, ei voimassa Suomessa
- Itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus (ILO no. 169) 1989, ei voimassa Suomessa
- YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista, 2007

Maailman henkisen omaisuuden järjestön (WIPO) sopimukset

- Yleismaailmallinen tekijänoikeussopimus, 1952, tarkistettu 1971, astui Suomessa voimaan 1986
- Kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamista koskeva Bernin yleissopimus, alkuperäinen 1886 muutettu 1971, astui Suomessa voimaan 1986

- Kansainvälinen yleissopimus esittävien taiteilijoiden, äänitteiden valmistajien sekä radioyriyten suojaamisesta, ns. Rooman sopimus, 1961, astui voimaan Suomessa 1983

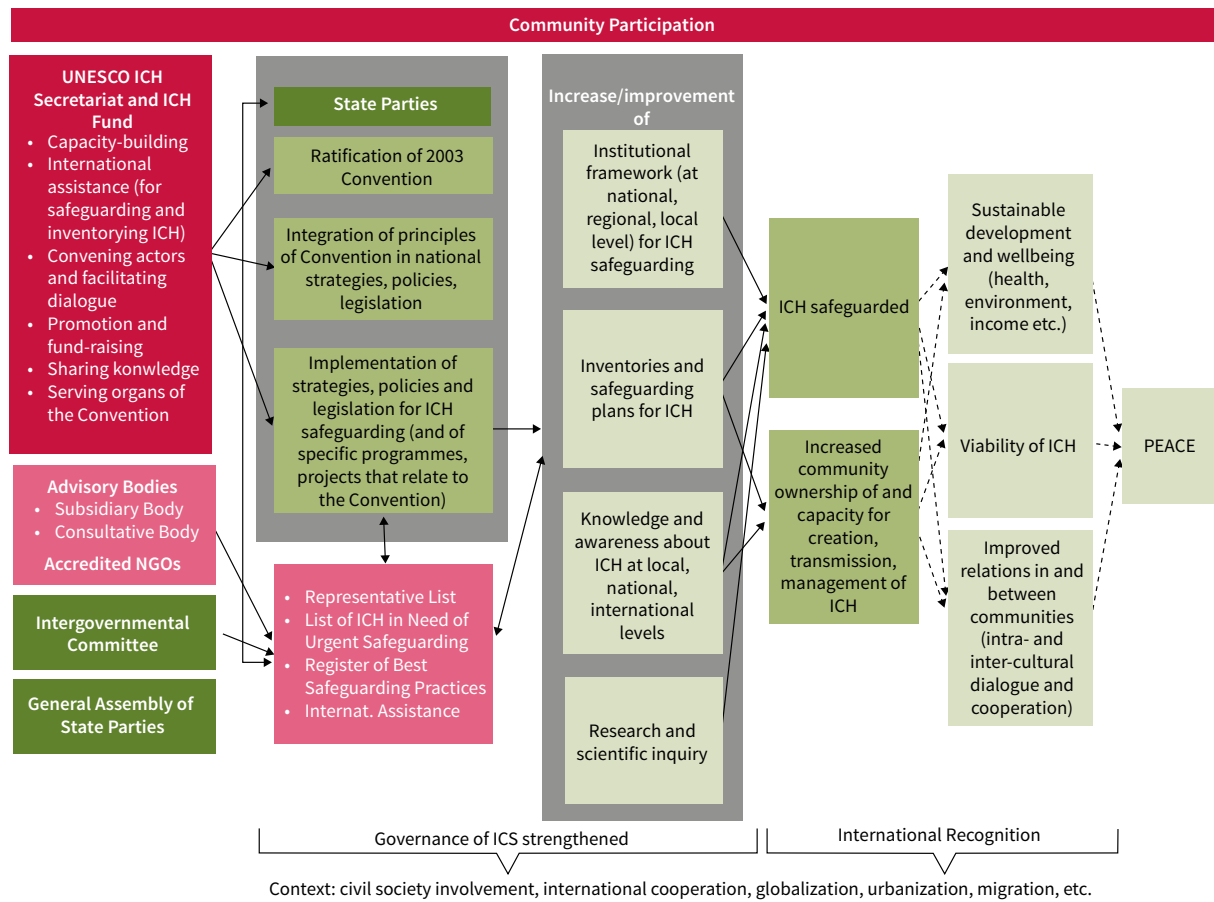
Euroopan neuvoston kulttuuriperintöä koskevat sopimukset ja joilla on liittymiä aineetoman kulttuuriperinnön suojeluun

- Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus, ns. Granadan sopimus, 1985, astui Suomessa voimaan 1992
- Tarkistettu Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta, ns. Maltan sopimus 1992, astui Suomessa voimaan 1995
- Eurooppalainen maisemayleissopimus, ns. Firenzen sopimus, 2000, astui Suomessa voimaan 2006
- Kulttuuriperinnön yhteiskunnallista merkitystä koskeva puitesopimus, ns. Faron sopimus, 2005, astunee Suomessa voimaan 2015

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus

- Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, 1952, astui Suomessa voimaan 1990.

Liite 3. Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen arvioinnin käyttämä viitekehikko, muutoksen teoria (theory of change)²²⁸

228 Evaluation of Unesco's Standard-setting Work of Culture Sector. Part I – 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002230/223095E.pdf>.

Liite 4. Kyselylomake 1

Elävä aineeton kulttuuriperintö Suomessa

20.11.14

Johdanto

Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta hyväksyttiin Unescon yleiskokouksessa vuonna 2003. Sopimus tuli voimaan vuonna 2006, kun 30 Unescon jäsenvaltiota oli sen osaltaan saattanut voimaan. Suomessa sopimus astui voimaan toukokuussa 2013. Sopimuksen toimeenpanon valmistelusta vastaa Museovirasto. Yleissopimuksen tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön suojelua, taata eri yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden aineettoman kulttuuriperinnön kunnioittaminen, lisätä tietoisuutta aineettomaan kulttuuriperinnön merkityksestä paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla, vahvistaa yhteisymmärrystä sekä tarjota kansainvälistä yhteistyötä ja apua.

Unescon sopimus on yleismaailmallinen ja se jättää sopimusmaille toimeenpanon osalta paljon vapautta. Tämän kyselyn avulla pyritään luomaan näkemys siitä, miten Unescon sopimusta voitaisiin nimenomaan Suomessa ja Suomen toteuttaa.

Museovirasto käyttää kyselyn aineistoa tukena työssään, jossa kevään 2015 aikana laaditaan opetus- ja kulttuuriministeriön esitys sopimuksen kansallisesta toteuttamisesta.

Kysely koostuu kolmesta osa-alueesta, jotka liittyvät:

1. aineettoman kulttuuriperinnön määritelmiin
2. toimenpiteisiin ja
3. luetteloinnin kriteereihin.

Kysely on jokaiselle henkilökohtainen, eli sitä ei voi välittää eteenpäin muille. Kyselyyn ei tarvitse vastata kerralla, vaan voitte halutessanne tallentaa sen ja jatkaa kyselyn täyttämistä myöhemmin.

Toivomme vastausta 8.12.2014 mennessä.

Kyselyvastaukset raportoidaan anonyymeinä. Vastauksenne on meille erittäin arvokas. Kiitos yhteistyöstä sopimuksen toimeenpanon suunnittelussa!

Kysymykset

1. Aineettoman kulttuuriperinnön määritelmät

Haluaisimme kuulla näkemyksenne Unescon sopimuksen ydinkäsitteistä.

Aineettoman kulttuuriperinnön määrittely

Aineettomalla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan Unescon yleissopimuksen artiklan 2.1 mukaan *käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja yksilöt tunnistavat osaksi kulttuuriperintöään.*

Unesco jaottelee aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet sopimuksessaan seuraavasti:

- (a) suullinen perinne ja ilmaisu, mukaan lukien kieli aineettoman kulttuuriperinnön välineenä
- (b) esittävät taiteet
- (c) sosiaaliset käytännöt, rituaalit ja juhlatilaisuudet
- (d) luontoon ja maailmankaikkeuteen liittyvä tieto ja käytännöt
- (e) perinteiset käsityöläisaidot.

Sopimuksen osapuolet voivat määritellä aineettoman kulttuuriperinnön osa-alueet myös omiin tarpeisiinsa sopivalla tavalla ja monissa sopimusmaissa näin on tehtykin (ks. verrokkiselvitys, <http://www.cupore.fi/documents/aineetonkulttuuriperinto.pdf>).

1. Onko ylläoleva aineettoman kulttuuriperinnön määrittely mielestänne riittävän kattava Suomen olosuhteisiin? Miksi tai miksi ei?
2. Miten osa-alueiden (a-e) jaottelu voisi mielestänne toimia Suomessa?
3. Tarvitaanko edellä mainittuihin Unescon osa-alueisiin (a–e) mielestänne alakategorioita tai lisää jaotteluja ja täsmennyksiä? Minkälaisia?

Suojelun määrittely

Unescon sopimuksen ydin on aineettoman kulttuuriperinnön suojeleminen.

Unescon sopimuksen artiklassa 2 suojele määritellään seuraavasti: *”Suojeleminen” tarkoittaa aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamiseksi tehtyjä toimia, mukaan lukien sen eri osa-alueiden määrittäminen, tallentaminen, tutkimus, säilyttäminen, suojeleminen, edistäminen*

nen, vahvistaminen ja elvyttäminen sekä niiden välittäminen etenkin virallisen koulutuksen ja epävirallisen oppimisen keinoin.

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelulla (*safeguarding*) tarkoitetaan sopimuksessa ennen kaikkea tietojen, osaamisen ja merkitysten välittämistä sekä aineettoman kulttuuriperinnön elinvoimaisuuden varmistamista. Suojeleminen ei tarkoita kulttuuriperinnön jäädyttämistä johonkin ”puhtaaseen” tai ”alkuperäiseen” muotoon. Suojeleminen ymmärretään niiden aineellisten tai aineettomien olosuhteiden tukemisena ja vahvistamisena, jotka mahdollistavat kulttuuriperinnön jatkuvan kehityksen, uudelleen tulkinnan ja välittämisen tuleville sukupolville.

4. Mitä mieltä olette Unescon käyttöön ottamasta aineettoman kulttuuriperinnön suojelun määritelmästä?
5. Minkälaisia aineettoman kulttuuriperinnön kohteita Suomessa pitäisi erityisesti suojella ja vaalia?

2. Toimenpiteet aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi

Haluaisimme kuulla näkemyksiänne siitä, miten aineettoman kulttuuriperinnön sopimusta tulisi Suomessa toteuttaa. millaisia toimenpiteitä sopimuksen toimeenpanon tulisi sisältää ja miten toimeenpanoa voisi Suomessa toteuttaa.

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimus edellyttää, että

- varmistetaan yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistuminen
- toteutetaan suojelutoimenpiteitä
- vahvistetaan koulutusta ja tietoisuutta ja lisätään valmiuksia
- laaditaan yksi tai useampi kansallinen luettelo, jota päivitetään säännöllisesti.

Yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden osallistuminen

Sopimuksen artiklassa 15 todetaan seuraavaa:

Toiminnassaan aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi jokainen osapuoli pyrkii varmistamaan tällaista kulttuuriperintöä luovien, ylläpitävien ja välittävien yhteisöjen, ryhmien ja tarpeen vaatiessa myös yksilöiden mahdollisimman laajan osallistumisen ja osallistamaan heitä aktiivisesti aineettoman kulttuuriperinnön hallintaan.

6. Miten eri yhteisöjen, ryhmien yksilöiden osallistumista aineettoman kulttuuriperinnön vaalimiseen voisi parhaiten tukea Suomessa?

7. Mitkä tahot olisivat osallistumisen tukemisesta vastuussa?
8. Mitä osallistamisen keinoja ehdottaisitte?

Suojelutoimenpiteet

Sopimuksen artiklassa 13 todetaan seuraavaa:

Varmistaakseen omalla alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelu, kehittäminen ja edistäminen jokaisen osapuolen tulee pyrkiä:

- (a) *ottamaan käyttöön yleinen toimintalinjaus, jonka tavoitteena on edistää aineettoman kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnassa sekä sisällyttää tällaisen kulttuuriperinnön suojelu suunnitteluohjelmiin;*
- (b) *nimeämään tai perustamaan yksi tai useampi asiantuntijaelin alueellaan esiintyvän aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi;*
- (c) *edistämään tieteellistä sekä tekniikan ja taiteen alan tutkimusta ja tutkimusmenetelmiä aineettoman kulttuuriperinnön tehokkaan suojelemisen tarkoituksessa, erityisesti tapauksissa, joissa aineeton kulttuuriperintö on uhattuna;*
- (d) *ottamaan käyttöön sopivia oikeudellisia, teknologisia, hallinnollisia ja taloudellisia toimenpiteitä, joilla pyritään:*
 - (i) *edistämään aineettoman kulttuuriperinnön hallinnoimiseen kouluttavien laitosten perustamista tai niiden vahvistamista, sekä edistämään kulttuuriperinnön välittämistä aineettoman kulttuuriperinnön esittämiseen tai ilmaisemiseen tarkoitettujen foorumeiden tai paikkojen välityksellä;*
 - (ii) *varmistamaan aineettoman kulttuuriperinnön saatavuus kunnioittaen samalla tavanomaisia käytäntöjä, jotka määrittävät tietynlaisen aineettoman kulttuuriperinnön saatavuutta;*
 - (iii) *perustamaan aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen instituutioita ja helpottamaan niissä asioimista.*

9. Mitkä edellä mainituista toimenpiteistä (a-iii) olisivat Suomessa tärkeimpiä aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa? Miksi?

10. Voit myös ehdottaa muita toimenpiteitä, jotka olisivat mielestäsi tärkeitä.

Koulutus, tietoisuuden vahvistaminen ja valmiuksien lisääminen

Sopimuksen artiklassa 14 todetaan seuraavaa:

Jokainen osapuoli pyrkii kaikin asianmukaisin keinoin:

- (a) *turvaamaan aineettoman kulttuuriperinnön tunnistamisen, kunnioittamisen ja edistämisen yhteiskunnassa erityisesti lisäämällä:*

- (i) *koulutus-, tietoisuuden vahvistamis- ja tiedotusohjelmia, joiden kohteena on suuri yleisö, erityisesti nuoriso;*
 - (ii) *asianomaisille yhteisöille ja ryhmille suunnattuja koulutusohjelmia;*
 - (iii) *aineettoman kulttuuriperinnön suojelemista koskevien valmiuksien parantamiseen tähtääviä toimia, joita ovat erityisesti johtaminen ja tieteellinen tutkimus; ja*
 - (iv) *epävirallista tiedonvälitystä;*
- (b) *jakamaan kansalaisilleen tietoa aineettomaan kulttuuriperintöön kohdistuvista uhista sekä tämän yleissopimuksen päämäärien toteuttamistoimista;*
- (c) *edistämään koulutusta sellaisten luonnollisten ympäristöjen ja tärkeiden paikkojen suojelemiseksi, joiden olemassaolo on keskeistä aineettoman kulttuuriperinnön ilmaisulle.*

- 11.** Mihin Suomessa pitäisi mielestänne erityisesti panostaa koulutuksen osalta aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa? Miksi?
- 12.** Mihin Suomessa pitäisi mielestänne erityisesti panostaa tiedonvälityksen osalta aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa? Miksi?
- 13.** Mitä muita keinoja ehdottaisit tietojen ja valmiuksien lisäämiseksi aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa?

Kansalliset ja kansainväliset luettelot

Kansalliset luettelot

Sopimuksen artiklan 12 mukaan:

Varmistaakseen suojelun edellyttämän määrittelyn toteutumisen jokainen osapuoli tekee, omaan tilanteeseensa parhaiten sopivalla tavalla, yhden tai useamman luettelon aineettomasta kulttuuriperinnöstä alueellaan. Näitä luetteloita päivitetään säännöllisesti.

- 14.** Mitä tavoitteita kansallisen luettelon laatiminen voisi palvella?
- 15.** Mitä hyötyä kansallisen luettelon laatimisesta voisi olla aineettoman kulttuuriperinnön vaalimisessa?
- 16.** Mitä riskejä tai ongelmia kansallisen luettelon laatimiseen voi liittyä?
- 17.** Minkä tahojen tulisi osallistua kansallisen luettelon laatimiseen?
Millä tavoin?
- 18.** Unesco jakaa erikseen 1. aineetonta kulttuuriperintöä edustavat kohteet, 2. uhanalaiset kohteet ja 3. aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseen liittyvät hyvät käytännöt. Onko mielestänne Suomessa tarpeen noudattaa samaa käytäntöä?

Kansainväliset luettelot

Oman kansallisen listan tai listojen laatimisen aloitettuaan jäsenvaltiot voivat halutessaan hakea kohteita Unescon kansainvälisille listoille. Näitä listoja on kolme: 1. ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo, 2. kiireellistä suojelua vaativan kulttuuriperinnön luettelo sekä 3. luettelo ohjelmista, hankkeista ja toimista aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Unescon listoille haetut kohteet voivat olla myös eri maiden yhteisiä, kansalliset rajat ylittävää aineetonta kulttuuriperintöä (esim. Välimeren ruokavalio).

19. Pidättekö tärkeänä suomalaisten kohteiden hakemista kansainvälisiin luetteloihin? Miksi tai miksi ei?

20. Minkälaiset kohteet sopisivat mielestäsi meiltä kansainväliseen luetteloon? Miksi?

21. Miten tärkeänä pidätte mukanaoloa useiden maiden yhteisissä, rajoja ylittävissä kohteissa?

- Erittäin tärkeänä
- Melko tärkeänä
- Ei ole tärkeää
- En osaa sanoa

3. Luetteloinnin kriteerit

Kansainvälisesti käytetään mm. seuraavia kriteereitä valittaessa kohteita aineettoman kulttuuriperinnön luetteloihin. Kartoitamme tässä alustavasti niitä painopisteitä, joita kohteiden valinnassa voitaisiin käyttää.

22. Mitkä alla listatuista kriteereistä olisivat mielestänne keskeisimmät kohteiden valinnan kriteerit?

Valitkaa viisi (5) mielestänne keskeisintä.

Valitkaa viisi kohdetta

- kohde on eri yhteisöjen, ryhmien tai joissain tapauksissa yksilöiden omakseen tunnistamaa ja nimeämää ja sillä on laaja tuki yhteisössä
- kohde on osa eri yhteisöjen arkipäivää
- kohde on yhteistä ja jaettua perintöä
- kohde liittyy ihmisten identiteettiin ja itseymmärrykseen oman yhteisönsä/ryhmänsä jäsenenä
- kohde on ollut olemassa pidempään ja on edelleen elävää (vaikka perinteen alkuperäisemmät esitys- ja esiintymiskontekstit olisivat muuttuneet nykykulttuurin mukaisiksi)
- kohde on välittynyt ja välittyy sukupolvilta toisille
- kohde on uudistunut ja sitä uudistetaan jatkuvasti yhteisöjen ja ryhmien vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa

- kohde on elinkelpoinen ja sillä on mahdollisuudet säilyä (on harjoittajia, koulutusta, ympäristö jossa toteutua)
- kohde on alkuperäinen, toisin sanoen yhteisössä/ryhmässä ja sen ehdoilla syntynyt (ei esim. turismin sisällöksi)
- kohteella on vahvoja paikallisia tai alueellisia erityispiirteitä
- kohteella on kulttuurisia, taiteellisia, historiallisia, sosiaalisia, tieteellisiä tai muita arvoja
- kohde on yhteistä ja jaettua aineetonta kulttuuriperintöä laajemmalla maantieteellisellä alueella
- kohde on vaarassa hävitä.

23. Mikä valitsemistanne viidestä kriteeristä on mielestänne kaikkein tärkein? Miksi?

24. Mitä ajatuksia kriteerit ja niiden valinta herättävät?

25. Voitte myös itse ehdottaa mielestänne sopivia kriteereitä.

26. Muita ajatuksianne Unescon aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun tähtäävän sopimuksen toimeenpanoon liittyen?

Kiitos vastauksestanne!

Liite 5. Kyselylomake 2

Elävä aineeton kulttuuriperintö

Suomi ratifioi Unescon yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta vuonna 2013. Museovirasto valmistele parhaillaan sopimuksen toimeenpanoa Suomessa. Toimeenpanon tueksi kootaan tietoa aineettoman kulttuuriperinnön kentästä ja toimijoista sekä kartoitetaan heidän näkemyksiään ja tarpeitaan. Museovirasto käyttää tätä aineistoa tukena työssään, jossa kevään 2015 aikana laaditaan opetus- ja kulttuuriministeriölle esitys sopimuksen kansallisesta toteuttamisesta. Museoviraston yhteistyökumppanina tutkimustyössä toimii Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cupore.

Lisätietoa aineettomasta kulttuuriperinnöstä, Unescon sopimuksesta ja sopimuksen toimeenpanon valmistelusta löydätte osoitteesta www.aineetonkulttuuriperinto.fi.

Tällä kyselyllä pyritään kartoittamaan Suomessa toimivien kansalaisjärjestöjen ja muistiorganisaatioiden aineettomaan kulttuuriperintöön liittyvää työtä ja verkostoja. Toivomme, että välität viestiä eteenpäin omassa verkostossasi ja yhteisössasi kaikille relevanteiksi katsomillesi tahoille.

Kyselylinkki on kaikille vastaajille sama. Kysely tulee täyttää kerralla, eli sitä ei voi tallentaa kesken vastaamisen. Du kan också svara på svenska. You can also respond in English. Voit tutustua kysymyksiin etukäteen alla. Voit myös kysyä lisätietoja kyselystä Cuporen tutkija Anna Kanervalta, anna.kanerva@cupore.fi, puh. 050 302 1414.

Toivomme vastaustasi 16.2.2015 mennessä. Kyselyvastaukset raportoidaan anonyymeinä. Vastauksesi on meille erittäin arvokas. Kiitos yhteistyöstä!

Leena Marsio, Museovirasto

Anna Kanerva, Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cupore

Kysymykset

1. Vastaajan nimi
2. Vastaajan taustayhteisö
3. Millä keinoin tai tavoin toimit aineettoman kulttuuriperinnön alueella?
 - koulutus
 - tallennus ja dokumentointi
 - tutkimus
 - viestintä
 - saatavuus ja saavutettavuus
 - joku muu, mikä _____
4. Kerro lyhyesti yhteisösi toiminnasta/ tehtävistä?
5. Onko toimintanne
 - paikallista
 - alueellista
 - kansallista
 - kansainvälistä?
6. Minkä yhteisöjen tai tahojen kanssa toimit yhteistyössä aineettoman kulttuuriperinnön alueella?
7. Mitä odostat Unescon sopimukselta omanyhteisösi tai alasi kannalta?
8. Mitä kautta toivoisit jatkossa saavasi tietoa sopimuksen toimeenpanon etenemisestä?
 - www.aineetonkulttuuriperinto.fi-sivuston kautta
 - sähköpostitse
 - sosiaalisen median kautta
 - tapahtumat ja seminaarit
 - joku muu, mikä _____
9. Millaisia tapahtumia toivoisit aineettoman kulttuuriperinnön suojeluun liittyen järjestettävän? Mitä asioita toivoisit näissä tapahtumissa käsiteltävän?
10. Miten haluaisit itse olla mukana aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen toimeenpanossa?
11. Erityisiä ehdotuksia/ideoita sopimuksen kansallisen toimeenpanon osaksi?

Liite 6. Kuulemistilaisuuksiin osallistuneet henkilöt

Al-Nawas Ahmed, Kulttuuria kaikille-palvelu
Blomerus Satu, Opetushallitus
Eskelinen Päivi, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Friman-Korpela Sarita, Romaniasianneuvottelukunta
Grönfors Hilja, muusikko
Guttorm Anni, Saamelaismuseum Siida
Hahl Seija, Suomen käsityön museo
Heikkilä Johanna, Maatiainen ry
Helen Ismo, Kynnys ry
Helsti Sisko, vapaaehtoistyöntekijä
Hesso Eija, Ikaalisten käsi- ja taideteollisuusoppilaitos
Hietala Anu, Taiteen perusopetusliitto
Holmberg Liisa, Saamelaisalueen koulutuskeskus
Hupli Maija, Yleisradio
Karhunkorva Reetta, Suomen metsämuseo LUSTO
Ketonen Hanna, Opetushallitus
Kettula Suvi, Espoon kaupunginmuseum
Klemettinen Timo, Musiikkioppilaitosten liitto
Korhonen Outi, Taiteen edistämiskeskus
Koskijoki Maria, Helinä Rautavaaran museo
Laiti Petteri, Suoma Sámi Daiddarsearvi ry
Laukko Helena, YK-liitto
Linkola Inker-Anni, Saamelaisarkisto
Linnovaara Kristina, Svenska litteratursällskapet i Finland
Lillhannus Åsa, Spelmansförbundet
Luutonen Marketta, Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry
Maukonen Riitta, Kolttakulttuurisäätiö
Naukkarinen Tiina, Kuurojen museo
Nyqvist Niklas, Finlands folkmusikinstitut
Näkkäläjärvi-Länsman Anna, Taiteen edistämiskeskus
Orti-Berg Riitta, Saamelaiskäräjät
Paaskoski Leena, Suomen metsämuseo LUSTO
Paqvalen Rita, Kulttuuria kaikille-palvelu
Pieski Pentti, City-Sámit ry
Pirttilahti Tiina, Suomen romaniyhdistys ry
Pulkinen Risto, Helsingin yliopisto
Puumalainen Erkki, Poptori oy
Rantakaulio Timo, Maatiainen ry
Rautiainen Anne, Suomen latu

Rikkinen Anna, Ornamo
Ruotsala Helena, Turun yliopisto
Räisänen Riikka, Helsingin yliopisto
Savolainen Jukka, Designmuseo
Siivonen Katriina, Helsingin yliopisto
Stara Linnea, Svenska Teatern
Suomi Kirsi, Kolttakulttuurisäätiö
Tuovinen Tapani, Metsähallitus
Valkonen Sari, Saamelaismuseo Siida
Valpola Anneli, Suomen käsityön ystävät ry
Vanhatalo Riitta, Kotiseutuliitto
Vilkuna Janne, Jyväskylän yliopisto
Vänttinen Katri, Yleisradio
Åkerlund Roosa, järjestöaktiivi
Åkerlund Tuula, Romano Missio
Österlund-Pötzsch Susanne, Svenska litteratursällskapet i Finland
Östman Jan-Ola, Helsingin yliopisto

cupore

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö